

het regionaal economisch onderzoek
regio arnhem is een gezamenlijk projekt
van de provincie gelderland, het gewest
arnhem, het industrieschap knooppunt
autowegen zevenaar-didam
en de kamer van koophandel en
fabrieken voor midden-gelderland

reo 2b

arnhem, december 1980

de arbeidsmarkt van de regio arnhem

inventarisatie en analyse van
ontwikkelingen en knelpunten

uitgevoerd door:
stichting economisch technologisch instituut
voor gelderland - Arnhem

NOTA'S REGIONAAL EKONOMISCH ONDERZOEK REGIO ARNHEM

- feb 1979 "Advies over de probleemformulering en de onderzoeksopzet voor regionaal economisch onderzoek in de regio Arnhem en Oost-Gelderland
Prof. dr. J.G. Lambooy, Dr. C.P.A. Bartels en
Drs. M. van Handenhoven
1. mei 1979 "RAAMNOTA"
onderzoeksopzet en probleemstellingen
Projektteam REO regio Arnhem
- 2a. dec 1980 "De Produktie en Produktiestructuur van de regio Arnhem"
inventarisatie en analyse van ontwikkelingen en knelpunten
Buro voor Toegepaste Economiese en Ruimtelijke Planning b.v.
te Amersfoort
- 2b. dec 1980 "De Arbeidsmarkt van de regio Arnhem"
inventarisatie en analyse van ontwikkelingen en knelpunten
Stichting Economisch Technologisch Instituut voor Gelderland te Arnhem
- 2c. dec 1980 " Het Produktiemilieu van de regio Arnhem"
inventarisatie en analyse van ontwikkelingen en knelpunten
Stichting Economisch Technologisch Instituut voor Gelderland te Arnhem
- in voorbereiding:
3. 1980 "De ekonomie van de regio Arnhem"
konfrontatie ontwikkelingen en knelpunten,
voorstellen voor de tweede onderzoeksfase
Projektteam REO regio Arnhem

Projektinformatie: Projektteam REO regio Arnhem

Nieuwe Plein 1b

Postbus 400

6800 AK ARNHEM

tel. 085 - 51 27 25

DE ARBEIDSMARKT VAN DE REGIO ARNHEM

Deelnota 2b, REO regio Arnhem

Uitgevoerd door:
de Stichting Economisch Technologisch Instituut voor Gelderland,
Gele Rijdersplein 12, Postbus 1172, 6811 AN ARNHEM

Dit rapport is eigendom van het REO regio Arnhem.

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Overname van teksten en/of tabellen is toegestaan mits bronvermelding plaatsvindt.

REO regio Arnhem
Postbus 400
6800 AK ARNHEM

Korte inhoudsopgave

Voorwoord

	pag.
1 Inleiding	1
2 Samenvatting	5
3 De vraag naar arbeid	18
4 Het aanbod van arbeid	70
5 Konfrontatie van vraag en aanbod	118

Bijlagen:

Voor de volledige inhoudsopgave verwijzen wij naar de laatste bladzijden van het rapport.

Daar is tevens een overzicht van de bijlagen opgenomen.

Voorwoord

In mei 1979 verscheen in het kader van het Regionaal Economisch Onderzoek (REO) in de Regio Arnhem de RAAMNOTA (deelnota 1). Daarin werden het doel en de opzet van het REO toegelicht. Voorts werden probleemstellingen geformuleerd voor de uit te voeren deelonderzoeken.

Voor u ligt thans de rapportage over de eerste fase van het onderzoek naar de Regionale Arbeidsmarkt (deelnota 2b), uitgevoerd door de Stichting Economisch Technologisch Instituut voor Gelderland te Arnhem. Gelijktijdig verschijnt ook de rapportage over het onderzoek naar de Regionale Productie en Produktiestructuur (deelnota 2a), alsmede de rapportage over het onderzoek naar het Regionale Produktiemilieu (deelnota 2c).

De drie deelnota's waarmee de eerste onderzoeksfase thans wordt afgesloten, dragen elk als ondertitel "inventarisatie en analyse van ontwikkelingen en knelpunten".

Een konfrontatie van de resultaten van de drie deelonderzoeken heeft nog niet plaatsgevonden. Dat zal gebeuren in deelnota 3, "De economie van de regio Arnhem".

Daarin zullen ook de onderzoeksvragen voor de tweede onderzoeksfase worden geformuleerd. De tweede onderzoeksfase zal zich kenmerken door verdieping. Het aksent zal daarbij liggen op de specifieke regionale achtergronden en oorzaken. Daarop dient het beleid zich immers te richten. Ook de beïnvloedingsmogelijkheden zelf zullen in de tweede onderzoeksfase worden onderzocht.

Het moge duidelijk zijn dat deze rapportage over de regionale arbeidsmarkt, op zichzelf weliswaar een afgeronde studie, niet los gezien kan worden van de andere rapportages. Zij vormen gezamenlijk het informatiepakket waarop de verdere fasen van het projekt zijn gebaseerd. Eerst na afloop van de tweede onderzoeksfase (1981) kan een totale beoordeling van de ontwikkelingsmogelijkheden plaatsvinden en kunnen beleidsaanbevelingen worden geformuleerd.

Projektteam REO regio Arnhem

In het bijgevoegde schema hebben we het veld van ons onderzoek globaal aangegeven. Van boven naar beneden staan de stations aangegeven waarlangs we het arbeidsaanbod hebben gekonstrueerd. Uit de bevolking is de beroepsbevolking afgeleid, die samen met de inkomende pendel het arbeidsaanbod vormt.

Van beneden naar boven is de konstruktie van de vraag naar arbeid weergegeven. De werkgelegenheid is eerst per bedrijfstak benaderd waarna door optelling de totale regionale werkgelegenheid is vastgesteld. Dat is dan de vraag naar arbeid.

Aanbod en vraag worden gekonfronteerd. In een ideaalsituatie zouden ze kwantitatief en kwalitatief exakt op elkaar aansluiten. We hebben echter niet met een ideaalsituatie, maar met de realiteit te maken. Daarom blijken er bij de konfrontatie frikties te zijn. Die komen tot uiting in werkloosheid enerzijds en openstaande arbeidsplaatsen anderzijds.

Uit analyse van de (te verwachten) structurele ontwikkelingen met betrekking tot de beroepsbevolking (aanbod) en de werkgelegenheid (vraag) worden, bij de confrontatie van beide, huidige en te verwachten problemen en knelpunten in de regio Arnhem aangegeven.

Het aanbod, de omvang van de beroepsbevolking, wordt in de eerste plaats bepaald door omvang en samenstelling van de bevolking. Daarom is onderzoek noodzakelijk naar de samenstelling van de bevolking naar leeftijd en geslacht. Daarnaast is een belangrijk aspect voor het bepalen van de (te verwachten) omvang van de beroepsbevolking de mate van deelneming aan beroepsarbeid. In de rapportage wordt aangegeven welke invloed op de groei van de beroepsbevolking wordt uitgeoefend door veranderingen in de deelneming aan het arbeidsproces, veranderingen in omvang en samenstelling van de bevolking, inclusief de effecten van de migratie.

Tegenover het aanbod van arbeid staat de vraag. In dit rapport wordt met de term "vraag naar arbeid" bedoeld de gerealiseerde vraag naar arbeidskrachten, uitgeoefend door bedrijven, instellingen en overheid. Het begrip "vraag naar arbeid" is dan synoniem met de meer gangbare uitdrukking "werkgelegenheid".

De te verwachten vraag naar arbeid in de regio Arnhem is voor de periode 1980-1985 geraamd met behulp van een ekonometrisch model. In dit model worden een aantal factoren, die van invloed zijn op de regionale werkgelegenheid, in wiskundige vergelijkingen met elkaar in relatie gebracht. De belangrijkste variabelen zijn in dit verband de ontwikkeling van de regionale produktie en arbeidsproductiviteit per sektor, alsmede een aantal nationale grootheden, zoals de landelijke werkgelegenheid per sektor en het nationale inkomen.

Op basis van de ontwikkelingen uit het verleden worden de onderlinge invloeden en afhankelijkheden van de gebruikte variabelen getalsmatig weergegeven en in een samenhangend vergelijkingstelsel bijeengebracht. Vervolgens zijn onder aanneming van een aantal veronderstellingen deze wiskundige vergelijkingen gebruikt om per sektor ramingen van de werkgelegenheid tot 1985 te vervaardigen. Ook wordt inzicht gegeven in de te verwachten ontwikkeling van het opleidingsnivo van de beroepsbevolking.

Tenslotte zijn aan dit rapport een aantal bijlagen toegevoegd. De eerste geeft een overzicht van de respons op de REO-enquête. Deze bijlage is niet opgesteld door de ETI-onderzoekers, hij is ons verschaft door het REO-projectteam. De andere bijlagen verschaffen informatie over begripsomschrijvingen, gebezigde indelingen en gehanteerde methodieken van onderzoek alsmede over de uitwerking van enquêteresultaten.

1.3 Het ETI-onderzoekteam

Tenslotte rest ons te vermelden wie er aan het onderzoek hebben meegewerkt.

Het totaal werd gekoördineerd door drs. K. Dokter.

Het onderzoek naar de aanbodzijde van de arbeidsmarkt is voornamelijk het werk van de heren drs. B. Drewes en A. Bloemberg.

De studie over de vraagzijde werd vrijwel geheel verricht door de heer M. Walsweer.

Bovendien hebben de heren drs. J. Diepenbroek en drs. R. van Schalkwijk geparticipeerd in het onderzoekteam.

Arnhem, 15-5-1980.

Drs. A. Schouten,
directeur ETI voor Gelderland.

2. samenvatting

2 Samenvatting

In dit hoofdstuk wordt een samenvatting aangeboden van het gehele rapport. Daarbij zal de volgorde van de hoofdstukken 3, 4 en 5 in hoofdlijnen worden gevolgd. We beginnen dus met de vraag naar arbeid, vervolgens met het aanbod van de arbeid om tenslotte vraag en aanbod te konfronteren teneinde zicht te krijgen op het arbeidsmarktgebeuren. Per onderwerp - vraag, aanbod, konfrontatie - is evenals in de betreffende hoofdstukken een opzet gekozen, die gekenmerkt wordt door de trits verleden - heden - toekomst.

De samenvatting bevat slechts de grote hoofdlijnen van het rapport. We hebben dat gedaan terwille van de leesbaarheid.

Teneinde de hanteerbaarheid en de bruikbaarheid van het rapport te vergroten hebben we in de kantlijn steeds tussen haakjes het nummer gezet van de paragraaf waarin het onderwerp dat aan de orde is, uitvoerig wordt behandeld. Tenslotte moet nog nadrukkelijk worden gewezen op het feit dat zowel de cijfers met betrekking tot het verleden als de ramingen voor 1985 een globaal en indicatief karakter hebben.

(3)

DE VRAAG NAAR ARBEID

Teneinde goed zicht te krijgen op de ontwikkeling van de vraag naar arbeid (de werkgelegenheid), wordt eerst een korte schets gegeven van de regionale economie van het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

Daaruit blijkt ondermeer dat de produktie van de nijverheid op regionaal nivo heftiger reageert op de conjunkturbeweging dan op nationaal nivo. In de periode 1972-1975 ligt de groei van de toegevoegde waarde van de regionale nijverheid duidelijk onder het nationale nivo (-2,1 % tegenover 1,8 % per jaar). Daarna (1975-1978) was de verhouding precies andersom (4 % tegenover 2,6 % per jaar).

Uiteraard kan deze grotere conjunkturgevoeligheid, ook voor de regio Arnhem, konsekventies hebben voor de ontwikkeling van het arbeidsvolume.

Voorals in de nijverheid is het arbeidsvolume in de zeventiger jaren en met name na 1975 aanzienlijk gedaald. Het totale arbeidsvolume in de regio is echter toegenomen van 115.200 in 1972 tot 118.900 in 1978. De stijging voltrekt zich voornamelijk in de dienstensektor en bij de overheid.

Het arbeidsvolume heeft zich in de regio Arnhem wat gunstiger ontwikkeld dan in Nederland als geheel.

Uit het onderzoek is gebleken dat dit ontwikkelingsverschil voor ruim 40 % wordt veroorzaakt door de sterkere groeikracht van de regionale bedrijfsklassenstructuur en voor 60 % door regionale vestigingsplaatsfactoren.

Deze 40 % : 60 % - verhouding geldt voor het totale arbeidsvolume. Voor de nijverheid als afzonderlijke bedrijfstak geldt een geheel andere verhouding, namelijk 125 % : - 25 %. De diensten kennen een verhouding van 30 % : 70 %.

De konklusie luidt dus dat de vestigingsplaatsfactoren van de regio Arnhem voor de nijverheid negatief en voor de diensten positief effect hebben.

Hoe zal zich de vraag naar arbeid ontwikkelen ? De vooruitzichten zijn somber. We rekenen slechts op een zeer bescheiden groei van het nationaal inkomen.

Met behulp van een ekonometrisch model is het arbeidsvolume per bedrijfsklasse in de regio Arnhem voor 1985 berekend. De belangrijkste resultaten zijn hieronder weergegeven.

Tabel 2.1. Omvang arbeidsvolume van enkele bedrijfsklassen, regio Arnhem, 1978, 1985.

Bedrijfstak	1978	1985
	x 1000 manjaren	
landbouw, bosbouw, visserij	4,9	4,2
nijverheid	26,0	24,8
bouwnijverheid	13,1	12,8
diensten	57,5	65,0
overheid	17,4	18,2
Totaal	118,9	125,0

Landbouw, nijverheid en bouw vertonen een licht afnemende, diensten en overheid een toenemende werkgelegenheid. Per saldo stijgt het regionaal arbeidsvolume met ruim 5 %.

Hierboven zagen we dat de bedrijfsklassenstructuur zich geleidelijk zal wijzigen. Een verandering in de vraag naar arbeid van verschillende opleidingsnivo's zal daarvan het gevolg zijn. De vraag zal sterker stijgen naarmate het opleidingsnivo hoger is (zie tabel 2.2.).

Tabel 2.2. Stijging werkgelegenheid per opleidingsnivo en naar geslacht, regio Arnhem, 1978-1985.

opleidingsnivo/ geslacht	volume 1978 x 1000 manj.	stijging 1978-'85 in %	volume 1985 x 1000 manj.
ongeschoold	25,8	2,7%	26,5
lagere opleiding	53,0	4,7%	55,5
middelbare opleiding	21,8	6,9%	23,3
hogere opleiding	18,3	7,7%	19,7
vrouwen	31,2	10,9%	34,6
mannen	87,6	3,2%	90,4
Totaal	118,9	5,1%	125,0

(4)

HET AANBOD VAN ARBEID

Het aanbod van arbeid (de beroepsbevolking) wordt bepaald door de omvang van de bevolking en de mate waarin aan het arbeidsproces wordt deelgenomen.

We besteden daarom eerst aandacht aan de ontwikkeling van de bevolkingsomvang.

In de periode 1971-1979 is de bevolkingsgroei van de regio Arnhem lager geweest dan de provinciale en de nationale. Dat was het geval ondanks het feit dat het regionale migratiesaldo positief was. Daarbij was het opvallend dat 77 % van het saldo betrekking had op buitenlandse migratie.

Voor de toekomstige bevolkingsontwikkeling zijn we uitgegaan van twee varianten. De eerste is ontleend aan de "regionale schets" van het gewest Arnhem; de tweede aan het "streekplan Midden-Gelderland". De beide varianten verschillen in het veronderstelde - en gewenst geachte - migratiesaldo (zie tabel 2.3.).

Tabel 2.3. Bevolkingsomvang regio Arnhem, 1976, 1985.

Varianten	1976	1985
	x 1000 personen	
gewestvariant	363,0	387,5
streekplanvariant	363,0	395,3

Rekening houdend met de ontwikkeling van de deelneming aan het arbeidsproces en met de ontwikkeling met betrekking tot deeltijdarbeid hebben we op grond van de cijfers van tabel 2.3. de volgende omvang van de beroepsbevolking anno 1985 gekonstrueerd.

Tabel 2.4. Omvang beroepsbevolking naar geslacht, regio Arnhem, 1978, 1985.

Omschrijving	1978	1985	
		gewest-variant	streekplan-variant
		x 1000 manjaren	
vrouwen	32,8	37,0	38,1
mannen	94,4	102,1	103,6
Totaal	127,2	139,1	141,7

Evenzeer als de werkgelegenheid naar opleidingsnivo in de toekomst zal veranderen (zie tabel 2.3.), zal dat gebeuren met de beroepsbevolking naar opleidingsnivo (zie tabel 2.5.).

Tabel 2.5. Beroepsbevolking naar opleidingsnivo, regio Arnhem, 1978, 1985.

Opleidingsnivo	1978	1985	streekplan-variant
		gewest-variant x 1000 manjaren	
ongeschoold	37,0	32,6	33,2
lagere opleiding	51,0	56,7	57,7
middelbare opleiding	21,8	25,8	26,3
hogere opleiding	17,5	24,0	24,5
Totaal	127,2	139,1	141,7

Uit deze cijfers blijkt dat de groep ongeschoolden zal afnemen en dat de overige groepen sterker toenemen naarmate het opleidingsnivo hoger is.

Dat hangt uiteraard samen met het steeds hoger wordende scholingsnivo van de schoolverlaters. Het opleidingsnivo van de schoolverlaters is in doorsnee aanzienlijk hoger dan dat van de beroepsbevolking, zodat de uitstroom van het dagonderwijs naar de arbeidsmarkt een verhogende invloed uitoefent op de kwaliteit van het arbeidsaanbod (zie tabel 2.6.).

Tabel 2.6. Relatieve verdeling van de schoolverlaters en de beroepsbevolking naar opleidingsnivo in de regio Arnhem, 1978

opleidingsnivo	school- verlaters	beroeps- bevolking	verschil
ongeschoold	14	31	- 17
lagere opleiding	44	42	2
middelbare opleiding	32	18	14
hogere opleiding ¹⁾	10	9	1
Totaal	100	100	0

1) eksklusief wetenschappelijk onderwijs

Voor al het middelbare opleidingsnivo blijkt bij de schoolverlaters sterk vertegenwoordigd te zijn. Dat hangt samen met de sterke positie van het middelbaar beroepsonderwijs in de regio Arnhem.

Het opleidingsnivo van de schoolverlaters zal van 1978 tot 1985 verder stijgen. Dat wordt veroorzaakt door een verdere stijging van het h.b.o., het m.b.o. en het v.w.o., terwijl de havo-groep konstant blijft en de mavo-groep afneemt.

(5)

KONFRONTATIE VAN VRAAG EN AANBOD

(5.1.1.)

Tabel 2.7. Beroepsbevolking en werkgelegenheid regio Arnhem, 1972, 1978.

Omschrijving	1972 x 1000 manjaren	1978
beroepsbevolking (aanbod)	125,5	127,2
werkgelegenheid (vraag)	115,2	118,9
aanbodoverschot	10,3	8,3

Het aanbodoverschot dat in tabel 2.7. is berekend, komt niet overeen met de werkloosheid, omdat ook het pendelsaldo uiteraard invloed uitoefent.

Dat saldo is in de periode 1972-1978 omgeslagen van licht negatief tot positief. Het is aannemelijk dat de toeneming van de inkomende stroom vooral bestaat uit allochtone pendel van een vrijwillig karakter.

(5.1.2.) Terwijl het aanbodoverschot van 1972 tot 1978 is afgenomen, is niettemin de werkloosheid toegenomen (zie tabel 2.8.)

(5.1.1.)

Tabel 2.8. Aanbodoverschot en werkloosheid, regio Arnhem, 1972, 1978.

Omschrijving	1972 x 1000 manjaren	1978
aanbodoverschot	10,3	8,3
werkloosheid totaal	3,9	9,1
(waarvan geregistreerd)	(2,6)	(6,1)

(5.1.3) De oorzaak van die paradoxale ontwikkeling moet gezocht worden in de toeneming van de pendel.

Konfrontatie van de regionale werkgelegenheid met de in de regio woonachtige beroepsbevolking, waarbij dus de pendel buiten beschouwing blijft, geeft in de verdeling van vraag en aanbod naar opleidingsnivo en naar geslacht een aantal onevenwichtigheden te zien (zie tabel 2.9).

Tabel 2.9. Aanbodoverschotten en -tekorten per opleidingsnivo en per geslacht, regio Arnhem, 1978.

Opleidingsnivo/ geslacht	aanbodoverschot/tekort	
	x 1000 manj.	in % van aanbod
ongeschoold	+ 11,2	+ 30 %
lagere opleiding	- 2,0	- 4 %
middelbare opleiding	0,0	0 %
hogere opleiding	- 0,8	- 5 %
vrouwen	+ 1,6	+ 5 %
mannen	+ 6,7	+ 7 %
Totaal	+ 8,3	+ 6 %

Uit tabel 2.9. blijkt dat de grootste onevenwichtigheid schuilt bij de groep ongeschoolden. Daar bestaat een aanbodoverschot van 30 %. Dat er met betrekking tot de ongeschoolden sprake is van een groot knelpunt, blijkt uit het feit dat zich tegelijk een groot aantal vakatures bij deze groep voordoet.

(5.1.4.)

In de paragrafen 5.1.4.1. tot en met 5.1.4.6. wordt aandacht besteed aan de door de GAB's geregistreerde werkloosheid en openstaande vraag.

(5.1.4.1.)

Daarbij blijkt allereerst dat de werkloosheid in de regio gedurende de zeventiger jaren en hoger lag dan in de provincie en in het land en gevoeliger bleek voor de economische teruggang.

Het aantal werklozen heeft zich dan ook steeds ongunstiger ontwikkeld in de regio Arnhem (zie tabel 2.10.).

Tabel 2.10. Aantal werklozen per openstaande arbeidsplaats, Nederland, Gelderland, regio Arnhem¹⁾ 1972, 1978.

Gebied	aantal werklozen per openstaande arbeidsplaats						
	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Nederland	1,7	1,6	1,9	4,2	3,5	3,7	3,2
Gelderland	1,4	1,2	2,1	6,4	6,5	4,9	4,4
Regio Arnhem	1,1	1,4	2,1	5,3	7,3	8,0	7,3

1) G AB Arnhem-Zevenaar

(5.1.4.2.) Wanneer wij het werklozenbestand nader differentiëren naar beroepsgroep, blijken vooral de kantoor-, de bouw- en de metaalsektor gevoelig te zijn geweest voor de economische teruggang. Zij hebben dus een hoog werkloosheidsnivo opgelopen.

(5.1.4.3.) Evenals in Nederland in totaliteit is de vrouwenwerkloosheid in de regio Arnhem tijdens het recente verleden drastisch toegenomen. Dat blijkt duidelijk uit tabel 2.11.

Tabel 2.11. Vrouwenwerkloosheid in procenten van de totale werkloosheid, regio Arnhem, 1972-1979.

Omschrijving	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
vrouwen- werkloosheid	16 %	22 %	20 %	20 %	23 %	30 %	36 %	40 %

(5.1.4.4.) De toeneming van de vrouwenwerkloosheid heeft vooral betrekking op jeugdige vrouwen. Daarmee is ook duidelijk gemaakt dat jeugd- en vrouwenwerkloosheid nauw samenhangende verschijnselen zijn.

(5.1.4.5.) Langdurig werklozen kunnen steeds moeilijker een baan verwerven. Daarmee zit deze groep in een hopeloze vicieuze cirkel. Wie geen baan kan vinden, wordt langdurig werkloos. En wie langdurig werkloos is, kan vanwege zijn langdurige werkloosheid des te moeilijker een baan vinden.
Dat de groep met een lange werkloosheidsduur sterk is toegenomen, blijkt uit tabel 2.12.

Tabel 2.12. Langdurige werkloosheid in procenten van totale werkloosheid, regio Arnhem,¹⁾ mannen, 1972, 1975, 1978.

Omschrijving	1972	1975	1978
Aandeel werkloosheidsduur langer dan 12 maanden	3 %	8 %	26 %

1) G AB Arnhem-Zevenaar

- (5.1.4.6.) Ook het aandeel van ongeschoolden en van buitenlandse arbeidskrachten in de totale werkloosheid is gedurende de zeventiger jaren aanzienlijk gestegen.
- (5.2.1.) Op grond van de REO-enquête die in september 1979 is gehouden, ramen we het aantal vakatures in de regio op 4.000. Dit aantal ligt aanzienlijk boven het nivo van de geregistreerde openstaande vraag van de GAB's te Arnhem en Zevenaar (2.400).
Deze en andere konstateringen kunnen aanleiding geven tot een evaluerend onderzoek naar het functioneren van de arbeidsburo's.
- (5.2.2.) 25 % van de bedrijven en instellingen in de regio maakt gebruik van de diensten van uitzendkrachten.
Als meest voorkomende reden wordt daarvoor ziekte opgegeven.
- (5.2.3.) Volgens de REO-enquête werken er 1.473 buitenlanders in de regio. In het GAB-rayon Arnhem zijn 472 vergunningen afgegeven aan buitenlanders die hier korter dan vijf jaar werken.
Verreweg de meeste buitenlandse arbeidskrachten zijn werkzaam in de industrie.
- (5.2.4.) Deeltijdarbeid neemt in de regio konform de landelijke trend geleidelijk toe.
Het komt veel meer voor bij vrouwen (20 %) dan bij mannen (1 %).
Vooral in de landbouw, de bouw en de handel is vrouwelijke deeltijdarbeid een normaal verschijnsel geworden.
- (5.2.5.) De inkomende pendel blijkt betrekking te hebben op 17 % van de regionale werkgelegenheid.
Vooral in de bouw en bij de commerciële diensten ligt de pendel op een vrij hoog nivo met 28 %, respectievelijk 22 %.
De inkomende pendelaars van de regio Arnhem blijken voor 84 % in de provincie Gelderland te wonen.

Tot zover enkele informaties, die zijn ontleend aan de REO-enquête.
We zullen tenslotte aandacht besteden aan de toekomstige ontwikkeling van de regionale arbeidsmarkt.

(5.3.1.)

Tabel 2.13. Beroepsbevolking en werkgelegenheid, regio Arnhem, 1978, 1985.

Omschrijving	1978	1985	
		gewest-variant x 1000 manjaren	streekplan-variant
beroepsbevolking	127,2	139,1	141,7
werkgelegenheid	118,9	125,0	125,0
aanbodoverschot	+ 8,3	+ 14,1	+ 16,7

Het aanbodoverschot groeit aanzienlijk tot 1985. In de periode 1972-1978 was het juist afgenomen, terwijl niettemin de werkloosheid toenam. Dit is de eerste indicatie voor een stijgende werkloosheid in de komende jaren.

(5.3.2.)

Hoe zullen zich de onevenwichtigheden van de arbeidsmarkt tot 1985 ontwikkelen ? We denken daarbij met name aan de verdeling van vraag en aanbod naar opleidingsnivo en naar geslacht. Tabel 2.14. geeft een indicatie in welke richting het antwoord gezocht moet worden.

Tabel 2.14. Aanbodoverschotten per opleidingsnivo en per geslacht, regio Arnhem, 1985.

Opleidingsnivo/ geslacht	aanbodoverschot/tekort			
	gewestvariant		streekplanvariant	
	x 1000 manj.	in % van aanbod	x 1000 manj.	in % van aanbod
ongeschoold	+ 6,2	+ 19 %	+ 6,7	+ 20 %
lagere opleiding	+ 1,2	+ 2 %	+ 2,2	+ 4 %
middelbare opleiding	+ 2,5	+ 10 %	+ 3,0	+ 11 %
hogere opleiding	+ 4,3	+ 18 %	+ 4,8	+ 20 %
vrouwen	+ 2,5	+ 7 %	+ 3,5	+ 9 %
mannen	+ 11,6	+ 11 %	+ 13,2	+ 13 %
Totaal	+ 14,1	+ 10 %	+ 16,7	+ 12 %

Het bovenstaande beeld van de onevenwichtigheid van de regionale arbeidsmarkt in 1985 is vrij alarmerend. Vergeleken hiermee ziet de arbeidsmarkt van 1978 - die op zichzelf verontrustend genoeg is, zie tabel 2.9. - er heel rustig uit.

We trekken vier konklusies op grond van de cijfers van tabel 2.14.

1. De onevenwichtigheid van de arbeidsmarkt - en daarmee de werkloosheid - is in de streekplanvariant nog groter dan in de gewestvariant. De eerste verschilt in die zin van de laatste dat het streekplan uitgaat van de wenselijkheid van een forser vestigingsoverschot. Het is zeer de vraag of de groeikracht van de regionale ekonomie zo'n fors vestigingsoverschot in de komende jaren wel zal kunnen opvangen. Met andere woorden: ter diskussie staat of het streekplan Midden-Gelderland op grond van deze studie moet worden aangepast.
2. Het aanbodoverschot bij de vrouwen is in 1985 minder groot dan bij de mannen. Daarvan kan een autonome impuls uitgaan die leidt tot vervanging van vrouwen door mannen.

3. De hogere opleidingsnivo's hebben een groter aanbodoverschot dan het lagere opleidingsnivo. Een substitutie van lager door hoger opgeleiden ligt derhalve voor de hand.
4. De enige groep die tendeert in de richting van evenwicht, is die der ongeschoolden. Het aanbodoverschot blijft weliswaar hoog, maar daalt aanzienlijk, namelijk van 30 % tot 20 %.
Of dat soelaas zal brengen in de positie der werkloze ongeschoolden is gezien het onder 3 bedoelde substitutie-effekt, echter zeer de vraag.

Kortom, zowel het totale alsook de partiële aanbodoverschotten nemen van 1978 tot 1985 sterk toe. Als gevolg daarvan dreigt de werkloosheid hetzelfde te doen.

Een grondige analyse van het arbeidsmarktbeleid in de tweede onderzoek-fase lijkt geboden.

THE FIRST PART

THE SECOND PART

THE THIRD PART

THE FOURTH PART

THE FIFTH PART

THE SIXTH PART

THE SEVENTH PART

THE EIGHTH PART

THE NINTH PART

THE TENTH PART

3 de vraag naar arbeid

3 De vraag naar arbeid

INLEIDING

Dit hoofdstuk is voornamelijk gewijd aan de ontwikkelingen van het arbeidsvolume over de jaren 1972 tot en met 1978. In de eerste paragraaf wordt tevens enige aandacht geschonken aan de groei van de toegevoegde waarde per bedrijfstak en het nationale c.q. regionale inkomen; in de aansluitende paragraaf worden de ontwikkelingslijnen per bedrijfsklasse nader beschouwd. De tabellen vermelden naast de cijfers van de regio Arnhem de nederlandse cijfers. De regionale ontwikkelingen kunnen aldus in een nationale context worden geplaatst. De ontwikkeling van het arbeidsvolume vertoont soms opvallende omslagpunten, daarnaast treden bij de vergelijking tussen Nederland en de regio soms frappante verschillen aan de dag. De mogelijkheden om deze verschillen vervolgens te verklaren zijn echter zeer beperkt. De daartoe vereiste kennis ten aanzien van het regionale bedrijfsleven kan in het algemeen slechts worden verkregen op basis van uitgebreide statistische informatie. De thans bestaande regionale statistieken van het C.B.S. zijn voor het verkrijgen van een goed inzicht in de regionale problematiek nog te fragmentarisch. Het is overigens mede om deze reden dat aan het Regionaal Economisch Onderzoek Arnhem een instellingen- en bedrijvenenquête is verbonden. Wellicht dat na de afsluiting van de verschillende deelonderzoeken en de eerste integratiefasemeer opheldering omtrent de achtergronden verschaft kan worden. Het is een van de doelstellingen van het onderzoek om de kennis van de regionale economische structuur te verbreden en te verdiepen. Op een aantal punten zal uitdieping van die kennis in de tweede onderzoekfase noodzakelijk zijn. Voorlopig blijven de beschouwingen echter beperkt tot een beschrijving van de landelijke ontwikkelingstendenties. Daar waar toch enige regio-specifieke aspecten worden belicht, moest dit noodzakelijkerwijs in vage termen geschieden. De belangrijkste bronnen voor de bedrijfstak- en sektorbeschrijvingen zijn geweest de verschillende jaargangen van het Centraal Economisch Plan (Centraal Planbureau), de reeks "Bedrijfstakken verkent", alsmede de "Voortgangsnota Economisch Structuurbeleid" (beide Ministerie van Economische Zaken).

Het tweede deel van dit hoofdstuk is gewijd aan de ontwikkelingen tot 1985.

De te verwachten vraag naar arbeid in de regio Arnhem is voor de periode 1980-1985 geraamd met behulp van een ekonometrisch model¹⁾.

In dit model worden een aantal factoren die van invloed zijn op de regionale werkgelegenheid, in wiskundige vergelijkingen met elkaar in relatie gebracht. De belangrijkste variabelen zijn in dit verband de ontwikkeling van de regionale produktie en arbeidsproduktiviteit per sektor, alsmede een aantal nationale grootheden, zoals de landelijke werkgelegenheid per sektor en het nationale inkomen.

Op basis van de ontwikkelingen uit het verleden worden de onderlinge invloeden en afhankelijkheden van de gebruikte variabelen getalsmatig weergegeven en in een samenhangend vergelijkingenstelsel bijeengebracht. Vervolgens zijn onder aanneming van een aantal veronderstellingen deze wiskundige vergelijkingen gebruikt om per sektor ramingen van de werkgelegenheid tot 1985 te vervaardigen.

1) zie voor een beschrijving van het model bijlage 3.2

3.1 ONTWIKKELINGSLIJNEN IN DE PERIODE 1972 - 1978

3.1.1 Ontwikkeling van de reële toegevoegde waarde per bedrijfstak

De ontwikkelingen van de industriële produktie na 1972 staan in schril contrast met die uit de voorgaande jaren, waarin bijna onafgebroken een hoge groei werd gerealiseerd. De landelijke groei is sterk beïnvloed door de wereldrecessie van eind 1973. Na 1975 kan weliswaar van enig herstel worden gesproken, doch de bezettingsgraad in de industrie lag in 1978 nog steeds onder het nivo van voor de olie-krisis.

De industriële produktie in het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen blijkt heftiger op de conjunktuur-bewegingen te reageren dan de Nederlandse. De relatief krachtige daling tussen 1972 en 1975 werd immers gevolgd door een redelijk voorspoedig herstel toen na 1975 de conjunktuur weer wat aantrok. Ook bij de bouwnijverheid heeft zich een dergelijk verschijnsel voorgedaan. De groei van de dienstensektor vertoonde over de gehele periode de grootste stabiliteit. Toch tekende zich ook hier een eerste aanzet af tot een afvlakkend groeitempo.

In verhouding tot Nederland is de groei van de regionale landbouw-produktie in Arnhem/Nijmegen duidelijk achtergebleven. Mogelijke oorzaken moeten onder andere gezocht worden in de afwijkende bedrijfsomvang en produktiestructuur van de landbouwbedrijven in de regio.

De hoge stijging van het nationaal inkomen van gemiddeld meer dan 5 % uit de jaren zestig en de beginjaren zeventig werd drastisch doorbroken en zal naar de algemene verwachting zich voorlopig niet herhalen. De groei van het regionale inkomen Arnhem/Nijmegen viel in de jaren 1972-1975 zelfs terug tot gemiddeld 1,8 %, doch is nadien met de landelijke toeneming van ruim 3 % in de pas gebleven.

Tabel 3.1 Gemiddelde jaarlijkse groei van de reële toegevoegde waarde tegen marktprijzen per bedrijfstak in Nederland en het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen, 1972-1975 en 1975-1978.

Bedrijfstak	Nederland		Arnhem/Nijmegen	
	'72-'75	'75-'78	'72-'75	'75-'78
Landbouw	4,8	2,9	1,1	1,6
Nijverheid	1,8	2,6	- 2,1	4
Bouwnijverheid	- 2,6	2,4	- 3,3	3,1
Diensten (ekskl. overh.)	4,4	4,2	4,7	4,4
Nationaal c.q. Regionaal inkomen	2,6	3,2	1,8	3,3

* Zie voor definitie beschrijving en bronvermelding bijlage 3.1

3.1.2 Ontwikkeling van het arbeidsvolume per bedrijfstak

Voor al in de industrie hebben de beperkte afzetmogelijkheden een stempel gedrukt op de ontwikkeling van het arbeidsvolume. De trager verlopende wereldhandel, de verwakte Nederlandse konkurrentiepositie, de opkomst van industrie in de derde wereld en in Oost-Europa alsmede de invoerpenetratie op de binnenlandse afzetmarkt vormen de belangrijkste achtergronden waartegen de industriële afzetstagnatie geplaatst moet worden. Bovendien blijkt als gevolg van de voortschrijdende technische ontwikkeling steeds minder arbeid per eenheid produkt benodigd.

Tabel 3.2 Arbeidsvolume* per bedrijfstak in Nederland en de regio-Arnhem 1972, 1975 en 1978 (x 1000 manjaren)

Bedrijfstak	Nederland			Regio-Arnhem		
	1972	1975	1978	1972	1975	1978
Landbouw	315	299	284	5,7	5,2	4
Nijverheid	1.206	1.137	1.037	29,5	28,6	26,0
Bouwnijverheid	473	436	453	12,7	12,2	13
Diensten	2.088	2.154	2.212	51,6	55,3	57,5
Overheid	601	630	681	15,7	16,3	17,1
Totaal	4.683	4.656	4.667	115,2	117,6	118,6

* Zie voor definitie beschrijving en bronvermelding bijlage 3.1

De hieruit voortvloeiende stijging van de arbeidsproduktiviteit overtrof veelal de toeneming van de afzet. Het gevolg hiervan was dat voor de vervaardiging van de produktie steeds minder arbeidskrachten nodig waren.

Doordat een aantal activiteiten uit de dienstensektor nauw zijn verbonden met de omvang van de industriële bedrijvigheid, hebben de industriële afzetmoeilijkheden belangrijke uitstralingseffekten gehad op de groei van de dienstensektor. Mede hieruit kan het teruggefallen groeitempo van de dienstensektor na 1975 verklaard worden.

Tabel 3.3 Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume* per bedrijfstak in Nederland en de regio-Arnhem, 1972-1975 en 1975-1978

Bedrijfstak	<u>Nederland</u>		<u>Regio-Arnhem</u>	
	1972-1975	1975-1978	1972-1975	1975-1978
Landbouw	- 1,7	- 1,7	- 3,0	- 2,0
Nijverheid	- 1,9	- 3,0	- 1,0	- 3,1
Bouwnijverheid	- 2,7	1,3	- 1,3	2,4
Diensten	1,0	0,9	2,3	1,3
Overheid	1,6	2,6	1,3	2,2
Totaal	- 0,2	0,1	0,7	0,4

* Zie voor definitie beschrijving en bronvermelding bijlage 3.1

3.1.3 Shift and share analyse

Uit de tabellen 3.2 en 3.3 blijkt dat de ontwikkeling van het totale arbeidsvolume in de regio-Arnhem gunstiger is verlopen dan in Nederland. In hoeverre nu dit verschil kan worden toegeschreven aan een afwijkende regionale bedrijfsklassenstructuur dan wel aan lokale vestigingsplaatsfactoren, kan worden onderzocht met behulp van de zogenaamde shift and share analyse. Daartoe wordt de regionale groei van het totale arbeidsvolume vergeleken met de nationale groei. Het daaruit resulterende verschil wordt de regionale komponent genoemd. Omdat de regionale komponent dus de afwijking ten opzichte van de nationale ontwikkeling respresenteert, is dit in feite de grootte die verklaard moet worden.

De shift and share analyse berust op de gedachte dat de regionale komponent kan worden onderscheiden in een structurele en een lokationele komponent. Met betrekking tot de structuurkenmerken van een regio is vooral het onderscheid tussen expanderende, gelijkblijvende en teruglopende sectoren van belang, alsmede de omvang waarin de aldus onderscheiden sectoren in de regio aanwezig zijn.

De structurele komponent geeft aan welk deel van de afwijking tussen de regionale- en nationale groei voortvloeit uit de specifieke bedrijfsklassenstructuur van de regio. De lokationele komponent geeft aan welk deel van het groeiverschil kan worden toegeschreven aan regionale vestigingsplaatsvoor- of nadelen, zoals de situatie op de plaatselijke arbeidsmarkt, de infrastructuur, de kwaliteit van het management, de grondprijzen, de intensiteit van de afzetrelaties binnen de regio, de samenstelling van de bedrijfsklasse naar branches, grootteklasse van de bedrijven etc. Ook het beleid van de regionale overheid kan de lokationele komponent uiteraard beïnvloeden.

In tabel 3.4. zijn de resultaten weergegeven van een shift and share analyse voor de regio Arnhem over een periode 1972-1978.

Tabel 3.4 De procentuele ontwikkeling van het totale arbeidsvolume* in de regio-Arnhem, verdeeld naar structurele en lokationele komponent over de periode 1972-1978

Ontwikkeling in de regio-Arnhem	3,2
Ontwikkeling in Nederland	- 0,3
Verschil van de ontwikkeling tussen de regio-Arnhem en Nederland	3,5
Waarvan toe te schrijven aan de:	
- structurele komponent	1,5
- lokationele komponent	2,0

---

* Zie voor definitie beschrijving en bronvermelding bijlage 3.1

In vergelijking met de landelijke daling van het arbeidsvolume kan de regionale toename van 3,2 % opmerkelijk worden genoemd. Uit de positieve waarde van de structurele komponent kan worden afgeleid dat de groeipotentie van de bedrijfsklassenstructuur in de regio-Arnhem tussen 1972 en 1978 beter was dan in Nederland als geheel. Ook van de plaatselijke situatie is blijkens de waarde van de lokationele komponent een positieve invloed uitgegaan op de ontwikkeling van het arbeidsvolume. Teneinde te bepalen hoe de lokationele en structurele komponenten zich verhouden binnen de verschillende bedrijfstakken is de analyse nogmaals uitgevoerd voor de nijverheid en de diensten afzonderlijk.

Tabel 3.5 De procentuele ontwikkeling van het arbeidsvolume* van de nijverheid en de diensten (inklusief overheid) in de regio-Arnhem, verdeeld naar structurele en lokationele komponent over de periode 1972-1978

	Nijverheid	Diensten
Ontwikkeling in de regio-Arnhem	- 11,9	11,3
Ontwikkeling in Nederland	- 14,0	7,6
Vershil van de ontwikkeling tussen de regio-Arnhem en Nederland	2,1	3,7
Waarvan toe te schrijven aan de:		
- structurele komponent	2,6	1,0
- lokationele komponent	- 0,5	2,7

* Zie voor definitie beschrijving en bronvermelding bijlage 3.1

Het verschil in ontwikkeling tussen de regio-Arnhem en Nederland is zowel voor de nijverheid als voor de diensten positief ten gunste van de regio. Wordt evenwel gekeken naar de componenten waaruit dit verschil is samengesteld, dan blijkt dat de vestigingsplaatsfactoren voor de nijverheid in de regio-Arnhem licht negatief waren. De aard van deze lokale vestigingsplaatsfactoren kan echter op basis van een shift and share analyse niet worden bepaald.

In dit verband verwijzen wij naar het deelonderzoek dat gericht is op het regionale produktiemilieu. Daarin worden de vestigingsplaatsfactoren geanalyseerd.

De structuurverschillen kunnen daarentegen vrij eenvoudig nader worden onderzocht.

In tabel 3.6 wordt daartoe een overzicht gegeven van de regionale en nationale bedrijfsklassenstructuur en de procentuele toe- of afname van het arbeidsvolume per sektor. De structuur is weergegeven door het arbeidsvolume van iedere bedrijfsklasse uit te drukken als promillage van het totale arbeidsvolume van 1972. Aldus kan het relatieve gewicht in de uitgangssituatie worden bepaald. Vervolgens kan aan de hand van de laatste twee kolommen worden nagegaan hoe de ontwikkeling is geweest tussen 1972 en 1978.

Uit de tabel blijkt dat de bedrijfsklassen die landelijk een sterke groei doorma-
ten veelal in de regio Arnhem relatief sterker vertegenwoordigd waren dan in Nederland in totaliteit. Wij wijzen bijvoorbeeld op maatschappelijke diensten, bank- en verzekeringswezen en overheid.

Bovendien blijkt dat een aantal qua arbeidsvolume teruglopende bedrijfsklassen in de regio Arnhem ondervertegenwoordigd waren. Dat geldt bijvoorbeeld voor de textiel-, kleding- en schoenindustrie, de landbouw, bosbouw en visserij en de metaal en de metaalindustrie (waarin het aantal arbeidsplaatsen in de regio Arnhem bovendien niet is afgenomen).

Vooraf uit deze twee tendenzen valt te verklaren hoe het komt dat de structurele komponent van de regio Arnhem zowel voor de nijverheid als voor de diensten positief is.

Tabel 3.6 Bedrijfsklassenstructuur 1972 en de relatieve mutatie van het arbeidsvolume* 1972-1978, Nederland en de regio-Arnhem.

Bedrijfsklasse		Structuur 1972 ¹⁾		Mutatie arb. vol. ²⁾	
		Nederland	Regio-Arnhem	1972	1978
				Nederland	Reg. Arnhem
1	Landbouw, bosbouw en visserij	67	49	- 9,8	- 14,0
2	Voedings- en genotmiddelen	42	35	- 13,7	- 2,5
3	Textiel-kleding- en schoenindustrie	29	19	- 43,8	- 40,1
4	Papier en grafische industrie	24	22	- 6,3	- 16,0
5	Hout- en bouwmaterialenindustrie	24	30	- 16,1	- 22,9
6	Chemische en rubberindustrie	25	53	- 3,4	- 21,3
7	Metaalindustrie	98	80	- 10,9	0,0
8	Aardolie-industrie	2	0	- 9,1	0,0
2-8	Industrie	244	239	- 14,1	- 13,1
9	Delfstoffenwinning	3	2	- 50,0	0,0
10	Openbare nutsbedrijven	9	16	2,3	5,6
2-10	Nijverheid	256	257	- 14,0	- 11,9
11	Bouwnijverheid	101	110	- 4,2	- 3,1
12	Handel	158	139	- 1,8	2,5
13	Zakelijke diensten	72	64	8,0	20,3
14	Zee- en luchtvaart	8	0	- 8,1	0,0
15	Transport en communicatiebedrijven	57	55	3,7	3,2
16	Bank- en verzekeringswezen	29	47	13,2	9,3
17	Maatschappelijke diensten	123	143	14,8	20,0
12-17	Diensten	447	448	5,9	11,4
18	Overheid	129	136	13,3	10,8
1-18	Totaal	1.000	1.000	- 0,3	3,2

* Zie voor definitie beschrijving en bronvermelding bijlage 3.1

1) promillages

2) periode-mutatie in procenten

3.1.4 ONTWIKKELINGEN PER BEDRIJFSKLASSE

3.1.4.1 LANDBOUW

Reeds sedert enige decennia vindt een omvangrijk vertrek van arbeidskrachten uit de landbouw plaats. Tot aan de zeventiger jaren werd dit extra arbeidsaanbod dankzij de vrij gespannen situatie op de arbeidsmarkt probleemloos door de overige bedrijfstakken opgenomen. Tengevolge van de gestegen werkloosheid is dit proces in de latere jaren aanmerkelijk stroever verlopen. De animo om in de landbouw werkzaam te zijn of te blijven, is niettemin verder afgenomen. De lange werktijden en de relatief zwakke inkomenspositie van de agrariër spelen hierbij ongetwijfeld een bepalende rol. Als gevolg van veelvuldig voorkomende opvolgingsproblemen geschiedt de daling van de werkgelegenheid thans grotendeels via het natuurlijk verloop.

De snellere afkalving van het arbeidsvolume in de regio-Arnhem moet gezocht worden in regio-specifieke factoren als produktiestructuur, gemiddelde bedrijfsomvang, opvolgingssituatie, bodemgeschiktheid etc. Doordat de omvang van de landbouw in de regio-Arnhem relatief gering is, bleef de daling van het arbeidsvolume in absolute zin eveneens beperkt.

De sektor landbouw wordt gekenmerkt door een grote invloed van de E.E.G. op de prijzen van de agrarische produkten. De mogelijkheden tot een rendabele bedrijfsvoering in de regio worden aldus mede bepaald door het E.E.G. beleid. Als tweede bijzonderheid kan worden genoemd het soms optredende spanningsveld tussen de uitbreiding van de landbouwproduktie en de belangen van ruimtelijke ordening, milieu, natuur- en landschapsbehoud.

TABEL 3.7 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME LANDBOUW

	Nederland	Regio-Arnhem
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	315	5,7
1975	299	5,2
1978	284	4,9
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	-1,7	-3,0
1975/1978	-1,7	-2,0
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	6,7	4,9
1975	6,4	4,4
1978	6,1	4,1
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	74
1975	100	69
1978	100	68

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

3.1.4.3 TEXTIEL- KLEDING- EN SCHOENINDUSTRIE

De Nederlandse textiel- kleding- en schoenenindustrie behoren allen tot de meest arbeidsintensieve sectoren van de industrie, en hebben als zodanig na het midden van de jaren zestig met structurele produktie- en werkgelegenheidsverliezen te kampen gehad.

Op de binnenlandse afzetmarkt is veel terrein verloren aan de buitenlandse konkurrentie. Enige oorzaken zijn te vinden in de vrijmaking van het internationale handelsverkeer, de afbraak van binnen-tarieven in de E.E.G. en in het bijzonder het verschil in loonkosten met de zogenaamde lage-lonen-landen. Aanvankelijk kon door sterk verhoogde exportinspanningen de omvang van de totale afzet nagenoeg gehandhaafd blijven. In de jaren zeventig is de exportgroei echter belangrijk achter gebleven bij de binnenlandse afzetverliezen. De automatisering van bepaalde bewerkingfasen tijdens het produktieproces hebben tesamen met de afzetstagnatie geleid tot een forse uitstoot van arbeid.

TABEL 3.9 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME TEXTIEL-, KLEDING- EN SCHOENINDUSTRIE

	Nederland	Regio-Arnhem
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	137	2,2
1975	100	1,6
1978	77	1,3
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	-10,0	-10,1
1975/1978	- 8,3	- 6,7
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	2,9	1,9
1975	2,1	1,4
1978	1,6	1,1
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	65
1975	100	63
1978	100	66

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

3.1.4.4 PAPIER- EN GRAFISCHE INDUSTRIE

Met betrekking tot de grondstoffen hout en pulp is de papierindustrie sterk afhankelijk van het buitenland. Door een toenemend gebruik van oud-papier werd voor een aantal papiersoorten deze afhankelijkheid vrijwel geheel teruggedrongen. Het aandeel van oud-papier in de Nederlandse grondstofvoorziening behoort tot de hoogste ter wereld en bedraagt thans 53%. Om technologische redenen is het evenwel niet mogelijk voor alle papierkwaliteiten de grondstof oud-papier in te zetten. Bij de houtexporterende landen werd een toenemende neiging zichtbaar om in plaats van de grondstof, halffabrikaten en eindprodukten uit te voeren. Dit verschijnsel heeft een vergroot aanbod en een verscherpte internationale concurrentie teweeg gebracht. De produktie in het buitenland geschiedt veelal in geïntegreerde bedrijven, dat wil zeggen ondernemingen waarbij de vervaardiging van cellulose en papier binnen één produktiecyclus plaatsvindt; een uit bedrijfseconomisch oogpunt uiterst gunstige situatie.

De aldus verhevigde internationale concurrentie en de afnemende groei van de wereldvraag naar papierprodukten vormen de achtergrond van het gedaalde arbeidsvolume in de regio-Arnhem.

De grafische industrie geeft in de regio Arnhem daarentegen een positief ontwikkelingsbeeld over de gehele periode 1972-1978. De toename is echter bescheiden geweest en was niet in staat het dalende arbeidsvolume in de papierindustrie te compenseren.

Hoewel met betrekking tot de activiteiten van de grafische industrie geen natuurlijke vestigingsplaatsvoordelen zijn aan te wijzen, blijkt zich toch een sterke geografische concentratie voor te doen.

Binnen de twee provincies Noord- en Zuid-Holland is meer dan 50% van het landelijke arbeidsvolume van de grafische industrie gelokaliseerd. Voor de provincie Gelderland bedraagt dit aandeel ongeveer 9%, waarvan c.a. één zevende deel in de regio-Arnhem is gesitueerd.

TABEL 3.10 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME PAPIER- EN GRAFISCHE INDUSTRIE

	Nederland	Regio-Arnhem
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	112	2,5
1975	109	2,4
1978	105	2,1
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	-0,9	-1,4
1975/1978	-1,2	-4,4
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	2,4	2,2
1975	2,3	2,0
1978	2,2	1,8
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	91
1975	100	88
1978	100	79

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

3.1.4.5 HOUT- EN BOUWMATERIALENINDUSTRIE

De belangrijkste branches van de bouwmaterialenindustrie in de regio-Arnhem zijn de beton- en cementwarenindustrie en de baksteenindustrie. De afzet van de nationale beton- en cementwarenindustrie is voor ongeveer 92% op de binnenlandse markt gericht, de resterende 8% wordt geëxporteerd. De omvang van de invoer bedraagt slechts 3 à 4% van de binnenlandse behoefte. De internationale handel in betonwaren is door het zware gewicht van de produkten, de volumineuze omvang en de betrekkelijk geringe waarde per eenheid gewicht slechts in bijzondere gevallen rendabel. De uitvoermogelijkheden van bedrijven die op enigerlei wijze een binding hebben met grote, internationaal opererende aannemingsmaatschappijen liggen wat ruimer. Langs deze weg konden in het recente verleden een aantal bedrijven aanzienlijke exportorders uit het Midden-Oosten in uitvoering nemen. Vanaf de beginjaren zeventig kampt de beton- en cementwarenindustrie met een ruime overcapaciteit. De terugval in de bouw veroorzaakte een scherpe afzetdaling. De vervolgens ingetreden neerwaartse druk op de prijzen bracht op den duur een koude sanering te weeg waarbij veel arbeidsplaatsen verloren gingen.

Het produktie-volume van de baksteenindustrie heeft tot 1967 een nagevoeg ononderbroken groei doorgemaakt. Doordat in de periode daarna in de wegenbouw de toepassing van andere materialen dan straatstenen snel toenam, ging dit belangrijke afzetgebied grotendeels verloren. In onderling overleg besloten de gezamenlijke Nederlandse bedrijven de aldus ontstane overcapaciteit in twee saneringsgronden te verminderen, waarbij in totaal 66 fabrieken werden gesloten.

De hout- en meubelindustrie neemt in de regio-Arnhem slechts een zeer bescheiden plaats in. Ruim 10% van de werkgelegenheid van de hout- en bouwmaterialenindustrie is in de sektor hout- en meubelindustrie werkzaam, in afwijking van geheel Gelderland waar dit meer dan de helft bedraagt. De houtverwerkende industrie wordt met een scherpe concurrentie uit het buitenland gekonfronteerd. Het sneller gestegen prijsniveau van de Nederlandse produkten heeft een aanzienlijke inkrimping van het binnenlandse marktaandeel tot gevolg gehad. De Nederlandse hout- en meubelindustrie heeft daarom maar ten dele kunnen profiteren van de gestegen binnenlandse consumptie van houtprodukten. Door een krachtige expansie van het exportvolume kon het binnenlandse afzetverlies aanvankelijk grotendeels gekompenseerd worden, gedurende de laatste jaren is de export-groei echter sterk verminderd.

TABEL 3.11 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME HOUT- EN BOUWMATERIALENINDUSTRIE

	Nederland	Regio-Arnhem
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	112	3,5
1975	101	3,1
1978	94	2,7
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	-3,4	-4,0
1975/1978	-2,4	-4,5
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	2,4	3,0
1975	2,2	2,6
1978	2,0	2,3
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	127
1975	100	122
1978	100	113

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

3.1.4.6 CHEMISCHE EN RUBBERINDUSTRIE

De produktie-omvang van de Nederlandse chemische industrie heeft na de totstandkoming van de E.E.G. een hoge vlucht genomen. De vergroting van het afzetgebied heeft met name aan de bulk-chemie een enorme stimulans gegeven. In de regio-Arnhem ontwikkelde het arbeidsvolume zich tot 1975 positief, nadien is een sterke daling opgetreden. De chemische industrie in de regio-Arnhem bestaat hoofdzakelijk uit de chemische garen- en vezelindustrie. Zestig procent van het wereldgrondstoffenverbruik van de textielindustrie bestaat uit produkten van de chemische garen- en vezelindustrie. De afzetontwikkeling van de sektor is dan ook in hoge mate afhankelijk van de situatie in de textiel- en kledingindustrie. De Europese en in het bijzonder de Nederlandse industrie heeft veel te lijden gehad van de penetratie door de lage-lonen-landen op zowel de textiel-, de kleding- als de chemische vezel- en garenmarkt. De sterk verminderde afzetten veroorzaakten een structurele overkapaciteit waardoor grote verliezen ontstonden. De bezettingsgraad van de West-Europese synthetische vezelindustrie bedroeg in 1975 slechts 62% van de aanwezige produktiekapaciteit. In de regio-Arnhem hebben deze marktontwikkelingen grote werkgelegenheidsverliezen tot gevolg gehad.

De rubberverwerkende industrie heeft een belangrijk deel van de afzetmarkt aan de opkomende kunststofverwerkende industrie verloren. Daarnaast is de invoer van eenvoudige massaprodukten uit Zuidoost-Azië en Oost-Europa van toenemende invloed geweest op de afzetmogelijkheden. De groei is in de loop der jaren dan ook duidelijk afgenomen, waarbij vooral de binnenlandse afzet aan sterke fluktuaties onderhevig was. Tengevolge van de groeiende internationale concurrentie en de opgetreden overkapaciteit konden niet altijd alle kostenstijgingen in de prijzen worden doorberekend. In de regio-Arnhem hebben de moeilijke marktomstandigheden uiteindelijk geresulteerd in een sterk verminderd arbeidsvolume.

TABEL 3.13 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME CHEMISCHE EN RUBBERINDUSTRIE

	Nederland	Regio-Arnhem
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	118	6,1
1975	122	6,5
1978	114	4,8
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	1,1	2,1
1975/1978	-2,2	-9,6
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	2,5	5,3
1975	2,6	5,5
1978	2,4	4,0
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	210
1975	100	211
1978	100	165

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

3.1.4.7 METAALINDUSTRIE

De metaalindustrie is samengesteld uit een aantal zeer uiteenlopende sectoren zoals de metaalprodukten- en machine industrie, de elektro-technische industrie, de basismetaalindustrie en de transportmiddelen-industrie. De opvallend anders verlopen regionale ontwikkeling van het arbeidsvolume tussen 1975 en 1978 kan deels worden verklaard uit de afwijkende produktiestructuur ten opzichte van Nederland. Zo maakte bijvoorbeeld de landelijke basismetaalindustrie na 1975 moeilijke jaren door terwijl de regionale sektor, dankzij een volstrekt ander produktenpakket, juist een periode van groei kende. De perikelen van het afnemende arbeidsvolume in de elektro-technische industrie zijn eveneens grotendeels aan de regio-Arnhem voorbijgegaan doordat de omvang van deze sektor in dit gebied zeer gering is.

Als gevolg van de peildatum van de regionale werkgelegenheidsstatistieken komt de sluiting in eind 1978 van de Arnhemse Scheepsbouw Maatschappij nog niet in de cijfers tot uitdrukking.

Met dit faillissement waren meer dan 200 arbeidsplaatsen gemoeid. De in de tabel gesuggereerde stabiliteit van het arbeidsvolume tussen 1975 en 1978 geeft dus een te positieve voorstelling van zaken.

De scheepsbouw verkeert sinds lange tijd in een situatie van grote overkapaciteit. Als belangrijkste achtergrond kan worden genoemd de krachtige opkomst van de scheepsbouw in landen als Japan, Zuid-Korea en Brazilië. De traditionele West-Europese scheepsbouw bleek niet in staat te concurreren tegen de efficiënte produktie-technieken en lage lonen van deze landen. De aldus ontstane afzetkrisis werd bovendien nog versterkt door de afnemende wereldvraag. In 1978 bedroeg de bezettingsgraad van de Nederlandse scheepsbouw niet meer dan 74 %. Anders dan in Nederland is de ontwikkeling van het transport op de binnenwateren een bepalende faktor voor de scheepsbouw in de regio-Arnhem. Deze afhankelijkheid is evenwel niet volkomen. In het verleden werden ook belangrijke opdrachten ten behoeve van de zee-scheepvaart en de off-shore-industrie uitgevoerd. De metaalprodukten- en machine-industrie is de omvangrijkste industriële activiteit in de regio-Arnhem. Het aandeel van deze sectoren in het arbeidsvolume van de gezamenlijke industrie bedroeg in 1978 ca. 27%.

TABEL 3.14 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME METAALINDUSTRIE

	Nederland	Regio-Arnhem
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	459	9,2
1975	457	9,1
1978	409	9,1
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	- 0,1	- 0,4
1975/1978	- 3,6	0,0
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	9,8	8,0
1975	9,8	7,7
1978	8,8	7,7
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	82
1975	100	79
1978	100	87

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

De omzet van de metaalproduktenindustrie bestaat voor slechts 8% uit konsumptiegoederen. De sector is betrekkelijk arbeidsintensief en staat in toenemende mate onder druk van de concurrentie uit de lage-lonen-landen. Daarnaast heeft de afzet de laatste jaren nogal te lijden gehad van het geringe investeringsnivo van de Nederlandse industrie. De afzet van de machine-industrie bestaat eveneens hoofdzakelijk uit investeringsgoederen. De produktie geschiedt daarentegen op arbeidsintensieve wijze waarbij de betrokken arbeidsplaatsen door de gestelde eisen aan scholing en vakbekwaamheid als hoogwaardig kunnen worden gekwalificeerd.

De ontwikkeling van het arbeidsvolume van de metaalprodukten- en machine-industrie is in de regio-Arnhem in verhouding tot de totale industrie gunstig verlopen. Na aanvankelijk een stijging tussen 1972 en 1975 bleef de omvang gedurende tweede periode stabiel op het nivo van 1975.

3.1.4.8 OPENBARE NUTSBEDRIJVEN

De sektor openbaar nut bestaat uit gasdistributiebedrijven, waterleidingbedrijven en elektriciteitsbedrijven. De produktie wordt afgezet in alle geledingen van de maatschappij.

De afnemers betreffen dus zowel de bedrijven, de overheid als de gezinshuishoudingen. De omvang en de capaciteit van het distributienet is dan ook nauw verbonden met de spreiding en groei van de bedrijven en de bevolking. Omdat de aktiviteiten van de openbare nutsbedrijven van vitaal belang zijn voor het funktioneren van de samenleving is de overheid eigenaar van de bedrijven.

Aangezien in de regio-Arnhem de hoofdzetel van de PGEM is gevestigd, is de sektor relatief omvangrijk in de regio vertegenwoordigd.

TABEL 3.15 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME OPENBARE NUTSBEDRIJVEN

	Nederland	Regio-Arnhem
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	44	1,8
1975	45	1,8
1978	45	1,9
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	0,8	0,0
1975/1978	0,0	1,8
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	0,9	1,6
1975	1,0	1,5
1978	1,0	1,6
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	166
1975	100	158
1978	100	166

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

3.1.4.9 BOUWNIJVERHEID

Na een recordaantal opgeleverde en in aanbouw genomen woningen in de jaren 1972-1973, trad een scherpe daling op van de landelijke bouwproductie. De leegstand van woningen bereikte voor het eerst na de oorlog een omvang van 2,5% van de woningvoorraad. Dit percentage wordt algemeen beschouwd als de normale friktie-leegstand in een periode dat aan de kwantitatieve woningvraag kan worden voldaan. Nadat dus kennelijk de ernstigste woningnood was gelenigd nam de bouwproductie nog verder af door de gedaalde conjunktuur en de hoge rentestand. De hiermee verbonden daling van het arbeidsvolume en stijging van de werkloosheid in de bouw, bevorderde het vertrek van arbeidskrachten naar andere bedrijfstakken. Vanaf 1975 steeg het arbeidsvolume in de bouw weer als gevolg van een opleving in de woningbouw (vrije sektor) en de invloed van de Aanvullende Werken. De toegenomen vraag naar arbeid richtte zich vooral op goed geschoold en vakbekwaam personeel. Het aantal moeilijk vervulbare vakatures is in de bouw hierdoor bijzonder groot. De feitelijke stijging van het arbeidsvolume is dan ook minder groot dan de door de bedrijven gewenste toename.

In de loop der jaren heeft zich een verschuiving voorgedaan in de aard van de bouwactiviteiten. Het accent is meer komen te liggen op relatief arbeidsintensieve sectoren als herstel- en vernieuwbouwwerkzaamheden. Daarenboven richtte de nieuwbouw zich duidelijk op kleinere series met een grotere verscheidenheid in de materiaalkeuze. De invloed van de overheid op de bedrijvigheid in de bouw is bijzonder groot. Door middel van leningen, garanties, subsidies en vooral de infra-structurele werken kunnen belangrijke groei-impulsen worden gegeven. In 1972 werd als gevolg van de sterk gestegen werkloosheid in de bouw een omvangrijk programma Aanvullende Werken opgezet. Landelijk werd in dit kader tussen 1972 en 1978 een subsidie bedrag van 4,7 Mld. uitgekeerd. De opleving in de bouw na 1975 is voor een niet onbelangrijk deel aan deze extra vraagimpuls te danken geweest.

TABEL 3.16 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME BOUWNIJVERHEID

	Nederland	Regio-Arnhem
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	473	12,7
1975	436	12,2
1978	453	13,1
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	-2,7	-1,3
1975/1978	1,3	2,4
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	10,1	11,0
1975	9,4	10,4
1978	9,7	11,0
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	109
1975	100	111
1978	100	114

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

3.1.4.10 HANDEL

De totale Nederlandse konsumptie van goederen verloopt vrijwel geheel via de kanalen van de handel.

Slechts een gering deel wordt door de producerende bedrijven rechtstreeks aan de gebruiker verkocht. Dat deel van de konsumptie dat niet via de handel loopt heeft betrekking op de konsumptie van diensten. Door de toegenomen vraag naar, en de hogere prijsstijgingen van de diensten, is het aandeel van deze categorie in de totale konsumptieve bestedingen toegenomen; in 1972 bedroeg dit aandeel ca. 39% van de totale konsumptiewaarde tegen ongeveer 44% in 1978. Dat desondanks de produktiegroei van de handel in de beschouwde periode de groei van het nationale produkt steeds overtrof, is voornamelijk te danken geweest aan de sterke toename van de buitenlandse handel.

De sektor handel is opgebouwd uit de subsectoren groot- en kleinhandel. Zowel landelijk als in de regio-Arnhem is het aantal werknemers ongeveer gelijk verdeeld over de beide categorieën. De betekenis van de kleinhandel voor de totale werkgelegenheid is niettemin aanmerkelijk groter door het enorme verschil in aantal zelfstandigen tussen de beide branches. Globaal gesproken zijn in de kleinhandel op iedere 100 werknemers 52 zelfstandigen werkzaam. In de groothandel is deze verhouding ongeveer 100 werknemers op 12 zelfstandigen.

Na een lange reeks van jaren waarin het landelijke arbeidsvolume van de handel gestaag toenam, trad in de periode 1972-1975 een lichte daling op. Onder andere als gevolg van de invoering van het minimumjeugdloon werd de sektor na 1974 gekonfronteerd met forse loonstijgingen. De optredende rendementsdaling heeft geleid tot de inschakeling van meer part-time arbeidskrachten in plaats van full-timers. Het arbeidsvolume in de regio-Arnhem is mede daardoor in de latere jaren iets teruggelopen. Daarenboven is al enige tijd een proces gaande waarbij het aantal zelfstandigen in de handel trendmatig afneemt.

Weliswaar neemt hierdoor de werkgelegenheid voor de loontrekkers toe, deze toename is evenwel minder omvangrijk dan de uittreding van zelfstandigen. In oude stadswijken en kleine dorpskernen zijn veel detailhandelsvestigingen verdwenen doordat de afzet binnen het verzorgingsgebied op den duur ontoereikend bleek om tot aanvaardbare bedrijfsresultaten te komen.

TABEL 3.17 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME HANDEL

	Nederland	Regio-Arnhem
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	733	16,0
1975	727	16,7
1978	720	16,4
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	-0,3	1,4
1975/1978	-0,3	-0,6
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	15,7	13,9
1975	15,6	14,2
1978	15,4	13,8
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	89
1975	100	91
1978	100	89

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

Dit negatieve effect op het arbeidsvolume werd in den lande voor een belangrijk deel gecompenseerd door de opkomst van grootschalige winkelbedrijven, boetieks en winkelcentra.

In de landelijke groothandel manifesteerde zich eveneens een tendens tot schaalvergroting en concentratie. Thans is ongeveer 80 % van de werkgelegenheid gekoncentreerd in 30 % van de groothandelsbedrijven. Bijna een kwart van de omzet van de groothandel heeft betrekking op leveringen aan de detailhandel. De overige drie-kwart bestaat uit toeleveringen aan de industrie.

3.1.4.11 ZAKELIJKE DIENSTEN

De zakelijke diensten kunnen worden onderverdeeld in een drietal sectoren, te weten: horeca, reparatiebedrijven voor gebruiksgoederen en de sektor zakelijke dienstverlening en verhuur van machines en andere goederen.

Met ruim 2/3-deel van het arbeidsvolume is de laatst genoemde sektor qua omvang de belangrijkste groep van de zakelijke diensten. Zij omvat een groot aantal uiteenlopende activiteiten zoals rechtskundige diensten, advies-, accountants-, architecten- en reclamebureau's alsmede een groot aantal vrije beroepen. In deze sektor zijn enige betrekkelijk nieuwe vormen van dienstverlening ontstaan (bijvoorbeeld computerservice-diensten, leasingbedrijven en uitzendbureau's). Mede hierdoor kon tussen 1972 en 1978 een snelle groei van zowel produktie- als arbeidsvolume worden gerealiseerd.

De sektor reparatiebedrijven bestaat voor het merendeel uit autoreparatiebedrijven. Het steeds toenemende autobezit heeft een gunstige invloed gehad op de produktie-ontwikkeling van de reparatiebedrijven. Als gevolg van de eveneens gestegen arbeidsproduktiviteit heeft het arbeidsvolume echter nauwelijks enige wijziging ondergaan.

De afzetontwikkeling van de horeca was onderhevig aan twee tegengestelde bewegingen. Enerzijds kwam de groei van het buitenlandse toerisme vrijwel geheel tot stilstand en trokken de Nederlandse toeristen in grote getale naar het buitenland; anderzijds kon buiten de vakantieperiode om een groeiende belangstelling voor het horecawezen worden gekonstateerd. Deze toename richtte zich vooral op het restaurant- en cafébezoek. De ontwikkelingen in de hotelsektor waren minder gunstig. Per saldo is het arbeidsvolume van de horeca tussen 1972 en 1978 in geringe mate toegenomen.

TABEL 3.18 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME ZAKELIJKE DIENSTEN

	Nederland	Regio-Arnhem
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	339	7,4
1975	341	8,2
1978	366	8,9
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	0,2	3,5
1975/1978	2,4	2,8
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	7,2	6,4
1975	7,3	7,0
1978	7,8	7,5
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	89
1975	100	95
1978	100	95

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

3.1.4.12 TRANSPORT- EN COMMUNICATIE BEDRIJVEN

Door de toenemende bedrijvigheid is het goederen- en personenvervoer in de loop der tijd belangrijk gestegen. Met name het binnenlandse en grensoverschrijdende wegtransport van goederen is sterk toegenomen. Het personenvervoer werd overwegend beheerst door een intensief gebruik van privé-auto's. De omvang van het beroepspersonenvervoer bleef daardoor tussen 1972 en 1978 hoegenaamd konstant.

Het nationale- en internationale goederentransport is zeer conjunktuurgevoelig. De matige economische groei na 1975 leidde in West-Europa tot een geringere internationale handel en vervoersbehoefte.

Ten gevolge van o.a. de appreciatie van de gulden kwam bovendien de Nederlandse konkurrentiepositie onder zware druk te staan. De stagnerende Nederlandse vervoerprestatie en het feit dat niet alle kostenstijgingen in de prijzen konden worden doorberekend, hebben na de olie-krisis een remmende invloed op de produktie-ontwikkeling van de transportbedrijven gehad. Doordat de arbeidsproduktiviteit wel een bestendige groei vertoonde is het arbeidsvolume van de transportbedrijven trendmatig gedaald. Het arbeidsvolume van de communicatiebedrijven is daarentegen steeds toegenomen. In de sektor telecommunicatie is sprake geweest van een sterke afzetgroei. Het aantal telex- en telefoonaansluitingen is tussen 1972 en 1978 enorm toegenomen. De hiermee samenhangende personeelsuitbreiding had vooral betrekking op technisch personeel. Daarnaast vloeide uit het hogere aantal abonnees ook een grotere behoefte aan administratieve krachten voort.

TABEL 3.19 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME TRANSPORT- EN COMMUNICATIEBEDRIJVEN

	Nederland	Regio-Arnhem
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	268	6,3
1975	275	6,6
1978	278	6,5
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	0,9	1,6
1975/1978	0,4	-0,5
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	5,7	5,5
1975	5,9	5,6
1978	6,0	5,5
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	96
1975	100	95
1978	100	92

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

3.1.4.13 BANK- EN VERZEKERINGSWEZEN

De stijgende welvaart, het toenemende aantal salarisrekeningen en het aanwassende autopark zijn enige factoren die de grote expansie van het bank- en verzekeringswezen in de jaren zestig mogelijk maakte. Ook toen in de jaren zeventig de groei in de economie tanende was kon het bank- en verzekeringswezen haar produktietoename continueren.

De omvang van het aantal verleende hypotheeklen steeg tot ongeken- de hoogte. Hetzelfde geldt ten aanzien van het aantal afgesloten levens- verzekeringen, al of niet gekombineerd met een hypotheek. In het bij- zonder de banken kenden een forse uitbreiding van het takenpakket, zoals de verkoop van reizen en verzekeringen. Daarnaast werden veel nieuwe vestigingen en bijkantoren opgericht.

De groei van het arbeidsvolume kon worden gerealiseerd doordat de automatisering binnen het bank- en verzekeringswezen betrekkelijk laat op gang is gekomen en bovendien slechts in beperkte mate toepasbaar was.

In verhouding tot Nederland is het bank- en verzekeringswezen in de regio- Arnhem meer dan evenredig vertegenwoordigd. Dit blijkt vooral uit de om- vang van het regionale bankwezen. Het aandeel van de banken in het arbeidsvolume van de sektor bedraagt in de regio-Arnhem ruim 4/5 tegen 2/3 in Nederland. De sterke concentratie in de regio-Arnhem hangt waarschijnlijk samen met de geringe omvang van het bank- en verzekerings- wezen in de regio-Nijmegen. De activiteiten van de sektor dragen een verzorgend karakter. Hierdoor is deze vorm van dienstverlening redelijk evenwichtig over het gehele land gespreid, met uitzondering van een agglomeraat in het Westen des lands (landelijke hoofdkantoren).

Door historisch bepaalde factoren als bereikbaarheid en omvang van het verzorgingsgebied, vestigden de plaatselijke bedrijven zich in het ver- leden bij voorkeur in de provincie hoofdstad Arnhem. Toen in de latere jaren de sektor sterk expandeerde werd ook de uitbreiding bijna vanzelf- sprekend in Arnhem gerealiseerd. Het regionale verzorgingsgebied van de in Arnhem gevestigde bank- en verzekeringsbedrijven reikt intussen over de grenzen van de regio-Arnhem heen, en bestrijkt tevens de regio- Nijmegen. Een belangrijke faktor in de regio-Arnhem is voorts de aanwezig- heid van één van de twee landelijke verwerkingscentrales van de post- cheque- en girodienst. Deze vestiging neemt meer dan de helft van de werk- gelegenheid van de banken in de regio-Arnhem voor haar rekening.

TABEL 3.20 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME BANK- EN VERZEKERINGSWEZEN

	Nederland	Regio-Arnhem
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	136	5,4
1975	146	6,0
1978	154	5,9
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	2,4	3,6
1975/1978	1,8	-0,6
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	2,9	4,7
1975	3,1	5,1
1978	3,3	5,0
Locatie-coëfficiënt .		
1972	100	161
1975	100	163
1978	100	150

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

3.1.4.14 MAATSCHAPPELIJKE DIENSTEN

De maatschappelijke diensten hebben met elkaar gemeen dat zij allen betrekkelijk arbeidsintensief zijn, en dat de mogelijkheden tot produktiviteitsverbeteringen gering zijn. Produktiestijgingen vertalen zich dan ook vrij snel in een toename van het arbeidsvolume. Het grootste deel van de maatschappelijke dienstverlening behoort tot de zogenaamde kwartaire sektor. Hieronder worden verstaan die vormen van dienstverlening die grotendeels gefinancierd worden uit de kollektieve middelen of uit verplichte bijdragen. De dienstverlening van de kwartaire sektor heeft betrekking op een aantal maatschappelijke behoeften waarin niet, of onvoldoende door het marktmechanisme van vraag en aanbod kan worden voorzien, zoals ziekenhuizen, bejaardenhuizen en kindertehuizen.

Artsenpraktijken, buurthuizen, cultuur, sport en recreatie e.d. worden eveneens tot de kwartaire sektor gerekend. De sterke intensivering van de gezondheidszorg en sociale dienstverlening heeft een toenemende behoefte aan personeel met zich meegebracht. De regio-Arnhem vervult in deze sektor een verzorgingsfunctie waarbij een veel groter geografisch gebied wordt bestreken. Mede hierdoor is de toename van het arbeidsvolume in dit deel van de kwartaire sektor in de regio-Arnhem relatief veel omvangrijker geweest dan in Nederland.

De sektor maatschappelijke diensten omvat ook een aantal activiteiten welke tot de tertiaire sektor worden gerekend.

Deze groep heeft betrekking op de meer zakelijk gestructureerde dienstverlening en bestaat onder andere uit schoonmaakbedrijven, wasserijen en kappersbedrijven. De reden waarom deze groep van bedrijven in de kwartaire sektor is opgenomen, en niet bij de meer voor de hand liggende sektor zakelijke diensten is gevoegd, heeft een statistische achtergrond. De gegevens met betrekking tot het arbeidsvolume zijn namelijk niet zo verfijnd naar bedrijfsklassen beschikbaar dat deze scheiding aangebracht kon worden.

Ruim 10% van de regionale werkgelegenheid van de maatschappelijke diensten heeft betrekking op deze categorie. In tegenstelling tot de ontwikkeling van de sektor als geheel is de werkgelegenheidsontwikkeling van de zojuist genoemde niet-maatschappelijke dienstverlening negatief verlopen. Onder invloed van de loonkostenontwikkeling na 1972 is het prijspeil in deze sektor snel gestegen. Met name in de konsumptieve sfeer heeft dit geleid tot een verminderd gebruik van deze diensten.

TABEL 3.21 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME MAATSCHAPPELIJKE DIENSTEN

	Nederland	Regio-Arnhem
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	575	16,5
1975	630	17,8
1978	660	19,8
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	3,1	2,6
1975/1978	1,6	3,6
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	12,3	14,3
1975	13,5	15,1
1978	14,1	16,7
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	117
1975	100	112
1978	100	118

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

3.1.4.15 OVERHEID

Zowel in Nederland als in de regio-Arnhem draagt de sektor overheid zorg voor een belangrijk deel van de werkgelegenheid. De overheid vormt tesamen met delen van de maatschappelijke dienstverlening de kwartaire sektor. De omvang waarin deze diensten beschikbaar worden gesteld is afhankelijk van het daarvoor uitgetrokken budget. De factoren die de omvang van het arbeidsvolume bepalen onderscheiden zich aldus in hoge mate van die der overige sectoren, welke onder de werking van het marktmechanisme vallen. Indirekt gaat van de algehele economische situatie weliswaar een zekere invloed uit, toch zijn de fluktuaties van het arbeidsvolume overwegend de resultante van een politiek besluitvormingsproces.

In de regio-Arnhem heeft ca. 60% van het arbeidsvolume van de sektor overheid betrekking op de activiteiten van het openbaar bestuur, defensie en de sociale verzekeringen; de resterende 40% heeft betrekking op het onderwijs. Landelijk bedragen deze aandelen respectievelijk 55 en 45%. Het wat zwaardere accent in de regio-Arnhem op de eerstgenoemde activiteiten hangt mogelijk samen met de alhier aanwezige grote verscheidenheid van overheidsdiensten. Naast de gemeentelijke en provinciale overheid zijn in de regio-Arnhem namelijk tevens een aantal rijksdiensten gevestigd.

TABEL 3.22 KERNGEGEVENS* ARBEIDSVOLUME OVERHEID

	Nederland	Regio-Arnhem
Arbeidsvolume x 1000 manjaar:		
1972	601	15,7
1975	630	16,3
1978	681	17,4
Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume:		
1972/1975	1,6	1,3
1975/1978	2,6	2,2
Aandeel van het sektorale arbeidsvolume in het totale arbeidsvolume:		
1972	12,8	13,6
1975	13,5	13,9
1978	14,6	14,6
Locatie-coëfficiënt		
1972	100	106
1975	100	102
1978	100	100

* Zie voor definitie beschrijvingen en bronvermelding bijlage 3.1.

3.2

VERONDERSTELLINGEN EN UITGANGSPUNTEN TOT 1985

Nadat hiervoor de belangrijkste ontwikkelingslijnen tot 1978 zijn geschetst, worden in deze paragraaf de veronderstellingen weergegeven welke ten grondslag liggen aan de prognoses van het regionale arbeidsvolume. De in tabel 3.2.2. vermelde nationale toekomstverwachtingen vormen het raamwerk van veronderstellingen waarbinnen de regionale voortuitberekeningen hebben plaatsgevonden.¹⁾ Deze verwachtingen zijn grotendeels gebaseerd op het rapport

"De komende vijftientig jaar" van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en op de "Voortgangsnota Economisch Structuurbeleid" van het Ministerie van Economische Zaken. Omdat na het verschijnen van deze nota's de economische vooruitzichten op korte termijn nogal ingrijpend zijn gewijzigd, lijkt het weinig realistisch alle daarin uitgesproken verwachtingen zonder meer over te nemen. Met name de inzichten omtrent de toekomstige groei van het nationaal inkomen zijn in het licht van de huidige internationale conjunctuur aanzienlijk pessimistischer. Een toekomstverkenning op middellange termijn dient evenwel niet al te sterk door de aktuele situatie te worden beïnvloed omdat deze wellicht van zeer tijdelijke aard zal blijken te zijn. Niet de conjuncturele, doch veeleer de structurele tendens dient de leidraad te vormen. Bijstelling van de bestaande nationale prognoses heeft dan ook alleen plaatsgevonden met betrekking tot de groei van het landelijke investeringsvolume, het nationale inkomen en de toename van de reële loonvoet.

- Voor de periode 1980-1985 is uitgegaan van een groei van het nationaal inkomen van gemiddeld 2% per jaar. Aangenomen is dat na aanvankelijk een stagnatie de groei in de latere jaren enigszins zal herstellen, zodat gemiddeld een toename van cirka 2% gerealiseerd zal kunnen worden.
- De geraamde ontwikkeling van de bruto investeringen hangt nauw samen met de economische groeiverwachting. Daarnaast is de prognose beïnvloed door de verwachting dat met name tot 1985 een grote inspanning zal worden geleverd op het gebied van milieuvoorzieningen en energie besparende investeringen.
- De toename van de landbouwproduktie wordt op wat langere termijn beheerst door het Europese landbouwbeleid. Voorshands is aangenomen dat voor 1985 geen drastische E.E.G.-maatregelen worden geëffectueerd, waaruit voor Nederland grote produktiebeperkingen voortvloeien.

TABEL 3.23 GEREALISEERDE JAARLIJKSE GROEI 1965/1975 EN 1975/1979, ALS-
MEDE DE VERONDERSTELDE JAARLIJKSE GROEI 1980/1985 IN PROCENTEN

	1965/1975	1975/1979	1980/1985
<u>Nationale data</u>			
volume nationaal inkomen	4,2	3,0	2,0
volume bruto investeringen	2,2	4,6	2,0
door overheid en bedrijfs- leven			
<u>volume toegevoegde waarde:</u>			
- landbouw	4,2	2,7	3,3
- bouwnijverheid	0,4	1,4	1,3
- chemische- en rubberind.	8,3	7,4	9,8
<u>arbeidsvolume:</u>			
- textiel-, kleding- en lederindustrie	-9,2	-9,3	-4,0
- papier- en grafische ind.	-0,3	-0,7	-1,0
- transportmiddelenind.	0,0	-2,9	-1,5
- handel	1,1	-0,2	1,0
- zakelijke diensten	1,2	2,1	2,0
- maatschappelijke diensten	3,3	1,6	2,0
- overheid	2,0	2,3	0,4
<u>Regionale data COROP-gebied</u>			
<u>Arnhem/Nijmegen</u>			
reële loonvoet	6,3	4,1	1,0
woningvoorraad	3,4	2,3	2,5
bevolkingsomvang	1,1	0,6	0,9

- 1) De functie welke van deze veronderstellingen bij de vooruitberekeningen van het regionale arbeidsvolume kan worden afgeleid uit de vergelijkingen vermeld op pagina 45 e.v., bijlage 3.2

- Ten aanzien van de bouwnijverheid wordt slechts een bescheiden produktietoename voorzien doordat enerzijds de nieuwbouw activiteiten afnemen terwijl anderzijds arbeidsintensieve werkzaamheden als renovatie en woningverbouwingen zullen toenemen.
- Na de aanzienlijke produktiedaling van de chemische- en rubberindustrie ten tijde van de olie-krisis, is in het produktievolume wederom een gestage groei opgetreden. Deze ontwikkeling zal zich naar verwachting in de komende jaren blijven voortzetten. Van belang is in dit verband de mate waarin de Nederlandse bedrijven in staat zijn nieuwe produktie-technieken te ontwikkelen teneinde in te spelen op de internationale problemen rondom de energie- en grondstoffenschaarste, milieubehoud etc.
- Mede onder invloed van een aantal beperkende E.E.G.-maatregelen ten aanzien van de invoer uit de lage-lonen-landen, wordt verwacht dat het produktieverlies van de textiel-, kleding- en schoenindustrie de komende jaren beperkt kan blijven. Tengevolge van de stijgende produktiviteit zal evenwel het arbeidsvolume nog blijven dalen met circa 4% per jaar.
- De trendmatige daling van het arbeidsvolume van de papierindustrie zal zich eveneens voortzetten. Deze daling zal scherper naar voren treden dan in het verleden, doordat tengevolge van moderniseringsactiviteiten de toename van het arbeidsvolume van de grafische industrie slechts gering zal zijn.
- De problemen in de scheepsbouw zullen tot 1985 onverminderd blijven voortduren. Aangenomen is dat het arbeidsvolume van de gezamenlijke transportmiddelenindustrie daardoor met gemiddeld 1,5% per jaar afneemt.
- In de sektor handel kon de afgelopen jaren een toenemende tendens tot arbeidsbesparing worden onderkend. De mogelijkheden daartoe zijn thans vrijwel uitgeput zodat afhankelijk van de economische groei weer een lichte stijging van het arbeidsvolume kan optreden.
- Zowel voor de maatschappelijke als de zakelijke dienstverlening wordt een gemiddelde toename van het arbeidsvolume van rond de 2% per jaar voorzien. In de zakelijke diensten wordt de groei vooral toegeschreven aan de snel uitdeinende komputerservice-, administratie-, organisatie en uitzendburo's. De toename van de maatschappelijke diensten zal naar verwachting geheel in de kwartaire sektor worden gerealiseerd.

- Als gevolg van onder andere het bezuinigingsbeleid van de overheid zal de groei van het ambtenarenkorps sterk afgeremd worden. Daarenboven wordt onder invloed van de dalende bevolkingsgroei een afnemende behoefte aan onderwijskrachten verwacht.
- Ten aanzien van de reële loonkostenontwikkeling is aangenomen dat deze bij de geringe economische groei tot 1985, gemiddeld 1% per jaar bedraagt.
- De veronderstellingen over de toekomstige groei van de woningvoorraad en de bevolkingsomvang van het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen, zijn afgeleid uit het streekplan Midden-Gelderland. Daartoe is het verschil bepaald tussen de gerealiseerde omvang 1979 en de streekplanramingen voor 1985. Vervolgens is aangenomen dat dit verschil gelijkelijk in de resterende jaren verwezenlijkt wordt. Een en ander betekent dat indien deze groeipercentages ook feitelijk gerealiseerd worden, de bevolkingsomvang en de woningvoorraad in 1985 precies zo groot zijn als aangegeven in de prognoses van het streekplan Midden-Gelderland.

Tenslotte moet nog worden gewezen op twee belangrijke premissen die zowel bij de raming van de exogene variabelen, als bij de regionale vooruitberekeningen een essentiële rol vervullen. Ten eerste wordt verondersteld dat de Nederlandse concurrentie-positie ten opzichte van het buitenland absoluut niet verder terug zal lopen. In de verhouding tot de andere geïndustrialiseerde landen zullen zich geen grote veranderingen voordoen; de Nederlandse ontwikkelingen, zoals deze ten aanzien van de economische groei worden verondersteld, wijken niet wezenlijk af van de ontwikkelingen in de landen waarmee Nederland nauwe economische relaties onderhoudt.

Ten tweede kunnen de effecten van zeer extreme of schoksgewijze ontwikkelingen niet worden doorgerekend. Zowel vanuit methodologische overwegingen als vanwege het onvoorspelbare karakter wordt nadrukkelijk geabstraheerd van gebeurtenissen als natuurrampen, internationale politieke spanningen of wereldomvattende economische crises. Er wordt uitgegaan van een zogenaamde verrassingsvrije toekomst.

De zojuist geformuleerde uitgangspunten dienen als ontbindende voorwaarden te worden opgevat.

3.3 ONTWIKKELINGSLIJNEN IN DE PERIODE TOT 1985, REGIO ARNHEM

De makro-ekonomische vooruitzichten zijn op dit moment somber. Tengevolge van onder andere de geringe produktiestijging en een achteruitgang van de ruilvoet in dit jaar zal het reëel nationaal inkomen niet toenemen. De stagnerende ekonomische ontwikkeling is overigens geen specifiek Nederlands verschijnsel. Ook in de andere geïndustrialiseerde landen zijn de verwachtingen niet hoog gespannen.

Volgens de jongste ramingen van het Centraal Planbureau zal de groei van de wereldhandel in 1980 slechts 2 % bedragen tegen 7 % in 1979. De geregistreerde werkloosheid neemt toe tot 215 à 225 duizend personen, de lopende rekening van de betalingsbalans vertoont een tekort van circa 2,5 mld. gulden, terwijl het financieringstekort van de overheid bijna 6 mld. gulden bedraagt.

Worden de huidige vooruitzichten zonder meer geprojecteerd op 1985 dan ontstaat een nog veel somberder beeld. De uitgangspunten voor de middellange termijn-prognose zijn echter niet uitsluitend ingegeven door de actuele situatie. Aan de veronderstellingen inzake de toekomstige ekonomische groei hebben tevens de volgende overwegingen ten grondslag gelegen.

In beginsel zal in elk der onderscheiden bedrijfstakken sprake kunnen zijn van nieuwe ontwikkelingen en mogelijkheden. In de chemische-, de metaal- en de elektro-technische industrie bijvoorbeeld zijn belangrijke technische vernieuwingsprocessen te verwachten. Met name de kansen om een adequaat antwoord te vinden op de grondstoffenschaarste en de milieu- en energie-vraagstukken vormen voor de industrie een enorme uitdaging. Daarnaast kunnen van de groeiende toepassingsmogelijkheden der mikro-elektronika, de informatietechnologie en de biotechnologie belangrijke impulsen uitgaan. Ook in de kommerciële dienstensektor kan de ingebruikneming van nieuwe apparatuur leiden tot verbeterde, of zelfs geheel nieuwe vormen van dienstverlening.

Ten aanzien van de eksport van gespecialiseerde en hoogwaardige diensten lijken ruimschoots mogelijkheden aanwezig om nieuwe markten te ontsluiten.

De zojuist geschetste ontwikkelingslijnen kunnen in de toekomst mogelijk-
wijs een tegengewicht bieden aan de factoren die de groei van de meer
traditionele produktie afremmen. De onlangs verschenen innovatienota¹⁾
van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen gaat uitvoerig in op

deze problematiek. Met name wordt aandacht besteed aan de stimulerende rol die de overheid in dit verband kan vervullen en worden de daarmee samenhangende maatregelen en beleidsvoornemens uiteengezet. De eventuele effecten daarvan kunnen op methodologische gronden niet expliciet worden meegenomen in de vooruitberekeningen van het regionale arbeidsvolume. Door evenwel de uitgangspunten ten aanzien van de toekomstige economische groei niet al te somber te kiezen wordt in zekere zin toch op een positieve invloed geanticipeerd.

3.3.1. ONTWIKKELING VAN HET ARBEIDSVOLUME PER BEDRIJFSKLASSE

In tabel 3.24 wordt een overzicht gegeven van het arbeidsvolume per bedrijfsklasse van de situatie 1978. Daarnaast worden de uitkomsten vermeld van de ramingen 1980 en 1985. De gepresenteerde cijfers suggereren een grotere precisie dan aan ramingen eigen is. Wellicht ten overvloede zij vermeld dat de cijfers slechts tendenties kunnen laten zien. In de tekst wordt een summier toelichting gegeven met betrekking tot de verwachte ontwikkelingen per bedrijfstak.

Aan de trendmatige daling van het arbeidsvolume van de landbouw komt vooralsnog geen einde. Tot 1985 moet worden gerekend met een afname van circa 1/7-deel van het arbeidsvolume van 1978. De mogelijkheden om in andere bedrijfstakken werk te vinden zijn ten opzichte van het recente verleden echter gering geworden. De huidige arbeidsmarktsituatie heeft daardoor mogelijk een remmende invloed op het vertrek van arbeidskrachten uit de landbouw. Wellicht wordt hierdoor de verwachte ontwikkeling enigszins vertraagd.

---

1) Innovatie, het overheidsbeleid inzake technologische vernieuwing in de Nederlandse samenleving, Tweede Kamer, zitting 1979-1980, 15855, nummers 1-2.

TABEL 3.24 OMVANG VAN HET ARBEIDSVOLUME 1978 EN DE RAMINGEN 1980 - 1985 VOOR
DE REGIO-ARNHEM (x 1000 manjaren)

Bedrijfsklasse		1978	1980	1985
1	Landbouw, bosbouw en visserij	4,9	4,7	4,2
2	Voedings- en genotmiddelenindustrie	3,9	3,9	4,2
3	Textiel- kleding- en schoenindustrie	1,3	1,3	1,2
4	Papier- en grafische industrie	2,1	2,1	1,9
5	Hout- en bouwmaterialenindustrie	2,7	2,6	2,5
6	Chemische en rubberindustrie	4,8	4,6	4,2
7	Metaalindustrie	9,1	8,9	8,6
8	Aardolie-industrie	0,0	0,0	0,0
2-8	Industrie	23,9	23,4	22,6
9	Delfstoffenwinning	0,2	0,2	0,2
10	Openbare nutsbedrijven	1,9	1,9	2,0
2-10	Nijverheid	26,0	25,5	24,8
11	Bouwnijverheid	13,1	13,0	12,8
12	Handel	16,4	16,1	16,8
13	Zakelijke diensten	8,9	9,1	10,4
14	Zee- en luchtvaart	0,0	0,0	0,0
15	Transport en communicatie bedrijven	6,5	6,6	6,7
16	Bank- en verzekeringswezen	5,9	6,1	6,9
17	Maatschappelijke diensten	19,8	21,0	24,2
12-17	Diensten	57,5	58,9	65,0
18	Overheid	17,4	17,9	18,2
1-18	Totaal	118,9	120,0	125,0

Met betrekking tot de industriële produktie kan vanaf 1978 worden gesproken van enig moeizaam herstel. De investeringen zijn wat toegenomen, de export vertoont weer een zekere groei en de invoerpenetratie is minder snel gestegen.

Parallel aan deze ontwikkeling is de daling van het arbeidsvolume sindsdien minder scherp verlopen dan in de voorgaande jaren. Vooropgezet dat de Nederlandse konkurrentiepositie niet verder verzwakt, en dat het overheidsbeleid tot behoud van de industriële werkgelegenheid succesvol blijkt (individuele bedrijfssteun, exportbevordering, kostenbeheersing etc.), zal deze ontwikkeling zich de komende jaren kunnen voortzetten. Hierbij dient beacht dat kort na de economische recessie van 1974 reeds zeer vele marginale bedrijven de poorten hebben moeten sluiten.

Het saneringsproces dat al vanaf 1966 gaande was, werd hierdoor aanzienlijk versneld. Dit proces stond sterk in het teken van de stijgende reële energiekosten en ging gepaard met een toenemende concentratie op arbeidsextensieve activiteiten. Hoewel er al veel sanering heeft plaatsgevonden is de huidige Nederlandse industrie nog zeer kwetsbaar en is het weerstandsvermogen door tal van binnen- en buitenlandse oorzaken ernstig aangetast. Zelfs indien alle randvoorwaarden inzake economische groei wordt voldaan, zal het nog een uiterste krachtingspanning vergen om de geraamde vertraging in achteruitgang voor 1985 te realiseren.

Onder invloed van de dalende bevolkingsgroei, de zwakke economische conjunctuur en de afnemende woningnood (althans in kwantitatieve zin) wordt voor de bouwnijverheid een stabilisering c.q. lichte teruggang van het arbeidsvolume voorzien. De toekomstige bouwactiviteiten zullen naar verwachting minder op grootschalige nieuwbouwprojekten gericht zijn. Hier staat tegenover dat de arbeidsintensieve werkzaamheden zullen toenemen; kleinschalige projekten, renovatie- en verbouwwerkzaamheden.

Afhankelijk van de mate waarin de omvangrijke openstaande vraag naar arbeid in de toekomst vervuld kan worden, zal het arbeidsvolume van deze bedrijfstak mogelijk toch iets kunnen toenemen. Vooralsnog wordt echter aangenomen dat de spanning op dit deel van de arbeidsmarkt zal blijven bestaan. De moeilijk vervulbare vakatures in de bouw hebben veelal betrekking op goedgeschoolde arbeid. Doordat de opleiding en scholing enige tijd vergt, wordt verwacht dat de thans bestaande kwalitatieve diskrepanctie in 1985 nog niet geheel zal zijn opgeheven.

De trendmatige daling van het arbeidsvolume in de landbouw en in de nijverheid wordt gedurende de laatste jaren gekompenseerd door een toename in de dienstensektor, waaronder begrepen de overheid. Ook voor 1985 zal de eventuele groei van het totale arbeidsvolume vrijwel geheel in deze sektor gerealiseerd worden. De voortgaande verschuiving van de vraag naar arbeid, waarbij het aksent dus steeds meer op de dienstensektor komt te liggen, zal bij de geringe toename van het nationale inkomen steeds moeilijker verlopen. De kwartaire sektor is vrijwel geheel afhankelijk van de hoogte der overheidsuitgaven. Teneinde een verdere toename van het arbeidsvolume in deze sektor mogelijk te maken, zal het toekomstige beslag van de kollektieve sektor op het nationale inkomen mogelijkerwijs gepaard gaan met een reële afname van de ruimte voor de partikuliere bestedingen. Aangenomen is dat de maatschappelijke bereidheid daartoe aanwezig zal zijn.

De kreatie van nieuwe arbeidsplaatsen in de sektor maatschappelijke dienstverlening zal aldus tot 1985 jaarlijks cirka 2 à 3 % kunnen bedragen.

Als gevolg van het voorgenomen bezuinigingsbeleid van de overheid zal de groei van het ambtenarenkorps de komende jaren vrij sterk afgeremd worden. Bovendien wordt onder invloed van de dalende bevolkingsgroei een afnemende behoefte aan onderwijskrachten verwacht. Dit leidt mogelijk tot een lichte daling van het arbeidsvolume in het onderwijs. Naast de maatschappelijke diensten bieden ook de zakelijk gestructureerde diensten nog perspektief op een verdere toename van het arbeidsvolume. De groei tot 1985 wordt begroot op ruim 1 % jaarlijks. De belangrijkste toename wordt verwacht in het bank- en verzekeringswezen en in de sektor zakelijke diensten. Hierbij is evenwel voorondersteld dat voor 1985 geen ingrijpende automatisering van arbeid zal plaatsvinden. Weliswaar is slechts een beperkt aantal werkzaamheden in de dienstensektor vatbaar voor mechanisering; de dreiging van een omvangrijke automatiseringsgolf is met het voortschrijden der techniek op langere termijn zeker niet denkbeeldig.

3.3.2. ONTWIKKELING VAN HET ARBEIDSVOLUME IN DE REGIO ARNHEM, DE REGIO NIJMEGEN¹⁾ EN HET COROP-GEBIED ARNHEM-NIJMEGEN

De ontwikkelingsverschillen tussen de regio Arnhem en de regio Nijmegen vormen met name voor de regionale verbijzondering van het overheidsbeleid een uiterst interessant gegeven. In veel opzichten heeft de regio Arnhem in het verleden een andere ontwikkeling doorgemaakt dan de regio Nijmegen (arbeidsmarkt, bedrijfsklassenstructuur, personele inkomensverdeling e.d.). Het lijkt voortsnog aannemelijk dat ook de toekomstige ontwikkelingen enige regionale verschillen zullen vertonen. Om een indruk te krijgen hoe de ontwikkeling van het arbeidsvolume tot 1985 in de regio Arnhem en de regio Nijmegen onderscheidenlijk zal verlopen, zijn in tabel 3.25 de regio's en het COROP-gebied afzonderlijk opgenomen. Worden de voor het COROP-gebied geprognostiseerde procentuele mutaties van het arbeidsvolume toegepast op zowel de regio Arnhem als de regio Nijmegen, dan impliceert dit de veronderstelling dat de ontwikkeling in beider regio's parallel aan de ontwikkeling van het COROP-gebied zal verlopen. In het onderhavige geval is evenwel getracht op basis van de waargenomen groeiverschillen uit het verleden, de geraamde groei voor het COROP-gebied per sektor te verbijzonderen naar de regio Arnhem en de regio Nijmegen. In 1975 bv. was 61% van het arbeidsvolume van de industrie van het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen werkzaam in de regio Arnhem. In 1978 was dit aandeel opgelopen tot 63%. Rekening houdende met deze toename werd het aandeel voor 1985 becijferd op 65%. Blijkens de ramingen voor het COROP-gebied zal het arbeidsvolume van de industrie tot 1985 met gemiddeld 1,3% per jaar afnemen. Doordat het voor 1985 becijferde aandeel van de regio Arnhem ten opzichte van de regio Nijmegen met 2 punten is toegenomen, resulteert dit voor het arbeidsvolume van de regio Arnhem slechts in een daling van gemiddeld 0,8%. Voor de regio Nijmegen daarentegen bedraagt de afname ruim 2%. Met andere woorden: doordat in de periode 1975 - 1978 de ontwikkeling van de industrie in de regio Arnhem beter verliep dan in de regio Nijmegen, wordt aangenomen dat ook de toekomstige ontwikkeling in de regio Arnhem beter zal zijn.

Overigens blijkt deze veronderstelling voor de groeiwet van het totale arbeidsvolume nauwelijks van invloed. Per bedrijfsklasse treden weliswaar een aantal regionale verschillen op, op het totaal bezien vallen deze echter weer grotendeels tegen elkaar weg.

Eventuele konklusies die naar aanleiding van tabel 3.25 worden getrokken ten aanzien van de verschillende regionale groei- verwachtingen, dienen met veel voorzichtigheid omkleed te worden. Steeds dient bedacht dat zij gegenereerd zijn uit historische ontwikkelingen. Een brede theoretische onderbouwing van de stelling dat de trend uit het verleden zich ook gedurende de prognoseperiode zal blijven voortzetten, kan in deze eerste fase van het onderzoek niet gegeven worden. Mogelijk dat in een later stadium van het Regionaal Economisch Onderzoek op basis van de dan bekende resultaten van alle deelonderzoeken meer inzicht kan worden verworven over de relatie en de verschillen tussen de regio Arnhem en de regio Nijmegen. Wellicht dat dan ook kan worden vastgesteld of de gemaakte veronderstellingen reëel zijn, of dat zij aanpassing behoeven.

-
- 1) Met behulp van het model zijn prognoses van het arbeidsvolume gemaakt op COROP-nivo. Op basis van een verdeelmethodiek zijn vervolgens de prognose-resultaten voor het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen verdeeld over de regio Arnhem en de regio Nijmegen (zie pagina 86 bijlage 3.2)

TABEL 3.2 5 GEMIDDELDE JAARLIJKSE PROCENTUELE MUTATIE VAN HET ARBEIDS-
VOLUME 1978 - 1985.

	Bedrijfsklasse	Corop-gebied Arnhem/Nijmegen	regio Arnhem	regio Nijmegen
1	Landbouw, bosbouw en visserij	- 2,2	- 2,2	- 2,2
2	Voedings- en genotmiddelenindustrie	0,8	1,1	0,0
3	Textiel- kleding- en schoenindustrie	- 2,1	- 1,1	- 3,5
4	Papier- en grafische industrie	- 1,5	- 1,4	- 1,6
5	Hout- en bouwmaterialenindustrie	- 1,7	- 1,1	- 2,6
6	Chemische en rubberindustrie	- 1,9	- 1,9	- 1,7
7	Metaalindustrie	- 1,6	- 0,8	- 2,7
8	Aardolie-industrie	0,0	0,0	0,0
2-8	Industrie	- 1,3	- 0,8	- 2,2
9	Delfstoffenwinning	0,0	0,0	0,0
10	Openbare nutsbedrijven	1,0	1,0	1,0
2-10	Nijverheid	- 1,1	- 0,7	- 1,9
11	Bouwnijverheid	- 0,3	- 0,3	- 0,3
12	Handel	0,8	0,3	1,4
13	Zakelijke diensten	2,0	2,3	1,5
14	Zee- en luchtvaart	0,0	0,0	0,0
15	Transport en communicatie bedrijven	0,3	0,3	0,3
16	Bank- en verzekeringswezen	2,8	2,3	4,4
17	Maatschappelijke diensten	2,4	2,9	1,8
12-17	Diensten	1,7	1,7	1,7
18	Overheid	0,7	0,6	0,8
1-18	Totaal	0,7	0,7	0,6

3.3.3 ONTWIKKELING VAN KWALITATIEVE ASPEKTEN VAN DE VRAAG NAAR ARBEID

Nadat in het voorgaande de kwantitatieve vraag naar arbeid werd beschouwd, zal nu worden ingegaan op enkele kwalitatieve aspecten van de vraag. Met name wordt gedoeld op de verdeling van de vraag naar opleidingsnivo en naar geslacht. Omdat per bedrijfsklasse de werkzaamheden zeer uiteenlopend zijn, zijn ook de kwalitatieve eisen die aan de arbeid gesteld worden per bedrijfsklasse sterk verschillend. Op grond van de geraamde verschuivingen in de bedrijfsklassenstructuur mag dus worden verwacht dat ook de kwalitatieve vraag naar arbeid zal veranderen. Daarnaast zullen binnen de bedrijfsklassen of de individuele bedrijven eveneens kwalitatieve vraagverschuivingen kunnen optreden. Over dit laatste aspect zijn nationaal noch regionaal voldoende gegevens beschikbaar. Toch kan de verwachting worden uitgesproken dat de kwaliteitsverschuivingen binnen de bedrijfsklassen op middellange termijn minimaal zullen zijn. Immers, dit soort ontwikkelingen blijkt zich in de praktijk heel langzaam te voltrekken. In de vooruitberekeningen over de kwaliteit van de vraag naar arbeid zijn derhalve alleen de effecten van de verwachte verschuivingen in de bedrijfsklassenstructuur tot uitdrukking gebracht.

Tabel 3.26 verschaft een overzicht van de totale vraag naar arbeid, verdeeld naar opleidingsnivo ¹⁾ en geslacht 1978 en 1985.

Tabel 3.26 De vraag naar arbeid, verdeeld naar opleidingsnivo en geslacht, 1978 en 1985 (x 1000 manjaren) regio Arnhem

	1978			1985		
	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
ongeschoold	19,7	6,0	25,8	19,9	6,6	26,5
lagere opl.	37,9	15,1	53,0	38,8	16,7	55,5
middelb. opl.	14,8	7,1	21,8	15,4	7,9	23,3
hogere opl.	15,2	3,0	18,3	16,3	3,4	19,7
Totaal	87,6	31,2	118,9	90,4	34,6	125,0

1) De onderscheiden opleidingsnivo's worden gedefinieerd in bijlage 4.17

Teneinde inzicht te verkrijgen in de ontwikkelingstendenties per opleidingsnivo en geslacht, zijn de cijfers voor 1985 in tabel 3.26 weergegeven als indices (1978 = 100).

Tabel 3.27 Ontwikkeling van de vraag naar arbeid, verdeeld naar opleidingsnivo en geslacht (1978 = 100)

	mannen	vrouwen	totaal
ongeschoold	101	110	103
lagere opleiding	102	111	105
middelbare opleiding	104	111	107
hogere opleiding	107	113	108
totaal	103	111	105

Uit deze tabel blijkt dat zowel voor vrouwen als voor mannen de vraag naar arbeid over alle opleidingsnivo's stijgt. Tevens kan gekonstateerd worden dat naarmate het opleidingsnivo hoger is, de stijging van de vraag naar arbeid met dat specifieke opleidingsnivo groter is. Deze kwalitatieve vraagverschuiving hangt nauw samen met het feit dat in de nog steeds groeiende dienstensektoren het opleidingsnivo van de arbeid gemiddeld hoger is dan in de overige sectoren. Dit in tegenstelling tot die sectoren waar de vraag naar arbeid afneemt (industrie, landbouw) en waar het aandeel van werknemers die ongeschoold zijn of alleen een lagere opleiding hebben genoten juist groot is. Ten opzichte van 1978 zal de industriële vraag naar arbeid in 1985 lager zijn. Verwacht wordt dat deze daling met name tot uitdrukking zal komen in een afnemende vraag naar ongeschoolden en lager opgeleiden. Ook voor de bouwnijverheid wordt een dergelijke ontwikkeling voorzien.

De werkgelegenheid voor vrouwen is voornamelijk te vinden in de dienstensektoren. Zoals reeds opgemerkt zullen juist deze sectoren tot 1985 nog enige groei vertonen, zodat de werkgelegenheid voor vrouwen zich relatief gunstig ontwikkeld.

4 het aanbod van arbeid

4 Het aanbod van arbeid

4.1

INLEIDING

Doel van dit onderdeel van het onderzoek is het voorspellen van het aantal personen dat zich op de arbeidsmarkt aanbiedt, en wel op een wijze die een zinvolle konfrontatie van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt mogelijk maakt.

Voor de berekening van het aantal personen dat zich op de arbeidsmarkt aanbiedt, is in de eerste plaats de omvang en de samenstelling van de bevolking bepalend. Omdat deelneming aan het beroepsleven verschilt naar leeftijd en naar geslacht, dient de samenstelling en ontwikkeling van de bevolking naar deze kenmerken te worden onderzocht. Paragraaf 4.2 is geheel gewijd aan de bevolkingsontwikkeling. In 4.2.1 wordt aandacht besteed aan de bevolkingsontwikkeling in de regio Arnhem in het recente verleden (1971 t/m 1978).

In 4.2.2 komt de toekomstige bevolkingsontwikkeling tot 1985 aan de orde. Achtereenvolgens is aandacht besteed aan de gehanteerde bevolkingsvoortberekenningsmethodiek (4.2.2.1), aan de gehanteerde uitgangspunten en veronderstellingen (4.2.2.2) en aan de prognose-uitkomsten, welke staan beschreven in 4.2.2.3. Hierbij wordt ook stilgestaan bij de invloed van een tweetal migratie-taakstellingen op de omvang van de regionale bevolking, te weten de streekplantaakstelling voor de regio en de taakstelling van het Gewest Arnhem zoals geformuleerd in haar nota "Regionale Schets."

De beroepsbevolking nu, wordt berekend op basis van gegevens uit het verleden en prognoses omtrent het relatieve aandeel van de personen met beroep in de naar leeftijd en geslacht gekwalificeerde bevolkingsgroepen. In 4.3.1 wordt allereerst de berekeningmethodiek voor de bepaling van de deelnemingspercentages uiteengezet. De resultaten van de berekeningen van de beroepsbevolking staan vermeld in 4.3.2 voor de jaren 1972, 1975, 1978, 1980 en 1985. Vervolgens is een overzicht gegeven van het daadwerkelijke arbeidsaanbod, uitgedrukt in manjaren (4.3.3) en is de voor de periode 1978-1986 geraamde toename van het arbeidsaanbod uitgesplitst in veranderingen van het aanbod tengevolge van veranderende deelneming aan het arbeidsproces en veranderingen tengevolge van wijzigingen in omvang en samenstelling van de bevolking (4.3.4). Daarnaast is aandacht besteed aan de invloed van de veronderstelde migratie op de omvang van het arbeidsaanbod (4.3.5)

Naast leeftijd en geslacht, is een derde en wellicht belangrijkste kwaliteit van het arbeidsaanbod die van het opleidingsniveau. Ook hiervan is getracht een beeld te vormen teneinde een zinvolle konfrontatie van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt mogelijk te maken (4.3.6).

Speciale aandacht is besteed aan de toekomstige uitstroom uit het volledig dagonderwijs (4.3.6.1).

Langs de in het bovenstaande in het kort weergegeven hoofdlijn - bevolking naar leeftijd en geslacht, beroepsbevolking naar leeftijd en geslacht, beroepsbevolking naar opleidingsniveau - is het aanbod van beroepspersonen onderzocht. Voorshands zij gewezen op het globale karakter van een dergelijke prognose. Dit geldt des te meer bij een betrekkelijk geringe omvang van het onderzoekgebied zoals die waarvan bij de regio Arnhem sprake is. In de eerste plaats geldt in het algemeen dat voor een klein gebied de kans op toevalligheden en fluktuaties in ontwikkelingen groter is dan voor een groot gebied, waardoor de betrouwbaarheid van de prognose-uitkomsten geringer is. In de tweede plaats is voor een betrekkelijk kleine regio als de regio Arnhem het voor de prognose benodigde regionale statistisch materiaal relatief beperkt. Met betrekking tot het laatste geldt dat we voor dit onderzoek - (onderdeel) hoofdzakelijk zijn aangewezen op gegevens uit de Volkestelling van 1971. De veelal en ook hier gebruikte methodiek bij het stellen van regionale prognoses bestaat derhalve uit het vaststellen van de regio-specifieke situatie op basis van de volkstellinggegevens, evenals uit het bepalen van de relatieve positie van de regio ten opzichte van de provincie of Nederland als geheel. Vervolgens wordt verondersteld dat de op provinciaal dan wel landelijk niveau geprognostiseerde ontwikkelingen in meer of mindere mate op de regio mogen worden toegepast. Op deze wijze is het ondanks het in beperkte mate aanwezig zijn van regionaal statistisch materiaal toch mogelijk een beeld te schetsen van regionale ontwikkelingen ten aanzien van een aantal zekere kenmerken. Met name zijn op deze wijze regionale cijfers gekonstrueerd ten aanzien van deelneming aan het beroepsleven en het opleidingsniveau van de beroepspersonen.

4.2 BEVOLKINGSONTWIKKELING (1971 - 1985)

4.2.1 ONTWIKKELING VAN DE BEVOLKING IN DE PERIODE 1971-1979

Op 1 januari 1979 bedroeg het inwonertal van de regio Arnhem bijna 370.000. Dit is 22 procent of een vijfde deel van de totale Gelderse bevolking.

De bevolking van de regio Arnhem is in de periode 1971-1979 voortdurend iets toegenomen. De procentuele toename bleef echter onder het landelijke gemiddelde en was beduidend kleiner dan die voor de provincie Gelderland als geheel.

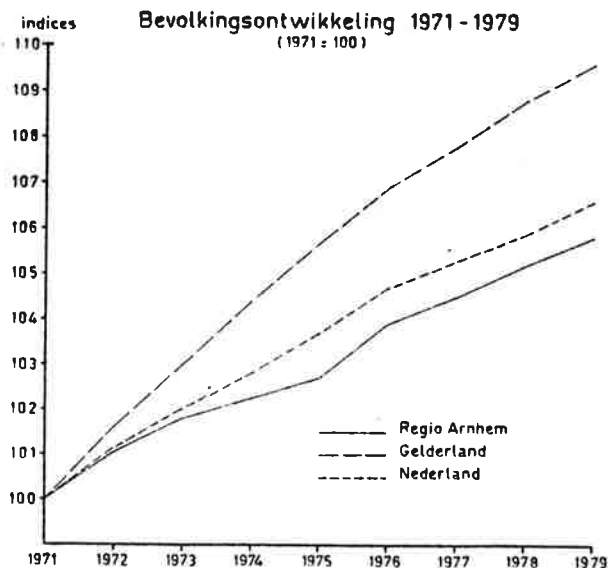
Tabel 4.1 Bevolkingsontwikkeling in de regio Arnhem, Midden-Gelderland, Gelderland en Nederland

	1971	1979	mutatie
Regio Arnhem	349.316	369.695	+ 20.379 (+ 5,8%)
Midden-Gelderland	581.631	615.991	+ 34.360 (+ 5,9%)
Gelderland	1.533.740	1.680.629	+ 146.889 (+ 9,6%)
Nederland	13.119.430	13.985.526	+ 866.096 (+ 6,6%)

Bron: CBS, ETI.

Blijkens tabel 4.1 bedroeg de procentuele bevolkingstoename voor de regio 5,8 procent, tegen een groei van 9,6 en 6,6 procent voor respectievelijk Gelderland en Nederland. De grafische voorstelling van deze verschillen in bevolkingsontwikkeling geeft figuur 4.1

figuur 4.1

Uit de verschillende groeipercentages voor de regio Arnhem en Gelderland, blijkt dat op grond van inwonertallen het aandeel van de regio Arnhem in de totale groei van de Gelderse bevolking minder dan evenredig is geweest. Een zevende deel van de Gelderse bevolkingsgroei vond plaats in de regio Arnhem, terwijl, zoals gezegd, de bevolking van de regio een vijfde deel uitmaakt van de provinciale bevolking. Het aandeel van de regio Arnhem in de provinciale bevolking is langzaam gedaald (zie tabel 4.2).

Tabel 4.2 De bevolking in de regio Arnhem als procentueel deel van de bevolking in M-Gelderland, Gelderland en Nederland.

	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
M-Gelderland	60,1	60,1	60,1	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0
Gelderland	22,8	22,7	22,5	22,3	22,1	22,1	22,1	22,0	22,0
Nederland	2,7	2,7	2,7	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6

Bron: C.B.S., E.T.I. (zie bijlage 4.1)

Wanneer we de bevolkingsontwikkeling in een aantal binnen de regio Arnhem te onderscheiden deelgebieden bezien, blijken, mede ook als gevolg van de opgetreden suburbanisatie, grote verschillen tussen deze subregio's te bestaan.

In het gebied ten oosten van de Rijn (met uitzondering van Duiven en Westervoort) bedroeg de procentuele bevolkingstoename maar liefst 19 procent. In het centraal stedelijk gebied (inklusief Duiven en Westervoort) daarentegen was de toename 1,5 procent¹⁾. Eveneens aanzienlijk was de groei van de bevolking in het gebied tussen Rijn en Waal, namelijk 12,5 procent.

In het gebied oostelijk van de Rijn was de groei vooral gekoncentreerd in Zevenaar (+ 7.000): Tussen Rijn en Waal vond de bevolkingstoereming gespreider plaats en wel vooral in de gemeenten Heteren (+ 1.600), Bemmel (+ 1.300), Valburg (+ 1.400) en Elst (+ 1.150). In het centraal stedelijk gebied valt vooral de bevolkingsdaling op van Arnhem (- 6.000) en Rheden (- 1.250). Deze achteruitgang werd echter meer dan gecompenseerd door de groei van Huissen (+ 3.250), Westervoort (+ 2.950) en Duiven (+ 2.000).

1) Zie voor definiëring van het centraal stedelijk gebied voetnoot 1, pagina 81

MIGRATIE IN DE PERIODE 1971 - 1979

De bevolkingsgroei, zoals in het voorgaande beschreven, is het resultaat van natuurlijke aanwas en migratie. Onder de natuurlijke aanwas wordt het saldo verstaan van geboorten en sterftes in een zekere periode. Voor het in dit onderzoek centraal staande arbeidsmarktgebeuren zijn vooral de migratie en de verwachtingen daaromtrent van belang. Een vestigings - dan wel een vertrekoverschot heeft immers direkt gevolgen voor de arbeidsmarkt, tot uitdrukking komend in een groter of kleiner aantal personen dat een baan wenst. Daarentegen is de natuurlijke ontwikkeling van de bevolking pas op langere termijn van invloed op de regionale arbeidsmarkt. In het volgende zal aandacht worden besteed aan de migratie in het verleden als komponent van de gesignaleerde bevolkingsgroei. Allereerst wordt in tabel 4.3 een overzicht gegeven van de saldi van vestiging en vertrek voor de regio Arnhem ¹⁾.

Tabel 4.3

Migratiesaldi regio Arnhem

	Totaal	waarvan binnenl. migratie
1971	+ 599	+ 591
1972	+ 260	- 31
1973	- 603	- 1.063
1974	+ 248	- 426
1975	+ 2.688	+ 1.166
1976	+ 713	+ 292
1977	+ 957	+ 521
1978	+ 884	+ 293
1971-1979	+ 5.746	+ 1.343

Bron: CBS, ETI

¹⁾ Opgemerkt zij dat het niet mogelijk is een beeld te verkrijgen van de afzonderlijke vestigings- en vertrekstromen, omdat een onbekend deel van de vestigings- en vertrekcijfers van de regio-gemeenten betrekking heeft op migratie binnen de regio. Optelling van gemeentelijke cijfers zou tot te hoge vestigings- en vertrekcijfers leiden voor de regio.

Uit tabel 4.3 blijkt dat behalve in 1973 er in de jaren 1971 tot en met 1978 steeds sprake is geweest van een positief vestigings-saldo, wat wil zeggen dat zich gedurende deze periode meer mensen in de regio hebben gevestigd dan uit het gebied zijn vertrokken. Van de in tabel 4.1 vermelde bevolkingsgroei in de regio Arnhem van ruim 20.000 personen is blijkens tabel 4.3 ruim een kwart (28%) het gevolg van migratie. (Hierbij is dan nog geen rekening gehouden met de natuurlijke aanwas van de migranten die na de vestiging heeft plaatsgevonden). Opmerkelijk is dat het positieve vestigingssaldo voor slechts 23 procent het gevolg is van binnenlandse migratiestromen en voor 77 procent van migratie met het buitenland.¹⁾ Voor een deel is dit grote aandeel van het buitenlandse migratiesaldo in het totale saldo het gevolg van het in de beginjaren positieve buitenlandse saldo, gekombineerd met een negatief binnenlands saldo. Vanaf 1975, sinds welk jaar het saldo van de binnenlandse migratie eveneens positief is, maakt zij 43 procent uit van het vestigingsoverschot in de regio Arnhem.

Een even interessant gegeven is de positie van de regio Arnhem in het geheel van de Gelderse migratiestromen. We onderzoeken die positie vanwege de opvangfunctie welke de regio in het beleid van de rijks- en provinciale overheid heeft toegewezen gekregen. Zo zou volgens de Gelderse streekplannen 50 tot 65 procent van het totale Gelderse vestigingsoverschot terecht moeten komen in Midden-Gelderland, waarvan weer ca. 90 % in de regio Arnhem. Op deze taakstelling komen we nog terug (4.2.2).

Tot slot van deze paragraaf wordt in tabel 4.4 een overzicht gegeven van de jaarlijkse migratiesaldi voor Gelderland en het aandeel hierin van de regio Arnhem. In de periode 1971-1979 is steeds sprake geweest van een positief vestigingssaldo voor de provincie Gelderland als geheel. Dit is grotendeels het gevolg geweest van de trek vanuit de drie westelijke provincies. Opvallend is het lage aandeel van slechts 3 procent van de regio Arnhem in het binnenlandse migratie-saldo in de beschouwde periode.

---

¹⁾ Dit duidt erop dat de groep buitenlandse arbeidskrachten in het regionaal arbeidsmarktgebeuren gedurende de zeventiger jaren aanzienlijk is toegenomen.

Tabel 4.4 Jaarlijkse migratiesaldi voor Gelderland ¹⁾,
met tussen haakjes geplaatst het aandeel hierin van de
regio Arnhem.

	binnenland	buitenland	totaal
1971	7.570 (7,8 %)	2.003 (0,4 %)	9.573 (6,3 %)
1972	7.620 (-0,4 %)	1.091 (26,7 %)	8.711 (3,0 %)
1973	7.687 (-13,8 %)	1.985 (23,2 %)	9.672 (-6,2 %)
1974	6.883 (-6,2 %)	2.367 (28,5 %)	9.250 (2,7 %)
1975	5.029 (23,2 %)	5.022 (30,3 %)	10.051 (26,7 %)
1976	3.185 (9,2 %)	1.586 (26,5 %)	4.771 (14,9 %)
1977	4.390 (11,9 %)	1.693 (25,8 %)	6.083 (15,7 %)
1978	1.882 (15,6 %)	2.547 (23,2 %)	4.429 (20,0 %)
'71-'79	44.246 (3,0 %)	18.294 (24,1 %)	62.540 (9,2 %)

Bron: CBS, ETI

¹⁾ exclusief Oostelijk Flevoland

4.2.2 DE TOEKOMSTIGE BEVOLKINGSONTWIKKELING (1976-1985)

De basis voor de prognose van het aantal beroepspersonen in de regio Arnhem per 31-12-1980 en 31-12-1985 wordt gevormd door de dan in de regio woonachtige bevolking. Hiervoor zijn in het kader van dit onderzoek een tweetal ramingen opgesteld. In het hierna-volgende zal eerst aandacht worden besteed aan de gehanteerde vooruitberekeningsmethodiek.

4.2.2.1 METHODE VAN BEVOLKINGSVOORUITBEREKENING

Bij het voorspellen van de bevolking is het zinvol in theorie onderscheid te maken tussen de ontwikkeling van de gesloten bevolking, dat wil zeggen de ontwikkeling van de bevolking zonder dat rekening wordt gehouden met migratie, en de ontwikkeling van de bevolking waarin tevens de invloeden van migratie zijn verdiskonteerd.

Gewoonlijk wordt bij de vooruitberekening van de regionale bevolking gebruik gemaakt van de zogenaamde cohort-survival methode. Uitgangspunt hierbij vormt de bevolking op een zeker tijdstip, verdeeld naar geslacht en vijf-jarige leeftijdsgroepen (0-4, 5-9, 10-14 enz.).

Gedurende een tijdsperiode van vijf jaar schuift een groep mensen (cohort) in zijn geheel op van de ene leeftijdsklasse naar de daaropvolgende. Met behulp van naar leeftijd en geslacht gedifferentieerde overlevings- of sterftekansen, kan nu voor de toekomst worden berekend hoeveel mensen per cohort na verloop van vijf jaar nog in leven zijn en deel uitmaken van een volgende leeftijdsklasse. Wanneer deze berekening voor ieder cohort van een bepaalde leeftijdsklasse is uitgevoerd dient tenslotte nog het aantal (0-4)-jarigen te worden bepaald met behulp van gegevens of prognoses ten aanzien van vruchtbaarheidscijfers (aantal levendgeborenen per jaar per 1.000 vrouwen van 15-44 jaar). Op deze wijze is een raming mogelijk van de ontwikkeling van de gesloten bevolking.

Behalve met de natuurlijke aanwas van de in de uitgangssituatie aanwezige bevolking dient ook rekening te worden gehouden met de ontwikkeling van de bevolking als gevolg van migratie. Behalve op de omvang van de bevolking heeft migratie ook invloed op de samenstelling ervan, omdat de verschillende leeftijdsgroepen en de geslachten veelal niet evenredig in de migratiestromen zijn vertegenwoordigd. Het zal duidelijk zijn dat een voorspelling van toekomstige migratiestromen en van de samenstelling daarvan naar leeftijd en geslacht met onzekerheden is omgeven. In principe kan op basis van de samenstelling van in het verleden waargenomen migratiestromen of saldi, een voor de toekomst verondersteld of berekend migratiesaldi, naar leeftijd en geslacht worden gekwantificeerd en worden toegevoegd aan de ramingen voor de gesloten bevolking. Wordt tenslotte ook nog rekening gehouden met de natuurlijke aanwas behorend bij het migratiesaldo, het migratie-effekt, dan is de totale bevolking verkregen naar leeftijd en geslacht op een vijf jaar later gelegen tijdstip. Door herhaling van deze procedure met de zojuist berekende bevolking als uitgangspunt, wordt de bevolking na tien jaar etc. verkregen.

4.2.2.2 UITGANGSPUNTEN EN VERONDERSTELLINGEN

Met behulp van de in de vorige paragraaf beschreven methodiek is de bevolking voor de regio Arnhem berekend naar leeftijd en geslacht per 1 januari 1986, of, zo men wil, per 31 december 1985. Omdat de vooruitberekening van de bevolking plaats vindt met een indeling van de bevolking in leeftijdsklassen van vijf jaar, moet de prognoseperiode noodzakelijkerwijs eveneens vijf jaren omvatten of een veelvoud daarvan. Om deze reden moest de bevolking naar de situatie van 1 januari 1976 als uitgangspunt worden genomen. De totale prognose-periode beslaat dus tien jaar, voor de berekeningen uiteenvallend in twee perioden van vijf jaar. Dit levert als tussenresultaat tevens de bevolking per 31 december 1980. In het volgende zal achtereenvolgens aandacht worden besteed aan de verschillende componenten van de bevolkingsontwikkeling en wel in de vorm van vruchtbaarheidscijfers, sterfte- of overlevingskansen en migratie.

VRUCHTBAARHEIDSCIJFERS

Onder het vruchtbaarheidscijfer wordt verstaan: het aantal levend geboren en per jaar, per 1.000 vrouwen van 15 tot 44 jaar. Het C.B.S. heeft in 1976 ten behoeve van bevolkingsprognoses naar landsdelen, een minimum en een maximum variant geformuleerd met betrekking tot de te verwachten ontwikkeling in de vruchtbaarheidscijfers. In de maximum-prognose wordt rekening gehouden met een herstel van de vruchtbaarheid, terwijl de minimum-variant is gebaseerd op de afnemende trend in het aantal geboorten. Voor de prognoseberekeningen voor de regio Arnhem is uitgegaan van het gemiddelde van beide varianten. Daarnaast is rekening gehouden met bestaande verschillen tussen de vruchtbaarheidscijfers voor Nederland en de regio. Gebruik is gemaakt van door de Provinciale Planologische Dienst voor Midden-Gelderland opgestelde prognoses voor de zogenaamde aandeels-factoren, aangevende de verhouding van het regionale en landelijke vruchtbaarheidscijfer. Voor de periode 1976-1980 is ten aanzien van de vruchtbaarheid

een aantal van 57,3 levendgeborenen per duizend vrouwen van 15 tot 44 jaar, per jaar verondersteld. Dit landelijke cijfer is verbijzonderd naar de regio met een door de P.P.D. berekende faktor van 0,92. Voor de periode 1981-1985 zijn voor het vruchtbaarheidscijfer en de aandeelsfaktor respektievelijk de waarden 57,05 en 0,93 gehanteerd.

STERFTECIJFERS

De sterfte- of overlevingskansen naar leeftijdsklasse en geslacht zijn ontleend aan door het C.B.S. gepubliceerde sterftetafels voor Nederland. De meest recente gegevens hebben betrekking op de periode 1971-1976. Vanwege het konstante karakter van deze cijfers kunnen ze zonder bezwaar worden toegepast voor de periode 1976-1985.

MIGRATIE

Ten aanzien van de grootte van het in de periode 1976-1985 te verwachten migratiesaldo voor de regio Arnhem zijn een tweetal varianten opgesteld. Beide varianten hebben een taakstellend karakter en zijn voor een belangrijk deel de neerslag van de wijze waarop respektievelijk door het gewest Arnhem en de provinciale overheid inhoud is gegeven aan het ruimtelijke ordeningsbeleid van de rijksoverheid, zoals geformuleerd in de verstedelijkingsnota.

Het beleid van de rijksoverheid is in de eerste plaats erop gericht de huidige en trendmatig te verwachten verhuisstromen vanuit de Randstad naar met name Noord-Brabant en Gelderland af te remmen. De in de verstedelijkingsnota genoemde cijfers geven aan dat voor de periode 1980-1990 voor de provincie Gelderland¹⁾ een, volgens trendberekeningen bepaald, migratieoverschot wordt verwacht van 107.000 personen (inklusief migratie-effekt)²⁾. Met name vanwege de door deze druk te verwachten inrichtingsproblemen in Gelderland alsook onevenwichtigheden op de arbeidsmarkt (pendel) wordt een vermindering van de migratiedruk op Gelderland nagestreefd in de orde van grootte van 85.000

---

1) inklusief Oostelijk Flevoland.

2) Verstedelijkingsnota, deel 2d, blz 58 en 87.

personen. Zo resteert voor de periode 1980-1990 voor de provincie Gelderland (inklusief Oostelijk Flevoland) een vestigingssaldo van circa 22.000 personen (inklusief migratie-effekt). Tesa-men met een geraamd buitenlands vestigingssaldo van 14.000 personen, bedraagt het totale taakstellende vestigingssaldo circa 36.000. Voor het over-grote deel moet dit aantal migranten in Lelystad en Midden-Gelderland worden opgevangen om vooral de Veluwe en het Rivierenland te ontlas-ten.

De voor dit onderzoek relevante prognose-periode heeft slechts voor een deel betrekking op de periode 1980-1990, de periode waarvoor in de verstedelijkingsnota een beleid is geformuleerd. Met het boven-staande is desalniettemin de achtergrond geschetst waartegen de in het streekplan Midden-Gelderland geformuleerde beleidsdoelstellingen ten aanzien van de migratie in de periode 1976-1985 moeten worden be-zien.

Voor heel Gelderland wordt blijkens de Gelderse streekplannen voor de periode 1976-1985 gerekend met een vestigingsoverschot van 45.000 personen (exklusief migratie-effekt). Hierin is niet begrepen het vestigingsoverschot van Lelystad. Voor de regio Arnhem is het te realiseren vestigingsoverschot gesteld op ca. 21.000 personen, exklu-sief het migratie-effekt¹⁾. Dit is bijna de helft van het Gelderse vestigingsoverschot en daarmee een niet geringe taakstelling, temeer waar dit aandeel in de meest recente jaren hooguit twintig procent bedroeg (zie tabel 4.4).

Dat de voor de regio Arnhem gestelde opvangfunctie niet gering is en misschien zelfs niet realistisch moet worden genoemd, blijkt ook, wan-neer de reeds sinds 1976 gerealiseerde jaarlijkse vestigingssaldi wor-den vergeleken met het jaargemiddelde van de streekplantaakstelling. Bedraagt de taakstelling op jaarbasis gemiddeld circa 2.100 personen, in 1976, 1977 en 1978 daarentegen werd slechts een vestigingsoverschot gerealiseerd ter grootte van 2.550 personen, oftewel 850 personen ge-middeld per jaar (zie bijlage 4.2).

---

¹⁾ Streekplan Midden-Gelderland, blz. 83.

Als uitgangspunt voor de bevolkingsvooruitberekening zijn de streekplancijfers onverminderd gehandhaafd. Temeer ook daar de provinciale overheid zich slechts akkoord heeft verklaard met de opvang in Midden-Gelderland van de overloop uit het Westen, wanneer de ontwikkeling van de werkgelegenheid aansluit bij de bevolkingsontwikkeling, is het van belang na te gaan wat de gevolgen zijn van de streekplan-taakstelling voor de regionale arbeidsmarkt. Rekening is gehouden met de reeds gerealiseerde vestigingssaldi; het nog tot 1986 resterende saldo is gelijkelijk over de nog resterende jaren verdeeld. Dit resulteert in een verondersteld migratiesaldo van circa 7.800 personen voor de periode 1976-1980 en een migratiesaldo van 13.100 personen voor de periode 1981-1985.

Het tweede migratie-alternatief, dat op basis van de visie van het gewest Arnhem, gaat uit van een lagere taakstelling voor de regio Arnhem, dan waarvan in het streekplan sprake is.¹⁾ Het verschil met de streekplancijfers wordt geheel veroorzaakt door de lagere taakstelling voor het centraal stedelijk gebied, althans voor de periode 1976-1985. Het taakstellende vestigingsoverschot voor het centraal stedelijk gebied is voor deze periode gesteld op circa 7.500 personen, terwijl in het streekplan Midden-Gelderland wordt gerekend met een vestigingsoverschot van rond 15.000 personen (inklusief migratie-effekt). Deze lagere taakstelling vloeit voor een deel voort uit de naar de mening van het Gewest te ruime interpretatie door de provinciale overheid van de opvangfunctie van Midden-Gelderland in het kader van het overloop-beleid. Dit wordt nog eens onderstreept door het in de jaren 1976 t/m 1978 gerealiseerde vestigingsoverschot²⁾.

---

1)

- Gewest Arnhem: tot voor kort bestaand samenwerkingsverband tussen de volgende gemeenten: Arnhem*, Duiven*, Huissen*, Renkum*, Rheden*, Rozendaal*, Westervoort*, Angerlo, Valburg, Doesburg, Herwen en Aerd, Pannerden, Dodewaard, Elst, Gendt en Heteren, waarvan de met * vermelde gemeenten het centraal stedelijk gebied vormen.

2)

- Ontleend aan de "Regionale Schets" voor het centraal-stedelijk gebied van het Gewest Arnhem, blz. 20; Sociografische Dienst Gewest Arnhem, juni 1979.

Op grond nu van de lagere taakstelling voor het centraal stedelijk gebied, bedraagt de taakstelling met betrekking tot het vestigingsoverschot voor de gehele regio Arnhem in de jaren 1976-1985 circa 13.500 personen. Rekening houdend met het reeds gerealiseerde overschot in de jaren 1976 t/m 1978, is voor de periode 1976-1980 een vestigingsoverschot verondersteld van 5.650 personen en voor de periode 1981-1985 van 7.750 personen. Hierbij is het verschil tussen het totale saldo van 13.500 en het reeds gerealiseerde vestigingsoverschot, weer gelijkelijk over de resterende jaren verdeeld; zie ook bijlage 4.2. In tabel 4.5 zijn de migratieveronderstellingen samengevat.

Tabel 4.5   Overzicht van de migratiesaldi voor de periode 1976-1985, exclusief migratie-effekt (taakstellend).

Op basis van	Regionale Schets Gewest Arnhem	Streekplan Midden-Gelderland
periode		
1976-1980	5.650	7.800
1981-1985	+ <u>7.750</u>	+ <u>13.100</u>
1976-1985	13.400	20.900

Bron: E.T.I.

Bij de beschrijving van de methodiek voor de bevolkingsvooruitberekening, is reeds aandacht besteed aan de wijze waarop de veronderstelde migratiesaldi worden verwerkt in de bevolkingsontwikkeling oftewel de wijze waarop de migratiesaldi worden verdeeld naar leeftijd. Verondersteld is dat, - gegeven het toekomstige migratiesaldi per geslacht - de toekomstige leeftijdsamenstelling van de per saldo migrerende gebaseerd kan worden op de leeftijdssamenstelling van het migratiesaldo in het verleden en extrapolatie daarvan naar de toekomst op grond van in het verleden opgetreden verschuivingen in de leeftijdsopbouw. Voor de berekeningen moeten dan tenslotte nog veronderstellingen worden gemaakt ten aanzien van de verdeling naar geslacht van het totale migratiesaldo. De verdeling van het saldo van de binnenlandse migratie naar geslacht in de periode 1971 - 1977 was nogal scheef. Het saldo bestond voor circa dertig procent uit mannen en voor zeventig procent uit vrouwen. Vanwege het voorkomen in deze periode van zowel vestigings- als vertrekoverschotten gaat het bij dit saldo om relatief geringe aantallen, zodat gemakkelijk een dergelijke verhouding kan ontstaan. Een betere indicatie voor de toe te passen verdeling wordt gevormd door de samen-

stelling van het migratiesaldo vanaf 1975, sinds welke datum steeds van een positief vestigingssaldo sprake is. De aandelen in het migratiesaldo in de jaren 1975, 1976 en 1977 voor vrouwen en mannen bedroegen respectievelijk 60 en 40 procent. Gelet op het forse migratiesaldo voor de toekomst is ook deze mate van scheefheid niet zo waarschijnlijk. Voor de eerste prognoseperiode nu van 1976 tot 1980 is à priori verondersteld dat het migratiesaldo voor 55 procent uit vrouwen en voor 45 procent uit mannen zal bestaan. Voor de tweede prognoseperiode is uitgegaan van de verhouding 52-48, welke meer overeenkomst vertoont met de samenstelling van de bevolking.

In de bijlagen 4.3 en 4.4 zijn de uitkomsten van de vooruitberekeningen vermeld voor de totale bevolking (en in bijlage 4.10 die voor de per saldo migrerende bevolking).

4.2.2.3 RESULTATEN BEVOLKINGSPROGNOSE

In bijlage 4.7 is een samenvattend overzicht gegeven van de uitkomsten van de prognose-berekeningen. Voor een tweetal varianten is de omvang van de bevolking in de regio Arnhem berekend naar leeftijd en geslacht, per 31 december 1980 en per 31 december 1985. De verschillen tussen de varianten zijn het gevolg van de verschillen in de veronderstelde omvang van de (per saldo) op de regio gerichte migratiestromen in de periode 1976-1985. De visies hierop van respectievelijk het gewest Arnhem en de provinciale overheid vormden de uitgangspunten voor de gekozen alternatieven.

Naast deze beide varianten is voor de genoemde data eveneens de bevolkingsomvang berekend zonder rekening te houden met migratie (zie bijlage 4.5). De vergelijking van de uitkomsten op basis van deze "gesloten" ontwikkeling met die van de gewest- en streekplanvariant geven een indruk van het effect van de migratie op de omvang en samenstelling van de in de regio woonachtige bevolking.

Gewezen zij op het indikatieve karakter van het "migratie-effekt."¹⁾ Het effect van de migratie immers, wordt bepaald door de veronderstellingen aangaande de omvang van het migratiesaldo, alsook door de veronderstelling dat van de samenstelling van de per saldo binnenkomende migratiestroom een beeld kan worden verkregen op basis van de samenstelling in het verleden en extrapolatie daarvan naar de toekomst.

---

1) Met het effect van de migratie wordt in dit verband de invloed bedoeld welke de migratie heeft op de omvang en samenstelling van de regionale bevolking, per 31-12-1985.

De uitkomsten nu, zoals vermeld in bijlage 4.7, geven in grote lijnen het volgende beeld te zien.

Alleen al op basis van de natuurlijke groei, zal de per 1 januari 1976 in de regio Arnhem woonachtige bevolking tot 1986 toenemen met ruim 11.000 personen tot de omvang van circa 374.000. De omvang van de bevolking is tegen het eind van 1985 op basis van de gewestvariant toegenomen tot circa 387.000 en op basis van de streekplantaakstelling tot ruim 395.000 (tabel 4.6).

Tabel 4.6 Bevolkingsomvang regio Arnhem 1976, 1980, 1985.

	1-1-1976	31-12-1980	31-12-1985
gesloten ontwikkeling	363.000	368.400	374.300
gewestvariant	363.000	374.000	387.500
streekplan-variant	363.000	376.600	395.300

Bron: E.T.I.

Blijkens de meer gedetailleerde gegevens van bijlage 4.7 is vooral een sterke toeneming te verwachten van de bevolking in de leeftijd van 25 tot 49 jaar. Op basis van de gesloten bevolkingsontwikkeling neemt het aantal personen van 25 tot 49 jaar toe met circa 20.000. De gewest-, respektievelijk streekplanvariant geven een toename te zien van bijna 23.000 en 25.000 personen. Het effect van de migratie is bij de mannen groter dan bij de vrouwen. Voor de gewest-variant is de grootte van het effect van de migratie-veronderstellingen respektievelijk 2.000 en 450, voor de streekplanvariant 3.500 en 1.100. Eveneens een stijging in absolute en relatieve zin, geeft de omvang van de bevolking te zien in de leeftijd van 50 tot 64 jaar, zij het in veel geringere mate. Ook is hier het effect van de migratie geringer. Op grond van de gesloten bevolkingsontwikkeling vanaf 1976 neemt de bevolkingsgroep toe met ongeveer 4.500 personen. Door migratie komen hier maximaal nog eens 1.000 personen bij (streekplan-variant).

Het aantal jongeren in de leeftijd van 15 tot 24 jaar neemt in de periode 1976-1985 bij de gesloten ontwikkeling toe met ongeveer 2.000 personen.

Voor de gewest- en streekplanvariant zijn toenames berekend van 5.600 en 7.500 personen. De uitkomsten van de prognoseberekeningen geven een vrij sterke migratie-invloed te zien bij de vrouwen in deze leeftijdskategorie (gewest-variant: 2.700; streekplanvariant: 4.300). Het omgekeerde beeld was te zien bij de bevolkingsgroep van 25 tot 49 jaar. Daar was juist sprake van een vrij groot migratie-effekt bij de mannen.

Van weinig of geen belang voor het arbeidsmarktgebeuren is de bevolking in de leeftijd van 0 tot 14 jaar en die ouder dan 65 jaar. Het aantal 0 tot 14 jarigen daalt, dit geldt ook voor het relatieve aandeel ervan in de totale bevolking. De categorie van mensen boven de 65 jaar neemt zowel absoluut als relatief toe. Dit is alleen al op basis van de gesloten bevolkingsontwikkeling het geval. Deze ontwikkeling wordt nog eens versterkt door zich vestigende migranten in deze leeftijdskategorie, waaronder zich een groter aantal vrouwen dan mannen bevindt.

Het algemene beeld nu is dat van een forse toename van de potentiële beroepsbevolking (bevolking van 15 t/m 65 jaar). Daarnaast neemt ook de bevolking in de leeftijd van 65 jaar en ouder toe. De invloed van de daling van het vruchtbaarheidscijfer doet zich gelden in het aantal 0 tot 14 jarigen. Dit aantal daalt.

Voor de arbeidsmarkt is uiteraard de te verwachten sterke groei van de potentiële beroepsbevolking van belang. Zelfs wanneer geen rekening wordt gehouden met de migratie-taakstelling voor de regio, neemt het aantal 15 tot 65 jarigen tot 1985 toe met circa 27.000. Wordt ook rekening gehouden met migratie dan is een toeneming van de beschouwde bevolkingsgroep te verwachten van ongeveer 34.000 (gewest-variant) tot circa 38.000 personen (streekplan-variant).

Uit de genoemde cijfers blijkt, dat, hoewel de invloed van de migratie in de periode 1976-1985 op de omvang voor de potentiële beroepsbevolking in 1985 niet gering is, verreweg het grootste deel van de toeneming van de 15 tot 65 jarige bevolking het gevolg is van de natuurlijke ontwikkeling van de in de regio woonachtige bevolking. De invloed van de migratie in de periode 1976 - 1985 op de omvang van de potentiële beroepsbevolking is weergegeven in tabel 4.7 (zie ook bijlage 4.10).

Tabel 4.7   Omvang van de bevolking per 31-12-1985, welke
(per saldo) naar de regio Arnhem migreert in de
periode 1976 - 1985 (inkl. migratie-effekt*)

	Gewest-variant	Streekplan-variant
0 - 14	2.750	4.550
15- 64 (potentiële beroepsbe- volking)	6.900	11.150
65+	3.500	5.300
Totaal	13.150	21.000

Bron: E.T.I.

*) natuurlijke groei.

Ten aanzien van de potentiële beroepsbevolking merken we voorts op dat het relatieve aandeel hiervan in de bevolking toeneemt. In 1976 bedroeg het aandeel van de 15 tot 65 jarigen 64 procent, eind 1980 zal dit bijna 67 procent zijn en in 1985 69 procent. Dit beeld wordt niet noemenswaardig beïnvloed door de veronderstellingen omtrent de zich in de regio (per saldo) vestigende migranten. De migratie-taakstelling is vooral van invloed op de absolute omvang van de verschillende leeftijdsgroepen (zie bijlage 4.6 en bijlage 4.7).

In het vervolg wordt aandacht geschonken aan de omvang van de beroepsbevolking.

4.3 ONTWIKKELING VAN DE BEROEPSBEVOLKING (1972-1985).

Onder de beroepsbevolking¹⁾ wordt dat deel van de bevolking verstaan dat (betaalde) beroepsarbeid verricht, dan wel in staat en bereid is dit te doen. We zullen ons in deze subparagraaf bezighouden met de in de regio Arnhem wonende beroepsbevolking. Uitgangspunt voor de raming van de toekomstige beroepsbevolking vormt de voorspelde bevolkingsomvang naar leeftijd en geslacht van de gewest-, respektievelijk de streekplanvariant. Ook voor de beroepsbevolking zijn zo een tweetal varianten opgesteld.

De prognose van de beroepsbevolking heeft plaatsgevonden door middel van vooruitberekende deelnemingspercentages. Deze deelnemingspercentages geven weer het relatieve deel van de bevolking (of een bevolkingsgroep) dat tot de beroepsbevolking behoort. Omdat de deelneming aan beroepsarbeid verschilt naar leeftijd en geslacht, is gerekend met geslachtspecifieke deelnemingspercentages per vijf-jarige leeftijdsgroep. Geen rekening kon worden gehouden met mogelijke verschillen in deelneming op grond van het opleidingsnivo.

Voor de regio Arnhem nu is de Volkstelling van 1971 de enige bron welke regio-specifieke informatie verschaft omtrent deelneming aan beroepsarbeid. De deelnemingspercentages voor de regio Arnhem en voor Nederland zoals vermeld in de uitkomsten van de volkstelling, zijn weergegeven in tabel 4.8.

- 1) Het arbeidsaanbod wordt gedefinieerd als het aanbod van in Nederland woonachtige personen die bij de heersende arbeidsmarktomstandigheden en voorwaarden kenbaar hebben gemaakt bereid en in staat te zijn aan het arbeidsproces deel te nemen. Dit arbeidsaanbod kan zowel in personen als in manjaren worden uitgedrukt. Bij manjaren wordt het aantal personen herleid tot personen die gedurende een vol jaar een volledige werkkring hebben gehad. De volledige werkkring kan onder meer worden uitgedrukt in het aantal uren per week dat in het betreffende jaar als normale werktijd geldt. Personen met een gedeeltelijke werkkring worden daarbij derhalve ook slechts voor een deel meegeteld. Deze laatste meer economische benadering van het arbeidsaanbod sluit in beginsel aan bij de wijze waarop in de Nationale Rekeningen van het CBS het arbeidsvolume wordt uitgedrukt. (Bron: CPB, Monografie 22, pag. 8)

Tabel 4.8 Beroepsbevolking als percentage van de bevolking naar leeftijd en geslacht (1971).

leeftijdsklasse	Regio Arnhem		Nederland	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
15-19	42,1	49,8	42,4	49,6
20-24	87,6	60,2	83,7	55,5
25-29	96,9	27,9	95,0	28,2
30-34	98,2	21,7	97,5	21,8
35-39	97,5	21,5	97,5	22,4
40-44	97,1	21,8	96,8	23,0
45-49	95,7	22,0	95,5	22,8
50-54	92,7	19,5	92,6	21,0
55-59	86,9	17,6	86,9	17,8
60-64	74,9	12,2	73,9	12,0
65-69	17,5	4,3	19,1	4,0
70-74	9,9	1,3	10,3	1,9
15-74	79,4	27,8	78,7	27,3

Bron: CBS, Volkstelling 1971.

De deelneming aan het arbeidsproces was in 1971 in de regio Arnhem gemiddeld iets groter dan in Nederland, zowel van mannen als van vrouwen.¹⁾ De verschillen zijn echter betrekkelijk gering.

Het grootste verschil deed zich voor bij de jongeren in de leeftijd van 20 tot 24 jaar. In deze leeftijdsgroep namen in de regio Arnhem relatief meer mannen en vrouwen deel aan het arbeidsproces.

4.3.1 METHODE VAN BEREKENING VAN DE BEROEPSBEVOLKING, UITGANGSPUNTEN EN VERONDERSTELLINGEN.

Voor de raming nu van de regionale beroepsbevolking na 1971 is gebruik gemaakt van de door het Centraal Planbureau opgestelde prognose omtrent de trendmatig te verwachten ontwikkelingen in de deelnemingspercentages voor Nederland ²⁾. Door toepassing van deze landelijke ontwikkeling vanaf 1971 op de deelnemingssituatie in de regio in datzelfde jaar is een redelijk aanvaardbare raming verkregen van de ontwikkeling van de regionale beroepsbevolking ³⁾.

1) Inklusief werkloosheid.

2) "Omvang en samenstelling van het trendmatige arbeidsaanbod tussen 1975 en 2000", Centraal Planbureau, 1978.

3) Ter kontrolé is eveneens op deze wijze voor 1977 de beroepsbevolking vooruit berekend voor het Corop-gebied Arnhem/Nijmegen. Vergelijking met de eveneens voor dat jaar beschikbare resultaten van de Arbeidskrachtentelling geeft slechts geringe verschillen in de uitkomsten te zien. Deze vooruitberekeningsmethode werd ook gebruikt voor de raming van de beroepsbevolking in het Noorden des Lands, ten behoeve van het Integraal Structuurplan.

Deze methode veronderstelt een gelijk blijven van de relatieve verschillen in de deelnemingspercentages tussen Nederland en de regio Arnhem.

Bij de trendextrapolatie van de deelneming aan het arbeidsproces is door het CPB geen rekening gehouden met wijzigingen van het overheidsbeleid welke de bereidheid of de mogelijkheid tot deelneming aan het arbeidsproces direkt of indirekt beïnvloeden. Zo is met een verlaging van de leeftijdsgrens van de AOW geen rekening gehouden. Ook is met betrekking tot deelname aan het volledig dagonderwijs geen verdere verlenging van de leerplicht verondersteld. Achteraf zal daarom aandacht worden besteed aan met name de mogelijke effecten van vervroegde uittreding (VUT).

De deelname van jongeren aan het arbeidsproces werd door het CPB afgeleid uit de mate van deelname aan het volledig dagonderwijs. Verondersteld is dat de stijgende onderwijsdeelname in het verleden in het begin van de jaren tachtig een verminderende toename te zien zal geven. Ook is op globale wijze rekening gehouden met een verkorting van de studieduur bij het wetenschappelijk onderwijs. Bij de werkende 16-jarigen is rekening gehouden met twee dagen partiële leerplicht. Ten aanzien van de deelneming van mannen tussen 30 en 55 jaar, werd aangenomen dat de geringe tendens van toenemende deelneming van voor 1975 zich na dit jaar niet of nauwelijks zal voortzetten. Rekening is gehouden met een toename van het aantal arbeidsongeschikten (AAW en WAO), waardoor vooral de deelname van de mannen in de leeftijd van 55 tot 65 afneemt. Voor de mannen van 65 jaar en ouder is een verdere daling van de deelneming aan het arbeidsproces verondersteld.

Bij de vrouwen is het al dan niet gehuwd zijn van betekenis voor de mate waarin betaalde beroepsarbeid wordt verricht. Voor de niet gehuwde vrouwen van 30 jaar en ouder is een verdere vermindering van de verschillen met de deelname van mannen verondersteld. Desondanks blijven de niet-gehuwde vrouwen in minder mate aan het arbeidsproces deelnemen dan mannen. Ten aanzien van de deelneming van gescheiden vrouwen aan het arbeidproces is voor de afhankelijk werkende vrouwen tot 40 jaar de dalende trend van voor 1971 voorgezet. Als ondergrens hanteerde het CPB het deelnemingspercentage van gehuwde vrouwen in overeenkomstige leeftijden.

Voor de gescheiden vrouwen van 40 jaar en ouder is tot 1990 een stijgende trend aangehouden.

Het deelnemingspercentage van de gehuwde vrouwen vertoont een sterke stijging. Zo was van de gehuwde vrouwen in Nederland in 1960 bijna 9 procent ingeschakeld in het arbeidsproces. In 1975 bedroeg dit percentage circa 27 procent. Deze stijging was het grootst onder vrouwen in de leeftijd tot 25 jaar. Deze ontwikkeling deed zich in de meeste West-Europese landen al eerder voor. Het CPB is uitgegaan van de veronderstelling dat de deelneming in de leeftijd tot 25 jaar in de toekomst verder zal toenemen. Hierbij werd een "plafond-waarde" ingebouwd welke is afgeleid uit deelnemingspercentages in de overeenkomstige leeftijdsgroepen in een aantal andere Westerse landen (West-Duitsland, Engeland, Verenigde Staten en Zweden). Bij de bepaling van de ontwikkeling in de deelnemingspercentages van gehuwde vrouwen vanaf 25 jaar is aangenomen dat gehuwden die op jongere leeftijd tot de beroepsbevolking behoorden, ook op latere leeftijd op de arbeidsmarkt georiënteerd blijven. Wel is gerekend met een - als gevolg van de gezinssituatie - tijdelijk optredende vermindering in het aanbod op de arbeidsmarkt.

Tenslotte zij erop gewezen dat de berekende deelnemingspercentages betrekking hebben op werknemers (inklusief werklozen) en zelfstandigen. Geen rekening is gehouden met werkzoekenden die niet zijn ingeschreven bij een arbeidsbureau. In de uitkomsten voor de omvang van de beroepsbevolking is de verborgen werkloosheid dus niet begrepen.

De berekende deelnemingspercentages nu, staan vermeld in bijlage 4.8 en wel voor de jaren 1972, 1975, 1978, 1981 en 1985. Opgemerkt zij dat de oorspronkelijk deelnemingspercentages voor Nederland, zoals berekend door het CPB en betrekking hebbend op de situatie halverwege het betreffende jaar, zijn omgerekend tot deelnemingspercentages per 1 januari, om de aansluiting mogelijk te maken met de resultaten van de bevolkingsprognose. Voorts zijn door het CPB enige correcties aangebracht op de gegevens afkomstig uit de Volkstelling welke betrekking hebben op de onderwijsdeelname van de 15 tot 24 jarigen, evenals op het aantal medewerkende gezinsleden in deze leeftijdskategorie.

Hierdoor zijn de berekende deelnemingspercentages voor deze groep niet geheel vergelijkbaar met die uit de Volkstelling.

4.3.2 BEROEPSBEVOLKING (uitkomsten)

In tabel 4.9 is de ontwikkeling weergegeven van de omvang van de beroepsbevolking in de regio Arnhem, zoals berekend uit de geraamde deelnemingspercentages en de bevolkingsomvang in de betreffende jaren.

Blijkens tabel 4.9 neemt het aantal beroepspersonen, woonachtig in de regio Arnhem, toe. In de periode 1972-1978 bedroeg de toename circa 6.000 personen, waarvan het merendeel uit vrouwen bestond, te weten rond 5.000. Deze toename van de vrouwelijke beroepsbevolking deed zich vooral voor in de leeftijd van 25 tot 49 jaar. De toename bij de mannen in deze leeftijdskategorie was overigens nog groter, ruim 6.000, daartegenover stond echter een vrij sterke daling van het aantal mannelijke beroepspersonen in de leeftijd van 15 tot 24 jaar (- 4.000). Wanneer gezien wordt naar de relatieve aandelen van de onderscheiden leeftijdsgroepen in de beroepsbevolking, valt vooral de daling op bij de leeftijdskategorie 15 tot 24 en de stijging van het relatieve aandeel van de 25 tot 49 jarigen. Daarnaast neemt het aandeel af van de beroepspersonen ouder dan 50 jaar.

De geraamde toeneming van de beroepsbevolking is het gevolg van ontwikkelingen in de omvang van de bevolking, en van een veranderde deelneming aan het arbeidsproces van de bevolking als geheel. Teneinde enig zicht te geven in het relatieve belang van deze factoren in de ontwikkeling van de beroepsbevolking zijn ze per geslacht vergeleken voor de bevolking van 15 tot 75 jaar. Dit geeft het volgende beeld te zien.

In 1972 behoorde bijna 80 procent van de regionale mannelijke bevolking in de leeftijd van 15 tot 75 jaar tot de beroepsbevolking. In 1978 was dit iets minder dan 75 procent. Daalde dus de deelneming van de mannen, de mannelijke bevolking steeg daarentegen, en wel met circa 10.000. Ten gevolge echter van de geringere deelneming is de mannelijke beroepsbevolking slechts toegenomen met ongeveer 1.200 personen.

Van de vrouwelijke bevolking van 15 tot 75 jaar nam in 1972 bijna 29 procent deel aan het arbeidsproces (of was werkloos). In 1978 was dit ruim 30 procent. Naast de groter geworden deelneming nam ook de vrouwelijke bevolking van 15 tot 74 jaar toe, met naar schatting 10.500 personen. Deze twee factoren tesamen leidden tot een toeneming van de vrouwelijke beroepsbevolking van bijna 5000.

tabel 4.9

BEROEPSBEVOLKING REGIO ARNHEM
naar leeftijd en geslacht, in personen

1-1-1972					
	mannen	vrouwen	totaal	perc.	
15-24	20.654	16.706	37.360	28,4	
25-49	53.556	13.977	67.533	51,4	
50-64	19.954	4.468	24.422	18,6	
65-74	1.624	423	2.047	1,6	
Totaal 15-64	94.164	35.151	129.315		
15-74	95.788	35.574	131.362	100	
1-1-1975					
	mannen	vrouwen	totaal	perc.	
15-24	18.225	16.052	34.277	25,6	
25-49	56.823	16.405	73.228	54,8	
50-64	19.400	4.772	24.172	18,1	
65-74	1.546	441	1.987	1,5	
Totaal 15-64	94.448	37.229	131.677		
15-74	95.994	37.670	133.664	100	
1-1-1978					
	mannen	vrouwen	totaal	perc.	
15-24	16.595	16.004	32.599	23,7	
25-49	59.912	18.969	78.881	57,4	
50-64	19.011	5.010	24.021	17,5	
65-74	1.466	443	1.909	1,4	
Totaal 15-64	95.518	39.983	135.501		
15-74	96.984	40.426	137.410	100	
op basis van visie Gewest Arnhem					
31-12-1980					
	mannen	vrouwen	totaal	perc.	
15-24	15.897	16.035	31.932	22,5	
25-49	62.994	21.183	84.177	59,3	
50-64	18.991	4.997	23.988	16,9	
65-74	1.501	443	1.944	1,4	
Totaal 15-64	97.882	42.215	140.097		
15-74	99.383	42.658	142.041	100	
op basis van streekplanvisie					
31-12-1980					
	mannen	vrouwen	totaal	perc.	
15-24	15.912	16.410	32.322	22,6	
25-49	63.375	21.200	84.575	59,2	
50-64	18.991	5.011	24.002	16,8	
65-74	1.552	451	2.003	1,4	
Totaal 15-64	98.278	42.621	140.899		
15-74	99.830	43.072	142.902	100	
31-12-1985					
	mannen	vrouwen	totaal	perc.	
15-24	15.941	16.488	32.429	21,2	
25-49	68.437	25.590	94.027	61,4	
50-64	19.421	5.325	24.746	16,2	
65-74	1.475	439	1.914	1,3	
Totaal 15-64	103.799	47.403	151.202		
15-74	105.274	47.842	153.116	100	
31-12-1985					
	mannen	vrouwen	totaal	perc.	
15-24	16.032	17.396	33.428	21,4	
25-49	69.808	25.842	95.650	61,4	
50-64	19.423	5.353	24.776	15,9	
65-74	1.592	460	2.052	1,3	
Totaal 15-64	105.263	48.591	153.854		
15-74	106.855	49.051	155.906	100	

Voor de toekomst moet gerekend worden op een voortzetting van deze ontwikkelingen. Op basis van de gewest-variant zal de beroepsbevolking eind 1980 een omvang hebben bereikt van circa 142.000 personen en eind 1985 van ongeveer 153.000 personen. Ten opzichte van de omvang in 1978 van 137.000, en een gemiddelde jaarlijkse groei van 1.000 personen in de periode daaraan voorafgaand, mag de toename vrij groot worden genoemd. Op grond van de streekplantaakstelling is, zoals verwacht kon worden, de omvang van de beroepsbevolking in 1985 nog groter. Is voor 1980 nog sprake van een verschil met de gewest-variant van ca. 900 personen, voor 1985/1986 zal dit verschil naar schatting een kleine 3.000 personen omvatten. Voor 1985 werd een omvang van de beroepsbevolking berekend van bijna 156.000 personen.

Ten aanzien van de bevolkingsontwikkeling per geslacht en de ontwikkeling in de deelneming aan het arbeidsproces, merken we het volgende op.

De deelneming aan het arbeidsproces door de mannelijke bevolking (15 - 74) neemt op grond van de raming tot 1980 verder af tot circa 72 procent. In 1978 bedroeg dit procentuele aandeel van de beroepsbevolking in de bevolking bijna 75 procent en in 1972 ongeveer 80 procent. Tegenover deze daling van de deelneming aan het arbeidsproces staat een toeneming van de mannelijke bevolking in de beschouwde leeftijdsgroep ter grootte van bijna 16.000 (gewest-variant) tot 18.500 personen (streekplanvariant). Tesaamen veroorzaken deze, op de omvang van de beroepsbevolking negatief en positief werkende ontwikkelingen een toeneming van de mannelijke beroepsbevolking met ruim 8.000 tot 10.000 personen (gewest-, respectievelijk streekplanvariant).

Evenals in de periode 1972-1978 is in de toekomst een verdere toeneming te verwachten van de wens tot deelneming aan het arbeidsproces door vrouwen. Verrichtte in 1972 en 1978 respectievelijk bijna 29 procent en ruim 30 procent van de vrouwelijke bevolking tussen 15 en 75 jaar beroepsarbeid of wenste dit te doen, voor 1985 is dit naar schatting circa 32 procent.

Behalve door het hoger worden van de deelneming, stijgt de vrouwelijke beroepsbevolking bovendien door bevolkingsgroei. De groei van de vrouwelijke bevolking van 15 tot 75 jaar omvat op basis van de gewest-variant circa 15.000 personen. De streekplanvariant geeft voor de periode 1978-1985 een toeneming te zien van circa 18.000. Als gevolg van deze beide positieve ontwikkelingen is dan ook tot 1985 een stijging van de vrouwelijke beroepsbevolking te verwachten. Berekend werd een stijging van bijna 7.500 (gewest-variant) tot ruim 8.500 (streekplan-variant).

4.3.3 HET AANBOD VAN ARBEID (1972-1985)

Met de omvang van de beroepsbevolking is nog niet alles gezegd omtrent het aanbod van arbeid. Immers niet iedereen werkt 40 uur per week, gedurende een heel jaar. Zo had in 1971 ca. 1 à 2 procent van de mannen in de beroepsbevolking een niet-volledige betrekking en in 1975 was dit percentage toegenomen tot ongeveer 4 procent¹⁾. Als één van de oorzaken kan worden genoemd het groter aantal gedeeltelijk arbeidsongeschikten met een onvolledige WAO-uitkering, die ten dele nog een beroep uitoefenen. Ook is bij de gehuwde vrouwen de belangstelling voor part-time banen sterk toegenomen.

Voor de raming van het arbeidsaanbod in de regio Arnhem in manjaren, is vooralsnog gebruik gemaakt van door het Centraal Planbureau opgestelde ramingen omtrent de verhouding tussen manjaren en personen in de beroepsbevolking²⁾. Verondersteld hierbij is een gelijke verhouding tussen manjaren en beroepspersonen voor Nederland en de regio Arnhem. Een overzicht van de uit de CPB-gegevens afgeleide reductiefactoren is gegeven in bijlage 4.8

De omvang van het aanbod van beroepspersonen, uitgedrukt in manjaren is vermeld in de volgende tabel. (tabel 4.10)

Het aanbod van beroepspersonen is, omgerekend naar een 40-urige werkweek, geringer dan het aantal beroepspersonen. Dit geldt het meest voor vrouwen in de leeftijd van 25 tot 49 jaar. Vergelijking van tabel 4.9 en 4.10 geeft voor deze groep in 1978 een verschil te zien van circa 5.000, oftewel een "vermindering" met ruim 25 procent. De omvang van het arbeidsaanbod als totaal bedroeg in 1978 ruim 92 procent van die van de beroepsbevolking. In 1972 was dit ruim 95 procent. In de toekomst zal naar verwacht dit percentage verder dalen. Zo resulteren uit de berekeningen op basis van de gewest- en streekplanvariant voor 1980 en 1985 percentages van respectievelijk bijna 92 en bijna 91 procent.

---

1) Ontleend aan: "Omvang en samenstelling van het trendmatig arbeidsaanbod tussen 1975 en 2000, Centraal Planbureau 1978. (De cijfers hebben betrekking op de Nederlandse situatie).

2) zie 1); een manjaar komt overeen met een werkweek van circa 40 uur, gedurende één jaar.

tabel 4.10

BEROEPSBEVOLKING REGIO ARNHEM
naar leeftijd en geslacht, in manjaren *)

1-1-1972					
	mannen	vrouwen	totaal	perc.	
15-24	20.594	19.209	39.803	31,7	
25-49	52.802	7.705	60.507	48,3	
50-64	19.553	3.641	23.194	18,5	
65-74	1.616	336	1.952	1,6	
Totaal 15-65	92.949	30.555	123.504		
15-74	94.565	30.891	125.456	100	

1-1-1975					
	mannen	vrouwen	totaal	perc.	
15-24	18.099	14.902	33.001	26,4	
25-49	55.408	12.357	67.765	54,2	
50-64	18.736	3.775	22.511	18,0	
65-74	1.546	344	1.890	1,5	
Totaal 15-65	92.243	31.034	123.277		
15-74	93.789	31.378	125.167	100	

1-1-1978					
	mannen	vrouwen	totaal	perc.	
15-24	16.574	14.640	31.214	24,5	
25-49	58.088	14.013	72.101	56,7	
50-64	18.281	3.837	22.118	17,4	
65-74	1.466	340	1.806	1,4	
Totaal 15-65	92.943	32.490	125.433		
15-74	94.409	32.830	127.239	100	

op basis van visie Gewest Arnhem					
31-12-1980					
	mannen	vrouwen	totaal	perc.	
15-24	15.897	14.509	30.406	23,3	
25-49	60.907	15.431	76.338	58,5	
50-64	18.210	3.810	22.020	16,9	
65-74	1.501	334	1.835	1,4	
Totaal 15-65	95.014	33.750	128.764		
15-74	96.515	34.084	130.599	100	

op basis van streekplanvisie					
31-12-1980					
	mannen	vrouwen	totaal	perc.	
15-24	15.912	14.844	30.756	23,4	
25-49	61.276	15.442	76.718	58,4	
50-64	18.210	3.820	22.030	16,8	
65-74	1.552	340	1.892	1,5	
Totaal 15-65	95.398	34.106	129.504		
15-74	96.950	34.446	131.396	100	

31-12-1985					
	mannen	vrouwen	totaal	perc.	
15-24	15.941	14.755	30.696	22,1	
25-49	66.081	18.019	84.100	60,5	
50-64	18.595	3.953	22.548	16,2	
65-74	1.475	321	1.796	1,3	
Totaal 15-65	100.617	36.727	137.344		
15-74	102.092	37.048	139.140	100	

31-12-1985					
	mannen	vrouwen	totaal	perc.	
15-24	16.032	15.557	31.589	22,3	
25-49	67.405	18.205	85.610	60,4	
50-64	18.597	3.975	22.572	15,9	
65-74	1.592	336	1.928	1,4	
Totaal 15-65	102.034	37.737	139.771		
15-74	103.626	38.073	141.699	100	

*) Voorlopige raming op basis van de veronderstelling dat de mate waarin deeltijdarbeid wordt verricht regionaal en landelijk dezelfde is.

Overigens valt op dat de daling in de toekomst minder groot zal zijn. De oorzaak hiervan moet onder meer worden gezocht in de veranderende samenstelling van de bevolking. Gedacht zij met name aan de vrij grote toename van het aantal 25 tot 49 jarige mannen, die toch veelal in volledige betrekking werkzaam zijn.

Ondanks de geringere absolute omvang van het arbeidsaanbod in manjaren in de onderscheiden leeftijdsgroepen ten opzichte van de beroepsbevolkingsaantallen is het beeld van de verschuivingen in de relatieve aandelen van de leeftijdskategorieën hetzelfde. Opvallend is weer de toename van de relatieve bijdrage aan het arbeidsaanbod in manjaren van de 25 tot 49 jarigen van 48 procent in 1972, via bijna 57 procent in 1978, naar 60,5 procent tegen het eind van 1985. De absolute toename in manjaren was in de periode 1972-1978 bij de vrouwen in deze leeftijdskategorie circa 6.300. Bij de mannen bedroeg de toename ruim 5.200 manjaren. Voor de periode 1978-1985 is een verdere toename berekend van het aanbod van vrouwen van 25-49 jaar ter grootte van 4.000 manjaren op grond van de gewest-variant en ter grootte van bijna 4.200 manjaren met de streekplantaakstelling als uitgangspunt. Voor de mannen moet gerekend worden met toenames van respectievelijk circa 8.000 en 9.300 manjaren.

De daling van het relatieve aandeel van de 15 tot 24 jarigen, zoals werd waargenomen bij de beschouwing van de beroepsbevolking, doet zich nog in grotere mate voor bij het arbeidsaanbod in manjaren. Bedroeg de vermindering in de beroepsbevolking tussen 1972 en 1978 bijna 5 procent, ten aanzien van de bijdrage aan het arbeidsproces valt een afname van ruim 7 procent te konstaten van 31,7 naar 24,5 procent. Voor 1985/1986 werd een relatief aandeel in het arbeidsaanbod berekend van circa 22 procent. Tussen 1972 en 1978 vond bij de vrouwen een sterke afname plaats van circa 4.500 manjaren, een afname welke zich niet of nauwelijks voordeed in de omvang van het aantal vrouwelijke beroeps-personen in deze leeftijdskategorie. Hierbij doet zich de (veronderstelde) toename gelden van de belangstelling voor part-time banen.

De omvang van de vrouwelijke beroepsbevolking in deze leeftijd is hierdoor ondanks de vermindering van het aantal vrouwen in deze leeftijd, slechts weinig afgenomen. Bij de mannen daarentegen komt de daling van het aantal manjaren overeen met de daling van het aantal beroepspersonen (- ca. 4.000). Voor de toekomst is berekend dat de bijdrage van de vrouwen in de leeftijd van 15 tot 24 jaar aan het arbeidsaanbod tot 1985 op grond van de gewest-variant nagenoeg konstant zal blijven. Op basis van de streekplantaakstelling is een toename berekend van circa 900 manjaren over de periode 1978-1985. Voor de mannen geeft tabel 4.10 verminderingen te zien van ruim 600 manjaren (gewest-variant) en van ruim 500 manjaren (streekplan-variant).

Ten aanzien van de leeftijdsgroepen van 50 tot 64 en die van 65 tot 74 kan worden opgemerkt dat het relatieve aandeel in de totale omvang van het arbeidsaanbod vanaf 1972 tot 1986 een geringe daling te zien geeft. Het aandeel van de 50 tot 64 jarigen bedroeg in 1972 18,5 procent en in 1978 circa 17,5 procent. Eind 1985 zal het relatieve aandeel rond de 16 procent bedragen. De veranderingen in de absolute omvang van de aangeboden arbeidsprestaties, uitgedrukt in manjaren, zijn slechts gering. Dit geldt uiteraard ook voor de door de 65 tot 74 jarigen verrichte arbeid van circa 1.450 manjaren in 1978.

Samenvattend kan worden gesteld dat in de periode 1972 - 1978 het arbeidsaanbod is toegenomen met bijna 2.000 manjaren. Deze toeneming werd geheel veroorzaakt door vrouwen.

Voor de periode 1978-1985 is een toeneming te verwachten van het arbeidsaanbod met bijna 12.000 (gewest-variant) tot 14.500 manjaren (streekplan-variant). Het arbeidsaanbod van mannen neemt hierbij toe met naar schatting 7.500 tot ruim 9.000 manjaren, dat van vrouwen met ruim 4.000 tot ruim 5.000 manjaren. De totale omvang van het arbeidsaanbod bedroeg in 1972 ruim 125.000 manjaren, in 1978 ruim 127.000 manjaren en naar verwachting 139.000 tot bijna 142.000 manjaren tegen het einde van 1985.

Tot slot is in tabel 4.11 een overzicht gegeven van het arbeidsaanbod voor de regio Arnhem in manjaren voor de jaren 1972 tot 1985, waarin zijn opgenomen de relatieve aandelen van mannen en vrouwen.

Tabel 4.11 Omvang van het arbeidsaanbod in de regio Arnhem in manjaren
en procentuele verdeling naar geslacht

	mannen	vrouwen	totaal	manjaren
1972	94.565	30.891	125.456	
%	75,4	24,6	100	
1975	93.789	31.378	125.167	
%	74,9	25,1	100	
1978	94.409	32.830	127.239	
%	74,2	25,8	100	
1980	96.515/96.950	34.084/34.446	130.599/131.396	
%	73,9 / 73,8	26,1 / 26,3	100	
1985	102.092/103.626	37.048/38.073	139.140/141.699	
%	73,4 / 73,1	26,6 / 26,9	100	

Bron: ETI.

4.3.4 INVLOED VAN BEVOLKINGSONTWIKKELING EN VERANDERENDE DEELNEMING AAN HET ARBEIDSPROCES OP HET ARBEIDSAANBOD (MANJAREN) IN DE PERIODE 1978-1985

In deze paragraaf is een overzicht opgenomen van de mate waarin de veranderingen, welke zijn berekend ten aanzien van het arbeidsaanbod voor de periode 1978-1985, worden veroorzaakt door enerzijds veranderingen in de deelneming aan het arbeidsproces en anderzijds door demografische ontwikkelingen.

Voor de bepaling van het effect van de veranderde deelneming is het arbeidsaanbod berekend per 31 december '85 op basis van de deelnemingspercentages en de manjaar-reduktiefactoren in 1978. Het resultaat van deze berekeningen laat zien hoe groot de omvang van het arbeidsaanbod eind 1985 geweest zou zijn, indien geen wijzigingen zouden plaatsvinden in de deelneming aan het arbeidsproces. Het verschil met de omvang van het arbeidsaanbod op basis van een wel gewijzigde deelneming geeft het effect aan van de (veronderstelde) veranderde deelneming.

Behalve door het effect van veranderende deelneming wordt de verandering van het arbeidsaanbod tot 1986 bepaald door het effect van ontwikkelingen in de bevolking, zowel naar omvang als samenstelling.

Tabel 4.12 Overzicht van de effecten op het arbeidsaanbod van veranderde deelneming en bevolkingsontwikkeling
in de periode 1978-1985

Gewest	Verandering arbeidsaanbod (manjaren)			=	verandering arbeidsaanbod als gevolg van veranderde deelne- ming			+	verandering arbeidsaanbod als gevolg van bevolkings- ontwikkeling		
	mannen	vrouwen	totaal		mannen	vrouwen	totaal		mannen	vrouwen	totaal
15-24	- 633	+ 115	- 518		- 1.782	- 1.184	- 2.966		+ 1.149	+ 1.299	+ 2.448
25-49	+ 7.993	+ 4.006	+11.999		- 1.341	+ 2.137	+ 796		+ 9.334	+ 1.869	+11.203
50-64	+ 314	+ 116	+ 430		- 1.062	- 139	- 1.201		+ 1.376	+ 255	+ 1.631
65-74	+ 9	- 19	- 10		- 254	- 49	- 303		+ 263	+ 30	+ 293
15-74	+ 7.633	+ 4.218	+11.901		- 4.439	+ 765	- 3.674		+12.122	+ 3.453	+15.575
<u>Streekplan</u>											
15-24	- 542	+ 917	+ 375		- 1.801	- 1.218	- 3.019		+ 1.259	+ 2.135	+ 3.394
25-49	+ 9.317	+ 4.192	+13.509		- 1.365	+ 2.151	+ 786		+10.682	+ 2.041	+12.723
50-64	+ 316	+ 138	+ 454		- 1.061	- 142	- 1.203		+ 1.377	+ 280	+ 1.657
65-74	+ 126	- 4	+ 122		- 274	- 52	- 326		+ 400	+ 48	+ 448
15-74	+ 9.217	+ 5.243	+14.460		- 4.501	+ 739	- 3.762		+13.718	+ 4.504	+18.222

Bron: ETI

Dit tweede effect op de omvang van het arbeidsaanbod resulteert als vanzelf door het eerste effect op de totale veranderingen van het arbeidsaanbod in mindering te brengen, zie tabel 4.12.

Blijkens tabel 4.12 is het effect van de bevolkingsontwikkeling op het arbeidsaanbod steeds positief. Het effect van de verandering in de deelneming aan het arbeidsproces, uitgedrukt in manjaren is daarentegen steeds negatief, uitgezonderd echter het effect bij de vrouwen in de leeftijdskategorie van 25 tot 49 jaar.

4.3.5 INVLOED VAN DE MIGRATIE-TAAKSTELLING OP DE BEROEPSBEVOLKING.

De berekende toekomstige groei van de beroepsbevolking is voor een deel het gevolg van de taakstellende migratiesaldi voor de regio Arnhem (zie tabel 4.5). In tabel 4.13 nu, is de uit deze migratie-taakstellingen resulterende beroepsbevolking per 31-12-1985 weergegeven.

Tabel 4.13   Omvang van de beroepsbevolking per 31-12-1985, welke per saldo naar de regio Arnhem migreert in de periode 1976 - 1985^{*)}

		mannen	vrouwen	totaal
gewest	personen	2.300	1.600	3.900
variant	manjaren	2.250	1.400	3.650
streekplan	personen	3.900	2.800	6.700
variant	manjaren	3.800	2.400	6.200

Uit de vergelijking van de eerder genoemde toenemingen van de beroepsbevolking met de gegevens uit tabel 4.13, blijkt, dat de groei van de mannelijke beroepsbevolking tot 1985 voor een kleine 30 (gewest-variant) tot bijna 40 procent (streekplan-variant) het gevolg is van de taakstellingen met betrekking tot migratie. Voor de vrouwelijke beroepsbevolking zijn de overeenkomstige percentages geringer, namelijk circa 20 tot 30 procent. In de verandering van het totale aantal beroepspersonen draagt het veronderstelde aantal migranten voor circa 25 tot 35 procent bij.

^{*)} Omdat voor de bevolkingsprognose gebruik moet worden gemaakt van 5-jarige prognoseperioden, kan niet de invloed op de beroepsbevolking worden weergegeven voor migrerende in de periode 1978-1985. Omdat echter slechts een zeer gering deel van de veronderstelde migratiesaldi tussen 1976 en 1978 werd gerealiseerd kunnen de gegevens van tabel 4.13 zonder veel bezwaar worden gerelateerd aan de ontwikkeling van de beroepsbevolking in de periode 1978-1985. (zie tabel 4.3).

De ontwikkeling van het arbeidsaanbod van de mannelijke bevolking in manjaren, wordt, evenals bij het arbeidsaanbod in personen, voor circa 30 tot 40 procent verklaard door de gehanteerde migratie-veronderstellingen. Voor de vrouwen zijn deze percentages zelfs 35 to 45 procent. Dat de invloed van de vrouwelijke migranten op de omvang van het arbeidsaanbod in manjaren groter is dan op de omvang van de beroepsbevolking, hangt samen met een (berekend) relatief groot aandeel in het migratiesaldo van jongere vrouwen, waaronder deeltijdarbeid minder voorkomt, dan onder de vrouwelijke beroepsbevolking in totaliteit (zie ook bijlage 4.10). De toeneming tot 1985 van het totale arbeidsvolume tenslotte, wordt voor 30 tot ruim 40 procent verklaard door de voor de periode 1976 - 1985 gehanteerde respektievelijke migratiesaldi.

4.3.6 BEROEPSBEVOLKING NAAR OPLEIDINGSNIVO (1972-1985).

Een van de belangrijkste, zo niet belangrijkste kwaliteit van het arbeidsaanbod wordt gevormd door het opleidingsniveau. Niet alleen het kwantitatieve aspect is van belang bij de ontmoeting van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, evenzeer is dit het geval met het kwalitatieve aspect. Hierbij speelt naast ervaring, het opleidingsniveau een belangrijke rol.

In deze paragraaf wordt verslag gedaan van de wijze waarop een raming van het opleidingsniveau is verkregen van de beroepsbevolking in de regio Arnhem, zowel voor de afgelopen jaren als voor de toekomstige.

Evenals bij de raming van de deelnemingspercentages, doet zich ook hier het gemis gevoelen van regio-specifieke informatie. Zeker voor het opleidingsniveau geldt bovendien dat prognoses hieromtrent moeilijk zijn op te stellen. Desondanks kon op basis van de wel beschikbare informatie een voorspelling worden gedaan, zij het dat deze als indicatief moet worden beschouwd.

De gehanteerde methodiek is in hoofdlijnen dezelfde als werd gebruikt bij de berekening van de deelnemingspercentages. Het rapport "arbeid, van nu tot 2000" van de wetenschappelijke raad voor het regeringsbeleid, verschaft een aantal ontwikkelingslijnen, waarlangs de relatieve aandelen van de verschillende opleidingsniveau's in de beroepsbevolking zich vermoedelijk zullen bewegen. Deze ontwikkelingslijnen hebben betrekking op de Nederlandse situatie en zijn gebaseerd op gegevens uit de Arbeidskrachtentelling 1975 en C.P.B.-gegevens omtrent de uitstroom uit het onderwijs.¹⁾

Het uitgangspunt voor de regionale prognose wordt wederom gevormd door de gegevens van de volkstelling. Hieruit kan voor 1971 een beeld worden afgeleid omtrent de relatieve aandelen van een vijf-tal onderscheiden opleidingsniveau's in de beroepsbevolking. De ontwikkelingen nu, zoals door Mustert geschetst voor de Nederlandse situatie zijn ook toegepast voor de regio Arnhem. De koppeling tussen de Nederlandse en regionale gegevens vond plaats door middel van de verhouding tussen de landelijke en regionale situatie, zoals blijkt uit de Volkstellinggegevens.

---

1) "Arbeid van nu tot 2000", Dr. G.R. Mustert, 1977.

Deze verhouding tussen de landelijke en regionale gegevens met betrekking tot het opleidingsniveau van het arbeidsaanbod in 1971, is ook voor de latere jaren gehanteerd. Een beeld hiervan geeft tabel 4.14.

Tabel 4.14 Beroepsbevolking naar het niveau van het hoogste behaalde onderwijsdiploma, in procenten, 1971¹⁾

Mannen	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Totaal
Regio Arnhem	37,7	40,8	11,2	6,5	3,7	100
Nederland	40,2	40,5	10,5	5,8	3,1	100
Vrouwen						
Regio Arnhem	35,3	39,8	16,6	7,1	1,2	100
Nederland	37,3	40,0	14,8	6,8	1,1	100

Bron C.B.S. volkstelling 1971; E.T.I.

toelichting: 1 = basis + lager onderwijs
 2 = uitgebreid lager onderwijs
 3 = middelbaar onderwijs
 4 = semi-hoger onderwijs
 5 = hoger onderwijs

Tabel 4.14 geeft te zien dat de hogere opleidingen in de regio relatief sterker vertegenwoordigd waren dan landelijk het geval was. Voor de lagere opleidingen geldt vanzelfsprekend het omgekeerde.

Op basis nu van de veronderstelling dat de landelijke ontwikkelingen, zoals door Mustert beschreven, ook op de regio Arnhem van toepassing zijn, geeft het volgende overzicht de regionale ontwikkeling te zien ten aanzien van het opleidingsniveau van het arbeidsaanbod. Zie tabel 4.15.

1) De groep "onbekend" is naar rato van de relatieve aandelen der opleidingsnivo's verdeeld.

- Zie voor een nadere omschrijving van de opleidingsnivo's bijlage 4.17.

Door toepassing van de percentages uit tabel 4.15 op de omvang van het arbeidsaanbod uit tabel 4.10 is een raming verkregen van het opleidingsniveau dat op de arbeidsmarkt in de regio Arnhem wordt aangeboden (tabel 4.16).

Aan de resultaten van deze berekeningen mag slechts een indicatieve waarde worden toegekend. De gehanteerde methodiek is vrij globaal. Dit geldt bovendien evenzeer voor de landelijke prognose-uitkomsten waarop de prognose voor de regio Arnhem is gebaseerd. Bovendien moest worden aangenomen dat deze landelijke ontwikkelingen in het opleidingsniveau, behalve op de regionale beroepsbevolking ook van toepassing zijn op de zich per saldo in de regio vestigende beroepsbevolking. Tenslotte werd, voor een raming van het arbeidsaanbod per opleidingsnivo (in manjaren), hieraan nog de veronderstelling toegevoegd dat de mate waarin deeltijd-arbeid wordt verricht niet verschilt naar opleidingsniveau.

Naar aanleiding van tabel 4.16 merken we op dat het gemiddelde opleidingsniveau van de beroepsbevolking toeneemt zowel in de periode 1972 - 1978, als in de periode 1978-1985. Deze toeneming van het gemiddelde opleidingsniveau is vooral het gevolg van het hogere opleidingsniveau van schoolverlaters ten opzichte van dat van degenen die hun beroepsarbeid beëindigen. Hierop komen we nog terug.

Tabel 4.16 Raming van de opvang van het arbeidsaanbod in de regio Arnhem (exklusief forensen) naar het niveau van het hoogste behaalde onderwijsdiploma (manjaren x 1.000)*)

		basis + lager			u.l.o.			m.o.			semi-hoger			hoger			totaal			
		M	V	Tot.	M	V	Tot.	M	V	Tot.	M	V	Tot.	M	V	Tot.	M	V	Tot.	
Gewest-variant	1-1-1972	34,4	10,5	44,9	38,5	12,2	50,7	11,4	5,5	16,9	6,5	2,3	8,8	3,8	0,4	4,2	94,6	30,9	125,5	107
	1-1-1975	30,3	9,4	39,7	38,1	12,1	50,1	13,8	6,6	20,4	7,3	2,6	9,9	4,4	0,7	5,1	93,8	31,4	125,2	
	1-1-1978	28,3	8,8	37,0	38,1	12,8	51,0	14,4	7,4	21,8	8,5	3,0	11,5	5,1	0,9	6,0	94,4	32,8	127,2	
	31-12-1980	27,4	8,3	35,7	38,9	13,5	52,4	15,1	7,9	23,0	9,5	3,2	12,8	5,6	1,1	6,7	96,5	34,1	130,6	
	31-12-1985	25,1	7,6	32,6	41,9	14,8	56,7	16,9	8,9	25,8	11,1	4,2	15,4	7,1	1,6	8,7	102,1	37,0	139,1	
Streekplan-variant	31-12-1980	27,5	8,4	35,9	39,1	13,6	52,7	15,2	8,0	23,2	9,6	3,2	12,8	5,7	1,1	6,8	97,0	34,4	131,4	
	31-12-1985	25,5	7,8	33,2	42,5	15,2	57,7	17,2	9,2	26,3	11,3	4,3	15,6	7,2	1,6	8,8	103,6	38,1	141,7	

*) In bijlage 4.9 is de beroepsbevolking (personen) vermeld naar opleidingsniveau.

De (voorzichtige) konklusies voor de onderscheiden opleidingsniveaus zijn de volgende.

Ondanks de toename van het totale arbeidsaanbod neemt het aanbod van de ongeschoolden af. Voor de periode 1972-1978 bedroeg die vermindering circa 8.000 manjaren, waarvan 6.000 bij mannen en 2.000 bij vrouwen. Voor de periode 1978-1985 is een geringere afname berekend van maximaal 3.200 manjaren voor de mannen en circa 1.200 manjaren voor vrouwen (gewest-variant).

Het aanbod van arbeid op het niveau van uitgebreid lager onderwijs bleef in de periode 1972 - 1978 nagenoeg hetzelfde.

Voor de toekomst (1978-1985) is sprake van een toename van naar schatting 5.500 (gewest-variant) of 6.500 manjaren (streekplan-variant).

Voor het niveau van middelbaar onderwijs geeft tabel 4.16 een toename te zien van 3.000 manjaren bij de mannen in de periode 1972 - 1978 en van circa 2.000 manjaren bij de vrouwen. De toekomstige toenames omvatten respectievelijk circa 2.500 en 1.500 manjaren.

Het aanbod in manjaren van beroepspersonen met een semi-hogere en hogere opleidingen neemt vrij sterk toe. In de periode 1972 - 1978 bedroeg die toename circa 4.500 manjaren. Vanaf 1978 tot 1986 zal de toename vermoedelijk nog groter zijn. Bij vrouwen is die toename in manjaren ongeveer 2.000 en bij mannen circa 5.000.

Tenslotte zijn de beschreven veranderingen nog eens samengevat in tabel 4.17.

Tabel 4.17 Veranderingen in het arbeidsaanbod, naar opleidingsniveau (manjaren)

	1	2	3	4	5
1972-1978	- 8.000	0	+ 5.000	+ 3.000	+ 2.000
1978-1985	- 4.500/ - 4.000	+ 5.500/ + 6.500	+ 4.000/ + 4.500	+ 4.000	+ 2.500/ + 3.000

Bron E.T.I

toelichting: 1 = basis + lager onderwijs
2 = uitgebreid lager onderwijs
3 = middelbaar onderwijs
4 = semi-hoger onderwijs
5 = hoger onderwijs

Zoals gezegd vormt het opleidingsnivo van de schoolverlaters een van de verklarende factoren voor de te verwachten veranderingen in het opleidingsnivo van de beroepsbevolking. Daarom zal tenslotte aandacht worden besteed aan de tot 1985 te verwachten uitstroom uit het volledig dagonderwijs.

4.3.6.1 UITSTROOM UIT HET VOORTGEZET VOLLEDIG DAGONDERWIJS REGIO ARNHEM 1976/'77 - 1985/'86.

Inleiding.

Het belangrijkste deel van de instroom op de arbeidsmarkt bestaat uit de groep schoolverlaters die jaarlijks ter beschikking komt voor de arbeidsmarkt. Voor een nader inzicht in de ontwikkeling van het arbeidsaanbod naar omvang en kwaliteit is de deelneming aan en uitstroom uit het voortgezet volledig dagonderwijs onderzocht.

Om te komen tot een raming van het aantal schoolverlaters naar opleidingsniveau gedurende de periode 1978-1985 is allereerst het aantal schoolverlaters naar opleidingsnivo in 1977 bepaald als ook dat in 1986. Op basis van deze uitstroomgegevens is een raming opgesteld van het totaal aantal schoolverlaters naar opleidingsnivo voor de periode 1978-1985. Tenslotte vindt een vergelijking van het opleidingsnivo van de beroepsbevolking met dat van schoolverlaters plaats.

De gepresenteerde onderzoekuitkomsten geven een globale raming. Een aantal veronderstellingen zijn toegepast waardoor de verkregen onderzoekresultaten als orde van grootte geïnterpreteerd dienen te worden. Het resulterende beeld geeft ondanks de toegepaste veronderstellingen een duidelijk inzicht in de toekomstige omvang en het opleidingsnivo van schoolverlaters.

UITSTROOM 1977 NAAR OPLEIDINGSNIVO.

In bijlage 4.11 is de methodiek uiteengezet op grond waarvan het aantal schoolverlaters is geraamd. Bijlage 4.13 geeft een overzicht van de geraamde uitstroom uit het voortgezet volledig dagonderwijs in 1977. Deze uitstroom blijkt in 1977 circa 5800 schoolverlaters te bedragen die beschikbaar komen voor de arbeidsmarkt. Hiervan heeft 66% een beroepsopleiding afgesloten dan wel voortijdig beëindigd. Voorts blijkt het aandeel van schoolverlaters uit het beroeps- onderwijs ten opzichte van het totaal aantal schoolverlaters bij mannen hoger te zijn dan bij vrouwen (71% ten opzichte van 61%). Bij het beroepsonderwijs is van het totaal aantal schoolverlaters 71% in het bezit van een diploma. Bij het algemeen voortgezet onderwijs bedraagt dit aandeel 70%. Het aantal mannelijke schoolverlaters bij het LBO is groot. De instroom op de arbeidsmarkt vanuit het MAVO en het HAVO daarentegen bestaat voor het grootste deel uit vrouwen. Behalve uit een hogere deelneming van vrouwen aan deze onderwijsvormen is dit verschijnsel mede te verklaren uit een geringere deelneming van vrouwen aan een vervolgopleiding.

Indien het aantal schoolverlaters gerangschikt wordt naar opleidingsnivo resulteert een beeld zoals weergegeven in tabel 4.18.

Tabel 4.18 Aantallen schoolverlaters*, beschikbaar voor de arbeidsmarkt naar geslacht en opleidingsnivo regio Arnhem 1976/1977.

	M	V	T	M	V	T
	Aantallen personen			Relatieve verdeling		
Basis + Lager nivo	431	388	819	14.4	13.9	14.2
Uitgebreid Lager nivo	1369	1198	2567	45.7	42.9	44.3
Middelbaar nivo	880	946	1826	29.4	33.9	31.6
semi-hoger nivo	314	259	573	10.5	9.3	9.9
Totaal	2994	2791	5785	100	100	100

*) Eksklusief het wetenschappelijk onderwijs.

Uit tabel 4.18 komt naar voren dat mannelijke schoolverlaters in 1977 relatief een lager opleidingsnivo hebben genoten dan de vrouwelijke schoolverlaters. Tevens blijkt dat de grootste groep van schoolverlaters een uitgebreid dan wel middelbaar opleidingsnivo heeft. Bij de interpretatie van bovenstaande tabel dient men wel te bedenken dat bij de indeling naar opleidingsnivo uit is gegaan van diplomabezit. Zo is het vertrek uit het LBO zonder diploma niet toegerekend aan het uitgebreid lager nivo maar aan het basis en lager nivo¹⁾.

Voorts dient vermeld te worden dat het wetenschappelijk onderwijs niet in de bovenstaande opstelling is opgenomen omdat hierover geen gegevens voorhanden zijn.

---

1) De in de verschillende nivo's genoemde aantallen hebben betrekking op de volgende categorieën schoolverlaters:

Basis + lager nivo	: LBO zonder diploma ; MAVO zonder diploma
Uitgebreid lager nivo:	LBO met diploma; MAVO met diploma; VWO/HAVO zonder diploma; MBO zonder diploma
Middelbaar nivo	: VWO/HAVO met diploma, MBO met diploma; HBO zonder diploma
Semi-hoger nivo	: HBO met diploma

Uitstroom 1986 naar opleidingsnivo.

Uitstroom 1986 naar opleidingsnivo volgens gewest-variant.

Bij de bevolkingsvooruitberekening voor de regio Arnhem zijn een tweetal varianten opgesteld. De geraamde uitstroom uit het voortgezet volledig dagonderwijs op basis van de gewest-variant is vermeld in bijlage 414.

Het aantal schoolverlaters dat in 1986 voor de arbeidsmarkt beschikbaar komt bedraagt volgens eerder genoemde bijlage, circa 6500. Ten opzichte van 1977 is er sprake van een toeneming van het aantal schoolverlaters met 700. De duidelijk sterk stijgende deelneming aan het beroepsonderwijs heeft tot gevolg dat het relatieve aandeel van het beroepsonderwijs in de beschouwde totale uitstroom toeneemt van 66% in 1977 tot 70% in 1986. Deze toenemende belangstelling doet zich zowel bij mannen als vrouwen voor. Met betrekking tot het algemeen voortgezet onderwijs wordt geen grote verandering in de omvang van het aantal schoolverlaters verwacht. Evenals voor 1977 is voor 1986 een aantal van ruim 1900 schoolverlaters geraamd.

Tabel 4.19 Aantal schoolverlaters*, beschikbaar voor de arbeidsmarkt naar geslacht en opleidingsnivo regio Arnhem 1985/'86 (gewest-variant)

	M	V	T	M	V	T
	Aantallen Personen			Relatieve verdeling		
Basis + lager nivo	420	359	779	13.1	11.0	12.0
Uitgebreid lager nivo	1435	1293	2728	44.7	39.7	42.2
Middelbaar nivo	991	1287	2278	30.9	39.5	35.2
Semi-hoger nivo	363	321	684	11.3	9.8	10.6
Totaal	3209	3260	6469	100	100	100

*) Eksklusief het wetenschappelijk onderwijs.

Vergelijking van bovenstaande tabel met tabel 4.18 geeft inzicht in de te verwachten verschuivingen in het opleidingsnivo van schoolverlaters in de periode 1977-1986. Het opleidingsnivo van schoolverlaters blijkt toe te nemen. Bij vrouwen treedt deze toeneming in sterkere mate op dan bij de mannen. Het aandeel van de twee hoogste opleidingsnivo's neemt bij vrouwen toe met 6,1 % tevens over 2,3% bij mannen.

Uitstroom 1986 naar opleidingsnivo volgens streekplan-variant

In bijlage 415 is een overzicht opgenomen van het aantal schoolverlaters in 1986 volgens de bevolkingsvariant op basis van het streekplan. Tevens zijn deze schoolverlaters gerangschikt naar opleidingsnivo. De uitstroom volgens de variant-streekplan wijkt in geringe mate af van de uitkomsten volgens de gewestvariant. Het aantal schoolverlaters blijkt volgens de eerste variant 170 hoger te zijn. Een en ander heeft tot gevolg dat zich in de relatieve verdeling van het opleidingsnivo van schoolverlaters geen wijziging voordoet.

Aantal schoolverlaters naar opleidingsnivo 1978-1985

Op basis van de uitstroomgegevens in 1977 en 1986 is het totale aantal schoolverlaters in de periode 1978-1985 geraamd. Hiertoe is het rekenkundig gemiddelde van het aantal schoolverlaters in 1977 en 1986 gehanteerd als toekomstig jaargemiddelde voor de periode 1978-1985. Het aantal schoolverlaters naar opleidingsnivo volgt voor genoemde periode in tabel 4.20.

Tabel 4.20 Aantallen schoolverlaters*) beschikbaar voor de arbeidsmarkt naar geslacht en opleidingsnivo regio Arnhem 1978 tot en met 1985 (gewest-variant)

	M	V	T	M	V	T
	Aantallen personen			Relatieve verdeling		
Basis + lager nivo	3400	3000	6400	13,7	12,4	13,1
Uitgebreid lager nivo	11200	10000	21200	45,2	41,3	43,2
Middelbaar nivo	7500	8900	16400	30,2	36,8	33,5
Semi - hoger nivo	2700	2300	5000	10,9	9,5	10,2
Totaal	24800	24200	49000	100	100	100

*) Eksklusief het wetenschappelijk onderwijs.

Blijkens tabel 4.20 zal het aantal schoolverlaters gedurende de periode 1978-1985 circa 49000 personen bedragen. Hiervan zal een aanzienlijk deel toetreden tot de arbeidsmarkt. Het opleidingsnivo van de beroepsbevolking wordt mede beïnvloed door het opleidingsnivo van schoolverlaters die deel uit gaan maken van de beroepsbevolking. Dit verband wordt in de volgende paragraaf toegelicht.

Ontwikkeling opleidingsnivo beroepsbevolking - opleidingsnivo schoolverlaters.

Het opleidingsnivo van de beroepsbevolking neemt toe. In tabel 4.15 werd dit reeds tot uitdrukking gebracht. Het relatieve aandeel van het basis en lager nivo daalt terwijl het aandeel van de overige opleidingsnivo's stijgt. Deze ontwikkeling kan mede verklaard worden uit het te verwachten opleidingsnivo van schoolverlaters. Het opleidingsnivo van deze schoolverlaters is namelijk aanmerkelijk hoger dan het gemiddelde opleidingsnivo van de reeds aanwezige beroepsbevolking. Dit verschil in opleidingsnivo zal in de toekomst alleen nog maar toenemen doordat binnen de groep schoolverlaters het aandeel van de laagste opleidingsnivo's daalt.

4.4 EVALUATIE .

In dit hoofdstuk is de omvang van de in de regio Arnhem wonende beroepsbevolking geraamd voor de periode 1972 tot 1985. Gekonkludeerd werd dat de beroepsbevolking in de periode 1972 tot 1978 is toegenomen met circa 6.000 beroepspersonen tot een omvang van ruim 137.000 in 1978. Voor de toekomst is tot 1986 een toeneming van de beroepsbevolking geraamd ter grootte van 15.500 tot 18.500 beroepspersonen waardoor de beroepsbevolking tegen het eind van 1985 een omvang zal bereiken van 153.000 tot 156.000 beroepspersonen.

Omdat niet iedereen voltijd-arbeid verricht is de toeneming van het arbeidsaanbod in manjaren geringer dan de toeneming van de beroepsbevolking, desondanks is ook de geraamde groei van het arbeidsaanbod niet gering. Voor 1972 en 1978 is een omvang van het op de arbeidsmarkt aangeboden arbeidsvolume berekend van respectievelijk 125.500 en ruim 127.000 manjaren, en voor eind 1985 van 139.000 tot 141.500 manjaren.

Het aandeel van de beroepsbevolking in de totale bevolking van 15 tot 74 jaar daalt bij de mannen van bijna 80 procent in 1972 tot circa 72 procent in 1985. Hiertegenover staat een toeneming van de overeenkomstige percentages voor vrouwen van bijna 29 procent in 1972 tot ongeveer 32 procent in 1985.

Het verschijnsel van deeltijd-arbeid is vooral onder vrouwen toegenomen, dit zal naar wordt verwacht ook in de toekomst het geval zijn. Zo bedroeg de omvang van het arbeidsaanbod in manjaren van vrouwen, op basis van een volledige werkweek gedurende een jaar, in 1972 circa 87 procent van de omvang van het arbeidsaanbod in personen; in 1978 was dit 81 procent en het zal naar verwachting in 1985 78 procent zijn.

Tenslotte werd aandacht geschonken aan de omvang van het arbeidsaanbod per opleidingsniveau. Verwacht moet worden dat de stijging van het gemiddelde opleidingsniveau van de beroepsbevolking, ook in de nabije toekomst zal voortduren.

Bij deze hoofdkonklusies met betrekking tot de op de regionale arbeidsmarkt aangeboden arbeidsprestaties in verleden, heden en toekomst dienen evenwel een aantal kanttekeningen te worden geplaatst.

Vooraf dient bedacht te worden dat de opgestelde reeksen met betrekking tot de beroepsbevolking konstrukties zijn, gebaseerd op een aantal veronderstellingen.

In de eerste plaats zijn de veronderstellingen met betrekking tot de ontwikkeling van de bevolking van belang. In dit verband noemen we de forse migratie-taakstelling voor de periode 1978-1985, waarvan bij de berekeningen is uitgegaan, waardoor de toename van de beroepsbevolking tot 1985 al voor 25 tot 35 procent wordt verklaard.

In de tweede plaats is de raming van de beroepsbevolking vanaf 1972 gebaseerd op trendmatige landelijke ontwikkelingen in de mate waarin de bevolking deelneemt of wenst deel te nemen aan het arbeidsproces. Verondersteld hierbij is dat de in 1971 bestaande verschillen, tussen de landelijke en regionale deelneming per geslacht en leeftijdskategorie ook na 1971 blijven bestaan. In werkelijkheid echter kunnen de - betrekkelijk geringe - verschillen in de deelneming aan het arbeidsproces echter ook groter of kleiner zijn geworden. Gegevens hieromtrent ontbreken echter.

De derde veronderstelling die is gehanteerd heeft betrekking op de omrekening van de geraamde beroepsbevolkingsomvang in de omvang van het arbeidsaanbod in manjaren, waarbij deeltijd-arbeid wordt omgezet in een (geringere) hoeveelheid voltijd-arbeid op basis van een circa 40-urige werkweek gedurende een jaar (manjaar). Voor de raming van het regionale arbeidsaanbod in manjaren werd vooralsnog gebruik gemaakt van landelijke verhoudingen tussen de omvang van de beroepsbevolking in personen en de omvang van het arbeidsaanbod in manjaren. Verondersteld werd dus dat de mate waarin arbeid wordt verricht landelijk en regionaal dezelfde is.

Gelet evenwel op de relatief omvangrijke dienstensektor in de regio Arnhem is het niet onwaarschijnlijk dat het verschijnsel van deeltijd-arbeid zich in de regio Arnhem meer voordoet dan landelijk het geval is. Een indicatie in deze richting - zij het ook niet meer dan dat - vormen de uitkomsten van de REO-enquête als beschreven in 5.2.4. Nader onderzoek op dit punt geeft wellicht aanleiding tot een bijstelling van de thans geraamde omvang van het arbeidsaanbod van vrouwen, resulterend in een vermindering ervan.

In de vierde plaats moest worden voorbijgegaan aan de mogelijke invloed van de werkgelegenheidsontwikkeling op de omvang van het arbeidsaanbod. Zo is het denkbaar dat een gunstiger ontwikkeling van de werkgelegenheid (extra) deelneming aan het arbeidsproces uitlokt.

Evenzo wordt door een minder gunstige werkgelegenheidsontwikkeling de deelneming aan het arbeidsproces ontmoedigd.

Dit geldt vooral voor de groep van de gehuwde vrouwen.

Met betrekking tot de geraamde ontwikkeling in de omvang van het arbeidsmarktaanbod geldt dat zij volledig los van de feitelijke en voorspelde werkgelegenheidsontwikkelingen tot stand zijn gekomen.

Tenslotte vestigen we nogmaals de aandacht op de veronderstellingen welke ten grondslag liggen aan de uitkomsten met betrekking tot het arbeidsaanbod per opleidingsniveau. Evenals bij de berekening van de regionale deelneming werd ook hier uitgegaan van landelijke ontwikkelingen. De enige regionale component die is ingebracht bestaat uit in 1971 bestaande verschillen tussen het opleidingsniveau van de beroepsbevolking in de regio en die van de landelijke beroepsbevolking. Verondersteld is dat deze verschillen zich tot 1985 in dezelfde mate zullen blijven voordoen.

Bij de omrekening van de beroepsbevolking per opleidingsniveau naar het arbeidsaanbod in manjaren per opleidingsniveau werd weer gebruik gemaakt van landelijke prognoses omtrent de mate waarin deeltijdarbeid zich voordoet (zie eerder), bovendien werd verondersteld dat de mate waarin deeltijdarbeid zich voordoet niet verschilt naar opleidingsniveau. Het zal duidelijk zijn dat, gezien deze veronderstellingen, de onderzoekresultaten op dit punt slechts indicatieve waarde hebben.

5 konfrontatie van vraag en aanbod

5 Konfrontatie van vraag en aanbod

In de beide vorige hoofdstukken is vooral geprobeerd antwoord te vinden op structuurgerichte vragen. Welke is de structuur van de werkgelegenheid en van de beroepsbevolking? En hoe ontwikkelen die zich in de beschouwde periode? Dat waren de hoofdvragen.

Daarbij fungeerde als belangrijkste drijfveer de behoefte om de kennis van de regionale arbeidsmarkt te verrijken.

Konform het gestelde op pag. 30 van de Raamnota REO houdt dit hoofdstuk over de konfrontatie van vraag en aanbod zich veel meer bezig met probleemgerichte vragen. Welke knelpunten doen zich voor in de arbeidsmarktontwikkeling? Welke groepen dreigen daarvan de dupe te worden? En wat kan daaraan worden gedaan? Dat is het soort vragen die we in dit hoofdstuk proberen tot een oplossing te brengen. Uiteraard is de bedoeling daarbij het onderzoek zodanig toe te spitsen dat het voor het beleidvoeren zo relevant mogelijk wordt gemaakt.

In de volgende pagina's zullen de woorden "kwantitatieve diskrepantie" en "kwalitatieve diskrepantie" herhaaldelijk vallen. Het is nuttig ze van te voren te omschrijven.

Onder kwantitatieve diskrepantie verstaat men het verschil tussen de totale beroepsbevolking (aanbod, uitgedrukt in manjaren) en de totale werkgelegenheid (vraag, eveneens uitgedrukt in manjaren).

Kwalitatieve diskrepantie omschrijft men als het verschil tussen het aanbod en de vraag terzake van een bepaalde kwaliteit of hoedanigheid van arbeid.¹⁾ We denken bijvoorbeeld aan de vraag en het aanbod van ongeschoolden waarbij dus het opleidingsnivo als maatstaf fungeert, of aan de vraag en het aanbod van vrouwen op de arbeidsmarkt, waarbij het geslacht criterium is.

Na deze omschrijvingen zal het duidelijk zijn dat de som van de kwalitatieve diskrepanties volgens een bepaalde maatstaf steeds gelijk is aan de kwantitatieve diskrepantie.

1) De omvang van de aldus gedefinieerde diskrepanties zijn uiteraard sterk afhankelijk van de geografische begrenzing van de regio. Tevens wordt met deze definiëring, waarbij uitsluitend met standgegevens wordt gewerkt, het dynamische aspekt van de arbeidsmarkt buiten beschouwing gelaten.

De hoofdropzet van dit hoofdstuk komt overeen met die van de beide vorige. Eerst komt de ontwikkeling in het recente verleden aan de orde; vervolgens die in de nabije toekomst.

In dit hoofdstuk evenwel is daar nog een intermezzo-paragraaf (5.2.) tussengelast. Dat intermezzo heeft betrekking op het heden - althans, op 1978/1979 - en geeft informatie over onderwerpen als de vakature-situatie, de inschakeling van uitzendkrachten en van buitenlandse arbeiders, de ontwikkeling van deeltijdarbeid en de inkomende pendel. Deze informatie is hoofdzakelijk ontleend aan de REO-enquête. Bovendien is bij het formuleren van dit intermezzo gebruik gemaakt van enige literatuur-studie.

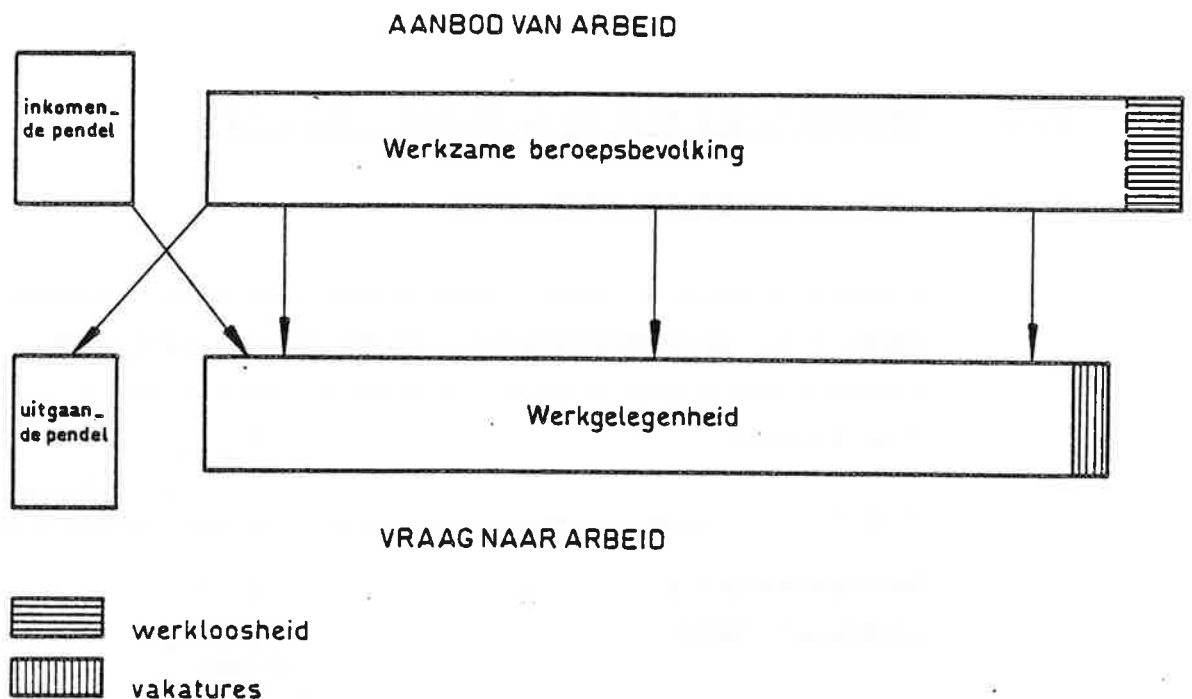
De beide paragrafen over het recente verleden en de nabije toekomst zijn analoog van opzet. De paragraaf over het recente verleden begint met de beschrijving van de arbeidsmarktbalans aan het begin en aan het einde van de betrokken periode. Zo'n balans is voor 1985 echter niet op te stellen.¹⁾ Vervolgens wordt in beide paragrafen aandacht geschonken aan de ontwikkeling van de beroepsbevolking versus de werkgelegenheid (kwantitatieve diskrepantie), om tenslotte zicht te geven op de kwantitatieve diskrepancies naar geslacht en naar opleidingsnivo.

De paragraaf over het recente verleden sluit af met een konfrontatie van werkloosheid en openstaande vraag. De paragraaf over de toekomst geeft tenslotte aan de hand van simpele rekenmodellen weer op welke wijze arbeidstijdverkorting en vervroegde uittreding in 1985 invloed kunnen hebben op de verdeling van de beschikbare werkgelegenheid respectievelijk de omvang van de beroepsbevolking.

De opzet van de beide paragrafen 5.1 en 5.3 komt er dus op neer dat eerst aandacht wordt besteed aan het geheel van de arbeidsmarkt om vervolgens steeds verder af te dalen in de details. Met het schema dat hieronder is weergegeven, kan dat duidelijk worden gemaakt.

1) Wegens gebrek aan gegevens kan voor 1985 geen realistische raming van het pendelsaldo worden vervaardigd.

De arbeidsmarktbalansen waarmee de paragrafen 5.1. en 5.3. openen (subparagrafen 5.1.1. en 5.3.1.), omvatten de totaliteit van vraag en aanbod op de regionale arbeidsmarkt. Ook de inkomende en de uitgaande pendel komen er dus in voor.

Bij de konfrontatie van beroepsbevolking en werkgelegenheid laten we de pendel buiten beschouwing en richten we ons dus op het intra-regionale arbeidsmarktgebeuren. Vervolgens wordt de aandacht toegespitst op de samenstellende delen van de beroepsbevolking en de werkgelegenheid. In paragraaf 5.1. richten wij ons tenslotte slechts op het - zij het zeer belangrijke - verschijnsel in de marge van het schema: de werkloosheid en de vakatures.

Deze aandacht voor de marge hangt uiteraard samen met het feit dat alle knelpunten en problemen op arbeidsmarkt zich gezamenlijk manifesteren in de werkloosheid en in de openstaande vraag.

Gegeven de probleemgerichtheid van dit hoofdstuk ligt bijzondere belangstelling voor deze verschijnselen erg voor de hand.

5.1. Ontwikkelingslijnen in de periode 1972-1978

5.1.1. Arbeidsmarktbalans 1972, 1978

Tabel 5.1. Arbeidsmarktbalans regio Arnhem, 1972, 1978

Omschrijving	1972	1978
	x 1000 manjaren	
beroepsbevolking	+ 125,5	+ 127,2
werkgelegenheid	- 115,2	- 118,9
	+ 10,3	+ 8,3
werkloosheid:		
geregistreerd	- 2,6	- 6,1
overige werkzoekenden ¹⁾	- 1,3	- 3,0
	- 3,9	- 9,1
	+ 6,4	- 0,8
inkomende pendel ³⁾	+ 10,5	+ 20,0
uitgaande pendel	- 11,7	- 15,7
pendelsaldo	- 1,2	+ 4,3
restfaktor ²⁾	+ 5,2	+ 3,5

1) Werkloze overige werkzoekenden, niet als werkloos geregistreerd maar wel ingeschreven bij de arbeidsburo's. Of deze categorie, dielandelijk 50 % van het aantal werklozen omvat, in zijn geheel (nog) tot de beroepsbevolking kan worden gerekend is niet bekend. De raming voor de regio Arnhem is geschied op basis van informatie uit het jaarverslag Arbeidsmarkt SOZA 1979.

2) Inclusief werkgelegenheid in gemeente Dodewaard.

3) Geen manjaren, personen.

Uit de bovenstaande balansen van 1972 en 1978 blijkt dat de inkomende pendel zeer sterk en de uitgaande pendel minder sterk is toegenomen, zodat het pendelsaldo van licht negatief ($- 1.200$) is omgeslagen in vrij positief ($+ 4.300$). De groei van de werkgelegenheid die zich in de regio heeft voorgedaan, is dus niet ten goede gekomen aan de werklozen in de regio zelf, maar veeleer aan werkenden die buiten de regio wonen.

De toeneming van de pendel staat in oorzakelijk verband met een aantal factoren. Allereerst is er een algemene toeneming van geografische mobiliteit. Dat daarvan ook in de regio Arnhem sprake is blijkt uit het feit dat zowel de uitgaande alsook de inkomende pendel is toegenomen. Het aantal regio-grensoverschrijdingen in het woon-werkverkeer is in zes jaren gestegen met meer dan 60 %.

In de tweede plaats staat toeneming van de inkomende pendel in verband met de regionale werkgelegenheidsgroei. Die groei bedraagt 3.700 arbeidsplaatsen in zes jaar. Uiteraard zal een werkgelegenheidsgroei ook werkenden van buiten de regio aantrekken.

In de derde plaats is de inkomende pendel aangetrokken door het toenemen van de kwalitatieve diskrepancies op de regionale arbeidsmarkt. Dat er sprake is van zo'n toeneming, vooral als we letten op het criterium opleidingsnivo, zal duidelijk worden in paragraaf 5.1.3. Wanneer het aantal arbeidsplaatsen van een bepaalde kwaliteit in de regio het aantal regionale beroepsbeoefenaren met het daarmee korresponderende opleidingsnivo overtreft, heeft dat logischerwijze een aanzuigende werking ten gevolge op beroepspersonen buiten de regio.

In de vierde plaats wordt de toeneming van de inkomende pendel vergroot, wanneer werkenden, die in de regio woonden, zich buiten de regio vestigen. Deze suburbanisatie heeft zich vanuit de stad Arnhem gedurende de jaren 1972-1978 voorgedaan.

En tenslotte zou inkomende pendel veroorzaakt kunnen worden door toenemende werkloosheid vlak buiten de regio. Daarvan is in dit geval sprake gezien de ontwikkelingen in Nijmegen. Dat kan een deel van de groei van de inkomende pendel verklaren.

Uit de drie eerstgenoemde oorzaken die hier in konkreto een rol spelen, vloeit allochtone, veelal vrijwillige pendel voort, waarbij de pendelaar zelf verkiest de afstand tussen wonen en werken groot te houden. Op zichzelf behoeft de sterke toeneming van deze inkomende pendel dus niet verontrustend te zijn. Overigens heeft de vierde oorzaak autochtone, veelal onvrijwillige pendel tot gevolg. Het is bovendien de vraag of pendel in het algemeen moet worden toegejuicht. Vanuit het oogpunt van ruimtelijke ordenings-, verkeers- en energiebeleid wordt dat stellig niet gedaan.

Tenslotte maken we een opmerking over de restfaktor die in tabel 5.1. voorkomt. Uiteraard hoort hij niet thuis in een balansopstelling: een balans behoort in evenwicht te zijn. Waar komt hij vandaan ?

De restfaktor vertegenwoordigt het saldo van schattingsfouten en afrondingsverschillen. In dit verband wordt er aan herinnerd dat de in de arbeidsmarktbalans weergegeven cijfers veelal benaderingen zijn van de werkelijkheid.

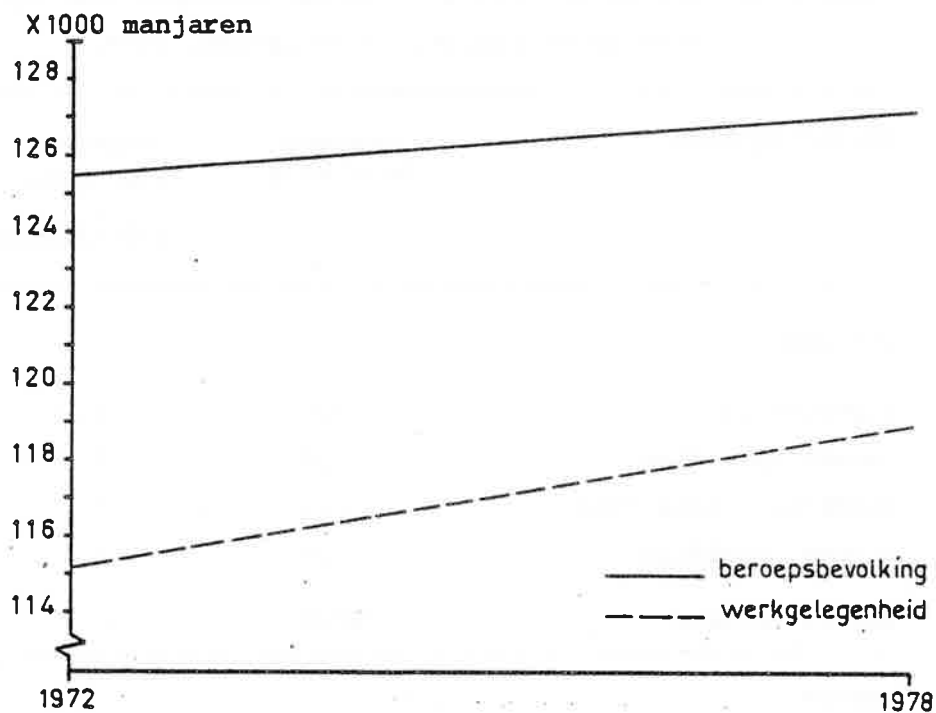
De salderende fout die onze benadering heeft opgelopen, bedraagt voor 1972, 4,1 % en voor 1978 2,8 % van de beroepsbevolking.

5.1.2. Beroepsbevolking versus werkgelegenheid

Uit tabel 5.1. blijkt ook dat de totale beroepsbevolking en de totale werkgelegenheid van de regio Arnhem van 1972 tot 1978 qua omvang naar elkaar zijn toegegroeid. De kleinere werkgelegenheid is in die periode meer toegenomen dan de grotere beroepsbevolking zodat de beide ontwikkelingslijnen convergeren.

Wij zien dat duidelijk in grafiek 5.1.

Grafiek 5.1. Beroepsbevolking en werkgelegenheid, regio Arnhem, 1972, 1978.

De konklusie is dat de kwantitatieve diskrepantie van 1972 tot 1978 is afgenomen met 2.000 arbeidsplaatsen. Dat desondanks de werkloosheid is toegenomen met 4.200 personen, waarvan 3.500 geregistreerd, is een opmerkelijke divergentie waarmee bij het konstrueren van een prognose tot 1985 terdege rekening moet worden gehouden.

5.1.3. Overschotten en tekorten per opleidingsnivo

Tabel 5.2. Beroepsbevolking en werkgelegenheid naar opleidingsnivo, vrouwen en mannen, regio Arnhem, 1978.

Opleidingsnivo	beroeps- bevolking (1)	werkge- legenheid (2) x 1000 manjaren	kwalitatieve diskrepantie (1) - (2)
VROUWEN			
ongeschoold	8,8	6,0	+ 2,8
lagere opleiding	12,8	15,1	- 2,3
middelbare opleiding	7,4	7,1	+ 0,3
hogere opleiding	3,9	3,0	+ 0,9
Totaal vrouwen	32,9	31,2	+ 1,7
MANNEN			
ongeschoold	28,3	19,8	+ 8,5
lagere opleiding	38,1	37,9	+ 0,2
middelbare opleiding	14,4	14,8	- 0,4
hogere opleiding	13,6	15,2	- 1,6
Totaal mannen	94,4	87,7	+ 6,7
VROUWEN EN MANNEN			
ongeschoold	37,1	25,8	+ 11,3
lagere opleiding	50,9	53,0	- 2,1
middelbare opleiding	21,8	21,9	- 0,1
hogere opleiding	17,5	18,2	- 0,7
Totaal vrouwen en mannen	127,3	118,9	+ 8,4

De kwantitatieve diskrepantie op de regionale arbeidsmarkt is in het recente verleden kleiner geworden. Dat was ons al bekend uit de arbeidsmarktbalansen 1972 en 1978 (tabel 5.1.). De kwalitatieve diskrepanties zijn in dezelfde tijd echter toegenomen. De samenstelling van vraag en aanbod naar opleidingsnivo zijn in 1978 minder op elkaar afgestemd dan in 1972. (voor 1978: zie tabel 5.2.).

Er is sprake van aanbodoverschotten en van aanbodtekorten. In tabel 5.3. is het aanbodoverschot van vrouwen en van mannen weergegeven in een percentage van de vrouwelijke respectievelijk de mannelijke beroepsbevolking. De overschotten blijken met 5 % en 7 % betrekkelijk laag te zijn.

Tabel 5.3. Aanbodoverschot vrouwen en mannen ten opzichte van vrouwelijke en mannelijke beroepsbevolking, regio Arnhem, 1978.

Omschrijving	beroeps- bevolking	aanbodoverschot	
		absoluut x 1000 manjaren	in %
vrouwen	32,9	1,7	5 %
mannen	94,4	6,7	7 %
Totaal	127,3	8,4	7 %

In tabel 5.4. is hetzelfde gedaan met de vier opleidingsnivo's voor vrouwen en mannen gezamenlijk. Er blijkt één categorie te zijn met een groot aanbodoverschot, één categorie is in balans en twee categorieën hebben een gering aanbodtekort.

De categorie met het grote overschot betreft de ongeschoolden. Het surplus bedraagt 30 %. Dat tekent de zwakke positie van de ongeschoolden op de arbeidsmarkt.

Er blijkt sprake te zijn van - zij het geringe - aanbodtekorten bij de hogere opleidingsnivo's. Vooral bij de mannen is dat het geval. Daarmee hangt samen de toeneming van de allochtone pendel met een veelal vrijwillig karakter die we in paragraaf 5.1.1. signaleerden.

Tabel 5.4. Kwalitatieve diskrepancies per opleidingsnivo, regio Arnhem, 1978.

Opleidingsnivo	beroeps- bevolking x 1000 manjaren	kwalitatieve diskrepancie	
		absoluut	in %
ongeschoold	37,1	+ 11,3	+ 30 %
lagere opleiding	50,9	- 2,1	- 4 %
middelbare opleiding	21,8	- 0,1	0 %
hogere opleiding	17,5	- 0,7	- 5 %
Totaal	127,3	+ 8,4	+ 7 %

5.1.4 Werkloosheid versus openstaande vraag

In het schema op pagina 120 zijn de werkloosheid en de openstaande vraag haaks gearceerd weergegeven als "margeverschijnselen". Ze omvatten immers slechts een rand van de beroepsbevolking en van de werkgelegenheid. Dat er niettemin zorgvuldig en uitvoerig aandacht aan wordt besteed, hangt uiteraard samen met hun importantie en in sociaal en in economisch opzicht. In feite manifesteren alle frikties en onevenwichtigheden van de arbeidsmarkt zich gezamenlijk in de werkloosheid en in de openstaande vakatures.

Hieronder wordt achtereenvolgens aandacht besteed aan de totale werkloosheid en de totale openstaande vraag, de werkloosheid per beroepsgroep en aan de werkloosheid van enkele bijzondere kwetsbare groepen. Wij doelen op de vrouwen, de jongeren, de - veelal oudere - langdurig werklozen en de buitenlandse arbeidskrachten.

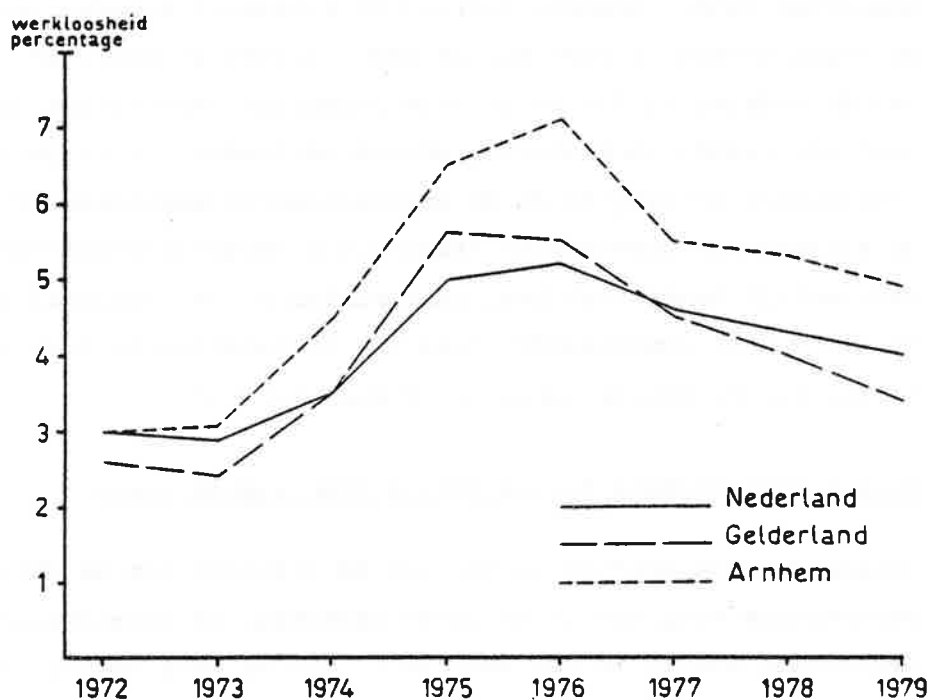
We gebruiken wat de regio Arnhem betreft steeds de gegevens van de (gewestelijke) arbeidsburo's te Arnhem en te Zevenaar . Dat betekent dat de cijfers van paragraaf 5.1.4. en zijn subparagrafen niet voor 100 % vergelijkbaar zijn met de overige cijfers van dit rapport. De gemeenten Gendt, Bemmelen, Valburg en Dodewaard behoren immers wel tot de regio Arnhem en niet tot de GAB's Arnhem en Zevenaar.

Aan de mededeling dat we in deze paragraaf GAB-cijfers gebruiken, moet een tweede konstatering worden verbonden. De cijfers hebben uitsluitend betrekking op de geregistreeerde werkloosheid en op de geregistreeerde openstaande vraag. Dat de werkelijke werkloosheid vermoedelijk aanzienlijk hoger ligt is al geconstateerd in paragraaf 5.1.1. En dat de werkelijke openstaande vraag het geregistreeerde nivo verre overtreft, zal duidelijk worden in paragraaf 5.2.1.

5.1.4.1. Totale werkloosheid versus totale openstaande vraag

Groeiende werkloosheid is één van de uitingen van de verslechterde economische situatie in de jaren zeventig. De ontwikkeling van het werkloosheidsniveau is een indikator voor de mate waarin een bepaald gebied getroffen is door de tegenvallende economische ontwikkeling. Teneinde dit voor de regio Arnhem te bepalen is een vergelijking gemaakt van de werkloosheid in Nederland, Gelderland en de regio Arnhem. Dit is gedaan aan de hand van het aantal mannelijke werklozen, uitgedrukt in een percentage van de afhankelijke beroepsbevolking. Dit cijfer is het meest gangbaar om de werkloosheid tussen gebieden te vergelijken.

Grafiek 5.2. Werkloosheidspercentage, mannen, Nederland, Gelderland, G.A.B.Arnhem, 1972, 1979.

Tabel 5.5. Werkloosheidspercentage mannen, Nederland, Gelderland, G.A.B.Arnhem, 1972, 1979, indexcijfer 1972=100

Jaar	Nederland		Gelderland		GAB-rayon Arnhem	
	%	index	%	index	%	index
1972	3,0	100	2,6	100	3,0	100
1973	2,9	97	2,4	92	3,1	103
1974	3,5	117	3,5	135	4,5	150
1975	5,0	167	5,6	215	6,5	217
1976	5,2	173	5,5	211	7,1	236
1977	4,6	153	4,5	173	5,5	183
1978	4,3	143	4,0	153	5,3	177
1979	4,0	133	3,4	130	4,9	163

Uit grafiek 5.2. en tabel 5.5. blijkt dat de werkloosheid in de regio Arnhem over de hele periode betrekkelijk hoog is geweest. Slechts in de uitgangssituatie 1972 was het werkloosheidsnivo van de regio Arnhem ongeveer even hoog als dat van Nederland en Gelderland.

Afgaande op de gegevens voor het GAB-Arnhem mag aangenomen worden dat de regio Arnhem gevoeliger is geweest voor de terugval in de economische ontwikkeling dan Gelderland en Nederland. Deze konklusie komt overeen met hetgeen daarover gesteld is in hoofdstuk 3 met betrekking tot de ontwikkeling van de toegevoegde waarde. Daar werd gekonkludeerd, dat met name de industriële produktie van de regio Arnhem/Nijmegen veel heftiger blijkt te reageren op de conjunktueurbewegingen dan Nederland in totaliteit.

Nader inzicht in de arbeidsmarktontwikkeling is te verkrijgen door een analyse van de werkloosheid ten opzichte van de geregistreerde openstaande vraag. In grafiek 5.3. zijn de ontwikkelingen in de werkloosheid en de geregistreerde openstaande vraag in Nederland, Gelderland en in de regio Arnhem in beeld gebracht.

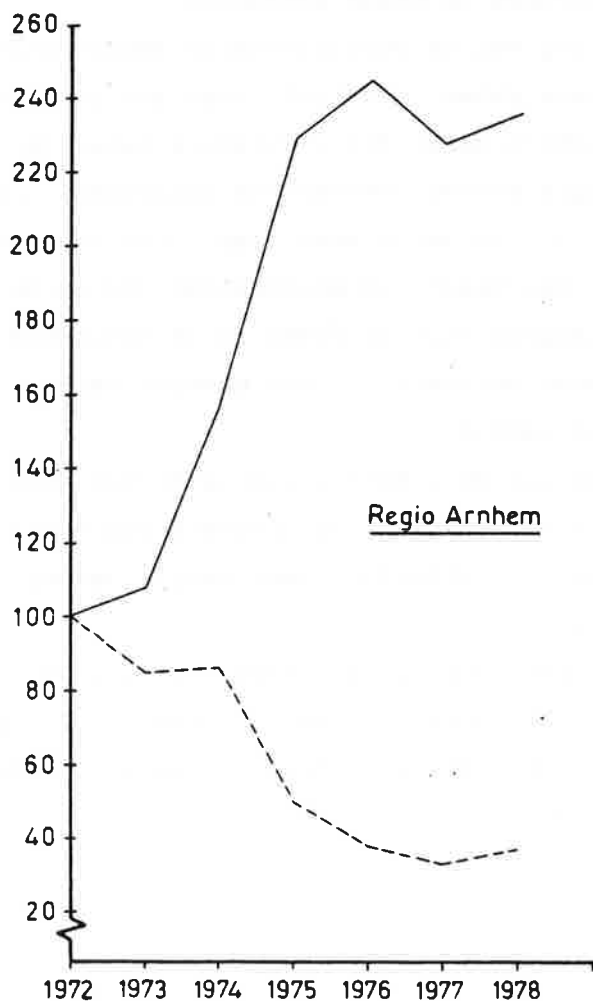
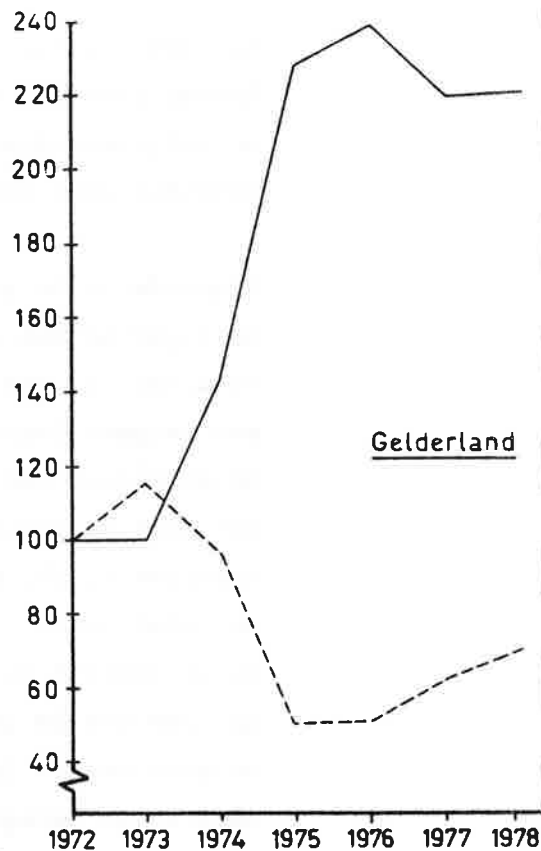
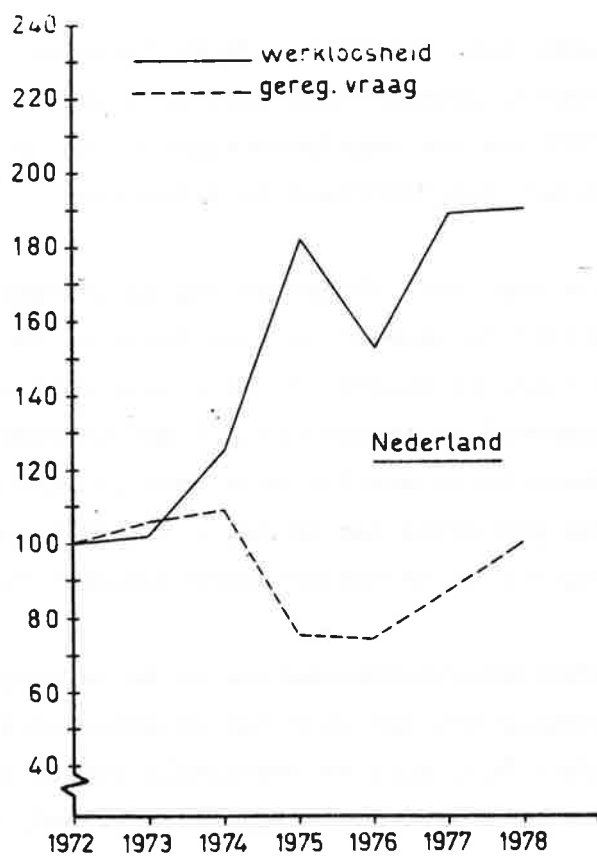
In de ontwikkeling van de geregistreerde openstaande vakatures blijkt dat Gelderland als geheel parallel loopt aan de Nederlandse ontwikkeling. Voor de regio Arnhem geldt dit in mindere mate. De groei vanaf 1975 in het aantal geregistreerde openstaande vakatures in Nederland en Gelderland weerspiegelt zich eerst twee jaar later in de regio Arnhem. Voor de regio is het van belang te konstateren dat de daling in het aantal openstaande vakatures zich al vroeg in de beschouwde periode aftekent. De andere gebieden vertonen in deze periode daarentegen eerst nog een stijging van dit aantal.

Belangwekkend is ook de ontwikkeling in de werkloosheid en de geregistreerde openstaande vraag ten opzichte van elkaar. Deze beide ontwikkelingen lopen in Gelderland aanzienlijk verder uiteen dan in Nederland als geheel.

Dat hangt zowel samen met de sterkere stijging van de werkloosheid als met de sterkere daling van het aantal openstaande aanvragen.

De regio Arnhem komt wat dit betreft in vergelijking met Gelderland nog ongunstiger uit.

Grafiek 5.3. Werkloosheid en openstaande vraag, Nederland, Gelderland, regio Arnhem¹⁾, 1972-1978, indexcijfer 1972=100.

1) G AB Arnhem-Zevenaar

De divergentie van werkloosheid en openstaande vraag kan ook op een andere manier zichtbaar worden gemaakt. Het aantal werklozen per openstaande arbeidsplaats kan worden bepaald. En dat kengetal kan van gebied tot gebied worden vergeleken. Dat is gebeurd in tabel 5.6. Duide-lijk blijkt uit de sterke toeneming van het aantal werklozen per openstaande arbeidsplaats in de regio Arnhem dat het arbeidsmarktsignaal daar op onveilig staat.

Tabel 5.6. Aantal geregistreeerde werklozen per geregistreeerde openstaande arbeidsplaats, Nederland, Gelderland, regio Arnhem¹⁾, 1972 - 1978

Gebied	aantal werklozen per openstaande arbeidsplaats						
	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Nederland	1,7	1,6	1,9	4,2	4,5	3,7	3,2
Gelderland	1,4	1,2	2,1	6,4	6,5	4,9	4,4
regio Arnhem	1,1	1,4	2,1	5,3	7,3	8,0	7,3

1) G AB Arnhem-Zevenaar

Samenvattend kan worden vastgesteld dat de tegenvallende economische ontwikkeling niet aan de regio Arnhem voorbij is gegaan.

Sterker nog, uit de ontwikkeling van werkloosheid en openstaande vraag blijkt, dat de regio Arnhem zwaarder is getroffen dan Gelderland als geheel.

In vergelijking met andere regio's in Nederland mag de ernst van de zaak gelukkig wat gerelativeerd worden. Dit ontslaat echter niet van de plicht om de ontwikkelingen binnen de regio Arnhem nader in detail te analyseren. Daartoe worden in de volgende paragrafen de beroepsgroepen en de kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt nader onderzocht.

5.1.4.2. Werkloosheid en openstaande vraag per beroepsgroep

In tabel 5.7. wordt van enkele beroepsgroepen de werkloosheid en de openstaande vraag voor 1972, 1975, 1978 en 1979 weergegeven. Alleen die beroepsgroepen die een aandeel van meer dan 5 % hebben, zijn weergegeven.

Hieruit blijkt dat bij de mannen de beroepsgroepen bouw B en U, metaal- en kantoorpersoneel het grootste deel van de werkloosheid dragen. Opvallend is dat de beroepsgroepen metaal- en kantoorpersoneel ook een vrij groot aandeel in de openstaande vraag innemen. Daarnaast is er sprake van relatief veel vakatures in de categorie "overig". Deze cijfers roepen de vraag op in hoeverre er binnen bepaalde beroepsgroepen gesproken kan worden van het bestaan van kwalitatieve werkloosheid.

Tabel 5.7. Werkloosheid en openstaande vraag van enkele beroepsgroepen, regio Arnhem¹⁾, 1972, 1975, 1977/1978, 1979

Beroepsgroep	1972		1975		1977/'78		1979	
	werk- loos- heid	vraag	werk- loos- heid	vraag	werk- loos- heid	vraag	werk- loos- heid	vraag
VROUWEN								
kledingpersoneel, naaisters	5	195	33	18	49	4	36	12
handelspersoneel, winkelbedienden	35	146	166	46	315	13	472	23
kantoorpersoneel	210	203	365	134	398	29	548	67
overige beroeps- groepen ¹⁾	127	310	420	122	748	98	995	46
w.v. sociaal ge- neeskundig per- soneel	-	-	-	-	288	19	362	21

Vervolg tabel 5.7.

Beroepsgroep	1972		1975		1977/'78		1979	
	werk- loos- heid	vraag	werk- loos- heid	vraag	werk- loos- heid	vraag	werk- loos- heid	vraag
MANNEN								
bouwwakarbeiders B en U	406	146	1.198	77	409	213	369	185
kleding en textiel	10	17	468	210	10	9	9	2
metaalbewerkers	360	770	462	3	643	101	494	205
handelspersoneel	188	66	311	53	288	46	176	60
kantoorpersoneel	230	150	434	232	374	72	436	98
overige beroeps- groepen ²⁾	380	387	1.108	90	1.166	227	1.344	304
waarvan personeel in algemene dienst	-	-	-	-	614	95	586	144

1) G AB Arnhem-Zevenaar

2) "overig" betekent niet overig ten opzichte van de in de tabel vermelde groepen, maar de categorie "overig" zoals die wordt gehanteerd door de GAB's.

N.B. In de tabel zijn alleen de beroepsgroepen opgenomen waarvan het procentuele aandeel in het totaal groter is dan 5 %.

Kwalitatieve werkloosheid omschrijft men als die werkloosheid die ontstaat door imperfecte onderlinge afstemming van de gevraagde soort arbeid en de aangeboden soort arbeid. In de bouw is bijvoorbeeld te konstaten dat er een grote vraag is naar beter geschoold en vakbekwaam personeel. De eisen die vanuit de vraag naar arbeid voor de vervulling van een arbeidsplaats worden gesteld, nemen toe. Vanuit het aanbod kan vaak onvoldoende snel op deze eisen worden gereageerd. Dientengevolge kan er enerzijds sprake zijn van werkloosheid, terwijl anderzijds tegelijkertijd arbeidsplaatsen onvervuld blijven.

Met enige voorzichtigheid wordt bezien hoe de kwalitatieve komponent in de werkloosheid zich ontwikkeld heeft binnen de verschillende beroepsgroepen.

Op grond van het bovenstaande wordt voorgesteld de kwalitatieve werkloosheid gelijk te stellen aan de omvang van de openstaande vraag. De kwantitatieve werkloosheid is dan gelijk aan de totale werkloosheid minus het aantal vakatures.

Voorzichtigheid is geboden bij de interpretatie van de resulterende cijfers. Immers, de achtergronden van het bestaan van kwalitatieve werkloosheid blijvenzo buiten beschouwing. In feite wordt er bij deze benadering vanuit gegaan dat het begrip passende arbeid en het begrip passende arbeidsplaats beide oneindig ruim geïnterpreteerd worden. In de werkelijkheid wordt die benadering niet aanvaard.

Voorts moet worden gekonstateerd dat er in dit verband alleen sprake is van geregistreeerde openstaande vakatures.

Het is een bekend gegeven dat openstaande vakatures slechts in beperkte mate geregistreerd worden. De onvolkomenheid van deze registratie leidt tot een onderschatting van het aantal feitelijk openstaande arbeidsplaatsen en daarmee tot een onderschatting van de kwalitatieve komponent in de werkloosheid. Als derde beperking geldt dat het verkregen resultaat in hoge mate afhankelijk is van de gekozen indeling naar beroepsgroepen, alsmede van de ruimtelijke begrenzing van het gebied. Voor een schets van ontwikkelingslijnen zijn deze onvolkomenheden minder van belang. Bovendien mogen wij aannemen dat zij in de beschouwde periode eenzelfde relatief gewicht behouden.

Tot voorzichtigheid gemaand door deze opmerkingen, kunnen we de gegevens in tabel 5.8. bezien. Daarin zijn de aandelen van de beroepsgroepen in de werkloosheid, gekorrigeerd voor de kwalitatieve komponent, weergegeven.

Tabel 5.8. Procentuele aandelen van enkele beroepsgroepen in de werkloosheid, gekorrigeerd voor de kwalitatieve komponent¹⁾, regio Arnhem²⁾, 1978, 1979.

Beroepsgroep	procentueel aandeel	
	1978	1979
VROUWEN		
handelspersoneel, winkelbedienden	7	10
kantoorpersoneel	9	10
sociaal-geneeskundig personeel	6	7
MANNEN		
metaalbewerkers	13	6
handelspersoneel	6	-
kantoorpersoneel	7	8
onderwijspersoneel	-	6
personeel in algemene dienst	12	9
kategorie overige beroepsgroepen	6	7

1) De korrektie betreft de vermindering van de geregistreeerde werkloosheid met de omvang van de geregistreeerde openstaande vraag.

2) G AB Arnhem-Zevenaar

Teneinde op een andere wijze nog een indruk te krijgen van de mate waarin een bepaalde beroepsgroep getroffen is door de verslechterde economische situatie, wordt de werkloosheid per groep vergeleken met de werkgelegenheid van de betrokken groep. Idealiter zou de werkloosheid per beroepsgroep vergeleken moeten worden met het aantal mensen dat het betreffende beroep heeft. Daartoe ontbreken echter de gegevens.

We konfronteren nu de werkloosheid in een bepaalde beroepsgroep met de werkgelegenheid in die bedrijfsklassen, waarin deze beroepsgroepen in het algemeen werkzaam zijn. Dit is niet voor alle beroepsgroepen even eenvoudig. Bovendien bestaat er een vertekening omdat een beroep in meerdere bedrijfsklassen kan voorkomen.

Ook hier gaat het dus uitsluitend om een indicatie. Ter verkrijging van het beeld zijn een aantal beroepsgroepen en bedrijfsklassen samengevoegd. De resultaten zijn samengevat in tabel 5.9.

Tabel 5.9. Werkloosheid (personen) per beroepsgroep, uitgedrukt in percentages van de werkgelegenheid/manjaren¹⁾ in de daarmee korresponderende bedrijfsklasse, regio Arnhem¹⁾, 1972, 1975 en 1978.

Beroepsgroep	bedrijfsklasse	SBI-kode	1972	1975	1978
landbouwpersoneel	landbouw/bosbouw visserij	0	0,65	2,1	2,6
kleding en textiel	textielindustrie kleding/leder- schoenen	22/23/24	0,7	31,3	4,
metaalbewerkers	basismetaalindustrie metaal en opt. ind. elektrotechn. ind. transportmidd. ind.	33 t/m 39 ekskl. 39.5	3,9	5,1	7,1
bouw B en U	bouwnijverheid	5	3,2	9,8	3,
handel, horeca en huishoudelijk per- soneel	handel, horeca en overige diensten	61-68;83-84; 91; 92.9 94-99	1,0	2,1	2,
scheepvaartpersoneel en niet varende ver- keerspersoneel	transport en komm. bedrijven	71,72,74, 76,77	1,0	4,8	5,3
overig	overig		2,3	5,3	6,
Totaal	Totaal		2,0	4,9	4,5

1) G AB Arnhem-Zevenaar

Uit de cijfers blijkt dat met name de beroepsgroepen kleding en textiel, bouw, metaal en de groep overig sterk getroffen zijn door de economische teruggang.

Voor 1978 valt op dat voor de metaalsektor een hoog werkloosheidspercentage wordt genoteerd, terwijl het uitzonderlijk hoge nivo van de beroepsgroep kleding en textiel in 1975 te wijten is aan een zeer snelle daling van de werkgelegenheid in deze sektor.

Samenvattend kan gesteld worden dat met name de beroepsgroepen in de kantoor-, de bouw- en de metaalsektor sterk gevoelig zijn geweest voor de economische teruggang. Daarnaast blijkt binnen de categorie "overig" steeds meer werkloosheid aanwezig te zijn.

5.1.4.3. Werkloosheid van vrouwen

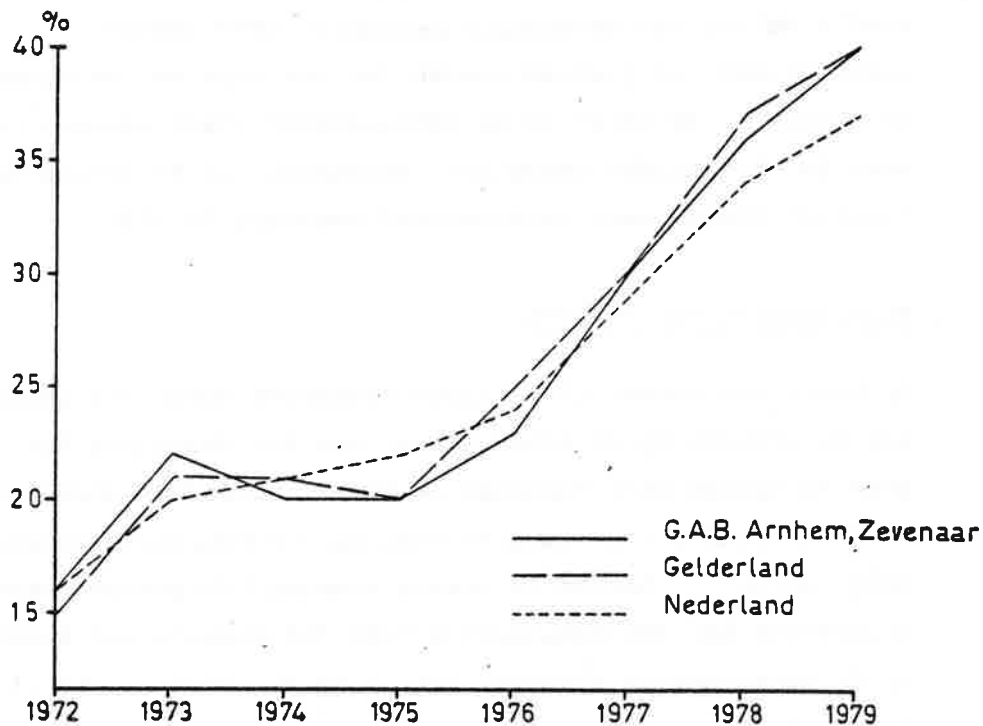
Op basis van recent theoretisch onderzoek wordt wel gesteld dat bepaalde groepen op de arbeidsmarkt een kwetsbare positie innemen. Deze groepen vinden niet gemakkelijk banen. Bovendien worden zij bij een verslechterende arbeidsmarkt vaak als eersten uitgestoten. In het vervolg wordt bezien in hoeverre dergelijke groepen herkenbaar zijn. Allereerst kan gekonstateerd worden dat vrouwen een kwetsbare positie op de arbeidsmarkt innemen. Dit is af te lezen uit tabel 5.10. en grafiek 5.4.

Tabel 5.10. Procentueel aandeel vrouwenwerkloosheid in de totale werkloosheid, regio Arnhem,¹⁾ Gelderland, Nederland, 1972-1979.

	regio Arnhem	Gelderland	Nederland
1972	16	15	16
1973	22	21	20
1974	20	21	21
1975	20	20	22
1976	23	25	24
1977	30	30	29
1978	36	37	34
1979	40	40	37

1) G AB Arnhem-Zevenaar

Grafiek 5.4. Procentueel aandeel vrouwenwerkloosheid in de totale werkloosheid, regio Arnhem, Gelderland, Nederland, 1972-1979.

Uit deze gegevens valt duidelijk op te maken dat de relatieve toename van de vrouwenwerkloosheid een landelijke en niet een specifiek regionale ontwikkeling is.

In het algemeen worden de volgende oorzaken aangemerkt voor deze toenemende vrouwenwerkloosheid. Allereerst is er sprake van een grotere deelneming van vrouwen aan het arbeidsproces. Dit gaat samen met het feit dat men eerder geneigd is zich aan te melden bij het arbeidsbureau als werkzoekende. Dat geldt met name voor de jongere vrouwen. Dit komt tot uiting in de cijfers voor de jeugdwerkloosheid. Zoals nog zal blijken bestaat het grootste deel van het jeugdwerklozenbestand uit vrouwen.

De hier gekonstateerde ontwikkeling kan geïllustreerd worden aan de hand van tabel 5.11.

Tabel 5.11. Werkloze vrouwelijke schoolverlaters jonger dan 23 jaar, regio Arnhem,¹⁾ Gelderland, Nederland, 1972, 1975, 1978.

Gebied	1972	1975	1978
regio Arnhem	31	154	418
Gelderland	114	759	1.964
Nederland	2)	6.041	15.662

1) G AB Arnhem-Zevenaar

2) onbekend

Uit deze tabel blijkt een explosieve ontwikkeling in het aantal vrouwelijke werkloze schoolverlaters.

Als tweede reden voor een grotere vrouwenwerkloosheid wordt wel gesteld dat vrouwen eerder ontslagen zouden worden dan mannen.

Een derde reden zou zijn dat vooral bedrijfstakken waar traditioneel veel vrouwen werken ernstig getroffen worden door de economische recessie. De ontwikkeling in de textiel is daarvoor een illustratie.

De vrouwenwerkloosheid heeft een sterk kwantitatief karakter. Dat wil zeggen dat deze werkloosheid niet is op te heffen door vervulling van openstaande vakatures. Teneinde hiervan een indruk te krijgen hebben we op dezelfde wijze als bij de beroepsgroepen het aandeel van de zuiver kwantitatieve werkloosheid naar geslacht berekend in tabel 5.12.

Tabel 5.12. Procentuele aandelen kwantitatieve werkloosheid¹⁾ in de totale werkloosheid naar geslacht, Nederland, regio Arnhem²⁾, 1975, 1978 en 1979.

Geslacht	1975		1978		1979	
	Ned.	regio Arnhem	Ned.	regio Arnhem	Ned.	regio Arnhem
Mannen	78	84	62	79	56	73
Vrouwen	69	67	84	93	88	93

1) Kwantitatieve werkloosheid = geregistreeerde werkloosheid minus geregistreeerde openstaande vraag.

2) G AB Arnhem-Zevenaar

Uit de tabel blijkt dat de werkloosheid van vrouwen een steeds sterker kwantitatief karakter krijgt in tegenstelling tot de werkloosheid van mannen. In 1979 ligt het nivo van de kwantitatieve werkloosheid van vrouwen dan ook veel hoger dan dat van mannen. Een soortgelijke ontwikkeling zij het op een ander nivo, blijkt zich ook landelijk af te tekenen.

5.1.4.4 Jeugdwerkloosheid

Zoals hiervoor reeds is aangeduid is de vrouwenwerkloosheid nauw verweven met de jeugdwerkloosheid.

De ontwikkeling in de jeugdwerkloosheid kan afgelezen worden uit tabel 5.13. en grafiek 5.5.

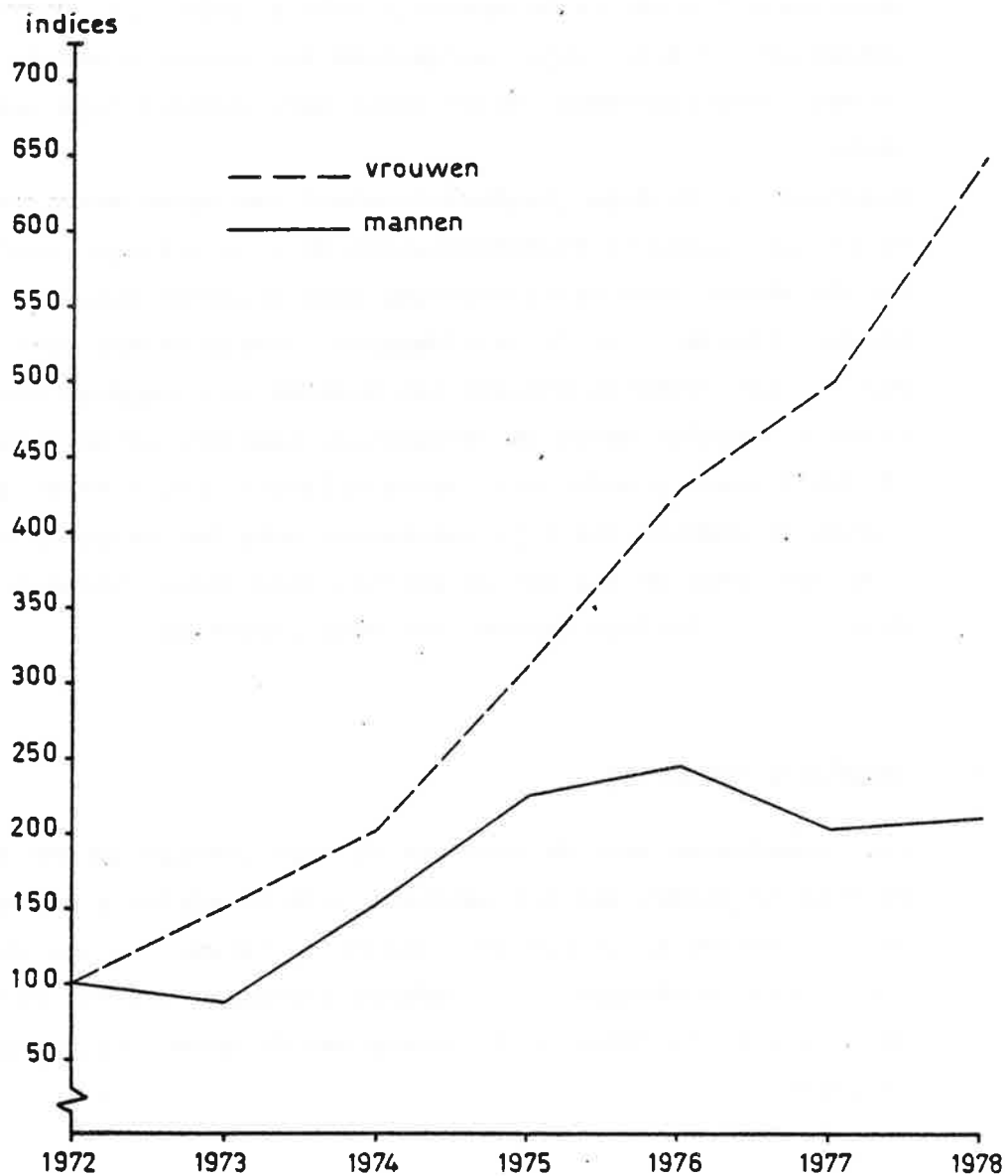
Tabel 5.13. Jeugdwerkloosheid¹⁾, absoluut en procentueel aandeel in totale werkloosheid, vrouwen en mannen, regio Arnhem, Gelderland, Nederland, 1972-1978.

Jaren	regio Arnhem ²⁾		Gelderland		Nederland	
	abs.	in %	abs.	in %	abs.	in %
VROUWEN						
1972	170	41,9 %	697	45,3 %	6.301	36,4 %
1973	255	43,1 %	923	43,3 %	7.963	37,3 %
1974	344	43,6 %	1.507	49,6 %	12.146	43,3 %
1975	531	48,0 %	2.499	52,0 %	20.001	47,5 %
1976	729	52,3 %	3.271	53,4 %	25.415	49,8 %
1977	852	53,0 %	3.725	54,2 %	29.616	50,9 %
1978	1.102	54,4 %	4.572	54,9 %	35.927	51,9 %
MANNEN						
1972	512	25,9 %	2.159	24,9 %	19.562	21,5 %
1973	449	22,8 %	1.836	23,0 %	17.501	20,0 %
1974	784	26,3 %	2.968	25,7 %	23.572	22,3 %
1975	1.155	27,0 %	5.186	27,8 %	38.450	25,2 %
1976	1.247	28,5 %	4.973	26,9 %	40.102	25,0 %
1977	1.042	27,7 %	4.118	26,1 %	35.326	24,3 %
1978	1.083	29,9 %	3.929	27,4 %	34.154	25,1 %

1) Werklozen, jonger dan 23 jaar.

2) G AB Arnhem-Zevenaar

Grafiek 5.5. Jeugdwerkloosheid¹⁾, vrouwen en mannen, regio Arnhem,²⁾
1972-1978, indexcijfer 1972=100.

1) Werklozen, jonger dan 23 jaar.

2) G AB Arnhem-Zevenaar

Uit de tabel en de grafiek is af te lezen, dat de jeugdwerkloosheid voor mannen in de regio Arnhem zich vanaf 1972 ongeveer heeft verdubbeld. De jeugdwerkloosheid voor vrouwen heeft zich echter vervijfvoudigd. Deze cijfers vertonen weinig verschil ten opzichte van de landelijke ontwikkeling. Bij het speuren naar de oorzaken van de scherpe toeneming van de jeugdwerkloosheid wordt in de eerste plaats gedacht aan factoren, die in paragraaf 5.1.4.3. zijn aangewezen als oorzaken van de stijging van de vrouwenwerkloosheid. Beide typen werkloosheid zijn immers nauw verweven.

Daarnaast is de hoge jeugdwerkloosheid een konsekwentie van de gewoonte om inkrimping te bewerkstelligen door natuurlijk verloop. De last van de economische verslechtering komt daardoor zwaarder terecht bij nieuwe intreders op de arbeidsmarkt. Overigens mag niet vergeten worden dat het uitkeringsbeleid ten aanzien van jeugdige werklozen in het recente verleden sterk is versoepeld, waardoor schoolverlaters de mogelijkheid wordt geboden zich beter en langer te oriënteren op de arbeidsmarkt. Gezien de redenen die zijn aangevoerd voor het ontstaan van jeugdwerkloosheid nemen we aan dat de werkloosheid onder jongeren nog zal toenemen bij de huidige economische vooruitzichten.

5.1.4.5. Langdurig werklozen

Uit onderzoeken over de duur van de werkloosheid is met enige voorzichtigheid af te leiden dat het werkloos zijn op zich een belemmering vormt voor herintreding in het arbeidsproces. Daarmee is een volgende kwetsbare groep, bestaande uit langdurig werklozen geïdentificeerd. Uit tabel 5.14. is de groei in de omvang van de groep langdurig werklozen af te lezen.

Tabel 5.14. Werkloosheid naar inschrijvingsduur en geslacht, regio
Arnhem,¹⁾ 1972, 1975 en 1978.

Jaar	inschrijvingsduur									
	< 1 mnd		1-3 mnd		3-6 mnd		6-12 mnd		> 12 mnd	
	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%	abs	%
1972 mannen	635	32 %	666	34 %	403	20 %	209	11 %	64	3 %
vrouwen	146	36 %	135	33 %	73	18 %	38	9 %	13	3 %
1975 mannen	742	17 %	1.386	32 %	1.128	26 %	696	16 %	322	8 %
vrouwen	235	21 %	380	34 %	278	25 %	148	13 %	66	6 %
1978 mannen	502	14 %	837	23 %	670	18 %	656	18 %	958	26 %
vrouwen	282	14 %	498	25 %	425	21 %	404	20 %	417	21 %

1) G AB Arnhem-Zevenaar

Uit deze tabel blijkt dat het aandeel van de werkloze mannen die langer dan 12 maanden werkloos zijn, is gestegen van 3 procent in 1972 tot 26 procent in 1978.

De langdurige werkloosheid heeft veelal betrekking op ouderen. Als ouderen werkloos worden dan blijven zij in de regel langer werkloos (het zogenaamde captive worker effect). In dit verband staat met name de WAO in het brandpunt van de belangstelling. Er wordt nogal eens beweerd dat de WAO dienst doet als opvangmechanisme voor oudere werknemers. Dit zou af te lezen zijn uit de gemiddeld hoge leeftijd van WAO-uitkeringsgerechtigden. Bovendien kan bij de beslissing tot toekenning van een WAO-uitkering ook een arbeidsmarkt-kriterium een rol spelen. Daarom wordt vaak gesteld dat in de WAO een stuk verborgen werkloosheid zit. Dat wil zeggen dat een aantal WAO-uitkeringsgerechtigden, indien de WAO niet het arbeidsmarktkriterium zou toepassen, onder de WW zou vallen. Op basis hiervan wordt voorts gesteld dat de werkloosheid eigenlijk hoger is dan de werkloosheidscijfers aangegeven.

Op basis van recent onderzoek zou voor Nederland als totaal gelden dat 34 % van de WAO-uitkeringsgerechtigden verborgen werkloos is. Toepassing van dit percentage op de regio Arnhem zou een verborgen werkloosheid in de WAO van 4.876 manjaren betekenen. Dit zou impliceren dat de "werkelijke" werkloosheid in de regio Arnhem 70 % groter zou zijn dan de geregistreerde en dus rond 10.000 personen zou omvatten. Dan zou de "werkelijke" werkloosheid dus nóg hoger zijn dan we in tabel 5.1. op pagina 121 hebben aangenomen.

De materie van de verborgen werkloosheid in de WAO is echter nog onvoldoende uitgediept om aan deze cijfers veel waarde te hechten. Wel is van belang om te konstateren dat evenals voor de groep jeugdigen, ook voor de ouderen ernstige problemen op de arbeidsmarkt zijn ontstaan.

5.1.4.6. Werkloosheid van buitenlandse arbeidskrachten en ongeschoolden

Naast de reeds behandelde kwetsbare groepen worden er nog twee onderscheiden die nauw samenhangen. Dit zijn de buitenlandse werknemers en de ongeschoolden. De ontwikkeling in de werkloosheid van ongeschoolden kan als volgt weergegeven worden (zie tabel 5.15.).

Tabel 5.15. Procentuele aandelen van ongeschoolde werklozen in de totale werkloosheid, vrouwen en mannen, regio Arnhem, Gelderland, Nederland, 1974, 1976, 1978.

		1974	1976	1978
Vrouwen:	Regio Arnhem	-	-	12,9
	Gelderland	13,4	15,9	12,8
	Nederland	16,4	17,5	16,0
Mannen:	Regio Arnhem	-	-	10,1
	Gelderland	13,4	20,2	15,9
	Nederland	21,3	22,5	18,8

Er blijken in Gelderland relatief minder ongeschoolde werklozen te zijn dan in Nederland. De werkloosheid van ongeschoolden is relatief iets groter bij mannen dan bij vrouwen. In tabel 5.16 wordt aangegeven welk deel van de werkloosheid onder ongeschoolden buitenlanders betreft.

Tabel 5.16. Procentueel aandeel werkloze buitenlanders in totaal ongeschoolde werklozen, Gelderland, Nederland, 1974, 1976, 1978

		1974	1976	1978
Vrouwen:	Gelderland	13,8	32,9	46,3
	Nederland	18,0	33,5	42,0
Mannen:	Gelderland	9,9	25,5	39,5
	Nederland	8,4	24,0	38,7

Het aandeel buitenlanders in de werkloosheid van ongeschoolden is aanzienlijk gestegen.

Redelijkerwijs is aan te nemen dat dit beeld voor de regio Arnhem ook representatief is.

5.2. Intermezzo 1979

Aan het begin van dit hoofdstuk is al opgemerkt dat we een intermezzo 1979 zouden invoegen tussen de ontwikkelingen in het verleden (paragrafen 5.1.) en die in de toekomst (paragrafen 5.3). In dat intermezzo geven wij informatie door uit de REO-enquête, voorzover die voor het beeld dat geschetst wordt van de regionale arbeidsmarkt relevant is.

5.2.1. Vakatures

De gehouden enquête bij bedrijven en instellingen heeft gegevens opgeleverd over aantallen vakatures naar beroepsgroep, bedrijfsklasse en opleidingsnivo alsook over de door respondenten genoemde oorzaken en problemen met betrekking tot deze vakatures.

In het volgende zal getracht worden, zo mogelijk, de situatie in de regio te vergelijken met die in Nederland als geheel.

Tabel 5.17. Bedrijven en instellingen zonder en met vakatures, in procenten, regio Arnhem 1979, Nederland 1979.

Gebied	zonder vakatures	met vakatures
Nederland 1978	84 %	16 %
Regio Arnhem 1979	70 %	30 %

Het aantal bedrijven met vakatures blijkt in de regio Arnhem veel groter te zijn dan in Nederland als geheel.

Overigens zijn de Arnhemse en Nederlandse cijfers afkomstig uit verschillende enquêtes en dus niet geheel vergelijkbaar¹⁾.

Tabel 5.18. Vakatures naar bedrijfsklasse, in procenten, regio Arnhem, 1979.

Bedrijfsklasse	vakatures (in %)
metaalindustrie	11 %
overige industrie	21 %
bouw	32 %
kommerciële dienstverlening	15 %
niet-kommerciële dienstverlening en overheid	21 %
Totaal	100 %

1) Zie bijlage 5.1.

Rekening houdend met de relatieve omvang van de bedrijfsklasse is het aantal vakatures in de bouw met 32 % van het totaal hoog te noemen. De bouw bevat immers slechts 11 % van de regionale werkgelegenheid. Tegen diezelfde achtergrond is het vakature-nivo in de dienstensektor laag. Immers, 36 % van het aantal vakatures bevindt zich in een sektor die ruim 63 % van het aantal arbeidsplaatsen omvat. De industrie neemt in dit opzicht een middenpositie is.

Tabel 5.19. Vakatures naar opleidingsnivo, in procenten, Nederland 1978, regio Arnhem 1979.

	Nederland 1978	Regio Arnhem 1979
ongeschoold	24 %	26 %
lagere opleiding	58 %	55 %
middelbare opleiding	11 %	11 %
hogere opleiding	7 %	8 %
Totaal	100 %	100 %

De verdeling van vakatures naar opleidingsnivo zoals die blijkt uit de REO-enquête, lijkt sterk op de landelijke verdeling.

Het aandeel in de vakatures van de groep ongeschoolden (26 %) is onverwacht hoog, vooral wanneer wij dat aandeel vergelijken met het aandeel van ongeschoolden in de totale werkgelegenheid (bijna 22 %) en wanneer wij rekening houden met het aanbodoverschot bij deze groep (11.200 personen).

Het grootste deel van de vakatures ligt echter in de groep arbeidsplaatsen waarvoor een lagere opleiding gewenst is (55 %). Maar dat is dan ook de groep die het grootste aantal arbeidsplaatsen bevat (45 %). Het vakature-nivo ligt bij de middelbare en vooral bij de hogere opleidingsgroep relatief lager.

Op grond van REO-enquête ramen wij het totale aantal vakatures in de regio op 4.000. De geregistreeerde openstaande vraag van de GAB's te Arnhem en te Zevenaar bedraagt op hetzelfde moment + 2.400. Dat betekent dat slechts 60 % van de werkelijke vakatures wordt geregistreerd. Indien in de tweede fase van onderzoek aandacht wordt geschonken aan de effectiviteit van het functioneren van de gewestelijke arbeidsburo's, lijkt het ons nuttig ook dit lage percentage in de beschouwingen te betrekken.

5.2.2. Uitzendkrachten

Tabel 5.20. Aantal bedrijven dat "soms" en "vaak" gebruik maakt van uitzendkrachten per bedrijfstak, in procenten, regio Arnhem, 1979.

Bedrijfstak	soms	vaak	vaak + soms in procenten
nijverheid	32 %	9 %	41 %
bouw	17 %	4 %	21 %
kommerciële diensten	20 %	3 %	23 %
niet-kommerciële diensten en overheid	19 %	4 %	23 %
overig	12 %	6 %	18 %
Totaal	21 %	4 %	25 %

Uit de bovenstaande cijfers blijkt dat men in de nijverheid het meest frekwent gebruikt maakt van uitzendkrachten. In de andere bedrijfstakken ligt de inschakeling van uitzendkrachten ongeveer gelijk en op een nivo dat half zo hoog is als in de nijverheid.

In totaal blijkt 25 % van de bedrijven en instellingen van de diensten van uitzendburo's gebruik te maken.

Tabel 5.21. Redenen voor het inschakelen van uitzendkrachten, aantal malen vermeld, in procenten, regio Arnhem 1979, Nederland 1977.

Redenen	regio Arnhem	Nederland	
		bedrijven zonder personeels- problemen	bedrijven met personeels- problemen
ziekte	39 %	37 %	31 %
pieken	23 %	26 %	25 %
vakatures	15 %	15 %	25 %
vakanties	12 %	16 %	13 %
seizoenwerk	3 %	2 %	2 %
uitbreiding werk	4 %	4 %	4 %
diversen	4 %	0 %	0 %
Totaal	100 %	100 %	100 %

De cijfers van tabel 5.21. zijn afkomstig uit twee verschillende enquêtes. Ze komen echter op verrassende wijze met elkaar overeen. Ziekte en vakantie blijken voor meer dan 50 % de redenen te zijn voor het inschakelen van uitzendkrachten. Daaruit blijkt een nuttig functioneren van uitzendburo's.

Het voorkomen van pieken in het werk blijkt voor $\pm$ 25 % reden te zijn om van de diensten van uitzendkrachten gebruik te maken, terwijl slechts in $\pm$ 15 % van het aantal gevallen het bestaan van vakatures als reden wordt vermeld.

Overigens blijkt uit het grondmateriaal waaruit de cijfers van tabel 5.21. zijn afgeleid dat bij de nijverheid en de bouw het voorkomen van pieken en vakatures de meest genoemde redenen zijn voor het inschakelen van uitzendkrachten. Hieruit zou kunnen worden afgeleid dat in deze bedrijfstakken voor bepaalde projecten, die tevens pieken het werk tot gevolg hebben, een tijdelijk "tekort" aan arbeidskrachten wordt opgevangen door uitzendkrachten.

5.2.3 Buitenlandse arbeidskrachten

Van de vreemdelingen met geldige vergunning waren er in Gelderland 2.045 werkzaam, dat is slechts 5.3% van het totaal aantal buitenlanders. De Gelderse beroepsbevolking omvat ruim 10% van de Nederlandse, zodat een relatief gering aantal buitenlanders in Gelderland werkzaam is. Meer dan 50% van hen werkt in Noord- en Zuid-Holland.

In het GAB-rayon Arnhem zijn 472 vergunningen afgegeven, een relatief laag aantal in vergelijking met het totaal in Gelderland. Van het Nederlandse totaal is dit ruim 1%. In het GAB-rayon Arnhem is ruim 2% van het arbeidsvolume van Nederland werkzaam.

Van de door de REO-enquête bestreken 1.385 bedrijven en instellingen hebben 167 aangegeven dat zij 1.473 "buitenlanders" in dienst hebben. Hierbij zijn ook degenen die al langer dan 5 jaar in Nederland werken meegeteld, zodat dit totaal, ook afgezien van de eventuele categorie illegalen, niet vergeleken kan worden met de cijfers, die hierboven staan. De buitenlanders zijn hoofdzakelijk werkzaam in grotere bedrijven (meer dan 50 personeelsleden).

Tabel 5.22. Aantal buitenlanders werkzaam in regio Arnhem 1979, naar bedrijfstak.

	Aantal	Procenten
landbouw	2	-
industrie	1.153	78,4 %
bouw	35	2,4 "
handel	69	4,7 "
transport	30	2,0 "
kommerciële diensten	74	5,0 "
niet kommerciële diensten en overheid	110	7,5 "
Totaal	1.473	100,0

Het aandeel buitenlanders werkzaam in de industrie¹⁾ is zeer hoog. De overige bedrijfstakken spelen een slechts geringe rol in het tewerkstellen van buitenlanders.

5.2.4. Deeltijdarbeid

In grote lijnen komt het aandeel van de parttimers in de regio Arnhem overeen met dat in Nederland als geheel. We vergelijken dan de beroepspersonen die 15 uur en meer werken.

Tabel 5.23. Werkzame personen naar wekelijkse arbeidsduur in procenten, regio Arnhem 1979, Nederland 1975

	regio Arnhem 1979	Nederland 1975
VROUWEN		
15-24 uur	23 %	19 %
> 25 uur	77 %	81 %
Totaal	100 %	100 %
MANNEN		
15-24 uur	2 %	1 %
> 25 uur	98 %	99 %
Totaal	100 %	100 %

Het aandeel vrouwelijke parttimers is wel hoger dan in Nederland, maar het verschil in teljaar kan hierbij een rol spelen. Het relatieve aantal in deeltijd werkende vrouwen is aanmerkelijk groter dan bij de mannen.

- 1) In de laatste paragrafen nam de industrie steeds een vrij extreme positie in. Er zijn veel vakatures, er wordt intensief gebruik gemaakt van uitzendkrachten en er werkt een groot aantal buitenlanders. Stuk voor stuk zijn dat symptomen van de zwakke positie, die de industrie op de arbeidsmarkt inneemt.

In het algemeen vindt men het kennelijk niet aantrekkelijk om in de industrie te werken. Dat is in een aantal opzichten ook wel te begrijpen. De economische teruggang maakt de werkgelegenheid van bedrijven die voor hun eigen continuïteit moeten zorgen en daarbij van de markt afhankelijk zijn, tot een minder zekere zaak. De concurrentie op de arbeidsmarkt van instellingen en van de overheid, die geen marktafhankelijkheid kennen, maakt het de industrie vaak moeilijk mensen aan te trekken voor het vervullen van arbeidsplaatsen.

Deeltijdarbeid wordt hoofdzakelijk in de dienstensektor gevonden. Dit geldt zowel voor vrouwen als voor mannen (zie tabel 5.24). Vooral in de bedrijfstak niet-kommerciële diensten en overheid is het aantal in deeltijd werkende vrouwen hoog. De aandelen in de bouw en de handel zijn eveneens hoog.

Tabel 5.24. Procentueel aandeel deeltijdarbeid (15-24 uur per week) per bedrijfsklasse, Regio Arnhem, 1979.

	mannen	vrouwen
landbouw	3 %	36 %
industrie	4 %	23 %
bouw	1 %	37 %
handel	3 %	31 %
transport	2 %	27 %
kommerciële diensten	1 %	13 %
niet-kommerciële diensten en overheid	4 %	24 %
Totaal	2 %	23 %

De perspectieven voor de toeneming van deeltijdarbeid zijn in de regio Arnhem in het algemeen gunstig te noemen omdat de naar verhouding grote dienstensektor een groeiend aandeel in de werkgelegenheid gaat innemen.

5.2.5. Pendel

In de gemeente Arnhem is een groot gedeelte van de regionale werkgelegenheid gekoncentreerd.

Een sterke suburbanisatie is opgetreden, eerst op de Veluwezoom en vervolgens ook in de Over-Betuwe en de Liemers. Binnen de regio Arnhem kan dan ook van een omvangrijk forensisme gesproken worden.

Van buiten de regio Arnhem bestaat eveneens een grote in- en uitstroom, Dat geldt vooral ten opzichte van Oost-Gelderland en de regio Nijmegen.

Op grond van het bestaande statistische materiaal kunnen de volgende pendelstromen worden gekonstrueerd (zie tabel 5.25.)

Tabel 5.25. Inkomende en uitgaande pendel, regio Arnhem, 1971, 1978.

Omschrijving	1971 x 1000 personen	1978
inkomende pendel	10,5	20,0
uitgaande pendel	11,7	15,7
pendelsaldo	- 1,2	+ 4,3

De REO-enquête verschaft uiteraard alleen informatie over de inkomende pendel. Het is immers uitsluitend een enquête onder bedrijven en instellingen in de regio geweest.

Op grond van de enquête-resultaten hebben we de volgende twee tabellen opgesteld.

Tabel 5.26. Werkzame personen, per bedrijfsklasse, verdeeld naar woonplaats binnen of buiten de regio, in procenten, regio Arnhem, 1979.

Bedrijfstak	woonplaats binnen regio	woonplaats buiten regio
landbouw	83 %	17 %
nijverheid	84 %	16 %
bouw	72 %	28 %
handel	88 %	12 %
transport	90 %	10 %
kommerciële diensten	78 %	22 %
niet-kommerciële diensten en overheid	85 %	15 %

Tabel 5.27. Woongebieden inkomende pendelaars, in procenten, regio Arnhem, 1979.

Woongebied	aandeel in procenten
regio Nijmegen	31 %
Oost-Gelderland	30 %
Veluwe	23 %
Rivierenland	2 %
Overig Nederland	14 %
Totaal	100 %

Uit tabel 5.26. blijkt dat de inkomende pendel in de bouw het hoogste nivo heeft met 28 %.¹⁾ De commerciële diensten volgen op de tweede plaats met 22 %. Voor het overige verschillen de inkomende pendelnivo's van bedrijfstak tot bedrijfstak bijzonder weinig.

Tabel 5.27. maakt duidelijk dat het leeuwedeel der inkomende pendelaars woonachtig is in de provincie Gelderland. Daarbij blijkt het aandeel van Rivierenland met slechts 2 % bijzonder laag te zijn.

5.3. Ontwikkelingslijnen in de periode tot 1985

In deze paragraaf wordt de aandacht gericht op de confrontatie van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt in de toekomst. Toegerust met de vraag - en aanbodprognoses uit de hoofdstukken 3 en 4, verrijkt door de kennis van de ontwikkelingen in het recente verleden, en geïnformeerd over de resultaten van de REO-enquête moet het mogelijk zijn de knelpunten en problemen te ontwaren, die in het verschiet liggen op de regionale arbeidsmarkt.

Dat is de bedoeling van paragraaf 5.3. en zijn subparagrafen.

Bij deze vooruitblik wordt dezelfde opzet en volgorde gehanteerd als bij de terugblik in paragraaf 5.1. Echter, een arbeidsmarktbalans voor 1985 is bij gebrek aan pendelgegevens niet op te stellen.

Daarom beginnen we met de ontwikkeling van de kwantitatieve diskrepantie tussen de regionale beroepsbevolking en de regionale werkgelegenheid.

Vervolgens passeren de kwalitatieve diskrepanties per geslacht en per opleidingsnivo de revue. En tenslotte wordt - in afwijking van de opzet van paragraaf 5.1. - enige informatie gegeven over de mogelijke invloed van arbeidstijdverkorting en vervroegde uittreding op de omvang van werkgelegenheid respectievelijk de beroepsbevolking in 1985.

5.3.1. Beroepsbevolking versus werkgelegenheid

In paragraaf 5.1.2. is gekonstateerd dat de totale beroepsbevolking en de totale werkgelegenheid van de regio Arnhem in het recente verleden naar elkaar zijn toegegroeid. De kwantitatieve diskrepantie is van 1972 tot 1978 dus kleiner geworden.

Blijkens tabel 5.28. en grafiek 5.6. wordt verwacht dat zulks in de nabije toekomst precies andersom zal zijn. De beroepsbevolking zal - in beide varianten - tot 1985 meer toenemen dan de werkgelegenheid zodat de afstand tussen beide zal groeien. Nogmaals wordt de aandacht erop gevestigd dat de hier gelanceerde prognosecijfers uiteraard sterk afhankelijk zijn van de in hoofdstuk 3 en 4 gemaakte veronderstellingen.

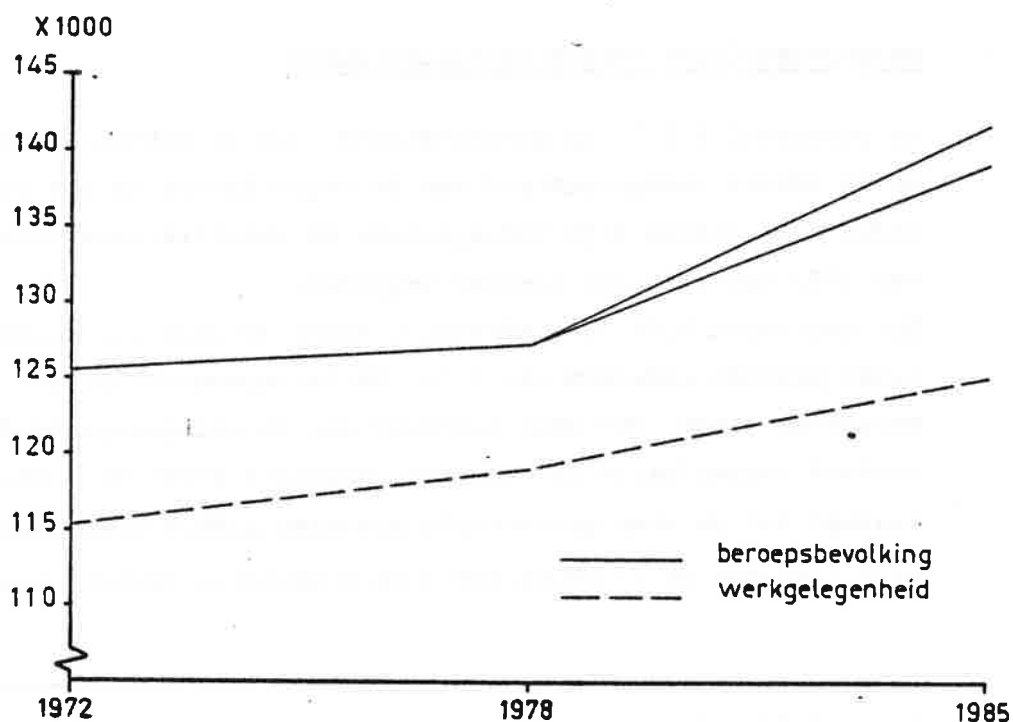

Tabel 5.28. Beroepsbevolking en werkgelegenheid, regio Arnhem, 1978, 1985.

Omschrijving	1978	1985	
		gewest-variant	streekplan-variant
		x 1000 manjaren	
beroepsbevolking	127,2	139,1	141,7
werkgelegenheid	118,9	125,0	125,0
kwantitatieve diskrepantie	+ 8,3	+ 14,0	+ 16,7

Grafiek 5.6. Beroepsbevolking en werkgelegenheid, regio Arnhem, 1972, 1978, 1985.

In de afgelopen periode is ondanks een verkleining van de kwantitatieve diskrepantie de werkloosheid sterk gegroeid. Nu voor de komende jaren een vergroting van de kwantitatieve diskrepantie wordt verwacht, moet de ontwikkeling van de werkloosheid in de regio Arnhem met zorg worden tegemoet gezien. Indien het pendelsaldo gelijk zou blijven - en waarom zou het afnemen ? - zou de geregistreeerde werkloosheid kunnen toenemen tot 10.000 à 11.700 manjaren en de totale werkloosheid tot 15.000 à 17.500 manjaren, wanneer wij, zoals in paragraaf 5.1.1., aannemen dat de totale werkloosheid 150 % van de geregistreeerde bedraagt.

Een intensivering van het arbeidsmarktbeleid gedurende de komende jaren is noodzaak om zo'n desastreuze ontwikkeling te voorkomen.

5.3.2. Overschotten en tekorten per opleidingsnivo

De kwantitatieve diskrepantie zal in 1985 naar verwachting aanzienlijk groter zijn dan hij in 1978 was. Dat zagen we in de vorige paragraaf. Maar welke zal de ontwikkeling zijn van de kwalitatieve diskrepancies per geslacht en per opleidingsnivo tot 1985 ? Tabel 5.29. geeft een indicatie in welke richting het antwoord gezocht moet worden.

Tabel 5.29

Beroepsbevolking en werkgelegenheid naar opleidingsnivo, vrouwen en mannen, regio Arnhem, 1985.

	Beroepsbevolking		Werkge- gelegen- heid	kwalitatieve diskrepantie	
	gewest- variant	streek- plan- variant		gewest- variant	streekplan variant
	x 1000 manjaren				
VROUWEN					
ongeschoold	7,6	7,8	6,6	+ 1,0	+ 1,2
lagere opleiding	14,8	15,2	16,7	- 1,9	- 1,5
middelbare opleiding	8,9	9,2	7,9	+ 1,0	+ 1,3
hogere opleiding	5,8	5,9	3,4	+ 2,4	+ 2,5
Totaal vrouwen	37,1	38,1	34,6	+ 2,5	+ 3,5

MANNEN					
ongeschoold	25,1	25,5	19,9	+ 5,2	+ 5,6
lagere opleiding	41,9	42,5	38,8	+ 3,1	+ 3,7
middelbare opleiding	16,9	17,2	15,4	+ 1,5	+ 1,8
hogere opleiding	18,2	18,5	16,3	+ 1,9	+ 2,2
Totaal mannen	102,1	103,7	90,4	+ 11,7	+ 13,3

VROUWEN EN MANNEN					
ongeschoold	32,7	33,3	26,5	+ 6,2	+ 6,8
lagere opleiding	56,7	57,7	55,5	+ 1,2	+ 2,2
middelbare opleiding	25,8	26,4	23,3	+ 2,5	+ 3,1
hogere opleiding	24,0	24,4	19,7	+ 4,3	+ 4,7
Totaal vrouwen en mannen	139,2	141,8	125,0	+ 14,2	+ 16,8

Deze cijfers laten zien dat de regionale arbeidsmarkt on-
evenwichtiger zal worden. Over de gehele linie zullen aanbodoverschot-
ten verschijnen. In 1985 zal er nog slechts één aanbodtekort zijn,
namelijk bij de vrouwen met een lagere opleiding.

In hoeverre de arbeidsmarkt in 1985 onevenwichtiger zal zijn dan in
1978 kan worden bepaald door de kwalitatieve diskrepanties uit te
drukken in een percentage van de beroepsbevolking in de betreffende
categorie en vervolgens voor 1985 en 1975 te vergelijken. Dat is ge-
beurd in tabel 5.30.

Tabel 5.30. Kwalitatieve diskrepantie per opleidingsnivo, vrouwen en
mannen, in procenten van de betreffende categorie van de
beroepsbevolking, regio Arnhem, 1978, 1985.

Opleidingsnivo	kwalitatieve diskrepantie in procen- ten van beroepsbevolking		
	1978	1985 gewest- variant	1985 streekplan variant
VROUWEN			
ongeschoold	+ 32 %	+ 13 %	+ 15 %
lagere opleiding	- 18 %	- 13 %	- 10 %
middelbare opleiding	+ 4 %	+ 11 %	+ 22 %
hogere opleiding	+ 23 %	+ 41 %	+ 42 %
Totaal vrouwen	+ 5 %	+ 7 %	+ 9 %
MANNEN			
ongeschoold	+ 30 %	+ 21 %	+ 22 %
lagere opleiding	+ 0 %	+ 7 %	+ 9 %
middelbare opleiding	- 3 %	+ 9 %	+ 10 %
hogere opleiding	- 12 %	+ 10 %	+ 12 %
Totaal mannen	+ 7 %	+ 11 %	+ 13 %
VROUWEN EN MANNEN			
ongeschoold	+ 30 %	+ 19 %	+ 20 %
lagere opleiding	- 4 %	+ 2 %	+ 4 %
middelbare opleiding	0 %	+ 10 %	+ 11 %
hogere opleiding	- 5 %	+ 18 %	+ 20 %
Totaal vrouwen en mannen	+ 7 %	+ 10 %	+ 12 %

Uit tabel 5.30. zijn vele konklusies te trekken. We vermelden slechts de meest algemene.

In de eerste plaats: de regionale arbeidsmarkt zal over de gehele linie veel onevenwichtiger worden. Als de kwalitatieve diskrepancies naar opleidingsnivo, mannen en vrouwen in absolute aantallen van 1978 worden opgeteld, komt de som uit op 16.900. Als datzelfde wordt gedaan voor 1985 resulteren de sommen 18.000 (gewestvariant) en 19.800 (streekplanvariant). Op zichzelf zeggen die getallen natuurlijk weinig. Maar men mag ze wel opvatten als graadmeters voor de onevenwichtigheid. Welnu, dan blijkt dat de onevenwichtigheid bij realisatie van de gewestvariant zal toenemen met $+ 7 \%$ en bij realisatie van de streekplanvariant zelfs met ruim 11% . Het is zeer de vraag of deze konklusie niet zal moeten leiden tot een aanzienlijke aanpassing van de streekplandoelstelling voor de regio Arnhem.

In de tweede plaats: het aanbodoverschot bij de vrouwen blijkt in 1985 minder hoog te zijn dan bij de mannen. Een plausibele verklaring hebben we daarvoor nog niet kunnen vinden. Wel kan verondersteld worden dat van het grotere aanbodoverschot van mannen een autonome impuls kan uitgaan die leidt tot vervanging van vrouwen door mannen.

In de derde plaats: de aanbodoverschotten zullen in de hogere opleidingsnivo's het grootst zijn. Vooral bij de vrouwen is het aanbodoverschot met 41% à 42% enorm. Ook daarvan kan een autonome impuls tot substitutie uitgaan. Wij doelen op vervanging van lager geschoolden door hoger geschoolden.

In de vierde plaats: alleen bij de ongeschoolden zal zich in de komende jaren een tendens in de richting van evenwicht voordoen. Het uitzonderlijk hoge aanbodoverschot van 1978 (30%) zal dalen naar 20% in 1985. Of dat veel soelaas zal brengen in de positie van de ongeschoolden op de arbeidsmarkt is echter zeer de vraag. Immers, het hierboven bedoelde substitutie-effekt van lager geschoolden door hoger geschoolden kan het verwerven van een baan door werkloze ongeschoolden stellig bemoeilijken.

Zal de verdere verruiming van de arbeidsmarkt ten gevolge hebben dat het vervullen van vakatures gemakkelijker zal worden? Op zichzelf is dat niet onmogelijk, maar de kans daarop moet niet worden overschat. Immers, ook de huidige arbeidsmarkt is ruim, terwijl het vakature-nivo op basis van de REO-enquête op 4.000 geschat wordt. Bovendien wordt de arbeidsmarkt niet alleen ruimer, meer ook onevenwichtiger. En dat betekent dat zich substitutie-bewegingen zullen voordoen, die niet altijd even glad behoeven te verlopen. De vervanging van vrouwen door mannen en van lager geschoolden door hoger geschoolden zal uiteindelijk het vervullen van vakatures uiteraard gemakkelijker maken, maar de maatschappelijke aanvaarding ervan zal ongetwijfeld niet gemakkelijk verlopen en tijd kosten.

5.3.3. Arbeidstijdverkorting (ATV)

In de voorgaande paragrafen hebben we gezien dat het arbeidsaanbod naar verwachting de vraag naar arbeid steeds meer zal overtreffen in de regio Arnhem. Bovendien is gebleken dat de kwalitatieve diskrepanties tussen vraag en aanbod tegelijkertijd zullen toenemen.

De eerste ontwikkeling noodzaakt ertoe te zoeken naar mogelijkheden om de beschikbare arbeidsplaatsen beter te verdelen over de beroepsbevolking. Daarover gaan deze paragraaf en de volgende.

De tweede ontwikkeling brengt met zich mee dat intensief moet worden gezocht naar een verbetering van het arbeidsvoorzieningsbeleid. In deze fase van de studie is daaraan nog geen aandacht besteed. We bevelen aan de evaluatie van dat beleid intensief te betrekken in de tweede fase van het onderzoek.

Uiteraard heeft arbeidstijdverkorting via een reeks direkte en indirecte effecten invloed zowel op het aanbod van als op de vraag naar arbeid. Daarvan wordt echter in deze verkennende beschouwing geabstraheerd.

Het gaat nu slechts om het direkte effect van arbeidstijdverkorting op het aantal - minder uren omvattende - arbeidsplaatsen.

Om zicht te krijgen op dat effect is een rekenschema ontwikkeld. Daarmee wordt onderzocht hoeveel arbeidsplaatsen een verkorting van de werkweek met een tot zes uur oplevert, waarbij de vervanging varieert van 25 % tot 100 %.

Tabel 5.31. bevat het resultaat van deze eksersitie.

Tabel 5.31. Aantal ekstra arbeidsplaatsen bij arbeidstijdverkorting, regio Arnhem. 1985.

Verkortings- werkweek	vervanging tot			
	25 %	50 %	75 %	100 %
1 uur	775	1.550	2.325	3.105
2 uur	1.590	3.180	4.775	6.365
3 uur	2.450	4.900	7.350	9.800
4 uur	3.355	6.710	10.065	13.420
5 uur	4.310	8.620	12.930	17.240
6 uur	5.320	10.640	15.960	21.280

Uit de cijfers blijkt dat de konsekwenties van arbeidstijdverkorting op de werkgelegenheid aanzienlijk kunnen zijn. Bij zes uur werktijdverkorting per week en 100 % vervanging bedraagt de verruiming van de werkgelegenheid zelfs 21.280 arbeidsplaatsen; dat is 17 %.

Overigens zij nogmaals vastgesteld dat arbeidstijdverkorting langs veel meer wegen effect heeft op de werkgelegenheid. We denken bijvoorbeeld aan de kostenverhoging die ermee gepaard gaat en die uiteraard verlagende invloed heeft op de werkgelegenheid. In hoeverre per saldo een positief effect kan worden bereikt, hangt onder meer af van de mate waarin arbeidstijdverkorting wordt betaald uit loonsverlaging.

Zal de verdere verruiming van de arbeidsmarkt ten gevolge hebben dat het vervullen van vakatures gemakkelijker zal worden ? Op zichzelf is dat niet onmogelijk, maar de kans daarop moet niet worden overschat. Immers, ook de huidige arbeidsmarkt is ruim, terwijl het vakature-nivo op basis van de REO-enquête op 4.000 geschat wordt. Bovendien wordt de arbeidsmarkt niet alleen ruimer, meer ook onevenwichtiger. En dat betekent dat zich substitutie-bewegingen zullen voordoen, die niet altijd even glad behoeven te verlopen. De vervanging van vrouwen door mannen en van lager geschoolden door hoger geschoolden zal uiteindelijk het vervullen van vakatures uiteraard gemakkelijker maken, maar de maatschappelijke aanvaarding ervan zal ongetwijfeld niet gemakkelijk verlopen en tijd kosten.

5.3.3. Arbeidstijdverkorting (ATV)

In de voorgaande paragrafen hebben we gezien dat het arbeidsaanbod naar verwachting de vraag naar arbeid steeds meer zal overtreffen in de regio Arnhem. Bovendien is gebleken dat de kwalitatieve diskrepancies tussen vraag en aanbod tegelijkertijd zullen toenemen.

De eerste ontwikkeling noodzaakt ertoe te zoeken naar mogelijkheden om de beschikbare arbeidsplaatsen beter te verdelen over de beroepsbevolking. Daarover gaan deze paragraaf en de volgende.

De tweede ontwikkeling brengt met zich mee dat intensief moet worden gezocht naar een verbetering van het arbeidsvoorzieningsbeleid. In deze fase van de studie is daaraan nog geen aandacht besteed. We bevelen aan de evaluatie van dat beleid intensief te betrekken in de tweede fase van het onderzoek.

Uiteraard heeft arbeidstijdverkorting via een reeks direkte en indirecte effecten invloed zowel op het aanbod van als op de vraag naar arbeid. Daarvan wordt echter in deze verkennende beschouwing geabstraheerd.

Het gaat nu slechts om het direkte effect van arbeidstijdverkorting op het aantal - minder uren omvattende - arbeidsplaatsen.

Om zicht te krijgen op dat effect is een rekenschema ontwikkeld. Daarmee wordt onderzocht hoeveel arbeidsplaatsen een verkorting van de werkweek met een tot zes uur oplevert, waarbij de vervanging varieert van 25 % tot 100 %.

Tabel 5.31. bevat het resultaat van deze eksersitie.

Tabel 5.31. Aantal ekstra arbeidsplaatsen bij arbeidstijdverkorting, regio Arnhem. 1985.

Verkorting werkweek	vervanging tot			
	25 %	50 %	75 %	100 %
1 uur	775	1.550	2.325	3.105
2 uur	1.590	3.180	4.775	6.365
3 uur	2.450	4.900	7.350	9.800
4 uur	3.355	6.710	10.065	13.420
5 uur	4.310	8.620	12.930	17.240
6 uur	5.320	10.640	15.960	21.280

Uit de cijfers blijkt dat de konsekwenties van arbeidstijdverkorting op de werkgelegenheid aanzienlijk kunnen zijn. Bij zes uur werktijdverkorting per week en 100 % vervanging bedraagt de verruiming van de werkgelegenheid zelfs 21.280 arbeidsplaatsen; dat is 17 %.

Overigens zij nogmaals vastgesteld dat arbeidstijdverkorting langs veel meer wegen effect heeft op de werkgelegenheid. We denken bijvoorbeeld aan de kostenverhoging die ermee gepaard gaat en die uiteraard verlagende invloed heeft op de werkgelegenheid. In hoeverre per saldo een positief effect kan worden bereikt, hangt onder meer af van de mate waarin arbeidstijdverkorting wordt betaald uit loonsverlaging.

5.3.4. Vervroegde uittreding (VUT)

Ook de direkte effecten van vervroegde uittreding voor de arbeidsplaatsbezetting zijn met behulp van een rekenschema onderzocht.

We zijn ervan uitgegaan dat 60- tot 65- jarigen van de vervroegde uittreding gebruik mogen maken en dat 50 % van deze leeftijdsgroep dat daadwerkelijk doet. Voorts hebben we de vervanging weer laten variëren van 25 % tot 100 %.

Het resultaat staat in tabel 5.32.

Tabel 5.32. Aantal vrijkomende arbeidsplaatsen bij vervroegde uittreding van 50 % van de 60-65 jarigen, regio Arnhem, 1985.

beroepsbevolking	vervanging tot			
	25 %	50 %	75 %	100 %
gewestvariant	670	1.340	2.010	2.680
streekplanvariant	675	1.350	2.025	2.700

Het direkte effect van vervroegde uittreding op de werkgelegenheid is veel kleiner dan dat van arbeidstijdverkorting. Dat ligt dan ook voor de hand, gegeven het feit dat de VUT slechts betrekking heeft op de - toch al sterk uitgedunde - leeftijdsgroep van oudere werkenden, terwijl de ATV op alle werkenden van toepassing is.

Indien 50 % van de 60 - 65 - jarigen van vervroegde uittreding gebruik zou maken en de vervanging 100 % zou zijn, zouden 2.700 arbeidsplaatsen vrijkomen. Dat is iets meer dan twee procent van de werkgelegenheid in 1985.

Ook in dit verband merken we echter op dat de VUT moet worden betaald en dat die betaling de werkgelegenheid zal verminderen voorzover zij niet ten laste van de werknemers komt.

De arbeidsmarkt van de regio Arnhem vertoont een somber perspectief. Of ATV en VUT daarin veranderingen kunnen en zullen brengen wordt niet op regionaal nivo uitgemaakt. Dat is immers een zaak van nationale politiek.

Dat echter in de regio alles gedaan moet worden om de realisatie van deze sombere perspectieven te voorkomen, staat vast.

Bijlagen

11/11/11

OVERZICHT BIJLAGEN

- Bijlage 1. - Overzicht respons REO-enquête
- Bijlage 2. - Enquêteformulier
- Bijlage 3.1. - Definities onderzoek de vraag naar arbeid.
- Bijlage 3.2. - Prognosemethodiek onderzoek de vraag naar arbeid.
- Bijlage 3.3. - Tabellen arbeidsvolumen en bedrijfsklassenstructuur.
- Bijlage 4.1. - Bevolking regio Arnhem, 1972 t/m 1979.
  - Bevolking regio Arnhem, als procentueel deel van de bevolking van Midden-Gelderland, Gelderland en Nederland.
- Bijlage 4.2. - Migratiesaldo regio Arnhem 1971 - 1985.
- Bijlage 4.3. - Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht (gewestvariant) per 1-1-1978, 31-12-1980, 31-12-1985.
- Bijlage 4.4. - Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht (streekplan-variant) per 1-1-1978, 31-12-1978, 31-12-1985.
- Bijlage 4.5. - Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht (gesloten ontwikkeling) per 1-1-1976, 31-12-1978, 31-12-1985.
- Bijlage 4.6. - Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht + relatieve verdeling naar leeftijd (gewest-streekplanvariant) 1972, 1975, 1978, 1980, 1985.
- Bijlage 4.7. - Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht + relatieve verdeling naar leeftijd (gewest-, streekplanvariant, gesloten ontwikkeling); 1980, 1985.
- Bijlage 4.8. - Deelnemingspercentages regio Arnhem, 1972, 1975, 1978, 1981, 1986 (per 1 januari).
  - Manjaar-korrektiefactoren, Nederland; 1972, 1975, 1978, 1981, 1986 (per 1 januari).
- Bijlage 4.9. - Beroepsbevolking regio Arnhem naar het nivo van het hoogste behaalde onderwijsdiploma; 1972, 1975, 1978, 1980, 1985.
- Bijlage 4.10. - Toelichting bevolkingsvoortberekenningsmethodiek.
  - Uitkomsten met betrekking tot de verdeling van de veronderstelde migratiesaldi naar leeftijd en geslacht.
- Bijlage 4.11. - Methodiek berekening schoolverlaters.
- Bijlage 4.12. - Statistische verantwoording methodiek schoolverlaters.
- Bijlage 4.13. - Tabel schoolverlaters regio Arnhem 1976-1977.
- Bijlage 4.14. - Tabel schoolverlaters regio Arnhem 1985-1986 (gewestvariant).
- Bijlage 4.15. - Tabel schoolverlaters regio Arnhem 1985-1986 (streekplanvariant).
- Bijlage 4.16. - Typen beroepsonderwijs.
- Bijlage 4.17. - Indeling opleidingsnivo's.
- Bijlage 4.18. - Lijst van afkortingen onderwijstypen.
- Bijlage 5.1. - Vakatures.
- Bijlage 5.2. - Uitzendkrachten.
- Bijlage 5.3. - Deeltijdarbeid.
- Bijlage 5.4. - Pendel.
- Bijlage 5.5. - Aanbod van personeel als vestigingsplaatsfaktor.
- Bijlage 5.6. - Arbeidstijdverkorting, vervroegde uittreding.

Overzicht respons REO-enquête

Algemene bijlage bij de REO-deelnota's 2 a, b en c.

In het kader van het Regionaal Economisch Onderzoek in de regio Arnhem is een schriftelijke enquête gehouden onder alle bedrijven en instellingen met 6 of meer werkzame personen.

De enquête is verzorgd door de Kamer van Koophandel te Arnhem.

De komputerverwerking vond plaats bij het bureau GAMMA ROUTINE te Amsterdam.

De vragenlijst welke aan het eind van deze bijlage is opgenomen bevat zes rubrieken.

De resultaten van de enquête zijn verwerkt in de REO deelnota's 2a t/m 2c. Op de betreffende plaatsen in de deelnota's zal de respons op de verschillende onderdelen van de vragenlijst worden verantwoord.

Daarbij zal, voor zover mogelijk en gewenst, een statistische verantwoording van de nauwkeurigheid en betrouwbaarheid worden gegeven. Het niveau waarop representatieve uitspraken worden gedaan met behulp van de enquêteresultaten, d.w.z. de indeling van het materiaal naar bijv. bedrijfsklassen, grootteklassen en gemeenten, kan daarbij, afhankelijk van het onderwerp verschillen.

In deze bijlage wordt alleen een overzicht gegeven van de totale netto respons c.q. het totaal aantal verwerkte formulieren.

Naast de integrale schriftelijke enquête heeft ook een aanvullende telefonische enquête plaatsgevonden bij die bedrijven en instellingen die een uitbreiding of verplaatsing aankondigden. De respons op deze aanvullende enquête wordt verantwoord in deelnota 2c.

De te enquêteren adressen zijn verkregen uit het bestand van de Provinciale Werkgelegenheidsenquête (PWE). Het PWE-bestand is mede gekozen omdat daarin niet alleen "bedrijven" maar ook "instellingen" zijn opgenomen.

Overzicht enquêtebestand, uitval en respons

1. Bruto bestand PWE	2434	100%
2. a) uitval t.g.v. opheffing, verhuizing e.d.	116	
b) uitval t.g.v. opname bij andere vestiging	<u>25</u>	
	<u>141</u>	<u>5.8%</u>
3. Netto bestand	2293	94.2% 100%
4. a) non-respons na enquêteperiode	884	
b) non-respons na komputerkontrole	<u>24</u>	
	<u>908</u>	
5. Netto respons	1385	60.4%

Het totale "uitvalpercentage" bedraagt bijna 6%; dat is in vergelijking met andere onderzoeken niet hoog. De gegevens van 25 van de als uitval aangemerkte vestigingen (zie 2.b.) zijn wel in de REO-respons opgenomen, doch in combinatie met gegevens van andere vestigingen, behorende tot dezelfde onderneming en veelal ook op hetzelfde adres of complex. Het gaat om gevallen waarin het niet mogelijk bleek en werkgelegenheidsgegevens en oppervlaktegegevens en financiële gegevens uit te splitsen en een samenvoeging verantwoord was.

De overige, onder 2.a vermelde uitval heeft betrekking op:

- opheffing (inkl. overgang naar andere vestiging)	46
- minder dan zes werkzame personen	33
- twee of meer keer in het bestand opgenomen	18
- verhuizing naar buiten de regio	6
- overige redenen	<u>14</u>
	116

Ten aanzien van de non-respons kan nog het volgende worden opgemerkt. In de maand november zijn 606 telefonische rappels gepleegd. Daarop kwamen de volgende reacties:

- principiële weigering	145	24%
- toezegging met inzending	219	36%
- toezegging, doch geen inzending	<u>245</u>	<u>40%</u>
(of niet binnen de termijn)	606	100%

Inklusief de schriftelijke reacties bedroeg het totaal aantal "weigeren" aan het eind van de enquêteperiode 215, dat is 9% van het netto bestand en 24% van de uiteindelijke non-respons.

In het vervolg van de bijlage wordt een overzicht gegeven van de respons - non-respons verhouding per grootteklasse werkzame personen, per bedrijfstak en per gemeente.

De verhouding respons - non-respons wordt uitgedrukt in aantallen vestigingen (bedrijven of instellingen) en aantallen werkzame personen. Bij de berekening van de respons uitgedrukt in aantallen werkzame personen moest worden uitgegaan van de gegevens van de PWE-1978. Inmiddels zijn ook de gegevens van de PWE-1979 bekend.

Respons per grootteklasse werkzame personen

(in aantallen vestigingen)

	nettobestand	non-respons	respons abs	respons %
6-9 wp	736	334	402	54,6%
10-49 wp	1206	457	748	62,0%
50 of meer wp	351	116	235	67,0%
Totaal	2293	908	1385	60,4%

Het overzicht geeft aan dat de respons bij de grotere bedrijven hoger ligt dan bij de kleinere. Overigens reageren grotere bedrijven in het algemeen minder snel; de hogere respons is vooral te danken aan het verlengen van de enquêteperiode en de selektieve telefonische rappel.

Respons per bedrijfstak

(in aantallen vestigingen en werkzame personen)

SBI	bedrijfstak	netto bestand	non resp.	resp abs.	resp. %	idem % w.p.
01-19	Landbouw + delfstoffen	34	16	18	53%	39%
20-39	Industrie	326	125	201	62%	75%
40	Nutsbedrijven	16	3	13	81%	95%
51-52	Bouw + Installatie	291	115	176	61%	71%
61-64	Groothandel	172	56	116	67%	74%
65-66	Detailhandel	309	166	143	46%	36%
67	Horeca	70	40	30	43%	50%
68	Reparaties e.d.	61	22	39	64%	70%
71-77	Transport, communicatie	119	46	73	61%	79%
81-85	Bank, verz., zak. diensten	229	88	141	62%	74%
90-97	Niet-zakelijke diensten	621	207	414	67%	70%
98	Overige (com.) diensten	45	24	21	47%	20%
	TOTAAL	2293	908	1385	60%	70%

De meeste bedrijfstakken zijn naar evenredigheid in de respons vertegenwoordigd. Ondervertegenwoordigd zijn de groepen detailhandel, horeca en overige diensten. Met name de detailhandel heeft bij de telefonische rappel geen hoge prioriteit gekregen omdat de betreffende bedrijven recentelijk nog waren geënquêteerd in het kader van het Regionaal Distributieplanologisch Onderzoek in Midden-Gelderland.

Respons per gemeente

(in aantallen vestigingen en werkzame personen)

gemeente	netto bestand	non resp.	resp abs.	resp. %	idem % w.p.
1 Angerlo	17	7	10	59%	64%
2 Didam	77	23	54	70%	62%
3 Duiven	51	23	28	55%	64%
4 Herwen & Aerd	40	7	33	83%	64%
5 Pannerden	8	1	7	88%	81%
6 Westervoort	15	4	11	73%	78%
7 Zevenaar	163	60	103	63%	71%
8 Doesburg	58	20	38	66%	82%
9 Arnhem	1062	456	606	57%	70%
10 Renkum	174	73	101	58%	69%
11 Rheden	281	117	164	58%	61%
12 Rozendaal	6	3	3	50%	87%
13 Bemm	66	20	46	70%	74%
14 Dodewaard	17	5	12	71%	56%
15 Elst	69	23	46	67%	85%
16 Gendt	43	18	25	58%	74%
17 Heteren	20	3	17	85%	92%
18 Huissen	61	20	41	67%	66%
19 Lent	19	7	12	63%	70%
20 Valburg	46	18	28	61%	73%
	2293	908	1385	60%	70%

In de gemeente Arnhem was 46% van het totaal aantal benaderde bedrijven en instellingen (met 58% van het totaal aantal werkzame personen) ge-
koncentreerd.

De respons in de gemeente Arnhem is derhalve in hoge mate bepalend voor de totale gemiddelde respons. De respons varieert per gemeente van 50% tot 88%. Door de telefonische rappel zijn de aanvankelijk grote responsverschillen per gemeente nagenoeg verdwenen. Uitschieters zijn er voornamelijk in positieve zin.

ENQUETE REGIONAAL EKONOMISCH ONDERZOEK

A

De geheimhouding van individuele gegevens wordt gegarandeerd.

Deze vragenlijst heeft uitsluitend betrekking op de hiernaast vermelde vestiging.

I ALGEMEEN

1-6

1.a) Welke economische AKTIVITEIT(EN) worden op of vanuit deze vestiging uitgeoefend ?

- ☐ produktie van .....
- ☐ groothandel in .....
- ☐ kleinhandel in .....
- ☐ dienstverlening op het gebied van .....
- ☐ andere activiteiten, te weten .....

Indien meer dan één activiteit:

b) Welke is de belangrijkste voor de WERKGELEGENHEID in deze vestiging ?

1-11

c) Welke is de belangrijkste voor de OMZET van deze vestiging ?

1-13

2. Deze vestiging is:

- ☐ de ENIGE VESTIGING van de onderneming/instelling
- ☐ een volledig zelfstandige HOOFDVESTIGING, met ..... (aantal) nevenvestigingen
- ☐ zelfstandige hoofdvestiging, doch tevens (karakter van) DOCHTERONDERNEMING of WERKMAATSCHAPPIJ behorende tot een groter verband, genaamd: ..... te .....
- ☐ een NEVENVESTIGING (bijv. filiaal) met hoofdvestiging in ..... (plaatsnaam en eventueel land)
- ☐ iets anders, te weten .....

1-15

3. Kunt U aangeven waar beslissingen t.a.v. de volgende aspecten van het ondernemingsbeleid worden genomen ?

	door deze vestiging	in overleg met hoofdvestiging c.q. moedermij.	door hoofd- vestiging c.q. moedermij.	anders*	
produktiebeleid	☐	☐	☐	☐	1-16
inkoopbeleid	☐	☐	☐	☐	1-17
verkoopbeleid	☐	☐	☐	☐	1-18
personeelsbeleid	☐	☐	☐	☐	1-19
grote investeringen	☐	☐	☐	☐	1-20
* te weten					

4.a) Sinds wanneer is deze vestiging in de regio werkzaam ? Sinds ..... (jaartal)

1-21

b) Sinds wanneer bent U op het huidige adres gevestigd ? Sinds ..... (jaartal)

1-23

II WERKGELEGENHEID

- HOEVEEL PERSONEN waren er op 1 september 1979 op of vanuit dit adres werkzaam ?
Inklusief directie, bedrijfshoofden en medewerkende eigenaren.
Exklusief dienstplichtige militairen, WSW -krachten, langdurig zieken (VIAO), thuiswerkers, uitzendkrachten (wel op te geven door uitzendorganisaties) en part-timers die minder dan 15 uur per week werken.

. met volledige werkweek (25 uur per week en meer)		. met gedeeltelijke werkweek (15 tot 25 uur per week)		. totaal aantal werkzame personen	
m	v	m	v	m	v
.....	.....	.....	.....	.....	.....

1-25

- Wilt U deze werkzame personen naar de volgende LEEFTIJDGROEPEN VERDELEN ?

15 - 23 jaar		24 - 44 jaar		45 - 64 jaar		65 en ouder		totaal	
m	v	m	v	m	v	m	v	m	v
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....

1-39

- Wilt U het totaal aantal werkzame personen verdelen over de volgende KATEGORIEËN ?

direkt productie- gebonden		indirekt productiegebonden (onderhoud, magazijn, research, transport, e.d.)		overig (beheer, administratie, verkoop, kantine, directie)		totaal aantal werkzame personen	
m	v	m	v	m	v	m	v
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....

1-64

- Wilt U vervolgens voor elk van de in vraag 3 genoemde categorieën het aantal werkzame personen globaal verdelen naar OPLEIDINGSKATEGORIEËN of daarmee VERGELIJKBARE ERVARING ?

	direkt productie- gebonden		indirekt productie- gebonden		overig		totaal	
	m	v	m	v	m	v	m	v
ONGESCHOOLD (alleen lagere school)	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
LAGERE OPLEIDING (bijv. MULO, MAVO, LTS, LEAO)	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
MIDDELBARE OPLEIDING (bijv. HAVO, Atheneum, Gymnasium, MTS, MEAO)	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
HOGERE OPLEIDING (bijv. HTS, HEAO, hogere beroepsopleiding, M.O., universitair)	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
Totaal aantal werkzame personen	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....

2-12

2-30

2-48

2-66

- Hoeveel BUITENLANDSE WERKNEMERS zijn in het totaal aantal werkzame personen van deze vestiging begrepen?

..... personen

6.a) Wilt U van het totaal aantal werkzame personen aangeven in hoeverre zij WONEN in:

	aantal werkzame personen	
de regio Arnhem (zie voetnoot onder aan deze pagina)*	.....	3-13
elders, buiten de regio Arnhem	.....	3-17
<u>Totaal aantal werkzame personen</u>	.....	

b) Kunt U van de mensen die van ELDERS komen de drie voornaamste woongemeenten noemen ?

<u>gemeente</u>	aantal werkzame personen	
1.	.....	3-20
2.	.....	3-25
3.	.....	3-29

7. Heeft U het laatste jaar gebruik gemaakt van UITZENDKRACHTEN ?

☐ nee 3-33

☐ soms

☐ vaak

Zo ja, wat is de reden .....

.....

8.a) Zijn er op 1 september 1979 op deze vestiging VAKATURES voor direkt-plaatsbare personen

☐ nee 3-34

☐ ja

b) Zo ja, om hoeveel vakatures en voor welke functies gaat het en welk opleidingsniveau of daarmee vergelijkbare ervaring wordt verlangd?

<u>Functie</u>	<u>Gewenste opleiding/ervaring</u>	<u>Aantal vakatures</u>	
1.	.....	.....	
2.	.....	.....	
3.	.....	.....	
4.	.....	.....	
		<u>Totaal</u>	 3-35

N.B. Eventueel vervolgen op apart vel.

c) Wanneer bepaalde van bovengenoemde beroepen/functies niet of moeilijk vervulbaar zijn, welke is of zijn daarvan de reden(en)?

.....

.....

9. Kunt U voor enkele voorgaande jaren en voor 1981 (verwachting) het totaal aantal werkzame personen (meer dan 15 uur per week) aangeven in onderstaand overzicht?

	<u>direkt</u> <u>productiegebonden</u>	<u>indirekt</u> <u>productiegebonden</u> (onderhoud, magazijn, research, transport, e.d.)	<u>overig</u> (beheer, administratie, verkoop, kantine, directie)	<u>totaal</u> <u>aantal</u> <u>werkzame</u> <u>personen</u>	
1975	.....	.....	.....	.....	3-38
1977	.....	.....	.....	.....	3-49
1981	.....	.....	.....	.....	3-60

Wat is de reden van opgetreden en/of verwachte verschillen ? .....

.....

* Gemeenten regio Arnhem:

Angerlo	Dodewaard	Gendt	Pannerden	Valburg
Arnhem	Doesburg	Herwen & Aerd	Renkum	Westervoort
Bemmel	Duiven	Heteren	Rheden	Zevenaar
Didam	Elst	Huissen	Rozendaal	

III BEDRIJFSRUIMTE

- 1.a) Het totale TERREINOPPERVLAK op dit adres van deze vestiging was per 1 september 1979 als volgt verdeeld (exkl. terrein in optie):
- BEBOUWD terrein (inklusief overdekt terrein)	..... m ²	3-71
- ONBEBOUWD terrein in gebruik (inklusief groenvoorziening, wegen parkeerplaatsen op eigen terrein, water)	..... m ²	3-73
- RESERVE terrein op dit adres ten behoeve van deze vestiging	..... m ²	3-75
<u>Totaal terrein</u>	..... m ²	4-6
- b) Wat is op het bebouwde terrein het totaal BRUTO-VLOEROPPERVLAK van de gebouwen en andere opstallen (dus inclusief eventuele verdiepingen) ?
- ..... m²
- 4-11
- N.B. Onder het bruto-vloeroppervlak wordt niet alleen begrepen de werkruimten, maar ook gangen, kelder, kantine, sanitair, enzovoorts; echter geen woonruimte, die verbonden is aan de bedrijfsruimte. Bij verzamelgebouwen het door U in gebruik zijnde gedeelte opgeven.
- c) Hoeveel van het bij b) genoemde bruto-vloeroppervlak wordt GEBRUIKT VOOR:
- FABRIKAGE van goederen (inkl. assemblage, reparatie etc.)	..... m ²	4-15
- OPSLAG en overslag van goederen (magazijnen, garages, koelruimten, etc. voor grond-, hulpstoffen, eindprodukten, handelsgoederen)	..... m ²	4-17
- VERKOOPRUIMTE (inkl. etalages, showroom, balieruimte en overige voor het publiek toegankelijke ruimte)	..... m ²	4-19
- KANTOORRUIMTE (administratie, directie, tekenkamer, archiefruimten etc.)	..... m ²	4-21
- OVERIGE RUIMTE, t.w.	..... m ²	4-23
<u>Totaal bruto-vloeroppervlak</u>	..... m ²	
- 2.a) Heeft U elders in deze gemeente of regio nog AANVULLEND TERREIN en/of RUIMTE ten behoeve van deze vestiging in gebruik (bijv. voor opslag, reparaties en dergelijke) ?
- ☐ nee, —————> nu naar vraag 3
- ☐ ja, te weten in de gemeente: ..... adres: 4-25
- in gebruik voor: .....
- b) Hoe groot is het terrein- en/of vloeroppervlak hiervan ?
terreinoppervlak	..... m ²
bruto-vloeroppervlak	..... m ²
- 3.a) Zijn er op dit moment plannen om deze vestiging geheel of gedeeltelijk te VERPLAATSEN of wordt verplaatsing overwogen ?
- ☐ nee, —————> nu naar vraag 4 4-26
- ☐ ja, gedeeltelijke verplaatsing
- ☐ ja, gehele verplaatsing
- b) Zo ja, wanneer zal deze gehele of gedeeltelijke verplaatsing plaatsvinden ?
- ☐ nog dit jaar
- ☐ in 1980 4-27
- ☐ in 1981
- ☐ in 1982 of later
- 4.a) Zijn er op dit moment plannen of wordt overwogen om de bedrijfsruimte uit te breiden, in te krimpen of om de vestiging op te heffen ?
- ☐ nee
- ☐ uitbreiding 4-28
- ☐ inkrimping
- ☐ opheffing
- b) Zo ja, wanneer zal deze uitbreiding, inkrimping of opheffing plaatsvinden ?
- ☐ nog dit jaar
- ☐ in 1980 4-29
- ☐ in 1981
- ☐ in 1982 of later

IV FINANCIËEL-EKONOMISCHE GEGEVENS

Onderstaand zijn de gegevens bedoeld, zoals deze voorkomen in de FISCALE BALANS van 1976, 1977 en 1978 (of van het boekjaar, waarvan het grootste gedeelte in deze jaren viel) en, voor zover het kosten/opbrengsten betreffen, de daarbij behorende verlies- en winstrekening.

1. Hoeveel bedroeg in de jaren 1976, 1977 en 1978 het totaal van de ARBEIDSKOSTEN?

Opm. Onder arbeidskosten wordt het totaal begrepen van bruto lonen en bruto salarissen, bedieningsgelden (horeca), ondernemersinkomen, werkgeversbijdragen in de verplichte sociale lasten, reiskostenvergoeding woning/werk, overige personeelskosten.

x 1.000

<u>1976</u>	<u>1977</u>	<u>1978</u>
f	f	f .....

4-30

2.a) Hoeveel INVESTEERDE U c.q. verwacht U te investeren in grond en gebouwen in

x 1.000

<u>1976</u>	<u>1977</u>	<u>1978</u>	<u>1979</u>	<u>1980</u>	<u>1981</u>
f	f	f	f	f	f .....

4-48

b) Hoeveel INVESTEERDE U c.q. verwacht U te investeren in overige vaste activa* in:

x 1.000

<u>1976</u>	<u>1977</u>	<u>1978</u>	<u>1979</u>	<u>1980</u>	<u>1981</u>
f	f	f	f	f	f .....

4-60

N.B. Bedoeld worden bruto investeringen.

* d.w.z. produktiemiddelen, transportmiddelen en inventaris, inbegrepen het totaal waarvoor via "leasing" en/of huurkoop verplichtingen zijn aangegaan.

3. Wilt U, afgerond op meervouden van f 100.000,-- aangeven hoeveel de gefactureerde OMZET (exkl. B.T.W.) van de vestiging op dit adres bedroeg, c.q. welke omzet U verwacht in:

x 100.000

<u>1976</u>	<u>1977</u>	<u>1978</u>	<u>1979</u>	<u>1980</u>	<u>1981</u>
f	f	f	f	f	f .....

4-72

4. Hoeveel bedroeg de som van de NETTO WINST** + AFSCHRIJVINGEN in:

x 1.000

<u>1976</u>	<u>1977</u>	<u>1978</u>
f	f	f .....

5-31

** winst vóór belastingen.

ATTENTIE S.V.P.

Het invullen van de twee volgende bladzijden bleek bij de proefenquête soms niet eenvoudig. Voor het totaalbeeld van de regio en de samenhang daarin zijn de vragen echter zo belangrijk, dat wij U dringend verzoeken toch de moeite te nemen ook deze vragen goed door te lezen en zo reëel mogelijke antwoorden (schattingen) te geven.

1. Indien van toepassing, wilt U dan aangeven welk percentage van Uw afzet binnen Uw eigen concern (interne leveranties) wordt afgezet ?

5-46

2. Kunt U van Uw TOTALE AFZET (dus inkl. eventuele concernleveranties) aangeven hoe deze verdeeld is over diverse categorieën waaraan U levert of in opdracht waarvan U werkt ? In het onderstaande worden bedoeld de faktuuradressen.

a. Wilt U dan eerst de afzet GLOBAAL procentueel verdelen (vertikaal) over de onderstaande sectoren ?

b. en wilt U vervolgens per sektor GLOBAAL aangeven (horizontaal) hoe deze afzet over de gebieden is verdeeld ?

AFZET, sectoren waaraan geleverd		regio* Arnhem	rest Gel- der- land	rest Me- der- land	export naar W- Duits- land	export rest van de wereld	totaal	
landbouw	...	...	...	...	...	...	100 %	5-48
industrie	...	...	...	...	...	...	100 %	5-60
bouw + installatie-bedrijven	...	...	...	...	...	...	100 %	5-72
openbare nuts-bedrijven	...	...	...	...	...	...	100 %	6-10
groothandel	...	...	...	...	...	...	100 %	6-22
detailhandel	...	...	...	...	...	...	100 %	6-34
commerciële diensten**	...	...	...	...	...	...	100 %	6-46
niet comm. diensten***	...	...	...	...	...	...	100 %	6-58
partikulieren	...	...	...	...	...	...	100 %	6-70
Totaal	100 %							

** w.o. horeca, reparatie, transport, banken, verzekering, zakelijke diensten

*** w.o. openbaar bestuur, eredienst, onderwijs, ziekenhuizen, bejaardenhuizen en andere sociale/medische instellingen.

3. Kunt U van Uw VIJF BELANGRIJKSTE AFNEMERS of opdrachtgevers (inkl. afnemers binnen het eigen concern) zonder die met name te noemen, aangeven:

- . het %-aandeel van dit bedrijf in de afzet van deze vestiging
- . de aard van het bedrijf (bijv. fabrikant van ....., groothandel in .....,)
- . de vestigingsplaats (en eventueel land)

	%-aandeel in Uw afzet	aard van het bedrijf	vestigingsplaats	
1e afnemer	..... %	.....	.....	6-72
2e afnemer	..... %	.....	.....	6-77
3e afnemer	..... %	.....	.....	7-7
4e afnemer	..... %	.....	.....	7-12
5e afnemer	..... %	.....	.....	7-17

*Gemeenten regio Arnhem:

Angerlo	Dodewaard	Gendt	Pannerden	Valburg
Arnhem	Doesburg	Herwen & Aerd	Renkum	Westervoort
Bemmel	Duiven	Heteren	Rheden	Zevenaar
Didam	Elst	Huissen	Rozendaal	

4. Uw TOTALE UITGAVEN kunnen bestaan uit de volgende onderdelen:

- inkopen van grondstoffen, hulpstoffen en materialen
- uitgaven aan onderhoud, gas, water, elektra, kantoorbenodigdheden, onkosten etc.
- diensten van derden: banken (betaalde rente), verzekeringen (betaalde premies), transport, accountants, adviesbureaus, uitbesteed werk, onderaannemers
- investeringsuitgaven voor gebouwen, machines en overige duurzame goederen (exkl. afschrijvingen en aflossingen)

a. Wilt U GLOBAAL een procentuele verdeling maken van Uw totale uitgaven in 1978 (inkl. eventuele leveranties binnen het eigen concern) over de sectoren waarvan U de betreffende goederen of diensten kocht ?

b. Wilt U vervolgens horizontaal het totaal van elke sektor GLOBAAL verdelen over de toeleveringsgebieden ?

INKOPEN, sectoren waarvan U betreft	↓	regio*	rest	rest	import	import	totaal	
			Gel-der-land	Ne-der-land	uit W- Duits-land	vanuit rest de wereld		
landbouw	...	...	...	...	...	...	100 %	7-22
industrie	...	...	...	...	...	...	100 %	7-34
bouw + installatie-bedrijven	...	...	...	...	...	...	100 %	7-46
openbare nuts-bedrijven	...	...	...	...	...	...	100 %	7-58
groothandel	...	...	...	...	...	...	100 %	7-70
detailhandel	...	...	...	...	...	...	100 %	8-8
commerciële diensten**	...	...	...	...	...	...	100 %	8-20
niet-comm. diensten***	...	...	...	...	...	...	100 %	8-32
Totaal	100 %							

** w.o. horeca, reparatie, transport, banken, verzekering, zakelijke diensten

***w.o. openbaar bestuur, eredienst, onderwijs, ziekenhuizen, bejaardenhuizen en andere sociale/medische instellingen.

5. Kunt U van Uw VIJF BELANGRIJKSTE LEVERANCIERS van goederen en/of diensten, (inkl. eventuele leveranciers binnen het eigen concern) zonder deze met name te noemen, aangeven:

- . het %-aandeel van dit bedrijf in de totale inkopen (goederen + diensten) van deze vestiging
- . de aard van het produkt dat zij U leveren (bijv. ruw ijzer, machines, verpakkingsmateriaal, transportfaciliteiten, reclame-adviezen, etc.)
- . de aard van dit bedrijf (bijv. fabrikant van ....., groothandel in .....,)
- . de vestigingsplaats (en eventueel land)

	%-aandeel in Uw inkopen	aard van geleverde produkt/dienst	aard van het bedrijf	vestigingsplaats	
1e leverancier	.....	.....	.....	.....	8-44
2e leverancier	.....	.....	.....	.....	8-49
3e leverancier	.....	.....	.....	.....	8-54
4e leverancier	.....	.....	.....	.....	8-59
5e leverancier	.....	.....	.....	.....	8-64

6. Indien van toepassing, wilt U dan aangeven hoe groot binnen Uw totale inkopen, het aandeel is van leveringen door andere "bedrijven" binnen Uw eigen concern ? ..... % 8-69

*Gemeenten regio Arnhem:

Angerlo	Dodewaard	Gendt	Pannerden	Valburg
Arnhem	Doesburg	Herwen & Aerd	Renkum	Westervoort
Bemmel	Duiven	Heteren	Rheden	Zevenaar
Didam	Elst	Huissen	Rozendaal	

VI VESTIGINGSPLAATSFAKTOREN

Wij geven U hieronder een opsomming van vestigingsplaatsfactoren, welke voor Uw bedrijf of instelling mogelijk van belang zijn. Wilt U bij elk van de volgende vragen aangeven of deze voor Uw vestiging al dan niet van belang is en wilt U vervolgens Uw oordeel geven. Ook wanneer de bedoelde faktor voor Uw vestiging niet van belang is zijn wij geïnteresseerd in Uw oordeel.

	van be- lang	niet van be- lang	zeer gun- stig	gun- stig	on- gun- stig	zeer on- gun- stig	
1. Het AANBOD van PERSONEEL in de regio:							
a) staf-, management personeel	☐	☐	0	0	0	0	8-71
b) kantoor- en administratief personeel	☐	☐	0	0	0	0	8-72
c) verkoop- en baliepersoneel	☐	☐	0	0	0	0	8-73
d) arbeiders geschoold	☐	☐	0	0	0	0	8-74
e) arbeiders ongeschoold	☐	☐	0	0	0	0	8-75
f) overige door U te noemen categorieën	☐	☐	0	0	0	0	8-76
.....							
2. BEDRIJFSRUIMTE voor verplaatsing of uitbreiding in de regio							
a) aanbod van bedrijfsterrein	☐	☐	0	0	0	0	8-77
b) aanbod gebouwen te koop	☐	☐	0	0	0	0	8-78
c) aanbod gebouwen te huur	☐	☐	0	0	0	0	8-79
d) kosten bedrijfsterrein m ²	☐	☐	0	0	0	0	8-80
e) kosten gebouwen per m ³	☐	☐	0	0	0	0	9-6
f) erfpachtsregeling	☐	☐	0	0	0	0	9-7
g) erfpachtscanon	☐	☐	0	0	0	0	9-8
3. LIGGING t.o.v.							
a) afnemers/klanten	☐	☐	0	0	0	0	9-9
b) leveranciers/dienstverleners	☐	☐	0	0	0	0	9-10
c) nabijheid van concurrenten	☐	☐	0	0	0	0	9-11
d) ontbreken van concurrenten in de nabijheid	☐	☐	0	0	0	0	9-12
4. LIGGING i.v.m. de bedrijfsuitoefening							
a) t.o.v. landelijk wegennet.							
- naar het westen	☐	☐	0	0	0	0	9-13
- naar het noorden	☐	☐	0	0	0	0	9-14
- naar het zuiden	☐	☐	0	0	0	0	9-15
- naar het oosten	☐	☐	0	0	0	0	9-16
b) t.o.v. spoorwegennet	☐	☐	0	0	0	0	9-17
c) t.o.v. waterwegennet	☐	☐	0	0	0	0	9-18
d) t.o.v. vliegvelden	☐	☐	0	0	0	0	9-19
e) t.o.v. plaatselijk hoofdwegennet	☐	☐	0	0	0	0	9-20
5. LIGGING van de vestiging i.v.m. aan- en afvoer goederen/producten							
a) laad- en losmogelijkheden	☐	☐	0	0	0	0	9-21
b) parkeermogelijkheden eigen wagenpark	☐	☐	0	0	0	0	9-22
6. LIGGING van de vestiging i.v.m. bezoekers/ klanten en personeel							
a) t.o.v. N.S.-station(s)	☐	☐	0	0	0	0	9-23
b) t.o.v. halte buslijnen	☐	☐	0	0	0	0	9-24
c) parkeermogelijkheden bezoekers/klanten	☐	☐	0	0	0	0	9-25
d) parkeermogelijkheden personeel	☐	☐	0	0	0	0	9-26
e) herken-/vindbaarheid vestiging	☐	☐	0	0	0	0	9-27

		van be- lang	niet van be- lang	zeer gun- stig	gun- stig	on- gun- stig	zeer on- gun- stig	
7.	BEZOEKERSOPVANG ter plaatse							
a)	hotelfaciliteiten	☐	☐	0	0	0	0	9-28
b)	restaurantfaciliteiten	☐	☐	0	0	0	0	9-29
c)	vergaderfaciliteiten	☐	☐	0	0	0	0	9-30

8.	WOMEN e.d.							
a)	aantal woningen voor personeel in de regio	☐	☐	0	0	0	0	9-31
b)	kwaliteit woonomgeving	☐	☐	0	0	0	0	9-32
c)	winkelmogelijkheden	☐	☐	0	0	0	0	9-33
d)	onderwijsmogelijkheden	☐	☐	0	0	0	0	9-34
e)	uitgaans- en ontspanningsmogelijkheden	☐	☐	0	0	0	0	9-35

9. Indien Uw bedrijf na 1970 op de huidige lokatie gevestigd is:

- a) Welke van de in vraag VI 1 t/m 3 genoemde factoren hebben het ZWAARST GEHOGEN bij de keuze van Uw huidige lokatie ?
1. 9-36
2. 9-38
- b) Hoe is Uw OORDEEL NU over deze twee factoren ?

	gunstiger dan verwacht	zoals verwacht	ongunstiger dan verwacht	
. t.a.v. de eerste faktor	☐	☐	☐	9-40
. t.a.v. de tweede faktor	☐	☐	☐	9-41

		van be- lang	niet van be- lang	zeer gun- stig	gun- stig	on- gun- stig	zeer on- gun- stig	
10. .	Met welke INSTANTIES heeft U kontakten en hoe beoordeelt U deze kontakten ?							
a)	.Provincie	☐	☐	0	0	0	0	9-42
b)	Gewest/Industrieschap	☐	☐	0	0	0	0	9-43
c)	Gemeente	☐	☐	0	0	0	0	9-44
d)	Kamer van Koophandel	☐	☐	0	0	0	0	9-45
e)	(Gewestelijk) Arbeidsbureau	☐	☐	0	0	0	0	9-46
f)	Arbeidsinspectie	☐	☐	0	0	0	0	9-47
g)	Zuiveringsschap/Waterschappen	☐	☐	0	0	0	0	9-48
h)	PTT	☐	☐	0	0	0	0	9-49
i)	VVV	☐	☐	0	0	0	0	9-50
j)	Landelijk Projekt Bedrijfsvoorlichting	☐	☐	0	0	0	0	9-51
k)	Gelderse Ontwikkelings Maatschappij	☐	☐	0	0	0	0	9-52
l)	Vakbeweging	☐	☐	0	0	0	0	9-53
m)	Werkgeversorganisaties	☐	☐	0	0	0	0	9-54
n)	Onderwijsinstellingen (i.v.m. opleidingen, stagiair(e)s etc.)	☐	☐	0	0	0	0	9-55
o)	Nutsbedrijven	☐	☐	0	0	0	0	9-56
p)	.....	☐	☐	0	0	0	0	9-57
q)	.....	☐	☐	0	0	0	0	9-58

Door wie werd dit vragenformulier ingevuld:

Naam: .....

Functie: .....

Telefoon en eventueel toestelnummer: .....

N.B. Indien meerdere personen bij het invullen van dit formulier waren betrokken, zou U dit dan per onderwerp willen vermelden.

Ruimte voor eventuele opmerkingen:

INHOUD BIJLAGE 3.1

PAGINA

DEFINITIES

indeling naar sectoren	1
arbeidsvolume	1
gemiddelde procentuele groei	3
locatie-coëfficiënt	4
shift and share analyse	5
standaard bedrijfsindeling (SBI-74)	7

Indeling naar sectoren

De gehanteerde indeling naar sectoren is gebaseerd op de tweecijferige kode van de standaard Bedrijfsindeling van het Centraal Bureau voor de Statistiek (S.B.I. 1974).

Bij de onderzoekopzet is er naar gestreefd een zo breed mogelijke differentiatie naar bedrijfsklassen aan te brengen. Door de omstandigheid dat in veel publikaties en statistieken twee of meer sectoren worden samengevoegd, bleek dit een zeer ambitieus verlangen waaraan slechts in beperkte mate uitvoering kon worden gegeven. Omdat per publikatie andere samentrekkingen plaatsvinden moesten soms reeds gekombineerde bedrijfsklassen tot nog grotere eenheden worden geaggregeerd. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in een sektorverdeling zoals deze in tabel 1 staat weergegeven. Naast de benaming en de SBI-kode van de sectoren zijn in de tabel opgenomen de daarmee korresponderende regelnummers uit de tabellen van de Regionale Economische Jaarcijfers en de vergelijkbare regelnummers van de tabellen uit bijlage D van het Centraal Economisch Plan 1979.

Arbeidsvolume

Het arbeidsvolume is een jaargemiddelde herleid tot manjaren, dat wil zeggen personen die niet gedurende het gehele jaar een volledige werkring hebben gehad tellen slechts gedeeltelijk mee en wel op basis van het aantal dagen of gedeelten van dagen gedurende welke deze werkring voor hen bestond. De gegevens hebben betrekking op alle arbeidskrachten die - ongeacht hun nationaliteit en woonplaats - in de regio gedurende de periode van een jaar zijn waargenomen, zowel burgerlijke arbeidskrachten als militairen, waaronder ook dienstplichtigen. De cijfers omvatten naast de categorie werknemers tevens de categorieën zelfstandige bedrijfshoofden en meewerkende gezinsleden.

TABEL 1. Sektorindeling

Bedrijfsklasse	S.B.I.-kode	R.E.J.	C.E.P.
Landbouw, bosbouw en visserij	0	1	1
Voedings- en genotmiddelenind.	20, 21	4, 5, 6	2, 3, 4
Textiel- kleding- en schoenind.	22-24	7, 8, 9	5, 6
Papier- en grafische industrie	26, 27	11, 12	7
Hout- en bouwmaterialenind.	25, 32	10, 15	8
Chemische en rubberindustrie	29-31	14	9
Basismetalaalindustrie	33	16	10
Metaalprodukten en optische ind.	34, 35, 38, 39 exkl. 39.5	17, 20	11
Elektrotechnische industrie	36	18	12
Transportmiddelenindustrie	37	19	13
Aardolie-industrie	28	13	14
INDUSTRIE	2/3	4/20	2/14
Delfstoffenwinning	1	2, 3	15
Openbare nutsbedrijven	4	21	16
NIJVERHEID	1/4	3/21	2/16
Bouwnijverheid	5, deel 83	22	17
Handel	61/66, deel 83	deel 23	19
Zakelijke diensten	84, 85, 67, 68	deel 23, 27	deel 24
Zee- en luchtvaart	73, 75	24	20
Transport en comm. bedrijven	71, 72, 74, 76, 77	25	21
Bank- en verzekeringswezen	81, 82	26	22
Maatschappelijke diensten	91, 929, 93/99	28, 29, 30	23, deel 24
DIENSTEN	6/9 exkl. 90,92	23/30	18/24
Overheid	90, 92	36	--
TOTAAL	0/9	37	

totale metaalindustrie = s.b.i- 33 t/m 39 excl. 39.5

Over het zojuist gedefinieerde arbeidsvolume¹ zijn landelijk per sektor historische gegevens beschikbaar (Nationale Rekeningen C.B.S., Centraal Economisch Plan C.P.B.).

Dit materiaal is echter niet naar regio's gedifferentieerd. Derhalve zijn de reeksen voor het C.O.R.O.P.-gebied Arnhem-Nijmegen afzonderlijk gekonstrueerd, waarbij in grote lijnen de volgende werkwijze is gevolgd:

Het aantal in de regio werkzame personen is per sektor over een reeks van jaren uitgedrukt als percentage van de landelijke werkgelegenheid. Vervolgens zijn deze percentages gehanteerd bij de toerekening van het nationale arbeidsvolume naar de regio.

De belangrijkste informatiebronnen zijn daarbij geweest:

De ontwikkeling van de werkgelegenheid per bedrijfsklasse en per gewest in Nederland (N.E.I.), Statistiek Werkzame Personen (C.B.S.), alsmede door het Centraal Planbureau ter beschikking gesteld materiaal. Aanvullend werd gebruik gemaakt van de volkstelling 1960 en 1971 (C.B.S.) de Algemene Industrie Statistiek (C.B.S.) en de Provinciale Werkgelegenheidsenquête.

Gemiddelde procentuele groei

$$g = \sqrt[\alpha]{\frac{x_{t+n}}{x_t}} - 1$$

Waarin:

g = gemiddelde groeivoet

x_t = waarneming in de basisperiode

x_{t+n} = waarneming in de laatste periode

α = $(t+n) - t$

---

1) Regionale Economische Jaarcijfers 1975 - 1976. C.B.S.

Lokatie - coëfficiënt

De lokatiecoëfficiënt is een analytische grootte van voornamelijk beschrijvende aard. Deze vergelijkt de structuur van de regionale economie met de structuur van de nationale economie en geeft aan welke sectoren onder-, over- of evenredig vertegenwoordigd zijn. De lokatiecoëfficiënt wordt berekend door het aandeel van de sectorale werkgelegenheid in de regio te delen door het aandeel van de landelijke sektor in de nationale werkgelegenheid. Indien de waarde van de lokatiecoëfficiënt groter is dan 100, betekent dit dat de sector in de regio relatief oververtegenwoordigd is. Anderzijds duidt een waarde die beneden de 100 ligt op ondervertegenwoordiging. De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van het arbeidsvolume.

$$\text{lokatie-coëfficiënt} = 100 \left(\frac{A_{sr}}{A_r} \bigg/ \frac{A_{sn}}{A_n} \right)$$

waarin:

A_{sr} = arbeidsvolume van de sektor in de regio

A_{sn} = arbeidsvolume van de sektor in Nederland

A_r = totale arbeidsvolume in de regio

A_n = totale arbeidsvolume in Nederland

Shift and share analyse

$$F_g = \frac{A_r^{t+n} - A_r^t}{A_r^t} \times 100 \%$$

$$N_c = \frac{A_n^{t+n} - A_n^t}{A_n^t} \times 100 \%$$

$$S_c = \frac{\sum_s A_{sr}^t \left(\frac{A_{sn}^{t+n} - A_{sn}^t}{A_{sn}^t} \right)}{A_r^t} \times 100 \% - N_c$$

$$F_g = N_c + S_c + L_c$$

$$R_c = S_c + L_c$$

$$L_c = F_g - (N_c + S_c)$$

Waarin:

F_g = feitelijke regionale groei

N_c = nationale component

S_c = structurele component

R_c = regionale component

L_c = locationale component

A_{sr} = arbeidsvolume van de sektor in de regio

A_{sn} = arbeidsvolume van de sektor in Nederland

A_r = totale arbeidsvolume in de regio

A_n = totale arbeidsvolume in Nederland

t = basisperiode, 1.c. 1972

$t+n$ = laatste periode, 1.c. 1978

De uitkomsten van een shift and share analyse hebben een betrekkelijk karakter.

De zuiverheid waarmee de regionale komponent wordt verdeeld over de structurele- en lokationele komponent, is sterk afhankelijk van de differentiatie naar bedrijfsklassen van het gebruikte statistische materiaal.

De theorie veronderstelt namelijk dat de regionale sectoren naar samenstelling in branches identiek zijn aan de nationale sectoren. Voorzover dit in de praktijk niet het geval is, worden de daaruit voortvloeiende afwijkingen toegeschreven aan de lokationele komponent, terwijl zij juist uit structuurverschillen voortkomen. Hoewel de shift and share analyse een aantal onvolkomenheden vertoont, zowel ten aanzien van de praktische uitvoerbaarheid, als ten aanzien van de theoretische grondslag, mag worden aangenomen dat de methodiek voor het verkrijgen van een globaal inzicht acceptabele uitkomsten oplevert. Het is dan ook deze context waarin de resultaten moeten worden gezien.

Regionaal produkt of toegevoegde waarde ¹⁾

Het verschil tussen de produktiewaarde en de waarde van het verbruik per regio vormt het regionaal produkt of toegevoegde waarde.

Omdat de indirecte belastingen minus prijsverlagende subsidies en de afschrijvingen in de toegevoegde waarde begrepen zijn, spreekt men hier van het bruto regionaal produkt tegen marktprijzen.

1) Bron: CBS, regionale economische jaarcijfers 1973-1974

Bedrijfsindeling sector bedrijven volgens de Standaard Bedrijfsindeling (S.B.I. 1974)

Classification by kind of economic activity based on the national "Standard Industrial Classification" (S.B.I. 1974)

Bedrijfs- klasse	Omschrijving	Onderdelen	
		Bedrijfs- groep	Omschrijving
01/02	Land-, tuin- en bosbouw	011	Akkerbouw en veehouderij
		012	Tuinbouw
		013	Plantsoendiensten, hoveniersbedrijven
		014	Agrarische dienstverlenende bedrijven
		015	Jacht
		020	Bosbouw
03	Visserij	030	Visserij
11	Kolenmijnbouw	110	Kolenmijnbouw
12/19	Overige delfstoffenwinning	120 1)	Aardolie- en aardgaswinning en -exploratie
		191	Zand-, grind- en mergelwinning
		192	Zoutwinning
		199	Delfstoffenwinning n.e.g.
20/21(deel)	Voedings- en genotmiddelen- industrie (verwerking van veehouderijproducten)	201	Slachterijen en vleeswarenindustrie
		202	Zuivel- en melkproductenindustrie
20/21(deel)	Voedings- en genotmiddelen- industrie (verwerking van overige producten)	203	Visbewerkingsinrichtingen
		204	Meelfabrieken, gort- en rijstpellerijen e.d.
		205	Suikerindustrie
		206	Margarine- e.a. plantaardige en dierlijke olie- en vettenindustrie
		207	Groente- en fruitverwerkende industrie
		208	Brood-, beschuit-, koek- en biscuitfabrieken
		209	Cacao-, chocolade- en suikerwerkindustrie
		211	Zetmeel- en zetmeelderivatenindustrie
		212	Veevoederindustrie
		213	Overige voedingsmiddelenindustrie
20/21(deel)	Voedings- en genotmiddelen- industrie (verwerking van dranken en tabak)	214	Alcoholfabrieken en distilleerderijen
		215	Bierbrouwerijen en mouterijen
		216	Frisdrankenindustrie
		217	Tabakverwerkende industrie
22	Textielindustrie	221	Wolindustrie
		222	Katoenindustrie
		223	Tricot- en kousenindustrie
		224	Textielveredelingsindustrie
		225	Tapijt- en vloermattenindustrie
		226	Linoleum- en viltzeilindustrie
		227	Textielwarenindustrie (excl. kleding)
		229	Overige textielindustrie
23	Kledingindustrie	231	Confectiekledingindustrie
		232	Loonconfectie-industrie
		233	Maatkledingbedrijven
		234	Pelsbereiderijen, bontfabrieken en bontwerkerijen
		235	Hoeden-, patten- en mode-artikelenindustrie
24	Leder-, schoen- e.a. lederwarenindustrie (excl. kleding)	241	Lederindustrie
		242	Lederwarenindustrie (excl. kleding)
		243	Schoenindustrie
25	Hout- en meubelindustrie (excl. metalen meubelen)	251	Houtzagerijen, -schaverijen e.d.
		252	Triplex-, fineer-, vezel-, spaanderplaat- en houtconserveringsindustrie
		253	Timmer- en parketvloerenindustrie
		254	Houten emballage-industrie
		255	Overige houtwarenindustrie
		256	Kurk-, vlecht- en borstelwarenindustrie
		257	Meubelindustrie (excl. metalen meubelen)

Bedrijfsindeling sector bedrijven volgens de Standaard Bedrijfsindeling (S.B.I. 1974) (vervolg)
Classification by kind of economic activity based on the national "Standard Industrial Classification" (S.B.I. 1974)

Bedrijfs- klasse	Omschrijving	Onderdelen	
		Bedrijfs- groep	Omschrijving
26	Papier- en papierwarenindustrie	261	Papier- en kartonindustrie
		262	Papierwarenindustrie
		263	Golfkarton- en kartonnage-industrie
27	Grafische industrie, uitgeverijen	271	Grafische industrie
		272	Uitgeverijen
		273	Binderijen
28 1)	Aardolie-industrie	281	Aardolieraffinaderijen
		282	Aardolie- en steenkoolproduktenindustrie
29/31 2)	Chemische, kunstmatige en synthetische garen- en vezel-industrie, rubber- en kunststofverwerkende industrie	291	Kunstmeststoffenindustrie
		292	Kunstharsen- e.d. industrie
		293	Verfstoffen- en kleurstoffenindustrie
		294	Overige chemische grondstoffenindustrie
		295	Verf-, lak-, vernis- en drukinktindustrie
		296	Genees- en verbandmiddelenindustrie
		297	Zeep-, was- en reinigingsmiddelen-, parfumerie- en cosmetica-industrie
		298	Chemische bestrijdingsmiddelen- e.d. industrie
		299	Overige chemische produktenindustrie
		300	Kunstmatige en synthetische garen- en vezelindustrie
		311	Rubbervverwerkende industrie
		312	Loopvlakvernieuwingsindustrie
		313	Kunststofverwerkende industrie
32	Bouwmaterialen-, aardewerk- en glasindustrie	321	Baksteen- en dakpannenindustrie
		322	Aardewerkindustrie
		323	Kalkzandsteenindustrie
		324	Cement- en kalkindustrie
		325	Beton- en cementwarenindustrie
		326	Natuursteenbewerkingsbedrijven
		327 2)	Overige minerale produktenindustrie
		328	Glasindustrie en -bewerkingsinrichtingen
33	Basis metaalindustrie	331	Ruwijzer- en staalindustrie
		332	Stalen buizenindustrie
		333	Draadtrekkerijen en koudwalserijen
		334	Non-ferro metaalindustrie
34/35	Metaalproduktenindustrie (excl. transportmiddelen)	340	Gieterijen
		341	Grofsmederijen, stamp- en persbedrijven
		342	Schroeven-, massadraaiwerk-, veren- e.d. industrie
		343	Tank-, reservoir- en pijpleidingbouw
		344	Overige constructiewerkplaatsen
		345	Metalen meubelindustrie
		346	Metalen emballage-industrie
		347	Verwarmings- en kookapparatenindustrie (excl. elektr.)
		348	Overige metaalwarenindustrie
		349	Smederijen, oppervlaktebewerkingsbedrijven e.d.
		351	Landbouwmachine-industrie
		352	Metaalbewerkingsmachine-industrie
		353	Fabrieken van machines en apparaten voor de voedingsmiddelen-, de chemische en verwante industrieën
		354	Hef- e.a. transportwerktuigenindustrie, fabrieken van machines voor de mijnbouw, de bouwnijverheid, de bouwmaterialen- en de metallurgische industrie
		355	Tandwielen-, lagers- e.a. drijfwerkelementenindustrie
		356	Fabrieken van machines en apparaten voor n.e.g. bepaalde industrieën
		357	Stoomketel- en krachtwerktuigenindustrie
		358	Kantoormachine-industrie
		359	Overige machine- en apparatenindustrie

Bedrijfsindeling sector bedrijven volgens de Standaard Bedrijfsindeling (S.B.I. 1974) (vervolg)
Classification by kind of economic activity based on the national "Standard Industrial Classification" (S.B.I. 1974)

Bedrijfs- klasse	Omschrijving	Onderdelen	
		Bedrijfs- groep	Omschrijving
36	Elektrotechnische industrie	361	Elektrische draad- en kabelindustrie
		362	Elektromotoren-, generatoren-, transformatoren-, schakel- en installatiemateriaalindustrie
		369	Overige elektrotechnische industrie
37	Transportmiddelenindustrie	371	Auto-industrie en -assemblagebedrijven
		372	Carrosserie-, aanhangwagen- en opleggerindustrie
		373	Auto-onderdelenindustrie
		374	Scheepsbouw- en scheepsreparatiebedrijven
		375	Wagonbouw en spoorwegwerkplaatsen
		376	Rijwiel- en motorrijwielindustrie
		377	Vliegtuigbouw- en vliegtuigreparatiebedrijven
		379	Overige transportmiddelenindustrie
38/39	Instrumenten-, optische en overige industrie	381-399	Instrumenten-, optische en overige industrie 3)
40	Openbare nutsbedrijven	401	Elektriciteitsbedrijven
		402	Gasdistributiebedrijven
		403	Waterleidingbedrijven
51/52	Bouwnijverheid en -installatie- bedrijven	511-519	Bouwnijverheid
		521-523	Bouwinstallatiebedrijven
61/66	Groothandel, tussenpersonen in de handel en detailhandel	611-649	Groothandel en tussenpersonen in de handel 6)
		651-669	Detailhandel
67	Hotels, restaurants, café's e.d.	671-675	Hotels, restaurants, café's e.d.
68	Reparatiebedrijven voor gebruiksgoederen	681	Schoen- e.a. lederwarenreparatiebedrijven
		682	Autoreparatiebedrijven
		683	Rijwiel- en motorrijwielreparatiebedrijven
		684	Uurwerkreparatiebedrijven
		685	Goud- en zilvermederijen (reparatiebedrijven)
		686	Reparatiebedrijven voor elektrische gebruiksgoederen
		687	Muziekinstrumentenreparatiebedrijven
		689	Reparatiebedrijven voor n.e.g. gebruiksgoederen
73,75	Zee- en luchtvaart	731	Grote vaart
		732	Kleine handelsvaart
		733 4)	Zeevaartverwante bedrijven
		751	Luchtvaartbedrijven
		752	Luchtvaartverwante bedrijven
71,72, 74,76 4)	Overige transport- en opslag- bedrijven	710	Spoorwegen
		721	Tram- en autobuslijndiensten e.d.
		722	Taxi- en toerwagenbedrijven
		723	Goederenwegvervoer
		724 4)	Wegvervoer verwante bedrijven
		741	Binnenvaartbedrijven
		742 4)	Binnenvaart verwante bedrijven
		761	Reisbureaus
		762, 763	Overige hulpbedrijven van het vervoer
77	Communicatiebedrijven	770	Communicatiebedrijven
81/82	Bank- en verzekeringswezen	811-814	Bankwezen
		821-823	Verzekeringswezen
83	Exploitatie van en handel in onroerende goederen e.d.	831 5)	Exploitatie van en handel in onroerende goederen
		832 6)	Makelaars in onroerende goederen e.d.

Bedrijfsindeling sector bedrijven volgens de Standaard Bedrijfsindeling (S.B.I. 1974) (slot)
Classification by kind of economic activity based on the national "Standard Industrial Classification" (S.B.I. 1974)

Bedrijfs- klasse	Omschrijving	Onderdelen	
		Bedrijfs- groep	Omschrijving
84/85	Zakelijke dienstverlening en verhuur van machines e.a. roerende goederen	841	Rechtskundige diensten
		842	Accountants, boekhoudbureaus, belastingconsulenten
		843	Computerservicediensten
		844	Ingenieurs-, architecten- e.a. technische ontwerp- en adviesbureaus
		845	Reklame- en advertentiebureaus
		846	Economische adviesbureaus
		847	Persbureaus, nieuwsbureaus
		848	Uitzendbedrijven van arbeidskrachten
		849	Overige zakelijke dienstverlening
		851-859	Verhuur van machines e.a. roerende goederen
93 3)	Gezondheids- en veterinaire diensten	931	Algemene en gespecialiseerde ziekenhuizen (excl. psychiatrische)
		932	Psychiatrische inrichtingen en bijzondere psychiatrische klinieken e.d. (excl. verpleeghuizen)
		933	Zwakzinnigeninrichtingen (excl. gezinsvervangende tehuizen)
		934	Verpleeghuizen
		935	Artsenpraktijken
		936	Tandartsenpraktijken en tandheelkundige (poli)klinieken e.d.
		937	Vroedvrouwenpraktijken, zelfstandige verpleegkundigen e.d.
		938	Overige medische dienstverlenende instellingen
		939	Veterinaire diensten
95/96	Cultuur, sport en recreatie	951-959	Sociaal-culturele en culturele instellingen
		7)	
		961	Sport
		962	Recreatie
		969	Overkoepelende, samenwerkings- en adviesorganen op sport- en recreatiegebied
91,92, 94,97, 98,99 7)	Overige dienstverlening	910	Religieuze organisaties e.d.
		929	Overig onderwijs (particulier)
		941	Bejaardentehuizen e.d. (excl. voor psych. gestoorde bejaarden)
		942-947	Overige maatschappelijke dienstverlening
		972,973,	Werkgevers-, ondernemers-, werknemers- en beroeps-
		974	organisaties
		975,979	Research- e.d. wetenschappelijke instellingen en overige sociale organisaties
		981	Reinigings- en ontsmettingsbedrijven
		982	Schoonmaakbedrijven
		983	Wasserijen, chemische reiniging en ververijen e.d.
		984	Kappersbedrijven en schoonheidsinstituten
		985	Foto-ateliers
		989	Overige persoonlijke dienstverlening
		990	Particuliere huishoudens met personeel in loondienst

- 1) M.i.v. 1970 is de winning en exploratie van aardolie en aardgas begrepen in bedrijfsklasse 28.
- 2) De isolatiematerialenfabrieken zijn begrepen in bedrijfsklasse 29.
- 3) De tandtechnische werkplaatsen zijn begrepen in bedrijfsklasse 93.
- 4) Om statistische redenen in afwijking van de S.B.I. ondergebracht in bedrijfsklasse 76.
- 5) Om statistische redenen betreft dit alleen de exploitatie van woningen; de exploitatie van gebouwen is begrepen in de bedrijfsklasse waar deze in gebruik zijn.
- 6) De makelaars in onroerende goederen e.d. zijn begrepen in de bedrijfsklasse 61/64.
- 7) De sociaal-culturele instellingen zijn begrepen in de overige dienstverlening (bedrijfsklassen 91, 92, 94, 97, 98, 99).

0. INLEIDING	3
1. SAMENVATTING NEO-KLASSIEKE GROEITHEORIE	
- inleiding	5
- de produktiefunctie	7
- de Cobb-Douglas produktiefunctie	13
- de Constant Elasticity of Substitution produktiefunctie	16
- lijst van gebruikte symbolen	19
2. EEN REGIONAAL ARBEIDSMARKTMODEL MET BETREKKING TOT DE VRAAG NAAR ARBEID PER COROP-GEBIED	
- inleiding	20
- indirecte methode	21
- arbeidsproductiviteit	22
- toegevoegde waarde	24
- directe methode	28
- trends	30
- schattingsmethode	31
- statistisch materiaal	35
- gespecificeerd vergelijkingenstelsel, regressie-resultaten en simulatie	42
- lijst van gebruikte symbolen	43
- evaluatie regressie-resultaten	83
- gebiedsindeling en verdeelproblematiek	86

INLEIDING

Deze bijlage vormt het verslag van de gehanteerde prognose-methodiek met betrekking tot de vraag naar arbeid. De ramingen voor 1980 en 1985 zijn tot stand gekomen met behulp van een econometrisch model. In de econometrie worden statistische analyse-methoden gecombineerd met de economische theorie.

De economische wetenschap tracht ondermeer het economische proces te analyseren naar oorzaak en gevolg, onderlinge afhankelijkheid, wetmatigheden etc. De econometrie maakt vervolgens gebruik van wiskundige technieken om de theorie in een vergelijkingenstelsel te vangen, waarbij op basis van waarnemingen uit het verleden kan worden nagegaan of de theorie plausibel is en hoe de relaties kwantitatief liggen.

De gevonden verbanden worden in een samenhangend vergelijkingenstelsel bijeengebracht en vormen het zogenaamde econometrische model. De daarin voorkomende vergelijkingen worden structuurvergelijkingen genoemd. In het linkerlid staat gewoonlijk het te verklaren verschijnsel of afhankelijke variabele; in het rechterlid worden de verklarende grootheden of onafhankelijke variabelen opgenomen. De variabelen worden ingedeeld in exogene en endogene variabelen.

Exogene variabelen zijn die grootheden waarvan de waarde niet wordt beïnvloed door de in het model gelegde relaties. De exogene variabelen vormen tesamen de bekenden van het model.

De endogene variabelen zijn alle variabelen waarvan de waarden wel door de modelspecificaties worden bepaald.

De endogene variabelen worden als het ware door het model gegenereerd uit de exogene variabelen.

De mate waarin de onderscheiden onafhankelijke variabelen van invloed zijn op de afhankelijke variabele wordt weergegeven door een vermenigvuldigingsfaktor, coëfficiënt of parameter genaamd. Op basis van de ontwikkelingen uit het verleden kan met behulp van regressie-analyses een schatting worden gemaakt van deze coëfficiënten.

Een aldus tot stand gekomen model kan worden gebruikt om de interdependenties tussen allerlei economische en niet-economische verschijnselen aanschouwelijk te maken, het historische verloop te analyseren of om vooruitberekeningen te maken. Met name in de laatst genoemde toepassingsmogelijkheid schuilt de reden voor de bouw van een model voor het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen¹⁾.

---

1) In het model voor het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen worden een directe en een indirecte methode onderscheiden. De indirecte methode is voor het belangrijkste deel gebaseerd op het werk van drs. F.W.C.J. van de Vooren, "Een regionaal arbeidsmarktmodel toegepast op Twente", Maandschrift Economie, april 1978.

1. SAMENVATTING NEO-KLASSIEKE GROEITHEORIE

Inleiding

In de jaren zestig beleefde een aantal leerstellingen uit de neo-klassieke theorie een wedergeboorte. Men kwam tot het inzicht dat de neo-klassieke micro-ekonomische theorie zich eveneens leende voor macro-ekonomische analyses.

Naast de post-Keynesiaanse groeitheorie, welke is opgebouwd rond de these dat de ontwikkeling van de effectieve vraag de ekonomische groei bepaalt, ontstond de neo-klassieke groeitheorie. Deze theorie grijpt terug naar de oorspronkelijke neo-klassieke opvatting dat niet de vraag maar het aanbod bepalend is voor de ekonomische groei. De omvang van de produktie wordt verklaard uit de twee geaggregeerde produktiefactoren arbeid en kapitaal. Daarnaast is de stand van de techniek een belangrijke variabele. De relatie tussen de beschikbare middelen en de omvang van de produktie wordt weergegeven door een produktiefunctie, waarbij de produktiefactoren substitueerbaar zijn.

Met betrekking tot het ondernemersgedrag is het streven naar winst-maximering een belangrijke neo-klassieke premisse. Op zowel de markt voor eindprodukten als voor produktiefactoren heerst volledige mededinging. De beloning van arbeid en kapitaal wordt bepaald door de waarde van de marginale produktiviteiten. Het prijsmechanisme zorgt voor volledige bezetting van de produktiekapaciteit. Bij een tendens naar structurele werkloosheid zal de loonvoet in verhouding tot het kapitaalinkomen dalen, waardoor automatisch de inschakeling van meer arbeidsintensieve produktietechnieken wordt bevorderd. Het prijsvormingsproces bewerkstelligt aldus een evenwichtssituatie.

Tegen de neo-klassieke groeitheorie kan met name vanuit de post-Keynesiaanse groeitheorie veel fundamentele kritiek worden ingebracht. Op objektieve gronden is echter niet aan te geven welke zienswijze de ekonomische werkelijkheid het minst geweld aan doet. Zonder in deze polemieken te treden kan evenwel worden vastgesteld dat beide theorieën consistent zijn. Daarenboven kunnen soms elementen uit

beide visies worden verenigd tot aanvaardbare syntheses. Het realiteitsgehalte van de ene of de andere theorie zal mede afhangen van de context waarin de hypothesen een functie vervullen. De mate waarin het geheel der gelegde relaties in staat is de historische ontwikkeling van het bestudeerde verschijnsel te verklaren kan hieromtrent een aanwijzing verschaffen.

In het voor het Corop-gebied Arnhem/Nijmegen ontwikkelde ekonometrische model, zijn elementen uit de neo-klassieke en de Keynesiaanse theorie verwerkt. De verklaring van de arbeidsproduktiviteit verloopt in hoofdzaak via de neo-klassieke theorie. De relaties met betrekking tot de produktie zijn in de eerste plaats vanuit de Keynesiaanse theorie geformuleerd. Omdat de wiskundige implicaties van de neo-klassieke theorie aanzienlijk gekompliceerder zijn, worden in dit hoofdstuk de voor het model relevante delen uit deze theorie in herinnering geroepen. Aan de Keynesiaanse aspecten wordt in hoofdstuk 2 bij de beschouwingen over het model zelf aandacht geschonken.

DE PRODUKTIEFUNKTIE

Een produktiefunctie is een wiskundige uitdrukking die het technische verband weergeeft tussen de input van produktiefactoren en de maximale output van eindprodukten. De toevoeging "maximaal" geeft aan dat een produktiefunctie alleen technisch efficiënte produktieprocessen beschrijft. Technische verspilling wordt uitgesloten. Uitgaande van de twee produktiefactoren arbeid en kapitaal kan de niet gespecificeerde produktiefunctie worden geschreven als:

$$(1.1) \quad Y = f(a, k)$$

waarin:

Y = produktie of toegevoegde waarde

a = arbeid

k = kapitaal

De arbeid als produktiefactor is de menselijke aktiviteit, aangewend bij de voortbrenging van de produktie.

De produktiefactor kapitaal existeert in de vorm van kapitaalgoederen. De kapitaalgoederen-voorraad is gelijk aan de gekumuleerde netto-investeringen uit het verleden.

De produktiefunkties kunnen worden onderverdeeld in twee kategorieën:

- a. produktiefunkties met komplementaire produktiefactoren waarbij een bepaalde hoeveelheid eindprodukt slechts met één door de techniek voorgeschreven combinatie van produktiefactoren kan worden voortgebracht;
- b. produktiefunkties met substitutiemogelijkheden waarbij een bepaalde hoeveelheid eindprodukt met oneindig veel combinaties van produktiefactoren kan worden voortgebracht.

ad a. Produktiefunkties met volkomen komplementaire produktiefactoren

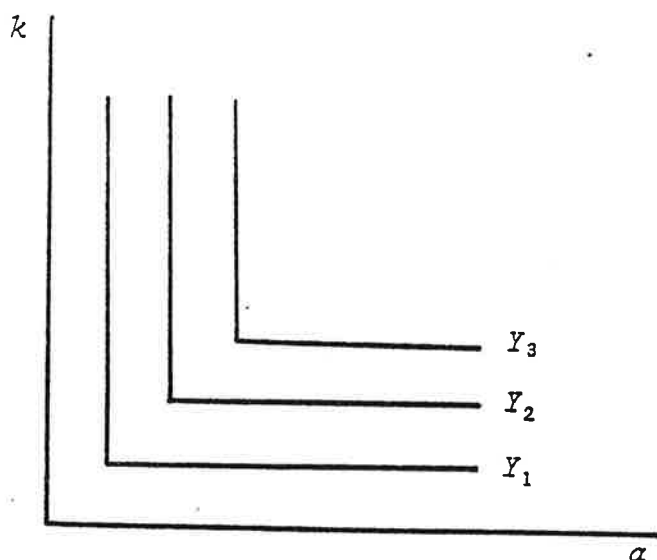
De produktiefunctie van Leontieff is de bekendste variant van de funkties uit kategorie a, en wordt gekenmerkt door konstante gemiddelde technische koëfficiënten:

$$(1.2.) \quad \text{arbeidskoëfficiënt} = \frac{a}{Y}$$

$$(1.3.) \quad \text{kapitaalkoëfficiënt} = \frac{k}{Y}$$

Dat deze koëfficiënten konstant worden verondersteld wil zeggen dat per eenheid produkt een vaste hoeveelheid arbeid en kapitaal benodigd is. Grafisch kan de Leontieff-functie worden voorgesteld door het isoquantenstelsel van figuur 1.

Figuur 1. Isoquantenstelsel van een produktiefunctie met komplementaire produktiefactoren

Een isoquant is de grafische voorstelling van de verzameling punten van alle faktorkombinaties die eenzelfde hoeveelheid produkt opleveren. Y_1 , Y_2 en Y_3 geven drie verschillende produktieniveaus weer waarbij $Y_1 < Y_2 < Y_3$. Uit de grafiek blijkt duidelijk het komplementaire karakter van de produktiefactoren. Vanuit de uitgangspositie Y_1 kan het hogere produktieniveau Y_2 slechts worden bereikt door meer arbeid én meer kapitaal in te zetten. Neemt de aanwending van één produktiefactor toe, dan wordt hierdoor geen meeropbrengst verkregen. Alleen die verhouding tussen de hoeveelheid aangewende arbeid en kapitaal die overeenkomt met de X - en Y -koördinaten in de hoekpunten

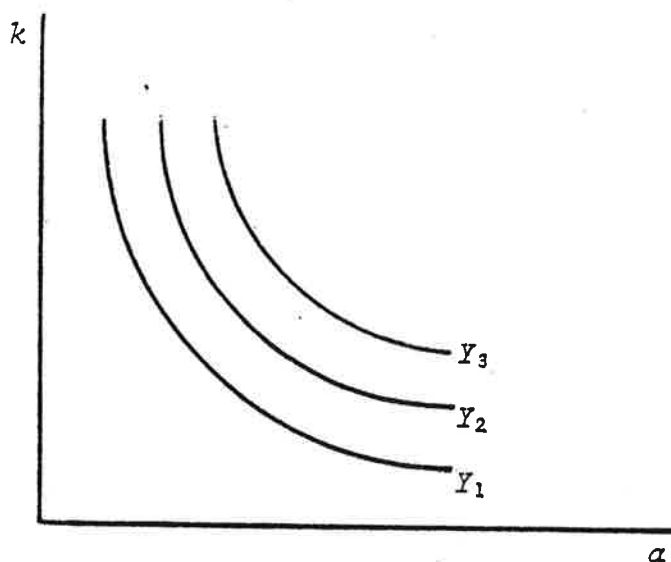

van de isoquanten zijn efficiënt. De Leontieff-produktiefunctie is lineair, hetgeen betekent dat uitgaande van de hoekpunten een simultane toename der produktiefactoren met $X\%$ zal leiden tot een produktiestijging van $X\%$.

ad b. Produktiefuncties met substitutiemogelijkheden

De tweede categorie bestaat uit funkties met substitutiemogelijkheden. Het essentiële verschil met de komplementaire funktie zit in de veronderstelling dat een bepaalde hoeveelheid produkt door talloze combinaties van de samenwerkende produktiefactoren kan worden vervaardigd en niet, zoals bij de Leontieff-funktie, door slechts één vaste verhouding van factoren. In figuur 2 is een isoquantenstelsel afgebeeld, behorende bij een produktiefunctie met substitutiemogelijkheden.

Figuur 2. Isoquantenstelsel van een produktiefunctie met substitutiemogelijkheden

Ook nu geldt weer dat naarmate een isoquant verder van de oorsprong af ligt hij een hoger produktie-volume representeert, dus $Y_1 < Y_2 < Y_3$. Het hogere produktie-niveau Y_2 kan vanuit Y_1 bereikt worden door zowel een verhoogde inzet van arbeid als van kapitaal, dan wel van beide. Bij een beweging langs de isoquant van links boven naar rechts beneden blijft het produktie-niveau ongewijzigd.

De verhouding waarin arbeid en kapitaal samenwerken om dit konstante produktie-volume te realiseren wijzigt daarentegen wel. De helling van de isoquant is gelijk aan de marginale substitutievoet. De marginale substitutievoet van produktiefaktor a voor produktiefaktor k wordt gedefinieerd als het aantal eenheden waarmee de inzet van k kan worden verminderd indien het gebruik van faktor a met één eenheid wordt uitgebreid bij een gelijkblijvende produktie-omvang. De marginale substitutievoet van arbeid voor kapitaal (MSV_a^k) kan wiskundig als volgt worden weergegeven:

$$(1.4.) \quad MSV_a^k = \frac{\delta k}{\delta a} = - \frac{\frac{\delta Y}{\delta a}}{\frac{\delta Y}{\delta k}}$$

Worden de marginale produktiviteiten van arbeid en kapitaal gedefinieerd als respektievelijk:

$$(1.5.) \quad MAP = \frac{\delta Y}{\delta a} \quad \text{en}$$

$$(1.6.) \quad MKP = \frac{\delta Y}{\delta k}$$

dan betekent uitdrukking (1.4.) feitelijk dat de MSV_a^k gelijk is aan de verhouding van de marginale produktiviteiten der produktiefactoren. Op analoge wijze kan de MSV_k^a worden gedefinieerd. Het convexe verloop van de isoquanten is in overeenstemming met de wet der afnemende fysieke meeropbrengsten, welke zegt dat bij een voortgaande vervanging van bijvoorbeeld kapitaal door arbeid een toenemende hoeveelheid arbeid benodigd zal zijn om het gemis van één eenheid kapitaal te kompenseren.

Het substitutiebeginsel impliceert volgens de neo-klassieke postulaten dat bij volkomen konkurrentie op de markten van eindprodukten en produktiefactoren, die combinatie van factoren wordt aangewend welke tot de

laagste produktiekosten leidt. Aangetoond kan worden dat het moment van minimale kosten is bereikt wanneer er evenredigheid heerst tussen de prijzen der produktiefactoren en hun marginale produktiviteiten.

$$(1.7.) \quad \frac{\text{prijs van } a}{\text{marginaal produkt van } a} = \frac{\text{prijs van } k}{\text{marginaal produkt van } k}$$

voorts geldt dan:

$$(1.8.) \quad l = \frac{\delta Y}{\delta a} p$$

$$(1.9.) \quad r = \frac{\delta Y}{\delta k} p$$

waarin:

l = prijs van produktiefaktor a

r = prijs van produktiefaktor k

p = opbrengstprijis van de produktie

Met andere woorden de beloningsvoeten van de produktiefactoren arbeid en kapitaal zijn gelijk aan de geldelijke waarde van hun marginale fysieke produkten. Een verandering in de prijsverhouding zal leiden tot een andere combinatie van produktiefactoren waarbij de neiging bestaat de relatief duurder geworden faktor te vervangen door de goedkopere faktor. Als maatstaf voor het gemak waarmee die substitutie mogelijk is wordt de substitutie-elasticiteit (σ) gebruikt:

$$(1.10.) \quad \sigma = \frac{\frac{\delta(a/k)}{a/k}}{\frac{\delta(\delta a/\delta k)}{\delta a/\delta k}} = \frac{\frac{\delta(a/k)}{a/k}}{\frac{\delta(r/l)}{r/l}}$$

Het algemene begrip elasticiteit kan worden gedefinieerd als de relatieve verandering van een grootheid, als gevolg van en in verhouding tot een relatieve verandering van een andere grootheid. De substitutie-elasticiteit σ kan dan worden omschreven als de relatieve verandering van de inputverhouding der produktiefactoren, als gevolg van en in verhouding tot de relatieve verandering van de prijsverhouding der produktiefactoren.

De substitutie-elasticiteit is symmetrisch voor a en k . Naarmate de isoquanten minder gekromd zijn zal de substitutie-elasticiteit groter zijn, waarbij twee grens-gevallen kunnen worden onderscheiden. Indien de isoquant een rechte is, lopend van links boven naar rechts beneden dan is de substitutie-elasticiteit oneindig groot, $\sigma = \infty$. Bij een produktiefunctie met komplementaire produktiefactoren is de substitutie-elasticiteit gelijk aan nul.

Naast de substitutie-elasticiteit komen in de produktietheorie nog twee andere elasticiteiten voor, te weten de produktie-elasticiteiten van arbeid en kapitaal. Onder een produktie-elasticiteit wordt verstaan de relatieve verandering van de produktie-omvang, als gevolg van en in verhouding tot de relatieve verandering van de faktor hoeveelheid.

$$(1.11.) \quad \pi_a = \frac{\delta Y}{Y} / \frac{\delta a}{a}$$

$$(1.12.) \quad \pi_k = \frac{\delta Y}{Y} / \frac{\delta k}{k},$$

waarin π_a en π_k de produktie-elasticiteiten van respectievelijk arbeid en kapitaal voorstellen.

De meest voorkomende produktiefuncties met substitutiemogelijkheden zijn de hierna te beschrijven Cobb-Douglas produktiefunctie en de CES-produktiefunctie.

DE COBB-DOUGLAS PRODUKTIEFUNKTIE

De algemene gedaante van de CD-functie¹⁾ is:

$$(1.13.) \quad Y = ba^s k^t$$

waarin:

Y = produktie

b = konstante integratie koëfficiënt

s = konstante parameter

t = konstante parameter

Partiële differentiatie van Y naar a geeft de marginale arbeidsproductiviteit:

$$(1.14.) \quad \frac{\delta Y}{\delta a} = sba^{s-1}k^t,$$

worden (1.13.) en (1.14.) in (1.11.) gesubstitueerd dan volgt:

$$(1.15.) \quad \pi_a = s$$

Analoog kan bewezen worden dat:

$$(1.16.) \quad \pi_k = t$$

Met andere woorden de konstanten s en t uit de CD-functie zijn gelijk aan de produktie-elasticiteiten van achtereenvolgens arbeid en kapitaal, waaruit volgt dat ook deze elasticiteiten konstant worden verondersteld. De CD-functie is homogeen van de graad $s + t$ en wordt meestal toegepast onder de konditie van konstante meeropbrengsten, hetgeen impliceert dat bij een gelijke procentuele stijging van a en k ook Y evenredig toeneemt, dus:

---

¹⁾ C.W. Cobb en P.H. Douglas, American Economic Review, 1928.

$$(1.17.) \quad \frac{\delta Y}{Y} = \frac{\delta a}{a} = \frac{\delta k}{k}, \text{ terwijl } s + t = 1$$

De totaal differentiaal van de CD-functie volgens het zogenaamde theorema van Euler geeft:

$$(1.18.) \quad Y = a \frac{\delta Y}{\delta a} + k \frac{\delta Y}{\delta k}$$

Het produkt van Y en de opbrengstprijz van de produktie geeft de geldelijke waarde van de fysieke produktie:

$$(1.19.) \quad pY = a \frac{\delta Y}{\delta a} p + k \frac{\delta Y}{\delta k} p$$

Voor de loonsom en het kapitaalinkomen geldt per definitie:

$$(1.20.) \quad L = a l \quad \text{en}$$

$$(1.21.) \quad R = k r$$

waarin:

L = loonsom

R = kapitaalinkomen

l = loonvoet per eenheid arbeid

r = kapitaalinkomen per eenheid kapitaal

Substitutie van (1.8.) en (1.14.) in (1.20.) geeft:

$$(1.22.) \quad L = spY$$

Evenzo kan voor het kapitaalinkomen worden afgeleid:

$$(1.23.) \quad R = tpY,$$

waarna (1.19.) kan worden herschreven tot:

$$(1.24.) \quad pY = L + R \text{ of } pY = spY + tpY$$

Blijkens (1.24.) wordt de waarde van de produktie pY volgens de verhouding $s : t$ over de produktiefactoren arbeid en kapitaal verdeeld, of anders geformuleerd; de kategoriale inkomensverdeling voltrekt zich volgens de verhouding der produktie-elasticiteiten.

Samenvattend kunnen de volgende gelijkheden worden opgesteld:

$$(1.25.) \quad s = \pi_a = \frac{L}{pY} = \text{loonquote}$$

$$(1.26.) \quad t = \pi_k = \frac{R}{pY} = \text{kapitaalinkomensquote}$$

Uitwerking van de CD-functie volgens vergelijking (1.10.) geeft als uitkomst:

$$(1.27.) \quad \sigma = \frac{-s}{t} \bigg/ \frac{-s}{t} = 1$$

De substitutie-elasticiteit van de CD-functie is konstant en steeds gelijk aan 1. Dit betekent dat een wijziging in de prijsverhouding der produktiefactoren leidt tot vervanging van de relatief duurder geworden faktor door de relatief goedkoper geworden faktor. Deze substitutie zal net zo lang voortduren tot weer is voldaan aan de gelijkheid:

$$(1.28.) \quad \frac{\frac{L}{\delta Y}}{\delta a} = \frac{\frac{r}{\delta Y}}{\delta k}$$

DE CONSTANT ELASTICITY OF SUBSTITUTION PRODUKTIEFUNKTIE

In 1961 werd door de zogenaamde SMAC-auteurs¹⁾ een CES-produktiefunctie ontwikkeld waarvan de algemene gedaante luidt:

$$(1.29.) \quad Y = v \{ (1-b)a^{-\alpha} + bk^{-\alpha} \}^{-\frac{\beta}{\alpha}}$$

waarin: v = efficiëntie-parameter

b = verdelingsparameter

α = substitutie-parameter

β = schaalparameter

De schaalparameter β geeft tevens de homogeniteitsgraad van de funktie weer. In het navolgende wordt er steeds van uitgegaan dat β gelijk is aan 1. Er wordt dus verondersteld dat de funktie homogeen-lineair is waarbij de voortbrenging van de produktie onder konstante meeropbrengsten plaatsvindt.

De CES-produktiefunctie is additief in plaats van multiplicatief, de substitutie-elasticiteit σ is weliswaar konstant doch behoeft niet gelijk aan 1 te zijn. Uitwerking van (1.29.) volgens vergelijking (1.10.) geeft:

$$(1.30.) \quad \sigma = \frac{1}{1 + \alpha}$$

De waarde van de substitutie-elasticiteit hangt dus af van de waarde van α , waarbij drie gevallen kunnen worden onderscheiden:

1. $\alpha > 0 \rightarrow \sigma < 1$, waaruit volgt dat bij een stijgende kapitaal/arbeid-verhouding de partiële produktie-elasticiteit van arbeid (1.11.) toenemend is en de partiële produktie elasticiteit van kapitaal (1.12.) afnemend.

¹⁾ R.M. Solow, B.S. Minas, K.J. Arrow en H.B. Chenery, Review of Economics and Statistics, 1961.

2. $\alpha = 0 \rightarrow \sigma = 1$, beide elasticiteiten zijn konstant, de CES-functie gaat over in de CD-functie.

3. $\alpha < 0 \rightarrow \sigma > 1$, de produktie-elasticiteiten zijn respectievelijk afnemend en toenemend.

Uit de voorgaande paragraaf bleek dat bij de CD-functie de produktie-elasticiteiten onafhankelijk zijn van de hoeveelheid aangewende produktiefactoren. De kategoriale inkomensverdeling voltrok zich volgens de verhouding der produktie-elasticiteiten en werd dus eveneens konstant gedacht. De CES-functie heeft daarentegen het grote voordeel dat de inkomensverdeling varieert met de aangewende hoeveelheid arbeid en kapitaal. De produktie-elasticiteit van arbeid wordt gevonden door allereerst vergelijking (1.29.) naar α te differentiëren.

$$(1.31.) \quad \frac{\delta Y}{\delta \alpha} = \nu(1-b)\beta \{ (1-b)a^{-\alpha} + bk^{-\alpha} \}^{-\frac{\beta}{\alpha}-1} \cdot a^{-\alpha-1}$$

worden vervolgens (1.31.) en (1.29.) in (1.11.) gesubstitueerd dan resulteert voor de produktie-elasticiteit van arbeid:

$$(1.32.) \quad \pi_{\alpha} = \frac{\beta (1-b)a^{-\alpha}}{\{ (1-b)a^{-\alpha} + bk^{-\alpha} \}}$$

analoog kan worden afgeleid:

$$(1.33.) \quad \pi_k = \frac{\beta bk^{-\alpha}}{\{ (1-b)a^{-\alpha} + bk^{-\alpha} \}}$$

waaruit volgt:

$$(1.34.) \quad \pi_{\alpha} + \pi_k = \beta = 1$$

$$(1.35.) \quad \frac{L}{pY} = \pi_{\alpha}$$

Voor de kapitaalinkomensquote kan op overeenkomstige wijze worden gevonden:

$$(1.36.) \quad \frac{R}{pY} = \pi_k$$

zodat:

$$(1.37.) \quad pY = L + R \quad \text{of} \quad pY = \pi_{\alpha} pY + \pi_k pY$$

Met andere woorden bij een lineaire CES-produktiefunctie wordt de inkomensverdeling tussen arbeid en kapitaal bepaald door de verhouding der produktie-elasticiteiten. Deze inkomensverdeling is evenwel niet konstant doch afhankelijk van de hoeveelheid waarin de produktiefactoren worden aangewend, zoals blijkt uit de vergelijkingen (1.32.) en (1.33.).

LIJST VAN GEBRUIKTE SYMBOLEN

a	= arbeid
α	= substitutieparameter, CES-functie
b	= verdelingsparameter, Ces-functie c.q. integratie-koëfficiënt, CD-functie
β	= schaalparameter of homogeniteitsgraad, CES-functie
k	= kapitaal
L	= loonsom
l	= loonvoet
MAP	= marginale produktiviteit van arbeid
MKP	= marginale produktiviteit van kapitaal
MSV_a^k	= marginale substitutievoet van arbeid voor kapitaal
MSV_k^a	= marginale substitutievoet van kapitaal voor arbeid
v	= efficiënte-parameter, CES-functie
P	= opbrengstprijis van de produktie
π_a	= produktie-elasticiteit van arbeid
π_k	= produktie-elasticiteit van kapitaal
R	= kapitaallinkomen
r	= kapitaallinkomen per eenheid kapitaal
s	= konstante parameter, CD-functie
σ	= substitutie-elasticiteit
t	= konstante parameter, CD-functie
Y	= produktie c.q. toegevoegde waarde

2. EEN REGIONAAL ARBEIDSMARKTMODEL MET BETREKKING TOT DE VRAAG NAAR ARBEID PER COROP-GEBIED

Inleiding

Een belangrijke leidraad bij de bouw van het model voor het Corop-gebied Arnhem/Nijmegen is geweest het "Model Arbeidsplaatsen Twente¹⁾", waarmee het Economisch Technologisch Instituut Overijssel in het recente verleden goede ervaringen heeft opgedaan. De hieraan ontleende elementen hebben betrekking op de specifieke vorm van de CES-produktiefunctie, de conjunktuurvariabele, de verhouding sektoraal prijspeil/algemeen prijspeil alsmede het onderscheid in stuwende en verzorgende sectoren. Het model is door zijn regionale karakter beperkt in omvang, zowel ten aanzien van de daarin voorkomende variabelen als met betrekking tot het aantal interdependenties. Belangrijke grootheden als het nationale inkomen en de loonvoet worden als exogene variabelen ingebracht.

Verschijselen als internationale handel, betalingsbalans e.d. worden zelfsgheheel buiten beschouwing gelaten. De invloeden hiervan komen echter wel tot uitdrukking in de bewegingen van het nationaal inkomen. Omdat in vrijwel alle sektorvergelijkingen het nationaal inkomen direkt of indirekt als verklarende variabele fungeert, wordt impliciet toch rekening gehouden met deze verschijnselen.

In de navolgende uiteenzettingen over het model wordt uitsluitend ingegaan op de definitieve vormgeving van de daarin opgenomen vergelijkingen. De gebruikte verklarende variabelen zijn de resultante van talloze regressie-analyses met verschillende economische grootheden. Als gevolg van de noodzakelijke lengte der historische reeksen is het statistische basismateriaal waaruit geput kon worden evenwel zeer beperkt. Op soms pijnlijke wijze trad het grote spanningsveld aan het licht tussen de uit economische overwegingen gewenste informatie en de statistische mogelijkheden. De nog betrekkelijk jonge belangstelling voor specifiek regionaal economisch onderzoek is wellicht debet aan deze tekortkomingen. In een aantal gevallen werd het probleem opgelost door de konstruktie van de benodigde regionale

---

¹⁾ F.W.C.J. van de Vooren. "Een regionaal arbeidsplaatsenmodel toegepast op Twente". Maandschrift Economie, april 1978.

cijferreeksen zelf ter hand te nemen. In andere gevallen werd de toevlucht genomen tot nationale grootheden. In de paragraaf over de statistische invoer van het model wordt hier nader op ingegaan.

INDIREKTE METHODE

De prognose van de vraag naar arbeid geschiedt met behulp van het model in een aantal gevallen langs indirecte weg. De economische grootheden welke de omvang van het arbeidsvolume per sektor bepalen worden afzonderlijk geprognostiseerd, waarna het daarbij behorende arbeidsvolume berekend kan worden.

De centrale variabelen die voorspeld dienen te worden zijn de productie en de gemiddelde arbeidsproduktiviteit. De gemiddelde arbeidsproduktiviteit wordt gedefinieerd als de hoeveelheid voortgebrachte productie per eenheid arbeid:

$$(2.1.) \quad \text{gem. arb. prod.} = \frac{Y}{a}$$

Bij een gegeven produktievolume en arbeidsproduktiviteit kan het arbeidsvolume worden berekend uit:

$$(2.2.) \quad a = \frac{Y}{\left(\frac{Y}{a}\right)}$$

De vraag naar arbeid wordt dus opgevat als een afgeleide van de productie en de arbeidsproduktiviteit.

ARBEIDSPRODUKTIVITEIT

De structuurvergelijking die de funktionele relatie beschrijft tussen de gemiddelde arbeidsproductiviteit (afhankelijke variabele) en de daarachterliggende factoren (onafhankelijke variabelen) is afgeleid uit een CES-productiefunctie.¹⁾

$$(2.3.) \quad Y = \left\{ v_a^{-\frac{\alpha}{\beta}} (1-b) a^{-\alpha} + v_k^{-\frac{\alpha}{\beta}} b k^{-\alpha} \right\}^{\frac{\beta}{\alpha}}$$

Het onderscheid met de eerder vermelde CES-functie (1.29.) zit in de efficiëntie-parameter v . In de onderhavige functie valt deze uiteen in twee parameters, te weten v_a en v_k . Hierdoor wordt de mogelijkheid opgehouden dat de invloed van de technische ontwikkeling op de efficiëntie van arbeid een andere kan zijn dan die op kapitaal. De koëfficiënten v_a en v_k hebben betrekking op arbeid vermeerderende respektievelijk kapitaal vermeerderende technische ontwikkeling.

In termen van deze functie luidt de vergelijking van de marginale arbeidsproductiviteit:

$$(2.4.) \quad \frac{\delta Y}{\delta a} = -\beta Y^{-\frac{\beta}{\alpha}-1} v_a^{-\frac{\alpha}{\beta}} (1-b) a^{-\alpha-1}$$

Zoals in het voorgaande reeds werd betoogd geschiedt de beloning der produktiefactoren volgens de neo-klassieke beloningstheorie overeenkomstig de waarde van hun marginale fysieke produkt. Met betrekking tot de factor arbeid leidt dit tot de gelijkheid:

$$(2.5.) \quad \frac{L}{P} = \frac{\delta Y}{\delta a}$$

¹⁾ Zie voetnoot pagina 20.

Onder de veronderstelling van konstante meeropbrengsten ($\beta = 1$) en met inachtnaam van (1.4.) en (1.5.) kan vergelijking (2.1.) na enige bewerkingen worden uitgeschreven tot:

$$(2.6.) \quad \frac{Y}{a} = \left\{ \frac{L}{p} \cdot \frac{1}{v_a^{-\alpha} (1-b)} \right\}^{\frac{1}{1+\alpha}}$$

Deze uitdrukking kan lineair worden gemaakt door van linker- en rechterlid de logaritme te nemen:

$$(2.7.) \quad \log \left(\frac{Y}{a} \right) = \frac{1}{1+\alpha} \log \left(\frac{L}{p} \right) + \frac{\alpha}{1+\alpha} \log v_a - \frac{1}{1+\alpha} \log (1-b)$$

Verbaal weergegeven staat in (2.7.) dat de hoogte van de arbeidsproductiviteit logaritmisch afhankelijk is van de reële loonkosten, de gekumuleerde neutrale technische ontwikkeling en de waarde van de konstanten α en $(1-b)$.

Tot nu toe zijn in de beschouwingen over de arbeidsproductiviteit slechts factoren betrokken welke in een neo-klassieke context verband hielden met de aanbodzijde. Door aan vergelijking (2.7.) één of meer vraagbepaalde factoren toe te voegen kunnen evenwel Keneyisiaanse elementen aan de uitdrukking worden gegeven.

Als afgeleide van de vraag naar specifieke eindprodukten lijkt de capaciteitsbezetting van de betrokken bedrijfsklasse de meest voor de hand liggende additionele variabele. Toepassing van deze grootte is thans echter nog niet mogelijk vanwege het ontbreken van voldoende historische gegevens. Derhalve is volstaan met een algemene conjunktuur variabele. Uit het gehele scala van in aanmerking komende conjunktuurindikatoren is gekozen voor de verhouding nationale investeringen in voorraden en het nationaal inkomen¹⁾.

¹⁾ Zie voetnoot pagina 20.

Het voordeel van deze indikator boven bijvoorbeeld het nationale inkomen zelf, of de omvang van de totale nationale werkgelegenheid, is dat zij niet of nauwelijk een structurele komponent bevat. De in het model opgenomen konjunktuurindikator luidt aldus:

$$(2.8.) \quad c = 100 \left(\frac{I_v}{Y_{nn}} \right)$$

waarin: c = konjunktuurindikator

I_v = nominale nationale investeringen in
voorraden door bedrijven

Y_{nn} = nominaal nationaal inkomen

Worden de konstante koëfficiënten $\frac{\alpha}{1+\alpha}$, $\frac{1}{1+\alpha}$ en $\frac{1}{1+\alpha} \log(1-b)$ eenvoudigheidshalve gesymboliseerd door respektievelijk α_1 , α_2 en α_0 , dan resulteert na inkorporatie van (2.8.) in (2.7.) de definitieve vorm van de vergelijking voor de arbeidsproduktiviteit per sektor:

(α_3 = regressie-coëfficiënt)

$$(2.9.) \quad \log \left(\frac{Y}{a} \right) = \alpha_1 \log v_a + \alpha_2 \log \left(\frac{l}{p} \right) + \alpha_3 \left(100 \frac{I_v}{Y_{nn}} \right) + \alpha_0$$

TOEGEVOEGDE WAARDE

De structuurvergelijking die de toegevoegde waarde of produktie per sektor beschrijft is minder eenvormig dan de algemene relatie welke voor de arbeidsproduktiviteit werd gekonstrueerd. De reden hiervan is dat de theoretische produktiviteitsfunctie voor een belangrijk deel geformuleerd is uit universele wetmatigheden met betrekking tot de aanbodzijde, zoals de relatie loonvoet - marginale arbeidsproduktiviteit, de technische ontwikkeling en de konstante substitutie-elasticiteit.

De toegevoegde waarde daarentegen wordt veel meer benaderd vanuit de vraagzijde. Omdat de factoren die de vraag naar specifieke eindprodukten

beïnvloeden per produktgroep kunnen variëren, zullen ook de structuurvergelijkingen van de toegevoegde waarde per sektor onderlinge afwijkingen vertonen. Ondanks de gewenste differentiatie in de verklarende variabelen per sektor, worden in het model, als uitvloeisel van de geringe statistische mogelijkheden, slechts een beperkt aantal grootheden ten tonele gevoerd.

Met betrekking tot sectoren die overwegend een stuwend karakter dragen is de volgende relatie onderzocht:

$$(2.10.) \quad Y_{sr}^s = f \left(Y_n, k_s^i, \frac{p_s}{p} \right)$$

waarin: Y_{sr}^s = toegevoegde waarde van een stuwende sektor in de regio

Y_n = nationaal inkomen

k_s^i = indikator voor de kapitaalintensiteit van de sektor

p_s = prijspeil van de sektor

p = algemeen prijspeil

Het nationale inkomen wordt in relatie (2.10.) beschouwd als de belangrijkste representant voor de potentiële afzetmogelijkheden van een stuwende sektor. In sommige sektorvergelijkingen is deze grootheid evenwel vervangen door een andere, van meer relevantie geachte variabele. Zo is bijvoorbeeld in de vergelijking van de hout- en bouwmaterialen-industrie de toegevoegde waarde afhankelijk gesteld van het produktievolume van de Nederlandse bouwnijverheid.

De verhouding van het sektorale prijspeil en het algemene prijspeil¹⁾ geeft een indicatie over de veranderingen van de relatieve konkurrentiepositie van de sektor tegenover de andere binnenlandse sectoren. Het effect op de produktiewaarde van wijzigingen in de prijsverhouding $\frac{p_s}{p}$ zal afhangen van de prijselasticiteit der eindprodukten van de betreffende sektor.

---

¹⁾. Zie voetnoot pagina 20.

Naast de vraagfactoren Y en $\frac{p_s}{p}$ is ook een aanbodelement in de relatie opgenomen, i.c. de kapitaalintensiteit. Deze variabele is met name van betekenis doordat onder invloed van de internationale arbeidsverdeling uitgesproken arbeidsintensieve sectoren zich langzamerhand verplaatsen naar in economisch opzicht minder ontwikkelde gebieden. De mate van de huidige en toekomstige kapitaalintensiteit wordt derhalve mede bepalend geacht voor de groeipotentie van de sektorale toegevoegde waarde.

Het tempo waarin de kapitaalintensiteit in de tijd wijzigt hangt binnen het raam van de gegeven mogelijkheden af van de mate waarin de bedrijven gebruik maken van de technische en technologische ontwikkelingen. Voor de prognose van de kapitaalintensiteit zijn ten aanzien van de investeringsneiging enige veronderstellingen ingevoerd. Aangenomen is dat de investeringsneiging kan worden ontleed in een autonome- en een geïnduceerde komponent.

Met betrekking tot de autonome investeringsneiging wordt bedoeld op investeringen die gepleegd worden tengevolge van oorzaken welke in de eerste plaats gelegen zijn buiten het economisch proces zelve. Daarbij kan gedacht worden aan bepaalde milieubeschermdende investeringen arbeidbeveiligende investeringen of bijvoorbeeld investeringen die samenhangen met verhoogde kwaliteitsnormen voor de eindprodukten. Ook investeringen die verband houden met de wens tot een grotere technische en organisatorische beheersbaarheid van het produktieproces worden opgevat als uitvloeisel van de autonome investeringsneiging.

De geïnduceerde investeringsneiging heeft betrekking op investeringen die uitgelokt worden door mutaties in de reële loonvoet. Er wordt een positief verband verondersteld tussen de toename van de reële loonvoet en de groei van de kapitaalgoederenvoorraad. Als gevolg van technische en institutionele factoren zal het aanpassingsproces zich evenwel pas na enige tijd kunnen voltrekken. De reële loonkosten in vergelijking (2.11.) zijn daarom in vertraagde vorm opgenomen, waarbij op arbitraire gronden is gekozen voor een time-lag van 3 jaar.

$$(2.11.) \quad k_s^i = \alpha_1 t + \alpha_2 \left(\frac{lsr}{P_s} \right) t^{-3} + \alpha_0$$

waarin: k_s^i = indikator voor de kapitaal-
intensiteit van de sektor

t = trendvariabele

α_1 = parameter, verband houdende met de
autonome investeringsneiging

α_2 = parameter, verband houdende met de
geïnduceerde investeringsneiging

α_0 = konstante koëfficiënt

Voorzover over het algemene en sektorale prijspeil prognoses beschikbaar zijn van bijvoorbeeld het C.P.B. kunnen deze in het model worden gebruikt als exogene variabelen. Indien dit materiaal niet voorhanden is kunnen de prijsbewegingen worden geprognostiseerd met behulp van eenvoudige trendberekeningen. Voor zowel het algemene als het sektorspecifieke prijspeil luidt de relatie dan:

$$(2.12.) \quad p_{(s)} = \alpha_1 t + \alpha_0$$

Ten aanzien van de toegevoegde waarde van voornamelijk verzorgende sectoren zijn de volgende verklarende variabelen onderzocht:

$$(2.13.) \quad Y_{sr}^v = f(Y_r, B_r, k_s^i)$$

waarin: Y_{sr}^v = toegevoegde waarde van een
verzorgende sektor in de regio

B_r = variabele voor de regionale
bevolkingsontwikkeling

Y_r = regionale inkomen

Het zal duidelijk zijn dat het regionale inkomen in vergelijking (2.13.) dezelfde funktie vervult als het nationale inkomen in de vergelijking voor stuwende sectoren.

Ter bepaling van de toekomstige waarde van het regionale inkomen is deze grootheid in een afhankelijke relatie gebracht met het nationale inkomen.

$$(2.14.) \quad Y_p = \alpha_1 Y_p + \alpha_0$$

Naast Y_p is als tweede regio-specifieke vraagfaktor de bevolkingsontwikkeling in (2.13.) opgenomen.

DIREKTE METHODE

De modelvergelijkingen, zoals deze in de vorige paragraaf zijn besproken hebben allen betrekking op de vraag naar arbeid via de hulpvariabelen toegevoegde waarde en gemiddelde arbeidsproduktiviteit, de zogenaamde indirecte methode. Niet alle onderscheiden sectoren worden echter op deze wijze benaderd. Het lijkt ook weinig zinvol de werkgelegenheid van b.v. de overheid met behulp van deze methode te prognotiseren omdat deze van geheel andere factoren afhangt. Naast de overheid kunnen nog andere sectoren worden genoemd waarop de economische veronderstellingen die aan de indirecte methode ten grondslag liggen niet of nauwelijks van toepassing zijn. De prognose van deze categorieën dient dus op andere wijze te geschieden. Sectoren waarvoor het in beginsel mogelijk was vergelijkingen op te stellen volgens de indirecte methode, doch waarbij deze benadering geen bevredigende verklaring van het arbeidsvolume opleverde, zijn eveneens met behulp van de thans te bespreken directe methode geprognotiseerd.

Bij de directe methode wordt het arbeidsvolume van een bepaalde sector rechtstreeks in verband gebracht met de daarop van invloed zijnde factoren. Afhankelijk van het karakter van de sektor zijn de relaties onderzocht tussen het arbeidsvolume per sektor en één of meer variabelen uit vergelijking (2.15.).

$$(2.15.) \quad a_{sr} = f(a_{sn}, B_r, w_r, Y_r)$$

waarin: a_{sr} = arbeidsvolume van de sektor in
de regio

a_{sn} = arbeidsvolume van de sektor in
Nederland

w_r = woningvoorraad in de regio

Het is evident dat in een aantal gevallen de verklarende variabelen uit vergelijking (2.15.) feitelijk alleen invloed uitoefenen op de toegevoegde waarde van de sektor. Dat zij dan toch in een rechtstreeks verband worden gebracht met het arbeidsvolume wordt gewettigd door de indirecte werking van de toegevoegde waarde op het arbeidsvolume.

De aanwezigheid van een zekere relatie tussen de regionale ontwikkeling van het arbeidsvolume en de landelijke ontwikkeling, vormt het belangrijkste fundament van de direkte methode.

Voorzover tussen beide ontwikkelingen afwijkingen bestaan, kunnen deze worden toegeschreven aan structurele en lokationele componenten. De structurele component is het gevolg van verschillen tussen de regionale en nationale bedrijfsklasse naar produktenpakket en opbouw in subsectoren.

De lokationele component geeft aan welk deel van het niet proportionele verloop in groei tussen de regionale en nationale bedrijfsklasse kan worden toegeschreven aan regionale vestigingsplaatsfactoren. Met behulp van additionele variabelen wordt vervolgens getracht de oorzakelijke relaties op te sporen waarop deze groeiverschillen gegrondvest zijn.

Een praktisch nadeel van de direkte methode voor prognose doeleinden, heeft betrekking op de exogene nationale variabelen. Het model is voor haar invoer namelijk sterk afhankelijk van nationale voorspellingen. Deze zullen niet altijd beschikbaar zijn, of het gewenste tijdvak bestrijken.

TRENDS

Nadat de causale relaties van een te verklaren verschijnsel in een modelvergelijking zijn gespecificeerd en de parameter-schattingen hebben plaatsgevonden, kan soms in de onverklaarde residuen nog een ontwikkeling worden onderkend. Deze gewoonlijk als "trend" aangemerkte beweging, duidt dan meestal op een in het model niet gespecificeerde, doch wel van invloed zijnde systematische faktor.

Door opname van een trendvariabele kan deze invloed alsnog expliciet worden gemaakt. De trendvariabele wordt aldus geacht de geaggregeerde invloed weer te geven van één of meer niet expliciet geformuleerde verklarende variabelen. Regionale verschijnselen zoals de aanwezigheid van een uitdijend industrieel kompleks of fraaie natuurgebieden met groeiende watersport- en andere rekreatieve faciliteiten, laten zich moeilijk anders kwantificeren dan met behulp van een gestyleerde trendterm.

Daarnaast kan de trend betrekking hebben op geleidelijke veranderingen in de structuur van het te bestuderen systeem. De verklaringshypothese voor de trendterm is per sektor geassocieerd met een specifiek regionaal verschijnsel.

Soms blijkt het mogelijk dit verschijnsel exakt te omschrijven, soms kan slechts het blote feit van de aanwezigheid worden gekonstateerd. In beide gevallen kleeft aan de formeel-statistische toepassing van een trendvariabele een onvolkomenheid. Voor prognose doeleinden dient namelijk een a priori veronderstelling te worden gemaakt omtrent het toekomstige verloop van het verschijnsel. De betrouwbaarheid van deze veronderstelling zal slechts in bijzondere gevallen getoetst kunnen worden.

Desondanks is opname van de trendvariabele vanuit statistisch en economisch oogpunt te prefereren boven het eenvoudig ignoreren daarvan.

Met betrekking tot de modelvergelijkingen voor de toegevoegde waarde en het arbeidsvolume, respektievelijk (2.10.), (2.13.) en (2.15.), is in de daartoe aanleiding gevende gevallen een trendvariabele opgenomen. Afhankelijk van de gesignaleerde ontwikkeling is een rekenkundig, exponentieel danwel logaritmisch verloop aan deze trendterm toegekend.

SCHATTINGSMETHODE ¹⁾

De parameters van het model zijn geschat met behulp van de kleinste-kwadratenmethode, ook wel regressie-analyse genaamd.

Stel een serie van n waarnemingsreeksen $x_{1k}, x_{2k} \dots x_{mk}, y_k$ ($k = 1, 2 \dots n$), waarop het volgende regressie-model van toepassing is:

$$(2.16.) \quad y_k = \alpha_1 x_{1k} + \alpha_2 x_{2k} + \dots + \alpha_m x_{mk} + \alpha_0 + e_k$$

waarin: y = verklaarde variabele
 $x_1 \dots x_m$ = verklarende variabelen
 e = residukomponent

De beste schatters van $\alpha_1 \dots \alpha_m, \alpha_0$ worden gevonden door toepassing van de kleinste-kwadratenmethode op de waarnemingsreeksen, dus:

$$(2.17.) \quad \sum_{k=1}^n \{ y_k - (\alpha_1 x_{1k} + \dots + \alpha_m x_{mk} + \alpha_0) \}^2 \text{ minimaal}$$

Door de partiële afgeleiden naar $\alpha_1 \dots \alpha_m, \alpha_0$ gelijk aan 0 te stellen ontstaat een stelsel van $m+1$ normaalvergelijkingen, waaruit de schatters kunnen worden opgelost:

$$(2.18.) \quad \alpha_1 S_{11} + \alpha_2 S_{12} + \dots + \alpha_m S_{1m} = S_{1y}$$

$$\alpha_1 S_{i1} + \alpha_2 S_{i2} + \dots + \alpha_m S_{im} = S_{iy}$$

$$\alpha_1 S_{m1} + \alpha_2 S_{m2} + \dots + \alpha_m S_{mm} = S_{my}$$

---

1) Ontleend aan P.M.E.M. van der Grinten en J.M.H. Lenoir, "Statistische procesbeheersing", Spectrum B.V. Utrecht/Antwerpen 1973.

waarin:

$$S_{ii} = \sum_k (x_{ik} - \bar{x}_i)^2 = \sum_k x_{ik}^2 - (\sum_k x_{ik})^2/n$$

$$\begin{aligned} S_{ij} &= \sum_k (x_{ik} - \bar{x}_i) (x_{jk} - \bar{x}_j) = \\ &= \sum_k x_{ik} x_{jk} - (\sum_k x_{ik} \sum_k x_{jk})/n \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} S_{iy} &= \sum_k (x_{ik} - \bar{x}_i) (y_k - \bar{y}) = \\ &= \sum_k x_{ik} y_k - (\sum_k x_{ik} \sum_k y)/n \end{aligned}$$

$$S_{yy} = \sum_k (y_k - \bar{y})^2 = \sum_k y_k^2 - (\sum_k y_k)^2/n$$

$$i, j = 1, 2 \dots m, \quad k = 1, 2 \dots n$$

In matrixnotatie luidt het vergelijkingenstelsel van (2.18.)

$$(2.19.) \quad S_{\alpha} = S_y \text{ met } S = m \times m \text{ matrix}$$

$$(2.20.) \quad x_{\alpha}, S_y = m \times 1 \text{ kolomvektor}$$

De oplossing van (2.20.) wordt gevonden met behulp van de inverse matrix $S^{-1} = C$, waardoor (2.20.) overgaat in:

$$(2.21.) \quad S^{-1} S_{\alpha} = \alpha = C S_y$$

Hieruit volgt voor de regressiecoëfficiënt α_i :

$$(2.22.) \quad \alpha_i = \sum_{j=1}^m c_{ij} S_{jy}$$

waarin: $i = 1, 2 \dots m$

c_{ij} = element van de matrix C

De konstante term x_0 kan worden gevonden uit:

$$(2.23.) \quad \alpha_0 = \bar{y} - (\alpha_1 \bar{x}_1 + \alpha_2 \bar{x}_2 + \dots + \alpha_m \bar{x}_m)$$

De algemene gedaante van de geschatte regressielijn is:

$$(2.24.) \quad y_k = \alpha_1 x_{1k} + \alpha_2 x_{2k} + \dots + \alpha_m x_{mk} + \alpha_0$$

De berekende regressie-coëfficiënten α_i , behorende bij de verklarende variabele x_i , zijn partiële parameters, dat wil zeggen zij geven de invloed van x_i op y na eliminatie van de indirecte samenhang van y met x_i via de overige verklarende variabelen. Deze indirecte invloed is een gevolg van de samenhang tussen x_i en de overige verklarende variabelen. De partiële coëfficiënt α_i geeft dus aan, welke invloed x_i heeft op y als de overige verklarende variabelen konstant worden gehouden.

De multiple correlatie-coëfficiënt R is een maat voor de kwaliteit van de samenhang tussen de verklaarde variabele y en alle verklarende variabelen x_i ($i = 1, 2, \dots, m$). Indien $R = 1$ bestaat er volledige samenhang. Bij $R = 0$ ontbreekt de samenhang volledig.

$$(2.25.) \quad R = \sqrt{\frac{\sum_i^m \alpha_i S_{iy}}{S_{yy}}}$$

Het kwadraat van de correlatie-coëfficiënt is de determinatie-coëfficiënt R^2 . Met behulp van deze grootheid kan worden berekend hoeveel procent van de fluctuaties van y door de regressie wordt verklaard (σ_d).

$$(2.26.) \quad \sigma_d = 100 (1 - \sqrt{1 - R^2})$$

De residuele kwadraatsom S_e is gelijk aan:

$$(2.27.) \quad S_e = S_{yy} - \sum_i \alpha_i S_{iy}$$

Het aantal vrijheidsgraden bedraagt $N-M-1$. De residuvariantie s_e^2 kan geschat worden uit:

$$(2.28.) \quad s_e^2 = \frac{S_e}{n - m - 1}$$

Het $1-\alpha$ -betrouwbaarheidsinterval van de partiële regressie-coëfficiënt α_i is gebaseerd op de t ($n-m-1$)-verdeling. De betrouwbaarheidsgrenzen voor α_i zijn:

$$(2.29.) \quad \alpha_i \pm t_{1-\frac{\alpha}{2}} \sqrt{c_{ii} s_e^2}$$

STATISTISCH MATERIAAL

Indeling naar sectoren

De gehanteerde indeling naar sectoren is gebaseerd op de tweecijferige kode van de standaard Bedrijfsindeling van het Centraal Bureau voor de Statistiek (S.B.I. 1974).

Bij de onderzoekopzet is er naar gestreefd een zo breed mogelijke differentiatie naar bedrijfsklassen aan te brengen. Door de omstandigheid dat in veel publikaties en statistieken twee of meer sectoren worden samengevoegd, bleek dit een zeer ambitieus verlangen waaraan slechts in beperkte mate uitvoering kon worden gegeven. Omdat per publikatie andere samentrekkingen plaatsvinden moesten soms reeds gekombineerde bedrijfsklassen tot nog grotere eenheden worden geaggregeerd. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in een sektorverdeling zoals deze in tabel 2.1

staat weergegeven. Naast de benaming en de SBI-kode van de sectoren zijn in de tabel opgenomen de daarmee korresponderende regelnummers uit de tabellen van de Regionale Economische Jaarcijfers en de vergelijkbare regelnummers van de tabellen uit bijlage D van het Centraal Economisch Plan 1979.

Arbeidsvolume

Het arbeidsvolume is een jaargemiddelde herleid tot manjaren, dat wil zeggen personen die niet gedurende het gehele jaar een volledige werkring hebben gehad tellen slechts gedeeltelijk mee en wel op basis van het aantal dagen of gedeelten van dagen gedurende welke deze werkring voor hen bestond. De gegevens hebben betrekking op alle arbeidskrachten die - ongeacht hun nationaliteit en woonplaats - in de regio gedurende de periode van een jaar zijn waargenomen, zowel burgerlijke arbeidskrachten als militairen, waaronder ook dienstplichtigen.

De cijfers omvatten naast de categorie werknemers tevens de categorieën zelfstandige bedrijfshoofden en meewerkende gezinsleden.

TABEL 2.1 Sektorindeling

Bedrijfsklasse	S.B.I.-kode	R.E.J.	C.E.P.
Landbouw, bosbouw en visserij	0	1	1
Voedings- en genotmiddelenind.	20, 21	4, 5, 6	2, 3, 4
Textiel- kleding- en schoenind.	22-24	7, 8, 9	5, 6
Papier- en grafische industrie	26, 27	11, 12	7
Hout- en bouwmaterialenind.	25, 32	10, 15	8
Chemische en rubberindustrie	29-31	14	9
Basismetalaalindustrie	33	16	10
Metaalprodukten en optische ind.	34, 35, 38, 39 exkl. 39.5	17, 20	11
Elektrotechnische industrie	36	18	12
Transportmiddelenindustrie	37	19	13
Aardolie-industrie	28	13	14
INDUSTRIE	2/3	4/20	2/14
Delfstoffenwinning	1	2, 3	15
Openbare nutsbedrijven	4	21	16
NIJVERHEID	1/4	3/21	2/16
Bouwnijverheid	5, deel 83	22	17
Handel	61/66, deel 83	deel 23	19
Zakelijke diensten	84, 85, 67, 68	deel 23, 27	deel 24
Zee- en luchtvaart	73, 75	24	20
Transport en comm. bedrijven	71, 72, 74, 76, 77	25	21
Bank- en verzekeringswezen	81, 82	26	22
Maatschappelijke diensten	91, 929, 93/99	28, 29, 30	23, deel 24
DIENSTEN	6/9 exkl. 90,92	23/30	18/24
Overheid	90, 92	36	--
TOTAAL	0/9	37	

totale metaalindustrie = s.b.i- 33 t/m 39 excl. 39.5

Over het zojuist gedefinieerde arbeidsvolume¹⁾ zijn landelijk per sektor historische gegevens beschikbaar (Nationale Rekeningen C.B.S., Centraal Economisch Plan C.P.B.).

Dit materiaal is echter niet naar regio's gedifferentieerd. Derhalve zijn de reeksen voor het C.O.R.O.P.-gebied Arnhem-Nijmegen afzonderlijk gekonstrueerd, waarbij in grote lijnen de volgende werkwijze is gevolgd:

Het aantal in de regio werkzame personen is per sektor over een reeks van jaren uitgedrukt als percentage van de landelijke werkgelegenheid. Vervolgens zijn deze percentages gehanteerd bij de toerekening van het nationale arbeidsvolume naar de regio.

De belangrijkste informatiebronnen zijn daarbij geweest:

De ontwikkeling van de werkgelegenheid per bedrijfsklasse en per gewest in Nederland (N.E.I.), Statistiek Werkzame Personen (C.B.S.), alsmede door het Centraal Planbureau ter beschikking gesteld materiaal. Aanvullend werd gebruik gemaakt van de volkstelling 1960 en 1971 (C.B.S.) de Algemene Industrie Statistiek (C.B.S.) en de Provinciale Werkgelegenheidsenquête.

Demografische gegevens

Statistiek Bevolking der gemeenten in Nederland (C.B.S.)

Indikator kapitaalintensiteit

De grootte waaruit de indikator voor de kapitaalintensiteit berekend is, heeft per sektor betrekking op de afschrijvingen per manjaar. Deze verhouding is om twee redenen verkozen boven de op het eerste gezicht wellicht meer voor de handliggende eenheid: investeringen per manjaar. Ten eerste fluktuëren de afschrijvingen in de tijd veel minder heftig dan de investeringen. Deze laatste kunnen in een bepaald jaar sterk beïnvloed zijn door omvangrijke incidentele investeringen (nieuwbouw e.d.)

---

1) Regionale Economische Jaarcijfers 1975 - 1976. C.B.S.

Ten tweede bevat de reeks afschrijvingen per manjaar meer consistente informatie omtrent groei en omvang van de kapitaalgoederenvoorraad. De reeks is minder gevoelig voor de keuze van het basisjaar, immers zij bezit zowel een gekumuleerde afschrijvingskomponent van de investeringen uit het verleden, als een komponent met betrekking tot de investeringen gedaan in het laatste waarnemingsjaar. De indikator voor de kapitaalintensiteit is per sektor en per jaar berekend uit:

$$(2.30.) \quad k_s^i = \left\{ \frac{A_{st}}{a_{st}} \middle/ \frac{\sum_s A_{st}}{\sum_s a_{st}} \right\} \times 100$$

waarin: A_s = afschrijvingen per sektor
 t = 1963, 1964 . . . 1979
 $\bar{t}$ = 1975

De hoogte van de afschrijvingen en de omvang van het arbeidsvolume zijn voor de jaren 1963 t/m 1976 afkomstig uit de Nationale Rekeningen (C.B.S.).

Voor de ontbrekende jaren 1977 - 1979 zijn schattingen gemaakt. De cijfers hebben steeds betrekking op landelijke gegevens, zodat de daaruit berekende indicatoren een nationaal karakter dragen. De sektor overheid is bij de berekeningen buiten beschouwing gebleven.

Loonvoet

De historische reeksen over de regionale loonvoet per sektor berusten wegens gebrek aan voldoende statistisch materiaal op schattingen. Daartoe is de veronderstelling ingevoerd dat de produktie-elasticiteiten van arbeid in de regio dezelfde zijn als de landelijke, dus:

$$(2.31.) \quad \frac{\delta Y_{sn}}{Y_{sn}} \middle/ \frac{\delta a_{sn}}{a_{sn}} = \frac{\delta Y_{sr}}{Y_{sr}} \middle/ \frac{\delta a_{sr}}{a_{sr}}$$

Blijkens de vergelijkingen (1.32.) en (1.35.) impliceert dit dat ook de regionale en nationale loonquote (respektievelijk π_{asr} en π_{asn}) per sektor aan elkaar gelijk zijn:

$$(2.32.) \quad \pi_{asn} = \pi_{asr}$$

Voor de landelijke loonquote geldt:

$$(2.33.) \quad \pi_{asn} = \frac{L_{sn}}{a_{sn}} \quad \frac{Y_{sn}}{a_{sn}}$$

waarin: L_{sn} = loonsom van de landelijke sektor

waarna voor de regionale loonvoet per sektor volgt:

$$(2.34.) \quad l_{sr} = \pi_{asr} \left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right)$$

De landelijke loonvoet $\left(\frac{L_{sn}}{a_{sn}} \right)$ is voor de jaren 1963 t/m 1976 berekend uit de Nationale Rekeningen (C.B.S.). Voor de jaren 1977 t/m 1979 is een schatting van de loonvoet gemaakt met behulp van de loonkostenindices uit de Sociale Maandstatistieken (C.B.S.).

Nationaal inkomen

Centraal Economisch Plan 1979 (C.P.B.).

Prijspeil

Van zowel het algemene als het sektorale prijspeil zijn indexcijfers vervaardigd met behulp van door het Centraal Planbureau verstrekt materiaal over de relatieve jaarlijkse prijsmutatie. De cijfers hebben betrekking op nationale gegevens.

Regionaal inkomen

Het regionale inkomen voor de jaren 1970 en 1972 - 1976 staat vermeld in de Regionale Economische Jaarcijfers (C.B.S.). Voor de jaren 1963 - 1969, 1971 - 1972 en 1977 - 1979 zijn de individueel gekonstrueerde toegevoegde waarde bedragen per sektor getotaliseerd tot het regionale inkomen (zie de paragraaf over de toegevoegde waarde per sektor).

Technische ontwikkeling

Omtrent het verloop van de technische ontwikkeling zijn geen gegevens beschikbaar. Omdat de technische ontwikkeling een gestaag voortschrijdend proces is, en dus verwacht mag worden dat ook de invloed op de hoogte van de arbeidsproduktiviteit in de tijd gelijkmatig verloopt, is zij in de vergelijking van de arbeidsproduktiviteit eenvoudigheidshalve voorgesteld als een trendvariabele. Verondersteld is dat de waarde van $\log v_a$ uit vergelijking (2.9.) gelijk is aan t , waarbij $t = 1$ voor de eerste waarnemingsperiode, $t = 2$ voor de tweede periode etc.¹⁾

Toegevoegde waarde per sektor

De Regionale Economische Jaarcijfers 1970 en 1972 t/m 1976 vermelden de toegevoegde waarde per sektor per C.O.R.O.P.-gebied. De toegevoegde waarde voor de ontbrekende jaren voor het C.O.R.O.P.-gebied Arnhem-Nijmegen is per sektor gekonstrueerd met behulp van regressie-analyses. Hierbij is rekening gehouden met de binnen de waarnemingsperiode gekonstateerde verschillen en overeenkomsten tussen de regionale en de nationale ontwikkelingen, zowel met betrekking tot de toegevoegde waarde zelf als tot het desbetreffende arbeidsvolume. De schattingen hebben plaatsgevonden over de jaren 1963 - 1969, 1971 - 1972 en 1977 - 1979. In de meeste gevallen werd een bevredigend resultaat gevonden met behulp van de relatie:

---

¹⁾ Zie voetnoot pagina 20.

$$(2.35.) \quad Y_{sr} = \alpha_1 \left(\frac{a_{sr}}{a_{sn}} \right) Y_{sn} + \alpha_2 Y_{sn}$$

waarin: α_1 en α_2 regressie-coëfficiënten

De konstruktie van Y_{sr} is voor de ontbrekende jaren dus geschied op basis van de voor deze jaren wel bekende grootheden a_{sr} , a_{sn} en Y_{sn} . De cijfers voor de toegevoegde waarde per sektor zijn ontleend aan de Nationale Rekeningen en de Regionale Economische Jaarcijfers (beide C.B.S.). Daarnaast is gebruik gemaakt van door het Centraal Planbureau verstrekt materiaal.

Totale investeringen in voorraden, woningen en overige vaste aktiva door bedrijven en de overheidsinvesteringen

Centraal Economisch Plan 1979 (C.P.B.).

Woningvoorraad

Woningstatistiek (C.B.S.).

GESPECIFICEERD VERGELIJKINGENSTELSEL, REGRESSIE-RESULTATEN EN SIMULATIE

De in de vorige paragrafen besproken algemene vormgeving van de modelvergelijkingen worden in deze paragraaf gespecificeerd weergegeven. Om de notatie niet te overladen, zijn in de vergelijkingen de suffix'en voor de periode-aanduiding achterwege gebleven. Slechts in het geval dat een variabele in vertraagde vorm is opgenomen, is een periode-suffix vermeld; in alle andere gevallen hebben de variabelen betrekking op dezelfde periode.

In de tabellen worden de resultaten van de regressie-analyses vermeld met betrekking tot de parameters en konstanten. De standaarddeviaties van de parameters staan tussen haakjes genoteerd. Tevens zijn in de tabel opgenomen de waarden die aan de trendvariabele t zijn toegekend, de korrelatie-koëfficiënt R , de determinatie-koëfficiënt R^2 en tenslotte het aantal graden van vrijheid df .

Teneinde enig inzicht te krijgen in de voorspelkwaliteit van het model met betrekking tot het verleden, is per sektor een simulatie gemaakt van het arbeidsvolume over de schattingsperiode 1963 - 1979. De berekende waarden zijn vervolgens tesamen met het feitelijke verloop in grafiek gebracht, waardoor een goed beeld van de aanpassing kan worden verkregen.

LIJST VAN GEBRUIKTE SYMBOLEN

a_{sn}	= arbeidsvolume van de sektor in Nederland in duizenden manjaren
a_{sr}	= arbeidsvolume van de sektor in de regio in duizenden manjaren
$\alpha_{0,3}$	= regressie-coëfficiënten
B_{rg}	= jaarlijkse procentuele bevolkingsgroei in de regio
B_{ri}	= bevolkingsindex van de regio, 1963 = 100
e	= getal e
I_n	= bruto investeringen door overheid en bedrijven in woningen en overige vaste aktiva in mln. gld., prijspeil 1975
I_{ni}	= indexcijfer bruto investeringen door overheid en bedrijven in woningen en overige vaste aktiva, 1963 = 100
I_v	= nationale bruto investeringen door bedrijven in voorraden in mln. gld., lopende prijzen
l_{sr}	= nominale loonvoet per manjaar van de sektor in de regio in duizenden gld.
λ	= exponent, behorende bij trendvariabele
p	= algemeen prijspeil, 1963 = 100
p_s	= prijspeil van de sektor in Nederland, 1963 = 100
t	= trendvariabele
w_r	= indexcijfer woningvoorraad in de regio, 1960 = 100
Y_n	= bruto nationaal inkomen tegen marktprijzen in mln. gld., prijspeil 1975
Y_{nn}	= nominaal netto nationaal produkt tegen marktprijzen in mln. gld.
Y_r	= bruto regionaal inkomen tegen marktprijzen in mln. gld., prijspeil 1975

Y_{sn} = bruto toegevoegde waarde tegen marktprijzen in mln.
gld. van de sektor in Nederland, prijspeil 1975

Y_{sr} = bruto toegevoegde waarde tegen marktprijzen in mln.
gld. van de sektor in de regio, prijspeil 1975

LANDBOUW

$$(2.36.) \quad Y_{sr} = \alpha_1 Y_{sn} + \alpha_2 t^\lambda + \alpha_0$$

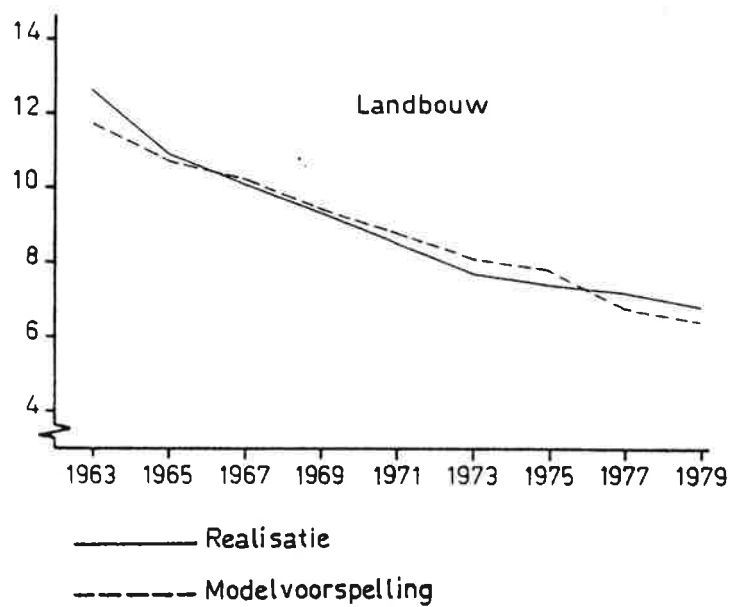
$$(2.37.) \quad \log \left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right) = \alpha_1 t + \alpha_2 \log \left(\frac{l_{sr}}{p_s} \right) + \alpha_3 \left\{ 100 \left(\frac{I_v}{Y_{nn}} \right) \right\} + \alpha_0$$

$$(2.38.) \quad a_{sr} = \frac{Y_{sr}}{\left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right)}$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.36.)	(2.37.)
α_0	127,1365288	0,8155870877
α_1	0,013040792 (0,0038991687)	0,0148990859 (0,0045318511)
α_2	-9,30642397 (6,867025452)	0,3330550987 (0,2139590351)
α_3		0,010152762 (0,0064909161)
t	1,2...17	1,2...17
λ	0,5	
R^2/R	0,867/0,931	0,962/0,981
df	14	13

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

$$(2.39.) \quad Y_{sr} = \alpha_1 Y_n + \alpha_2 k_s^i + \alpha_3 \left\{ 100 \left(\frac{p_s}{p} \right) \right\} + \alpha_0$$

$$(2.40.) \quad k_s^i = \alpha_1 \left(\frac{l_{sr}}{p_s} \right)_{t-3} + \alpha_0$$

$$(2.41.) \quad p_s = \alpha_1 t + \alpha_0$$

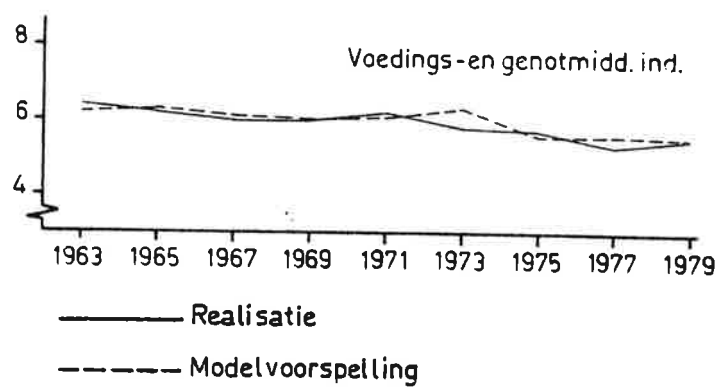
$$(2.42.) \quad \log \left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right) = \alpha_1 t + \alpha_2 \log \left(\frac{l_{sr}}{p_s} \right) + \alpha_3 \left\{ 100 \left(\frac{I_v}{Y_{nn}} \right) \right\} + \alpha_0$$

$$(2.43.) \quad a_{sr} = \frac{Y_{sr}}{\left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right)}$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.39.)	(2.40.)	(2.41.)	(2.42.)
α_0	-112,3741895	-41,90637368	139,2857143	0,6774541725
α_1	0,0019157919 (0,0003006416)	6,999922035 (0,2501280495)	6,539285714 (0,913205432)	0,0035425101 (0,0036105949)
α_2	0,1255548123 (0,1243657146)			0,6589717007 (0,0904542139)
α_3	0,3391521112 (0,7891953286)			0,0022206468 (0,0025450365)
t			1,2...8	1,2...17
R^2/R	0,982/0,991	0,982/0,991	0,895/0,946	0,998/0,999
df	13	15	6	13

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

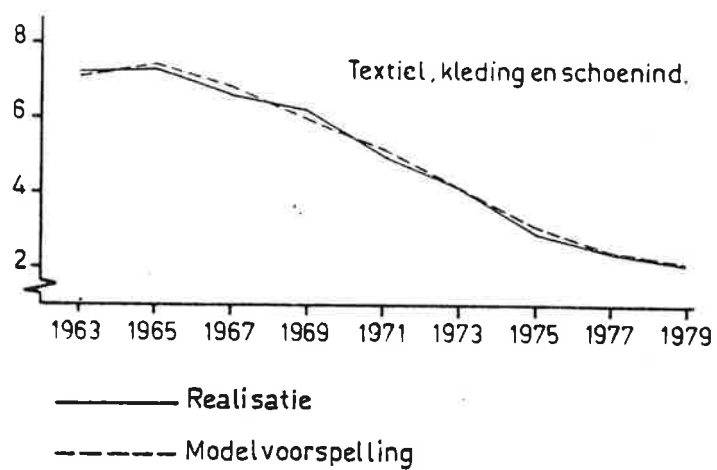
TEXTIEL- KLEDING- EN SCHOENINDUSTRIE

$$(2.44.) \quad \alpha_{sr} = \alpha_1 \alpha_{sn} + \alpha_2 t^\lambda + \alpha_0$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.44.)
α_0	-10,54880279
α_1	0,0487235815 (0,0029989699)
α_2	6,341710966 (1,377402882)
t	1,2...17
λ	0,125
R^2/R	0,990/0,995
df	14

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

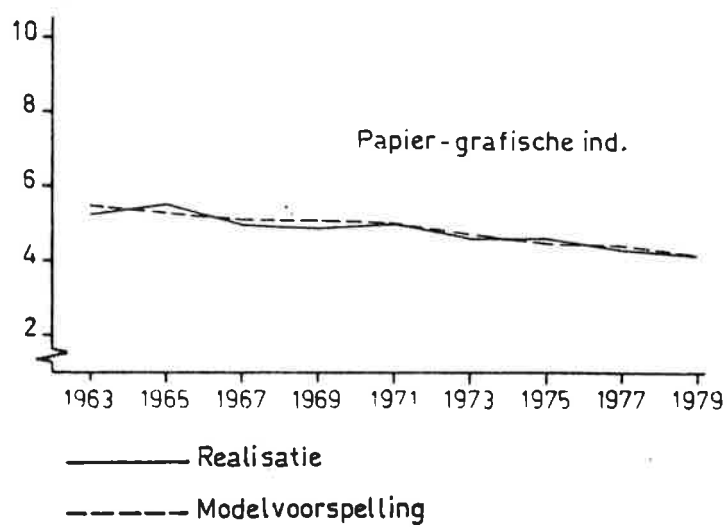
PAPIER- EN GRAFISCHE INDUSTRIE

$$(2.45.) \quad a_{sr} = \alpha_1 a_{sn} + \alpha_2 B_{ri} + \alpha_3 t^\lambda + \alpha_0$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.45)
α_0	-8,66804053
α_1	0,0437512668 (0,0110241132)
α_2	0,0557291314 (0,0600832603)
α_3	-1,05022951 (0,680621043)
t	1,2...17
λ	0,5
R^2/R	0,910/0,954
df	13

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

HOUT- EN BOUWMATERIALENINDUSTRIE

$$(2.46.) \quad Y_{sr} = \alpha_1 \overset{1)}{Y_{sn}} + \alpha_2 k_s^i + \alpha_3 \{100(\frac{p_s}{p})\} + \alpha_0$$

$$(2.47.) \quad k_s^i = \alpha_1 t + \alpha_2 (\frac{l_{sr}}{p_s})_{t-3} + \alpha_0$$

$$(2.48.) \quad p_s = \alpha_1 t + \alpha_0$$

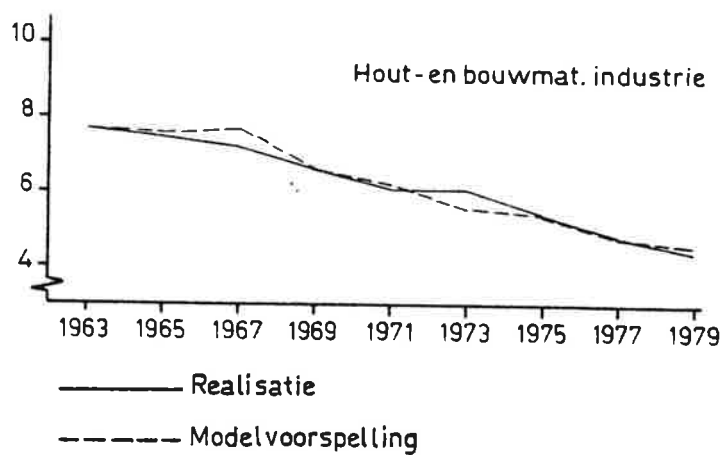
$$(2.49.) \quad \log(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}}) = \alpha_1 t + \alpha_2 \log(\frac{l_{sr}}{p_s}) + \alpha_3 \{100(\frac{I_v}{Y_{nn}})\} + \alpha_0$$

$$(2.50.) \quad \alpha_{sr} = \frac{Y_{sr}}{(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}})}$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.46.)	(2.47.)	(2.48.)	(2.49.)
α_0	195,9842633	-24,20721275	123,5107143	0,6487688225
α_1	0,0071510913 (0,0030897259)	4,865165618 (4,308087114)	11,31428571 (0,3950408286)	0,0081154755 (0,0041350648)
α_2	0,4114899781 (0,0543070043)	3,988358187 (2,673870409)		0,5652076248 (0,1055345069)
α_3	-1,625607413 (0,4063002761)			0,0059753102 (0,0054916689)
t		1,2...17	1,2...8	1,2...17
R^2/R	0,916/0,957	0,927/0,963	0,992/0,996	0,986/0,993
df	13	14	6	13

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

---

1) Toegevoegde waarde Nederlandse bouwnijverheid.

CHEMISCHE EN RUBBERINDUSTRIE

$$(2.51a) \quad Y_{sr} = (\alpha_1 e^{\alpha_0 t}) Y_{sn}$$

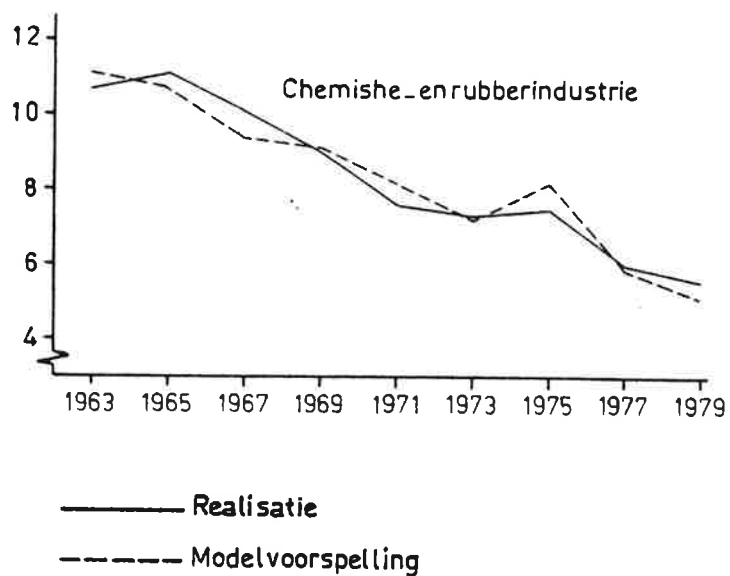
$$(2.51b) \quad \log \left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right) = \alpha_1 t + \alpha_2 \log \left(\frac{l_{sr}}{p_s} \right) + \alpha_3 \left\{ 100 \left(\frac{I_v}{Y_{nn}} \right) \right\} + \alpha_0$$

$$(2.51c) \quad a_{sr} = \frac{Y_{sr}}{\left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right)}$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.51a)	(2.51b)
α_0	-0,0883854	0,469180772
α_1	0,105122 (0,0136561716)	0,0020467466 (0,0018538279)
α_2		0,7885099272 (0,0713201617)
α_3		0,0177636263 (0,0055775153)
t	1,2...17	1,2...17
e	grondtal e 2,718281828	
R^2 / R	0,957/0,978	0,974/0,987
df	15	13

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

BASISMETAALINDUSTRIE

$$(2.52.) \quad Y_{sr} = \alpha_1 Y_n + \alpha_0$$

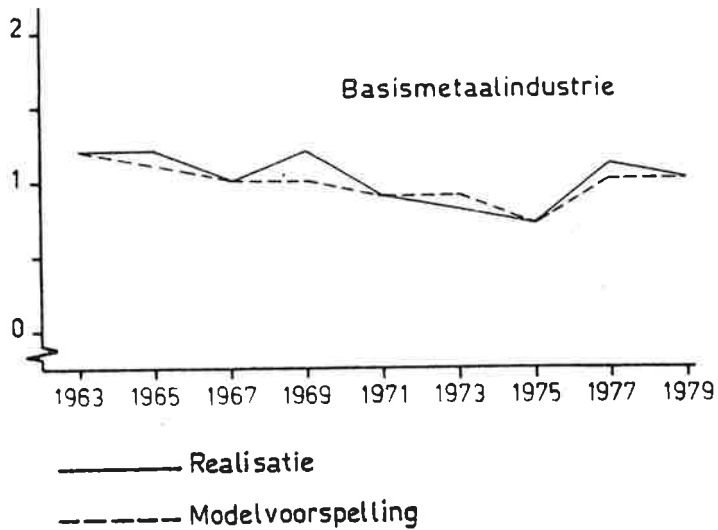
$$(2.53.) \quad \log \left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right) = \alpha_1 \log \left(\frac{l_{sr}}{p_s} \right) + \alpha_0$$

$$(2.53a.) \quad a_{sr} = \frac{Y_{sr}}{\left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right)}$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.52.)	(2.53.)
α_0	6,671357438	0,699036585
α_1	0,0001476762 (0,0000407325)	0,6392716528 (0,033469145)
R^2/R	0,462/0,680	0,960/0,980
df	15	15

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

METAALPRODUKTEN- MACHINE EN OVERIGE INDUSTRIE

$$(2.54.) \quad Y_{sr} = \alpha_1 I_n + \alpha_2 k_s^i + \alpha_3 \left\{ 100 \left(\frac{p_s}{p} \right) \right\} + \alpha_0$$

$$(2.55.) \quad k_s^i = \alpha_1 t + \alpha_2 \left(\frac{l_{sr}}{p_s} \right)_{t-3} + \alpha_0$$

$$(2.56.) \quad p_s = \alpha_1 t + \alpha_0$$

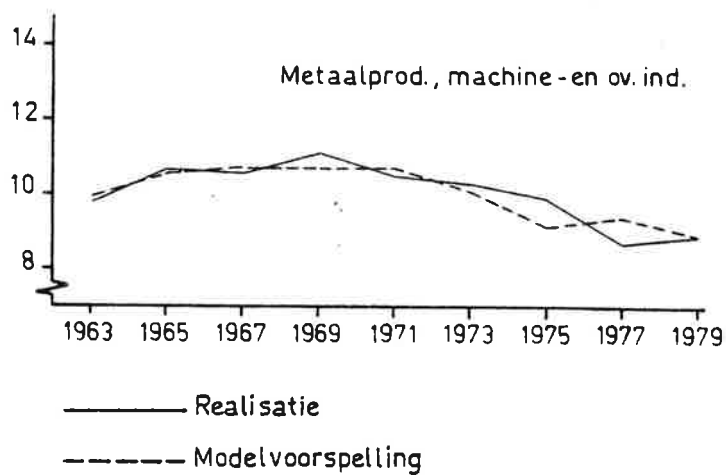
$$(2.57.) \quad \log \left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right) = \alpha_1 t + \alpha_2 \log \left(\frac{l_{sr}}{p_s} \right) + \alpha_3 I_{ni} + \alpha_0$$

$$(2.58.) \quad a_{sr} = \frac{Y_{sr}}{\left(\frac{l_{sr}}{a_{sr}} \right)}$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.54.)	(2.55.)	(2.56.)	(2.57.)
α_0	213,9518738	-12,40669737	123,775	1,03282116
α_1	5,351664085 (1,83325463)	4,729601179 (2,639210598)	10,325 (0,6477754976)	0,0043112597 (0,0028534529)
α_2	0,0855455658 (0,3779403839)	1,4050167 (1,794532569)		0,2326589345 (0,1486666724)
α_3	-1,156899463 (1,1336569857)			0,000903238 (0,0003839257)
t		1,2...17	1,2...8	1,2...17
R^2 / R	0,895/0,946	0,941/0,970	0,976/0,988	0,970/0,985
df	13	14	6	13

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

BIJLAGE 3.2.

ELEKTROTECHNISCHE INDUSTRIE

$$(2.59.) \quad Y_{sr} = \alpha_1 Y_n + \alpha_2 \left\{ 100 \left(\frac{I_v}{Y_{nn}} \right) \right\} + \alpha_3 \left\{ 100 \left(\frac{p_s}{p} \right) \right\} + \alpha_0$$

$$(2.60.) \quad p_s = \alpha_1 t + \alpha_0$$

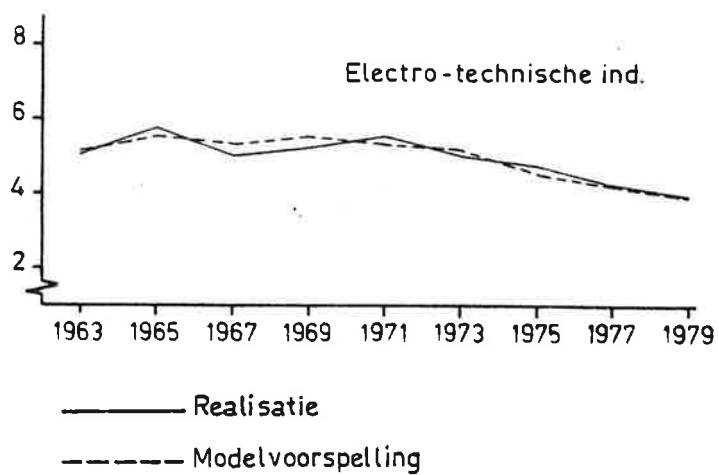
$$(2.61.) \quad \log \left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right) = \alpha_1 t + \alpha_2 \log \left(\frac{l_{sr}}{p_s} \right) + \alpha_3 \left\{ 100 \left(\frac{I_v}{Y_{nn}} \right) \right\} + \alpha_0$$

$$(2.62.) \quad a_{sr} = \frac{Y_{sr}}{\left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right)}$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.59.)	(2.60.)	(2.61.)
α_0	84,88146895	101,5214286	0,9702107643
α_1	0,0007456922 (0,0001222268)	3,961904762 (0,4340609625)	0,0168755441 (0,006771687)
α_2	6,825941917 (1,921043497)		0,281591725 (0,135186668)
α_3	-0,9218592977 (0,3402249728)		0,0132739294 (0,005952297)
t		1,2...8	1,2...17
R^2/R	0,974/0,987	0,933/0,966	0,988/0,994
df	13	6	13

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

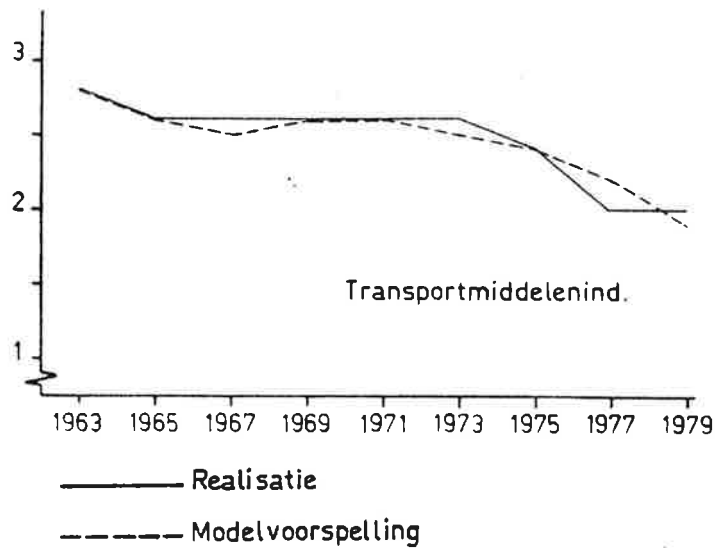
TRANSPORTMIDDELENINDUSTRIE

$$(2.63.) \quad a_{sn} = \alpha_1 a_{sn} + \alpha_2 t^\lambda + \alpha_0$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.63.)
α_0	-0,4970712063
α_1	0,0526233437 (0,007571423)
α_2	-0,9738281373 (0,210422296)
t	1,2...17
λ	0,125
R_2/R	0,889/0,943
df	13

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

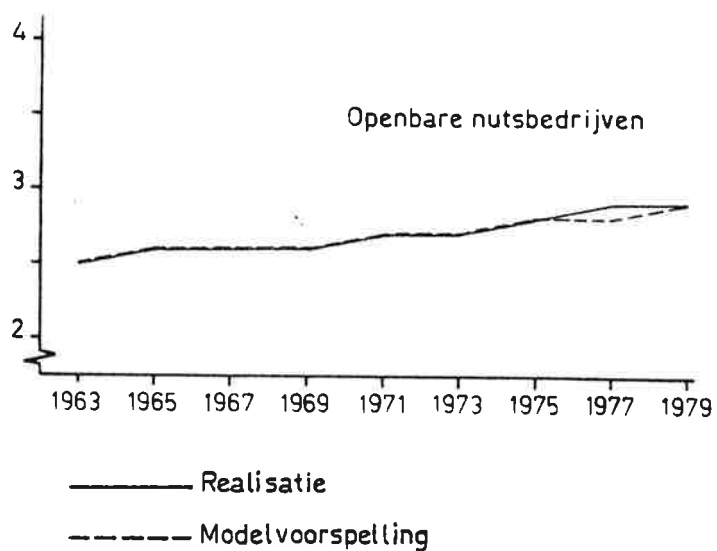
OPENBARE NUTSBEDRIJVEN

$$(2.64.) \quad a_{sr} = \alpha_1 Y_r + \alpha_2 B_{ri} + \alpha_3 \log t + \alpha_0$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.64.)
α_0	-1,646137594
α_1	0,0000209395 (0,0000676221)
α_2	0,0225729713 (0,000154148)
α_3	-0,556752986 (0,283214489)
t	2,3...18
R^2/R	0,884/0,940
df	13

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

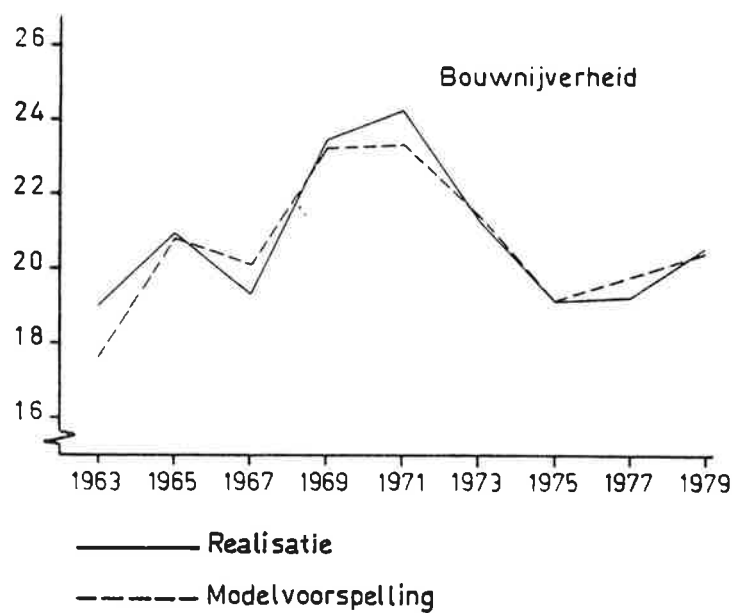
BOUWNIJVERHEID

$$(2.65.) \quad \alpha_{sr} = \alpha_1 \alpha_{sn} + \alpha_2 w_r + \alpha_3 (1 + B_{rg}) + \alpha_0$$

Regressieresultaten

spec.. var.	(2.65.)
α_0	-66,89323647
α_1	0,076972158 (0,0073354999)
α_2	0,0118353218 (0,01476934)
α_3	49,91968232 (74,52661949)
R^2/R	0,889/0,943
df	13

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

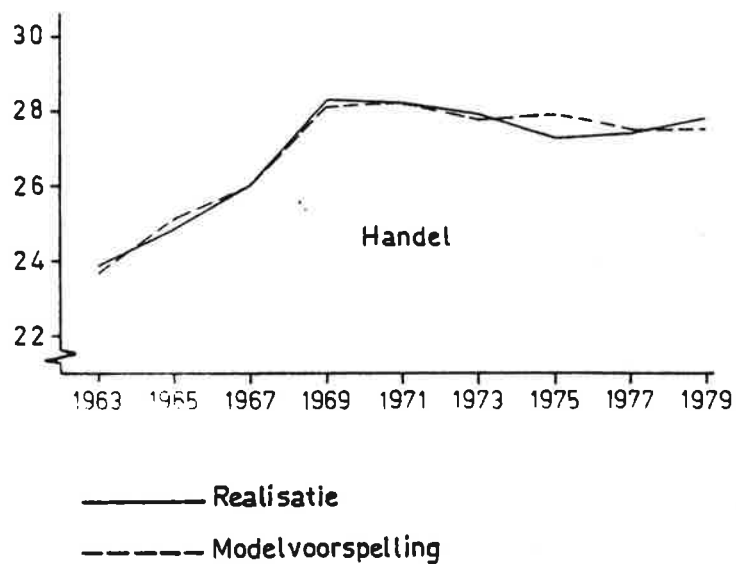
HANDEL

$$(2.66) \quad a_{sr} = \alpha_1 a_{sn} + \alpha_2 Y_r + \alpha_3 (1 + B_{rg}) + \alpha_0$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.66)
α_0	-1,686980675
α_1	0,0378972801 (0,0036304796)
α_2	0,0001352059 (0,0001794495)
α_3	0,4555752205 (0,3932802512)
R^2/R	0,958/0,979
df	13

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

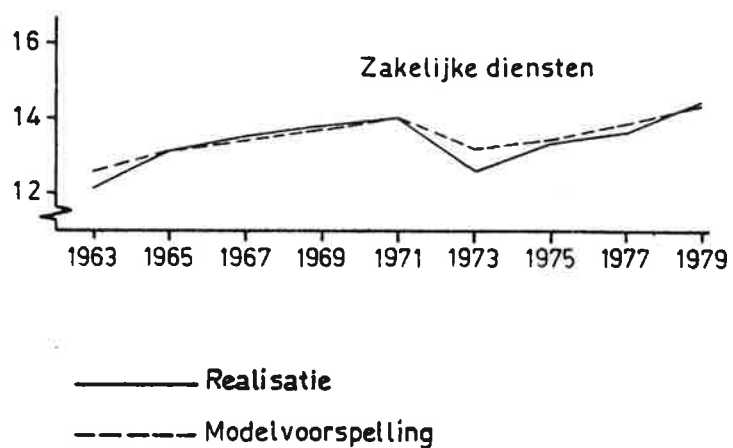
ZAKELIJKE DIENSTEN

(2.67.)
$$a_{sr} = \alpha_1 a_{sn} + \alpha_2 (1+B_{rg}) + \alpha_3 t^\lambda + \alpha_0$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.67)
α_0	-4,288499468
α_1	0,0577886279 (0,0170888483)
α_2	0,4856642652 (0,2923303183)
α_3	-0,8573215952 (0,4475274045)
t	1,2...17
λ	0,5
R^2/R	0,692/0,832
df	13

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

TRANSPORT EN COMMUNICATIEBEDRIJVEN

$$(2.69.) \quad Y_{sr} = \alpha_1 Y_r + \alpha_2 k_s^i + \alpha_3 B_{ri} + \alpha_0$$

$$(2.70.) \quad k_s^i = \alpha_1 t + \alpha_2 \left(\frac{l_{sr}}{p_s} \right) t^{-3} + \alpha_0$$

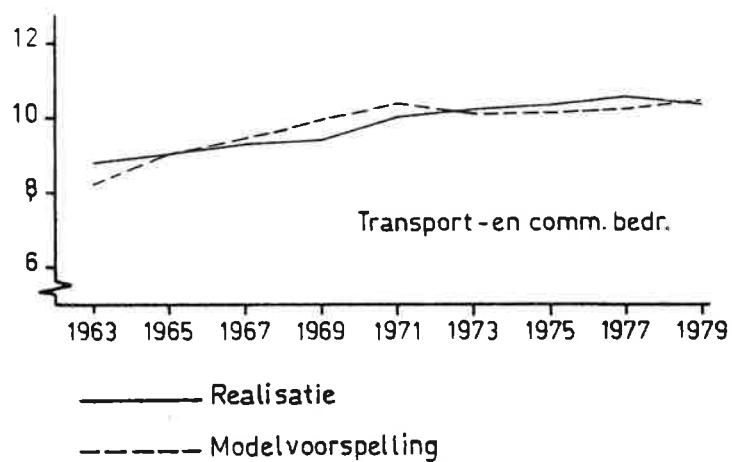
$$(2.71.) \quad \log \left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right) = \alpha_1 t + \alpha_2 \log \left(\frac{l_{sr}}{p_s} \right) + \alpha_3 \left\{ 100 \left(\frac{I_v}{Y_{nn}} \right) \right\} + \alpha_0$$

$$(2.72.) \quad a_{sr} = \frac{Y_{sr}}{\left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right)}$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.69.)	(2.70.)	(2.71.)
α_0	-564,3924229	-107,8998775	0,727775548
α_1	0,0235935976 (0,0300339935)	5,175374252 (3,785666027)	0,0084777637 (0,0035644461)
α_2	0,3514516464 (0,1176783034)	11,33693509 (2,793065918)	0,5152869999 (0,1494047744)
α_3	3,23632741 (3,038390266)		0,0025093934 (0,0041773087)
t		1,2...8	1,2...17
R^2/R	0,972/0,982	0,964/0982	0,984/0,992
df	13	6	13

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

BANK- EN VERZEKERINGSWEZEN

$$(2.73.) \quad Y_{sr} = \alpha_1 Y_r + \alpha_2 k_s^i + \alpha_3 B_i + \alpha_0$$

$$(2.74.) \quad k_s^i = \alpha_1 t + \alpha_2 \left(\frac{l_{sr}}{p_s} \right)_{t-3} + \alpha_0$$

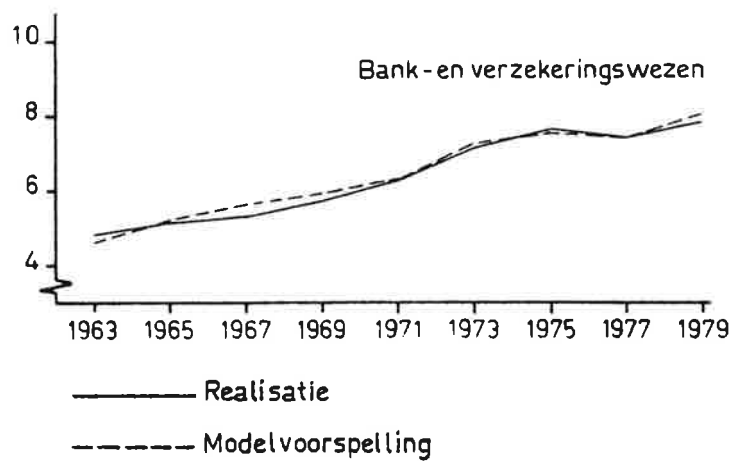
$$(2.75.) \quad \log \left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right) = \alpha_1 \log \left(\frac{l_{sr}}{p_s} \right) + \alpha_0$$

$$(2.76.) \quad a_{sr} = \frac{Y_{sr}}{\left(\frac{Y_{sr}}{a_{sr}} \right)}$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2,73.)	(2.74.)	(2.75.)
α_0	-642,1217855	-5,941423586	0,5044383906
α_1	0,0451127157 (0,0185746085)	2,280810963 (1,035739502)	0,7920065934 (0,0184657904)
α_2	3,290547163 (0,6028610868)	0,2199584485 (0,5606849162)	
α_3	2,986965875 (1,856844912)		
t		1,2...17	
R^2/R	0,994/0,997	0,945/0,972	0,992/0,996
df	13	13	13

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren.

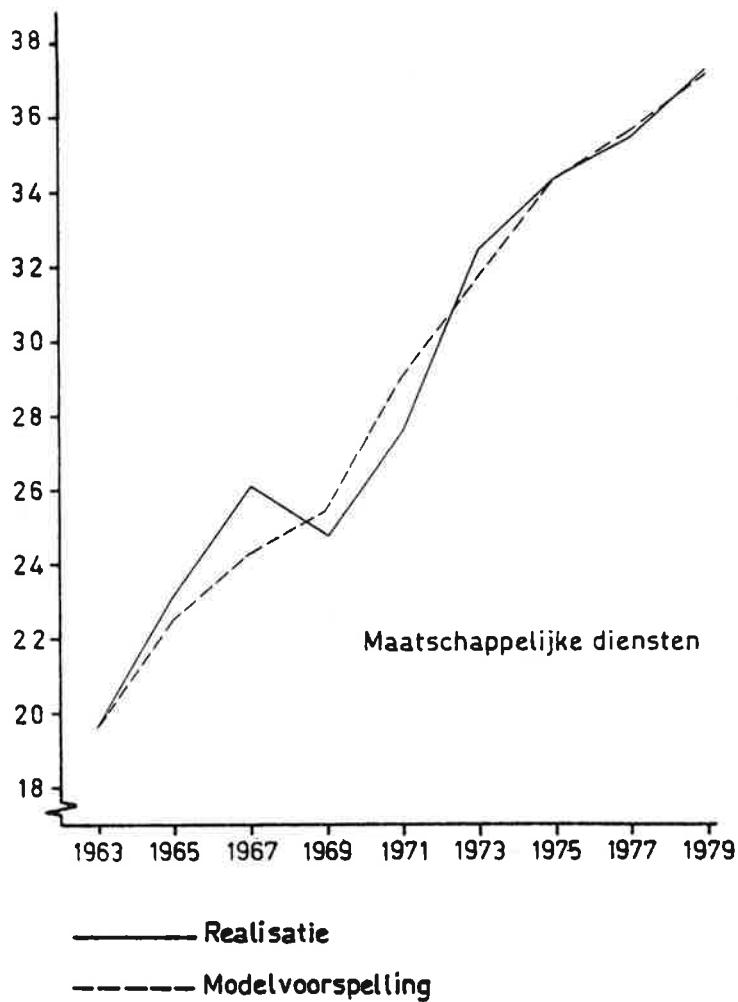
MAATSCHAPPELIJKE DIENSTEN

$$(2.77) \quad a_{sr} = \alpha_1 a_{sn} + \alpha_2 \log t + \alpha_0$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.77)
α_0	-10,58618171
α_1	0,0744984043 (0,0015788753)
α_2	-1,849576397 (0,4839399723)
t	1,2...17
R^2/R	0,970/0,985
df	14

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

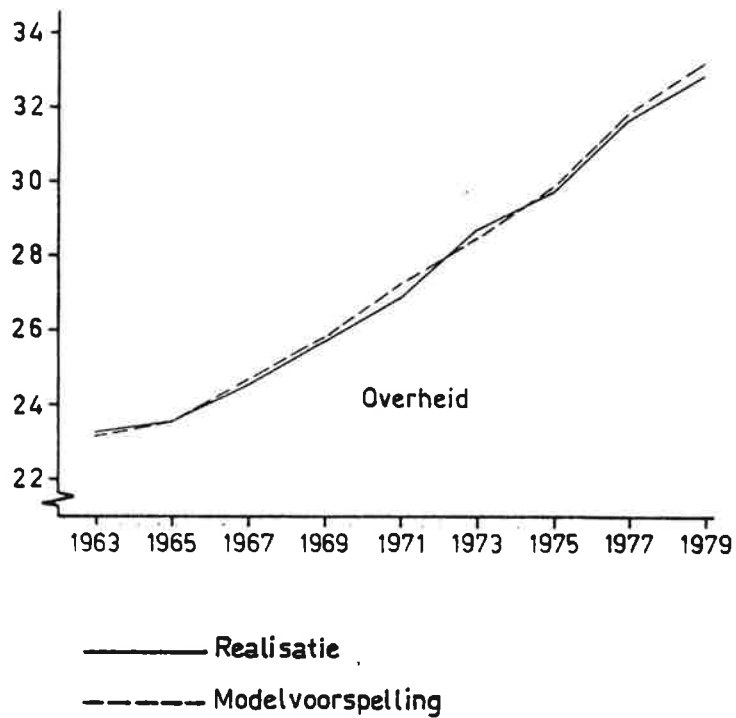
OVERHEID

$$(2.78) \quad a_{sn} = \alpha_1 a_{sn} + \alpha_0$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.78.)
α_0	- 4,589783589
α_1	0,0545380859 (0,0012881786) .
R^2/R	0,992/0,996
df	15

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

REGIONAAL INKOMEN EN ALGEMEEN PRIJSPEIL

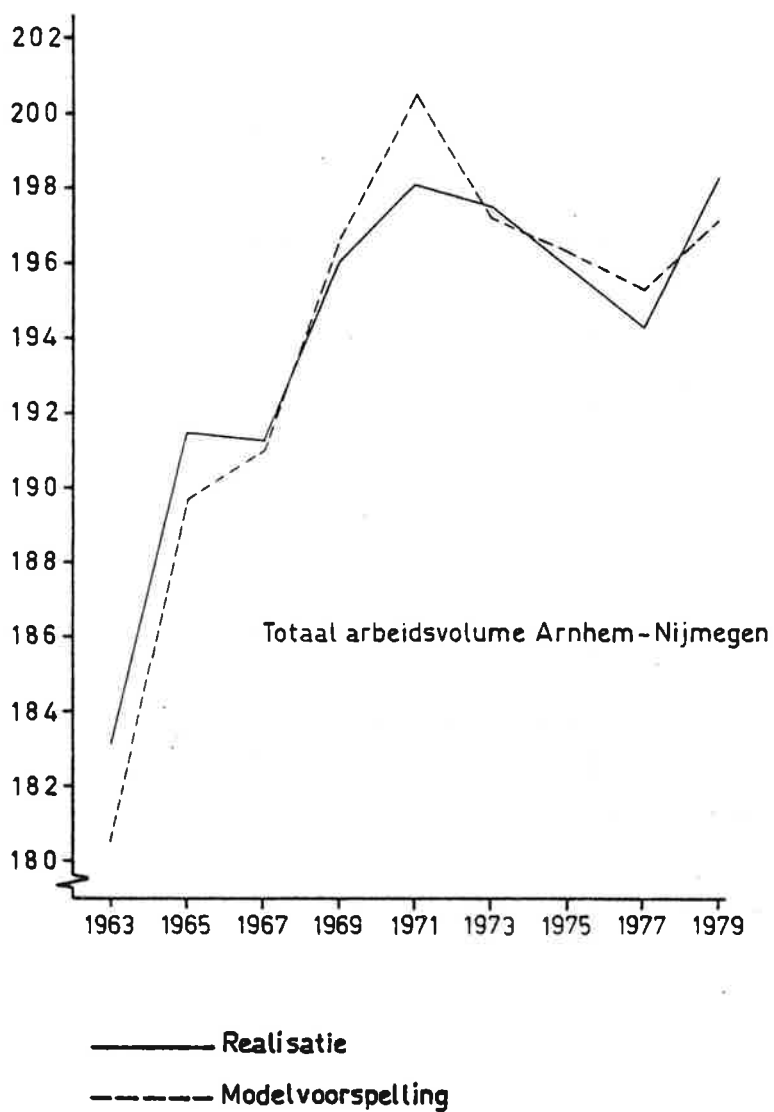
$$(2.79.) \quad Y_r = \alpha_1 Y_n + \alpha_0$$

$$(2.80.) \quad p = \alpha_1 t + \alpha_0$$

Regressieresultaten

spec. var.	(2.79.)	(2.80.)
α_0	1003,738947	143,4285714
α_1	0,0329987191 (0,0005204774)	16,73809524 (0,6062473947)
t		1,2...8
R^2/R	0,996/0,998	0,992/0,996
df	15	6

Simulatie en feitelijke ontwikkeling van het arbeids-
volume in duizenden manjaren, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.

EVALUATIE REGRESSIE-RESULTATEN

Bij het opstellen van de sektorvergelijkingen is het criterium om de direkte, danwel de indirecte methode toe te passen, de marktgevoeligheid van de sektor geweest. Onder marktgevoeligheid wordt verstaan de mate waarin de bedrijvigheid afhangt van vraag en aanbod op de vrije markt. In beginsel is de indirecte methode toegepast op marktgevoelige sectoren en de direkte methode op niet- of nauwelijks marktgevoelige sectoren. Het zal duidelijk zijn dat op basis van dit criterium bijvoorbeeld de kwartaire sektor via de direkte methode wordt benaderd en de industriële sectoren via de indirecte methode. Desalniettemin zijn de bedrijfsklassen textiel-, kleding- en schoenindustrie, de papier- en grafische industrie en de transportmiddelenindustrie langs direkte weg benaderd. De achtergrond hiervan is dat de historische ontwikkeling van het arbeidsvolume van deze sectoren niet bevredigend kon worden verklaard met behulp van de indirecte methode. Doordat de vereiste financieel-ekonomische gegevens voor de sectoren handel en zakelijke diensten niet beschikbaar zijn, moest hier eveneens noodzakelijkerwijs gekozen worden voor de direkte methode. Overigens zijn beide benaderingswijzen in theoretisch opzicht gelijkwaardig, zodat uit de gedwongen keuze met betrekking tot de prognosemethodiek geen kwaliteitsverliezen voortvloeien.

Met betrekking tot de regressie-resultaten kan worden gekonkludeerd dat deze over het algemeen bevredigend zijn. Behoudens de toegevoegde waardevergelijking van de basismetaalindustrie zijn de korrelatie- en determinatie-koëfficiënten ruim voldoende. De simulatie van het arbeidsvolume over de schattingsperiode verloopt per sektor in verrassende mate synchroon met de gerealiseerde ontwikkeling. Het significantie-nivo van de geschatte parameters loopt uiteen van zeer significant tot niet-significant. In veruit de meeste gevallen wordt evenwel een acceptabel nivo behaald. Indien één of meer verklarende variabelen onderling gekorreleerd zijn, zullen de partiële regressie-koëfficiënten hierdoor ongeschikt worden om de geïsoleerde invloed van één variabele op het te verklaren verschijnsel vast te stellen. Hierin schuilt veelal de oorzaak dat een parameter statistisch niet significant is, terwijl op ekonomisch-theoretische gronden een zekere invloed van de variabele toch niet ontkend kan worden.

In het geval dat een parameter statistisch niet- of nauwelijks significant lijkt, behoeft dit overigens niet te leiden tot het achterwege laten van de betreffende variabele. Ook al schijnt een partiële regressie-koëfficiënt minder betrouwbaar, dan nog kan de multiple samenhang zeer plausibel zijn.

Na de eerste schattingsronden zijn de vergelijkingen waarin één of meer niet-significante parameters voorkwamen herschat zonder de betreffende variabelen. De daaruit resulterende simulatie van het arbeidsvolume was soms zodanig zwak dat in een aantal gevallen is besloten de oorspronkelijke vergelijkingen toch te handhaven. Aldus is een grotere waarde toegekend aan de kwaliteit om het verleden te beschrijven, dan aan het al of niet statistisch significant zijn. Aan deze arbitraire beslissing heeft onder andere de overweging ten grondslag gelegen dat de waarde van significantie-toetsen met betrekking tot economische verschijnselen in de praktijk nogal betrekkelijk is.¹⁾

Tenslotte dienen nog enige relativerende kanttekeningen te worden gemaakt met betrekking tot het gebruik van het model voor prognose-doel-einden. In de eerste plaats betreft dit het statistische bronnenmateriaal. De door de statistieken gesuggereerde ontwikkelingen zullen niet altijd het feitelijke verloop juist weerspiegelen. Dit is enerzijds het gevolg van incidentele meetfouten, anderzijds vloeit dit voort uit het feit dat de cijfers veelal gebaseerd zijn op de uitkomsten van een resrepresentatief geachte steekproef. Bovendien moesten talloze correcties op het materiaal worden uitgevoerd, omdat de tijdreeksen door verschillen in definitie en gebiedsindeling niet altijd consistent waren.

---

1) De aanvullende statistische veronderstellingen die men moet maken om een schattingsformule te kunnen geven voor de standaarddeviatie van de parameter, en de praktische eisen die men in dit verband moet stellen aan de reekslengten, zijn zodanig dat het als regel weinig realistisch zal zijn om aan te nemen dat er bij empirisch-economische onderzoeken aan voldaan zijn.

Dr. Hendrieke Goris, "Inleiding in de Econometrie", Academische paperback de Bussy/Oosthoek, 1973. Op. cit. pag. 147.

Onjuistheden in het basismateriaal leidt onvermijdelijk tot een verminderde betrouwbaarheid van de berekende kwantitatieve relaties.

Ten tweede moet gewezen worden op het hoge abstraktie-nivo van een model. In weerwil van de zeer complexe werkelijkheid is een model slechts in staat een beperkt aantal verschijnselen in relatie met elkaar te brengen. Hoewel dus van vele factoren en interdependenties wordt geabstraheerd, wordt toch gepretendeerd een aspect van de werkelijkheid te beschrijven.

Het maken van vooruitberekeningen met behulp van een model, impliceert bovendien de vooronderstelling dat zich in de structuur van het bestudeerde systeem geen wezenlijke veranderingen zullen voordoen gedurende de voorspelperiode.

De zojuist gemaakte opmerkingen vormen geen uitputtende opsomming, toch kan reeds de konklusie worden getrokken dat vooruitberekeningen met behulp van een model per definitie een spekulatief karakter dragen. Wel mag worden aangenomen dat binnen het kader van de gemaakte veronderstellingen, het model in staat is aan te geven wat de meest waarschijnlijke ontwikkelingen zullen zijn.

---

vervolg voetnoot 1 pag. 84

Multicollinearity results in parameter estimates that are (1) discomfortingly sensitive to changes both in the precise model specifications and the precise data set being employed, and (2) possessed of inordinately high standard errors. Multicollinearity must, therefore, be regarded as a "black mark" that reduces our confidence in conventional tests of the significance of the various parameters.

E.J. Kane, "Economic Statistics and Econometrics", Harper International Edition, New York/London 1969. Op. cit. pag. 278.

Investigators are sometimes led to drop variables incorrectly from an analysis because their coefficients are not significantly different from zero, but the true situation may be not that a variable has no effect but simply that the set of sample data has not enabled us to pick it up. In many situations the econometrician has no control over his data and must make the best estimates he can from the data available.

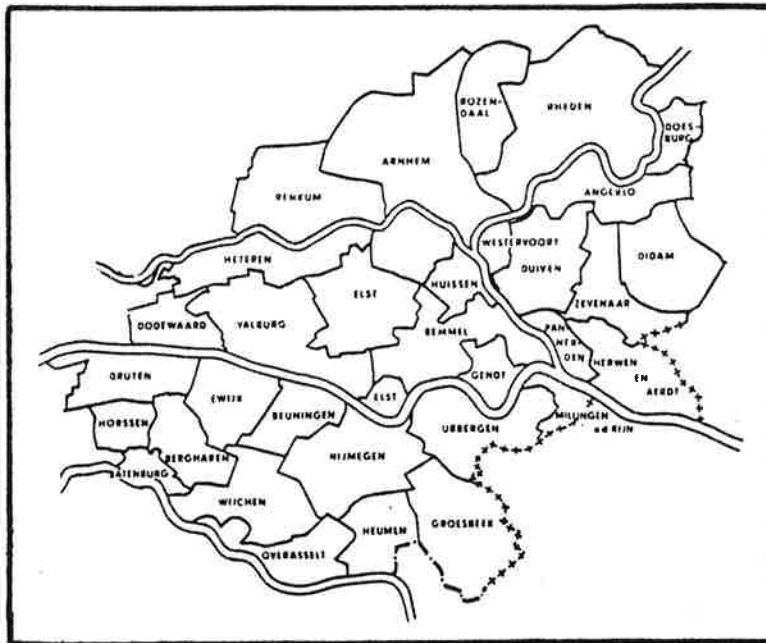
J. Johnston, "Econometric Methods", International Student Edition Tokyo 1972. Op. cit. pag. 160 - 165.

Het opnemen van een variabele in het model kan er toe leiden, dat een eerder opgenomen variabele daardoor niet meer relevant is, hetgeen een gevolg is van de intercorrelaties tussen de variabelen. Vaak is het dan toch zinvol beide variabelen te handhaven, omdat het - althans op statistische gronden - moeilijk is, uit te maken welke variabele op theoretische gronden de voorkeur verdient. P.M.E.M. van der Grinten en J.M.H. Lenoir, "Statistische procesbeheersing", Spectrum B.V. Utrecht/Antwerpen 1973. Op. cit. pag. 429.

GEBIEDSINDELING EN VERDEELPROBLEMATIEK

De COROP-gebieden zijn de kleinste gebiedseenheden waarop het in de vorige paragrafen ontvouwde model kan worden toegepast. Deze geografische begrenzing vloeit voort uit de gebiedsindeling die in het statistische basismateriaal wordt gehanteerd. Met name de financieel-ekonomische gegevens zijn niet op een lager aggregatie-niveau voorhanden dan het COROP-gebied. Onderstaand wordt een overzicht gegeven van de gemeenten waaruit het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen is samengesteld, alsmede de verdeling van deze gemeenten over de regio-Arnhem en de regio Nijmegen.

Corop-gebied Arnhem/Nijmegen *

Regio-Arnhem

Angerlo	Elst	Renkum
Arnhem	Gendt	Rheden
Bemmel	Herwen en Aerd	Rozendaal
Didam	Heteren	Valburg
Dodewaard	Huissen	Westervoort
Doesburg	Pannerden	Zevenaar
Duiven		

Regio-Nijmegen

Batenburg	Groesbeek	Nijmegen
Bergharen	Heumen	Overasselt
Beuningen	Horsen	Ubergen
Druten	Millingen a/d Rijn	Wijchen
Ewijk		

* De gemeente Dodewaard behoort niet tot het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen, doch maakt wel deel uit van de regio-Arnhem.

De logische konsekwentie van een model op COROP-niveau is dat ook de gemaakte vooruitberekeningen betrekking hebben op deze gebiedseenheid. Teneinde de prognose resultaten naar één of meer deelgebieden te differentiëren, is dus aanvullend nog een verdeelmodel nodig. De verdeling van het arbeidsvolume over de verschillende deelgebieden in het verleden vormt hiervoor het enige aanknopingspunt.

De werkgelegenheidsreeksen op GAB- en gemeentelijk niveau blijken echter tengevolge van de geringe gebiedsomvang niet altijd even consistent. Met gebruikmaking van alle beschikbare werkgelegenheidsstatistieken kon desondanks een plausibele schatting worden gemaakt van de relatieve aandelen der deelgebieden in het arbeidsvolume van het COROP-gebied. Ten behoeve van de historische sektorbeschrijvingen zijn de aandelen van de regio-Arnhem per bedrijfsklasse geschat voor de jaren 1972, 1975 en 1978.

Zoals reeds opgemerkt vormen de aandelen uit het verleden het enige basismateriaal voor een prognose omtrent de toekomstige verdeling. In beginsel zijn nu twee opvattingen verdedigbaar. Enerzijds kunnen de ontwikkelingen uit het verleden eenvoudig worden doorgetrokken naar de toekomst; anderzijds kan worden betoogd dat het theoretische fundament van deze conceptie onvoldoende onderbouwd kan worden, en dat het daarom de voorkeur verdient de aandelen konstant te veronderstellen. Aangezien beide opvattingen een kern van waarheid bevatten is gekozen voor een kompromis in de vorm van een gedempte voortzetting van de trend uit het meest recente verleden, te weten de jaren 1975 en 1978. Het in de tijd verst verwijderde punt 1972 wordt dus buiten beschouwing gelaten, daarmee aangevende dat de waarnemingen van voor de olie-krisis niet relevant geacht worden voor de omvang van de toekomstige aandelen. De ramingen voor 1980 en 1985 zijn vervolgens niet uit een rechtlijnig verband berekend, doch met behulp van een sterk dempende exponentiële funktie. Hiermede werd bereikt dat de gegeneerde veranderingen van de aandelen slechts een afgezwakte weerspiegeling vormen van de ontwikkelingen uit het verleden zonder evenwel geheel aan het historische verloop voorbij te gaan.

De algemene gedaante van de gebruikte groeifunctie luidt:

$$(2.81.) \quad n = n_0 e^{t^{\alpha} k}$$

waarin:

n = *aandeel 1978 c.q. prognose periode*

n_0 = *aandeel 1975*

e = *het getal e (2, 7182818)*

t = *0 voor 1975, 3 voor 1978 etc.*

α = *0,5 (arbitrair bepaald)*

k = *regressie-coëfficiënt*

Tabel 2. vermeldt per sektor de gerealiseerde aandelen van de regio-Arnhem in de COROP-totalen voor de jaren 1975 en 1978, alsmede de vooruitberekeningen met betrekking tot 1980 en 1985. De aandelen van de regio-Nijmegen worden gevonden door van de vermelde cijfers het komplement tot 100 te nemen.

De geraamde aandelen met behulp van vergelijking 2.81 bevatten een dynamisch element doordat zij tot stand zijn gekomen op basis van de ontwikkelingen 1975 - 1978. De opponent van deze benadering is het in de tijd konstant veronderstellen van de meest recente aandelen en kan derhalve als statisch worden gekarakteriseerd. De verdeling uit 1978 zou in dat geval ook worden toegepast op 1980 en 1985. Teneinde inzicht te verkrijgen in de effecten van de gebruikte dynamische verdeelmethode, zijn in bijlage 2 de prognose resultaten voor het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen verdeeld volgens zowel de dynamische als de statische benadering. Bestudering van de tabellen leert dat de verschillen over het algemeen marginaal zijn. Zoals reeds opgemerkt is gekozen voor de dynamische benadering, zodat in het vervolg van het onderzoek uitsluitend wordt gewerkt met de uitkomsten van tabel 2.

TABEL 2.2 Relatieve aandelen van de regio-Arnhem in het arbeidsvolume
per sektor van het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen

Bedrijfsklasse	1975	1978	1980	1985
Landbouw, bosbouw en visserij	70	70	70	70
Voedings- en genotmiddelenind.	68	70	71	72
Textiel- kleding- en schoenind.	55	59	60	62
Papier- en grafische ind.	52	53	53	54
Hout- en bouwmaterialenind.	58	60	61	62
Chemische en rubberind.	87	85	84	83
Basismetalaalind.	100	100	100	100
Metaalprodukten en optische ind.	66	72	73	76
Elektro-technische ind.	6	6	6	6
Transportmiddelenind.	65	68	69	70
Aardolie-ind.				
INDUSTRIE	61	63	63	65
Delfstoffenwinning	50	50	50	50
Openbare nutsbedrijven	65	65	65	65
NIJVERHEID	61	63	64	65
Bouwnijverheid	64	64	64	64
Handel	61	59	58	57
Zakelijke diensten	62	63	63	64
Zee- en luchtvaart				
Transport en kommunikatie bedr.	64	64	64	64
Bank- en verzekeringswezen	79	77	76	75
Maatschappelijke diensten	52	54	55	56
DIENSTEN	60	60	60	60
Overheid	55	54	54	53
TOTAAL	60	60	60	61

Tabel 1	Feitelijke omvang van het arbeidsvolume 1978 en de ramingen 1980-1985 voor het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen.	1
Tabel 2	Feitelijke omvang van het arbeidsvolume 1978 en de ramingen 1980-1985 voor de Regio Arnhem (x 1000 manjaren)	2
Tabel 3	Feitelijke omvang van het arbeidsvolume 1978 en de ramingen 1980-1985 voor de regio Nijmegen (x 1000 manjaren)	3
Tabel 4	Feitelijke bedrijfsklassenstructuur 1972-1975 en 1978, Nederland	4
Tabel 5	Feitelijke bedrijfsklassenstructuur 1972-1975 en 1978 en de ramingen voor 1980 en 1985, COROP-gebied Arnhem/Nijmegen	5
Tabel 6	Feitelijke bedrijfsklassenstructuur 1972-1975 en 1978 en ramingen voor 1980 en 1985, regio Arnhem	6
Tabel 7	Feitelijke bedrijfsklassenstructuur 1972-1975 en de ramingen voor 1980 en 1985, Regio Nijmegen	7
Tabel 8	Feitelijke omvang van het arbeidsvolume 1978 en de ramingen 1980-1985 voor de regio Arnhem (x 1000 manjaren) (alternatieve cijferopstelling)	8
Tabel 9	Feitelijke omvang van het arbeidsvolume 1978 en de ramingen 1980-1985 voor de regio Nijmegen (x 1000 manjaren). (alternatieve cijferopstelling)	9
Tabel 10	Relatieve verdeling van de vraag naar arbeid naar geslacht (rijtotaal=100)	10
Tabel 11	Relatieve verdeling van de totale vraag naar arbeid naar opleidingsnivo (rijtotaal=100)	11
Tabel 12	Relatieve verdeling van de vraag naar mannelijke arbeidskrachten naar opleidingsniveau (rijtotaal=100)	12
Tabel 13	Relatieve verdeling van de vraag naar vrouwelijke arbeidskrachten naar opleidingsnivo (rijtotaal=100)	13

TABEL 1. FEITELIJKE OMVANG VAN HET ARBEIDSVOLUME 1978 EN DE RAMINGEN
1980 - 1985 VOOR HET COROP-GEBIED ARNHEM/NIJMEGEN.

Bedrijfsklasse	1978	1980	1985
Landbouw, bosbouw en visserij	7,0	6,7	6,0
Voedings- en genotmiddelenind.	5,5	5,5	5,8
Textiel- kleding- en schoenind.	2,2	2,1	1,9
Papier- en grafische ind.	4,0	4,0	3,6
Hout- en bouwmaterialenind.	4,5	4,3	4,0
Chemische en rubberind.	5,7	5,5	5,0
Metaalind.	16,0	15,5	14,3
Aardolie-ind.			
INDUSTRIE	37,9	36,9	34,6
Delfstoffenwinning	0,3	0,3	0,3
Openbare nutsbedrijven	2,9	2,9	3,1
NIJVERHEID	41,1	40,1	38,0
Bouwnijverheid	20,4	20,3	20,0
Handel	27,8	27,8	29,4
Zakelijke diensten	14,2	14,5	16,3
Zee- en luchtvaart.			
Transport en communicatie bedr.	10,2	10,3	10,4
Bank- en verzekeringswezen	7,6	8,0	9,2
Maatschappelijke diensten	36,6	38,1	43,3
DIENSTEN	96,4	98,7	108,6
Overheid	32,3	33,2	34,0
TOTAAL	197,2	199,0	206,6

TABEL 2. FEITELIJKE OMVANG VAN HET ARBEIDSVOLUME 1978 EN DE RAMINGEN
1980 - 1985 VOOR DE REGIO-ARNHEM (x 1000 manjaren)

Bedrijfsklasse	1978	1980	1985
Landbouw, bosbouw en visserij	4,9	4,7	4,2
Voedings- en genotmiddelenind.	3,9	3,9	4,2
Textiel- kleding- en schoenind.	1,3	1,3	1,2
Papier- en grafische ind.	2,1	2,1	1,9
Hout- en bouwmaterialenind.	2,7	2,6	2,5
Chemische en rubberind.	4,8	4,6	4,2
Metaalind.	9,1	8,9	8,6
Aardolie-ind.	0,0	0,0	0,0
INDUSTRIE	23,9	23,4	22,6
Delfstoffenwinning	0,2	0,2	0,2
Openbare nutsbedrijven	1,9	1,9	2,0
NIJVERHEID	26,0	25,5	24,8
Bouwnijverheid	13,1	13,0	12,8
Handel	16,4	16,1	16,8
Zakelijke diensten	8,9	9,1	10,4
Zee- en luchtvaart	0,0	0,0	0,0
Transport en communicatie bedr.	6,5	6,6	6,7
Bank- en verzekeringswezen	5,9	6,1	6,9
Maatschappelijke diensten	19,8	21,0	24,2
DIENSTEN	57,5	58,9	65,0
Overheid	17,4	17,9	18,2
TOTAAL	118,9	120,0	125,0

TABEL 3. FEITELIJKE OMVANG VAN HET ARBEIDSVOLUME 1978 EN DE RAMINGEN
1980 - 1985 VOOR DE REGIO NIJMEGEN (x 1000 manjaren).

Bedrijfsklasse	1978	1980	1985
Landbouw, bosbouw en visserij	2,1	2,0	1,8
Voedings- en genotmiddelenind.	1,6	1,6	1,6
Textiel- kleding- en schoenind.	0,9	0,8	0,7
Papier- en grafische ind.	1,9	1,9	1,7
Hout- en bouwmaterialenind.	1,8	1,7	1,5
Chemische en rubberind.	0,9	0,9	0,8
Metaalind.	6,9	6,6	5,7
Aardolie-ind.	0,0	0,0	0,0
INDUSTRIE	14,0	13,5	12,0
Delfstoffenwinning	0,2	0,2	0,2
Openbare nutsbedrijven	1,0	1,0	1,1
NIJVERHEID	15,1	14,6	13,2
Bouwnijverheid	7,3	7,3	7,2
Handel	11,4	11,7	12,6
Zakelijke diensten	5,3	5,4	5,9
Zee- en luchtvaart	0,0	0,0	0,0
Transport en communicatie bedr.	3,7	3,7	3,7
Bank- en verzekeringswezen	1,7	1,9	2,3
Maatschappelijke diensten	16,8	17,1	19,1
DIENSTEN	38,9	39,8	43,6
Overheid	14,9	15,3	15,8
TOTAAL	78,3	79,0	81,6

TABEL 4. FEITELIJKE BEDRIJFSKLASSENSTRUCTUUR 1972 - 1975 EN 1978,
NEDERLAND

Bedrijfsklasse	1972	1975	1978
Landbouw, bosbouw en visserij	67	64	61
Voedings- en genotmiddelenind.	42	40	36
Textiel- kleding- en schoenind.	29	21	16
Papier- en grafische ind.	24	23	22
Hout- en bouwmaterialenind.	24	22	20
Chemische en rubberind.	25	26	24
Metaalind.	98	98	89
Aardolie-ind.	2	2	2
INDUSTRIE	244	233	211
Delfstoffenwinning	3	2	2
Openbare nutsbedrijven	9	10	10
NIJVERHEID	256	244	222
Bouwnijverheid	101	94	97
Handel	158	156	154
Zakelijke diensten	72	73	78
Zee- en luchtvaart	8	8	7
Transport en communicatie bedr.	57	59	60
Bank- en verzekeringswezen	29	31	33
Maatschappelijke diensten	123	135	141
DIENSTEN	447	463	474
Overheid	129	135	146
TOTAAL	1.000	1.000	1.000

TABEL 5. FEITELIJKE BEDRIJFSKLASSENSTRUKTUUR 1972 - 1975 EN 1978 EN DE RAMINGEN VOOR 1980 EN 1985, COROP-GEBIED ARNHEM/NIJMEGEN

Bedrijfsklasse	1972	1975	1978	1980	1985
Landbouw, bosbouw en visserij	42	38	35	34	29
Voedings- en genotmiddelenind.	30	29	28	28	28
Textiel- kleding- en schoenind.	23	15	11	11	9
Papier- en grafische ind.	24	23	20	20	17
Hout- en bouwmaterialenind.	30	28	23	22	19
Chemische en rubberind.	37	38	29	28	24
Metaalind.	97	90	81	78	69
Aardolie-ind.	0	0	0	0	0
INDUSTRIE	241	224	192	185	167
Delfstoffenwinning	2	2	2	2	1
Openbare nutsbedrijven	14	14	15	15	15
NIJVERHEID	257	239	208	202	184
Bouwnijverheid	110	97	103	102	97
Handel	141	139	141	140	142
Zakelijke diensten	65	68	72	73	79
Zee- en luchtvaart	0	0	0	0	0
Transport en communicatie bedr.	52	53	52	52	50
Bank- en verzekeringswezen	35	39	39	40	45
Maatschappelijke diensten	156	175	186	191	210
DIENSTEN	449	474	489	496	526
Overheid	143	152	164	167	165
TOTAAL	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000

TABEL 6. FEITELIJKE BEDRIJFSKLASSENSTRUKTUUR 1972 - 1975 EN 1978 EN DE RAMINGEN VOOR 1980 EN 1985, REGIO-ARNHEM.

Bedrijfsklasse	1972	1975	1978	1980	1985
Landbouw, bosbouw en visserij	49	44	41	39	34
Voedings- en genotmiddelenind.	35	33	33	33	34
Textiel- kleding- en schoenind.	19	14	11	11	10
Papier- en grafische ind.	22	20	18	18	15
Hout- en bouwmaterialenind.	30	26	23	22	20
Chemische en rubberind.	53	55	40	38	34
Metaalind.	80	77	77	74	69
Aardolie-ind.	0	0	0	0	0
INDUSTRIE	239	226	201	195	181
Delfstoffenwinning	2	2	2	2	2
Openbare nutsbedrijven	16	15	16	16	16
NIJVERHEID	257	243	219	213	198
Bouwnijverheid	110	104	110	108	102
Handel	139	142	138	134	134
Zakelijke diensten	64	70	75	76	83
Zee- en luchtvaart	0	0	0	0	0
Transport en communicatie bedr.	55	56	55	55	54
Bank- en verzekeringswezen	47	51	50	51	55
Maatschappelijke diensten	143	151	167	175	194
DIENSTEN	448	470	484	491	520
Overheid	136	139	146	149	146
TOTAAL	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000

TABEL 7. FEITELIJKE BEDRIJFSKLASSENSTRUKTUUR 1972 - 1975 EN 1978 EN DE
RAMINGEN VOOR 1980 EN 1985, REGIO-NIJMEGEN

Bedrijfsklasse	1972	1975	1978	1980	1985
Landbouw, bosbouw en visserij	31	28	27	25	22
Voedings- en genotmiddelenind.	23	23	20	20	20
Textiel- kleding- en schoenind.	30	17	11	10	9
Papier- en grafische ind.	28	28	24	24	21
Hout- en bouwmaterialenind.	30	29	23	22	18
Chemische en rubberind.	14	13	11	11	10
Metaalind.	121	110	88	84	70
Aardolie-ind.	0	0	0	0	0
INDUSTRIE	245	219	179	171	147
Delfstoffenwinning	2	3	3	3	2
Openbare nutsbedrijven	11	13	13	13	13
NIJVERHEID	259	235	193	185	162
Bouwnijverheid	108	88	93	92	88
Handel	143	135	146	148	154
Zakelijke diensten	65	65	68	68	72
Zee- en luchtvaart	0	0	0	0	0
Transport en communicatie bedr.	49	47	47	47	45
Bank- en verzekeringswezen	18	20	22	24	28
Maatschappelijke diensten	174	210	215	216	234
DIENSTEN	450	478	497	504	534
Overheid	153	171	190	194	194
TOTAAL	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000

TABEL 8. FEITELIJKE OMVANG VAN HET ARBEIDSVOLUME 1978 EN DE RAMINGEN ¹⁾
1980 - 1985 VOOR DE REGIO ARNHEM (x 1000 manjaren)

Bedrijfsklasse	1978	1980	1985
Landbouw, bosbouw en visserij	4,9	4,7	4,2
Voedings- en genotmiddelenind.	3,9	3,9	4,1
Textiel- kleding- en schoenind.	1,3	1,2	1,1
Papier- en grafische ind.	2,1	2,1	1,9
Hout- en bouwmaterialenind.	2,7	2,6	2,4
Chemische en rubberind.	4,8	4,7	4,3
Metaalind.	9,1	8,8	8,3
Aardolie-ind.	0,0	0,0	0,0
INDUSTRIE	23,9	23,3	22,1
Delfstoffenwinning	0,2	0,2	0,2
Openbare nutsbedrijven	1,9	1,9	2,0
NIJVERHEID	26,0	25,4	24,3
Bouwnijverheid	13,1	13,0	12,8
Handel	16,4	16,4	17,3
Zakelijke diensten	8,9	9,1	10,3
Zee- en luchtvaart	0,0	0,0	0,0
Transport en kommunikatie bedr.	6,5	6,6	6,7
Bank- en verzekeringswezen	5,9	6,2	7,1
Maatschappelijke diensten	19,8	20,6	23,4
DIENSTEN	57,5	58,9	64,8
Overheid	17,4	17,9	18,4
TOTAAL	118,9	119,9	124,5

1) Deze alternatieve cijferopstelling wijkt op een aantal punten af van de definitieve, en elders in dit rapport steeds gebruikte vooruitberekeningen (zie tabel 2.). De afwijking vloeit voort uit de veronderstelling dat m.b.t. het arbeidsvolume per sektor, de verhouding tussen de regio-Arnhem en de regio-Nijmegen in 1985 gelijk is aan die uit 1978 (zie hoofdstuk 2, laatste paragraaf).

TABEL 9. FEITELIJKE OMVANG VAN HET ARBEIDSVOLUME 1978 EN DE RAMINGEN¹⁾
1980 - 1985 VOOR DE REGIO NIJMEGEN (x 1000 manjaren).

Bedrijfsklasse	1978	1980	1985
Landbouw, bosbouw en visserij	2,1	2,0	1,8
Voedings- en genotmiddelenind.	1,6	1,6	1,7
Textiel- kleding- en schoenind.	0,9	0,9	0,8
Papier- en grafische ind.	1,9	1,9	1,7
Hout- en bouwmaterialenind.	1,8	1,7	1,6
Chemische en rubberind.	0,9	0,8	0,7
Metaalind.	6,9	6,7	6,0
Aardolie-ind.	0,0	0,0	0,0
INDUSTRIE	14,0	13,6	12,5
Delfstoffenwinning	0,2	0,2	0,2
Openbare nutsbedrijven	1,0	1,0	1,1
NIJVERHEID	15,1	14,7	13,7
Bouwnijverheid	7,3	7,3	7,2
Handel	11,4	11,4	12,1
Zakelijke diensten	5,3	5,4	6,0
Zee- en luchtvaart	0,0	0,0	0,0
Transport en communicatie bedr.	3,7	3,7	3,7
Bank- en verzekeringswezen	1,7	1,8	2,1
Maatschappelijke diensten	16,8	17,5	19,9
DIENSTEN	38,9	39,8	43,8
Overheid	14,9	15,3	15,6
TOTAAL	78,3	79,1	82,1

1) Deze alternatieve cijferopstelling wijkt op een aantal punten af van de definitieve, en elders in dit rapport steeds gebruikte vooruitberekingen (zie tabel 3.). De afwijking vloeit voort uit de veronderstelling dat m.b.t. het arbeidsvolume per sektor, de verhouding tussen de regio-Arnhem en de regio-Nijmegen in 1985 gelijk is aan die uit 1978 (zie hoofdstuk 2, laatste paragraaf).

TABEL 10. RELATIEVE VERDELING VAN DE VRAAG NAAR ARBEID NAAR GESLACHT
(RIJTTOTAAL = 100)

Bedrijfsklasse	mannen	vrouwen
Landbouw, bosbouw en visserij	90	10
Voedings- en genotmiddelenind.	72	28
Textiel- kleding- en schoenind.	25	75
Papier- en grafische ind.	90	10
Hout- en bouwmaterialenind.	97	3
Chemische en rubberind.	93	7
Metaalind.	93	7
Aardolie-ind.	-	-
INDUSTRIE	87	13
Delfstoffenwinning	90	10
Openbare nutsbedrijven	78	22
NIJVERHEID	87	13
Bouwnijverheid	95	5
Handel	69	31
Zakelijke diensten	78	22
Zee- en luchtvaart	-	-
Transport en communicatie bedr.	91	9
Bank- en verzekeringswezen	57	43
Maatschappelijke diensten	44	56
DIENSTEN	62	38
Overheid	73	27
TOTAAL	74	26

Bron: REO-enquête 1979

TABEL 11. RELATIEVE VERDELING VAN DE TOTALE VRAAG NAAR ARBEID NAAR
OPLEIDINGSNIVO (RIJTOTAAL = 100)

Bedrijfsklasse	ongeschoold	lagere opl.	middelb. opl.	hogere opl.
Landbouw, bosbouw en visserij	32	46	16	6
Voedings- en genotmiddelenind.	51	35	10	4
Textiel- kleding- en schoenind.	57	35	7	1
Papier- en grafische ind.	25	56	15	4
Hout- en bouwmaterialenind.	69	23	6	2
Chemische en rubberind.	34	42	16	8
Metaalind.	32	50	13	5
Aardolie-ind.	-	-	-	-
INDUSTRIE	39	44	12	5
Delfstoffenwinning	30	65	5	0
Openbare nutsbedrijven	12	55	17	16
NIJVERHEID	36	45	13	6
Bouwnijverheid	23	64	9	4
Handel	23	52	18	7
Zakelijke diensten	11	39	21	29
Zee- en luchtvaart	-	-	-	-
Transport en communicatie bedr.	39	54	6	1
Bank- en verzekeringswezen	3	53	37	7
Maatschappelijke diensten	16	36	26	22
DIENSTEN	18	43	22	17
Overheid	7	33	24	36
TOTAAL	22	45	18	15

Bron: REO-enquête 1979

TABEL 12. RELATIEVE VERDELING VAN DE VRAAG NAAR MANNELIJKE ARBEIDSKRACHTEN
NAAR OPLEIDINGSNIVO (RIJTOTAAL = 100)

Bedrijfsklasse	onge- schoold	lagere opl.	middelb. opl.	hogere opl.
Landbouw, bosbouw en visserij	35	41	17	7
Voedings- en genotmiddelenind.	45	37	12	6
Textiel- kleding- en schoenind.	49	26	21	4
Papier- en grafische ind.	25	56	15	4
Hout- en bouwmaterialenind.	70	22	6	2
Chemische en rubberind.	35	41	15	9
Metaalind.	32	50	13	5
Aardolie-ind.	-	-	-	-
INDUSTRIE	38	43	13	6
Delfstoffenwinning	33	61	6	0
Openbare nutsbedrijven	11	53	18	18
NIJVERHEID	35	45	13	7
Bouwnijverheid	23	65	8	4
Handel	23	48	19	10
Zakelijke diensten	9	35	20	36
Zee- en luchtvaart	-	-	-	-
Transport en communicatie bedr.	42	52	5	1
Bank- en verzekeringswezen	2	45	43	10
Maatschappelijke diensten	13	27	20	40
DIENSTEN	18	39	19	24
Overheid	7	32	25	36
TOTAAL	22	43	17	18

Bron: REO-enquête 1979

TABEL 13. RELATIEVE VERDELING VAN DE VRAAG NAAR VROUWELIJKE ARBEIDS-
KRACHTEN NAAR OPLEIDINGSNIVO (RIJTTOTAAL = 100)

Bedrijfsklasse	onge- school	lagere opl.	middelb. opl.	hogere opl.
Landbouw, bosbouw en visserij	12	79	9	0
Voedings- en genotmiddelenind.	66	28	6	+ 0
Textiel- kleding- en schoenind.	59	38	3	+ 0
Papier- en grafische ind.	19	60	21	0
Hout- en bouwmaterialenind.	26	55	13	6
Chemische en rubberind.	14	56	28	1
Metaalind.	30	54	16	1
Aardolie-ind.	-	-	-	-
INDUSTRIE	47	41	11	1
Delfstoffenwinning	25	75	0	0
Openbare nutsbedrijven	19	75	4	2
NIJVERHEID	44	45	10	1
Bouwnijverheid	27	56	16	1
Handel	22	63	14	1
Zakelijke diensten	18	54	24	4
Zee- en luchtvaart	-	-	-	-
Transport en communicatie bedr.	9	80	11	0
Bank- en verzekeringswezen	4	65	29	2
Maatschappelijke diensten	19	44	29	8
DIENSTEN	18	51	25	6
Overheid	8	34	21	37
TOTAAL	19	48	23	10

Bron: REO-enquête 1979

- Bijlage 4.1 - Bevolking regio Arnhem, 1971 t/m 1979.
- Bevolking regio Arnhem, als procentueel deel van de bevolking van Midden-Gelderland, Gelderland en Nederland.
- Bijlage 4.2 Migratiesaldo regio Arnhem 1971-1985.
- Bijlage 4.3 Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht (gewest-variant) per 1-1-1978, 31-12-1980, 31-12-1985.
- Bijlage 4.4 Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht (streekplan-variant) per 1-1-1978, 31-12-1978, 31-12-1985.
- Bijlage 4.5 Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht (gesloten ontwikkeling) per 1-1-1976, 31-12-1978, 31-12-1985.
- Bijlage 4.6 Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht + relatieve verdeling naar leeftijd (gewest-, streekplanvariant) 1972, 1975, 1978, 1980, 1985.
- Bijlage 4.7 Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht + relatieve verdeling naar leeftijd (gewest-, streekplanvariant, gesloten ontwikkeling); 1980 1985.
- Bijlage 4.8 - Deelnemingspercentages regio Arnhem, 1972, 1975, 1978, 1981, 1986 (per 1 januari).
- Manjaar-correctiefactoren, Nederland; 1972, 1975, 1978, 1981, 1986 (per 1 januari).
- Bijlage 4.9 Beroepsbevolking regio Arnhem naar het niveau van het hoogste behaalde onderwijsdiploma; 1972, 1975, 1978, 1980, 1985.
- Bijlage 4.10 - Toelichting bevolkingsvooruitberekeningsmethodiek.
- Uitkomsten met betrekking tot de verdeling van de veronderstelde migratiesaldi naar leeftijd en geslacht.
- Bijlage 4.11 - Methodiek berekening schoolverlaters.
- Bijlage 4.12 - Statistische verantwoording methodiek schoolverlaters.
- Bijlage 4.13 - Tabel schoolverlaters regio Arnhem 1976-1977.
- Bijlage 4.14 - Tabel schoolverlaters regio Arnhem 1985-1986 (gewestvariant).
- Bijlage 4.15 - Tabel schoolverlaters regio Arnhem 1985-1986 (streekplanvariant).
- Bijlage 4.16 - Typen beroepsonderwijs.
- Bijlage 4.17 - Indeling opleidingsnivo's.
- Bijlage 4.18 - Lijst van afkortingen onderwijstypen.

BEVOLKING REGIO ARNHEM NAAR DEELGEBIED (per 1 januari)

	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1979 t.o.v. 1971	
Centr. Sted. Gebied	238.391	238.646	237.948	236.227	236.294	237.880	238.376	240.023	241.142	+	2.751 (+ 1,2 %)
Oostelijk van de Rijn (excl. Duiven en Westervoort)	56.213	58.220	60.490	62.772	63.706	64.955	66.014	66.507	67.084	+	10.871 (+ 19,3 %)
Tussen Rijn en Waal	54.712	56.147	57.168	57.908	58.788	60.131	60.687	60.987	61.469	+	6.757 (+ 12,4 %)
Regio Arnhem	349.316	353.013	355.606	356.907	358.788	362.966	365.077	367.517	369.695	+	20.379 (+ 5,8 %)
Midden Gelderland	581.631	587.667	591.627	594.571	598.434	605.357	608.796	612.744	615.991	+	34.360 (+ 5,9 %)
Gelderland	1.533.740	1.558.334	1.580.041	1.601.045	1.620.884	1.639.997	1.653.516	1.668.251	1.680.629	+	146.889 (+ 9,6 %)
Nederland	13.119.430	13.269.563	13.387.623	13.491.020	13.599.092	13.733.578	13.814.495	13.897.874	13.985.526	+	866.096 (+ 6,6 %)

De bevolking in de Regio Arnhem als procentueel deel van de bevolking in Midden-Gelderland, Gelderland en Nederland

	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Midden-Gelderland	60,1	60,1	60,1	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0
Gelderland	22,8	22,7	22,5	22,3	22,1	22,1	22,1	22,0	22,0
Nederland	2,7	2,7	2,7	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6

MIGRATIESALDI REGIO ARNHEM (binnenlandse en buitenlandse migratie)

	C.S.G.	O.v.d.Rijn (excl. Duiven & Westervoort)	Tussen Rijn en Waal	Regio Arnhem
1971	- 1.070	+ 1.000	+ 670	+ 599
1972	- 1.560	+ 1.489	+ 331	+ 260
1973	- 2.305	+ 1.555	+ 147	- 603
1974	- 590	+ 297	+ 541	+ 248
1975	+ 1.193	+ 634	+ 861	+ 2.688
1976	+ 188	+ 447	+ 78	+ 713
1977	+ 1.331	- 95	- 279	+ 957
1978	+ 863	+ 21	0	+ 884
1979*	(+ 1.759)	(- 160)	(- 47)	(+ 1.552)
1980				
1981				
1982				
1983				
1984				
1985				

Taakstelling:
Gewest: 7.500
streekplan:
15.000

Taakstelling:
Gewest Arnhem: ca. 13.400
Streekplan mid-
den Gelderland: ca. 20.900

gemiddeld per
jaar '79-'85

gewest: 1.550
streekplan: 2.600

veronderstelling t.b.v. onderzoek:

migratiesaldo 1976-1980: 5.650 / 7.800
1981-1985: 7.750 / 13.100

1976-1980 13.400 / 20.900

* voorlopige uitkomsten

Bevolking Regio Arnhem.
(Gewestvariant)

	1-1-1978			1-1-1981			1-1-1986		
	mannen	vrouwen	Totaal	mannen	vrouwen	Totaal	mannen	vrouwen	Totaal
0-4	12.012	11.609	23.621	11.146	10.580	21.726	12.210	11.592	23.802
5-9	15.688	14.985	30.673	13.203	13.022	26.225	11.201	10.929	22.130
10-14	16.486	15.817	32.303	16.872	15.654	32.526	13.979	13.226	27.205
15-19	16.354	16.274	32.628	16.978	17.018	33.996	17.068	16.711	33.779
20-24	15.408	15.484	30.892	15.568	16.087	31.655	16.599	17.406	34.005
25-29	15.659	15.100	30.759	14.815	14.923	29.738	15.321	15.808	31.129
30-34	14.670	14.054	28.724	17.058	15.777	32.835	15.512	14.921	30.433
35-39	11.715	11.109	22.824	12.664	11.815	24.479	17.768	15.862	33.630
40-44	10.375	10.185	20.560	11.314	10.906	22.220	12.626	12.000	24.626
45-49	9.907	10.260	20.167	10.081	10.309	20.390	11.107	10.805	21.912
50-54	9.325	9.992	19.317	9.508	9.877	19.385	9.824	10.207	20.031
55-59	8.471	9.275	17.746	8.838	9.935	18.773	9.054	9.703	18.757
60-64	7.231	8.359	15.590	7.390	8.564	15.954	8.147	9.988	18.135
65-69	6.186	7.942	14.128	6.825	8.279	15.104	7.317	8.519	15.836
70-74	4.782	6.574	11.356	5.051	7.161	12.212	5.599	7.792	13.391
75-79	3.172	4.996	8.168	3.318	5.275	8.593	3.634	5.884	9.518
80-84	1.790	3.102	4.892	1.886	3.197	5.083	2.024	3.672	5.696
85-89	879	1.448	2.327	827	1.495	2.322	879	1.669	2.548
90-94	249	438	687	258	429	687	252	522	774
95+	58	97	155	45	87	132	44	93	137
TOTAAL	<u>180.417</u>	<u>187.100</u>	<u>367.517</u>	<u>183.645</u>	<u>190.390</u>	<u>374.035</u>	<u>190.165</u>	<u>197.309</u>	<u>387.474</u>
Migratie volgens Gewest :							1-1-76 - 1-1-86		
							13.400		

Bevolking Regio Arnhem
(streekplanvariant)

	1-1-1978			1-1-1981			1-1-1986		
	mannen	vrouwen	Totaal	mannen	vrouwen	Totaal	mannen	vrouwen	Totaal
0- 4	12.012	11.609	23.621	11.291	10.719	22.010	12.492	11.858	24.350
5- 9	15.688	14.985	30.673	13.204	13.148	26.352	11.347	11.280	22.627
10-14	16.486	15.817	32.303	17.169	15.688	32.857	14.524	13.409	27.933
15-19	16.354	16.274	32.628	16.978	17.208	34.186	17.369	17.106	34.475
20-24	15.408	15.484	30.892	15.587	16.558	32.145	16.645	18.580	35.225
25-29	15.659	15.100	30.759	14.815	14.923	29.738	15.341	16.271	31.612
30-34	14.670	14.054	28.724	17.252	15.778	33.030	15.905	14.921	30.826
35-39	11.715	11.109	22.824	12.862	11.815	24.677	18.590	15.863	34.453
40-44	10.375	10.185	20.560	11.314	10.959	22.273	12.823	12.113	24.936
45-49	9.907	10.260	20.167	10.082	10.309	20.391	11.107	10.858	21.965
50-54	9.325	9.992	19.317	9.508	9.877	19.385	9.825	10.207	20.032
55-59	8.471	9.275	17.746	8.838	9.936	18.774	9.055	9.705	18.760
60-64	7.231	8.359	15.590	7.390	8.686	16.076	8.147	10.256	18.403
65-69	6.186	7.942	14.128	7.136	8.429	15.565	7.989	8.931	16.920
70-74	4.782	6.574	11.356	5.051	7.277	12.328	5.854	8.166	14.020
75-79	3.172	4.996	8.168	3.318	5.275	8.593	3.634	5.980	9.614
80-84	1.790	3.102	4.892	1.886	3.197	5.083	2.024	3.672	5.696
85-89	879	1.448	2.327	827	1.495	2.322	879	1.670	2.549
90-94	249	438	687	258	429	687	253	523	776
95+	58	97	155	45	87	132	44	88	132
TOTAAL	<u>180.417</u>	<u>187.100</u>	<u>367.517</u>	<u>184.811</u>	<u>191.793</u>	<u>376.604</u>	<u>193.847</u>	<u>201.457</u>	<u>395.304</u>

Migratie volgens streekplan : 1-1-76 - 1-1-86
20.900

Bijlage 4.5

Bevolking Regio Arnhem.

(Ontwikkeling van de gesloten bevolking per 1-1-1976.)

	1-1-1976			1-1-1981			1-1-1986		
	mannen	vrouwen	Totaal	mannen	vrouwen	Totaal	mannen	vrouwen	Totaal
0-4	13.139	12.676	25.815	11.090	10.528	21.618	11.867	11.266	23.133
5-9	16.242	15.432	31.674	13.094	12.646	25.740	11.051	10.503	21.554
10-14	16.783	16.044	32.827	16.209	15.412	31.621	13.066	12.629	25.695
15-19	15.947	15.996	31.943	16.730	16.018	32.748	16.157	15.387	31.544
20-24	15.055	15.187	30.242	15.859	15.963	31.822	16.696	15.985	32.681
25-29	16.493	15.780	32.273	14.986	15.156	30.142	15.827	15.930	31.757
30-34	12.365	11.751	24.116	16.415	15.737	32.152	14.915	15.114	30.029
35-39	11.348	10.767	22.115	12.290	11.704	23.994	16.315	15.674	31.989
40-44	10.270	10.405	20.675	11.240	10.697	21.937	12.172	11.628	23.800
45-49	9.756	9.975	19.731	10.096	10.295	20.391	11.049	10.584	21.633
50-54	9.280	10.113	19.393	9.475	9.809	19.284	9.804	10.124	19.928
55-59	8.016	8.580	16.596	8.818	9.867	18.685	9.003	9.570	18.573
60-64	7.166	8.391	15.557	7.367	8.264	15.631	8.104	9.503	17.607
65-69	6.144	7.652	13.796	6.237	7.881	14.118	6.412	7.762	14.174
70-74	4.607	6.414	11.021	4.942	6.848	11.790	5.017	7.053	12.070
75-79	3.080	4.587	7.667	3.297	5.231	8.528	3.537	5.585	9.122
80-84	1.763	2.882	4.645	1.855	3.171	5.026	1.986	3.616	5.602
85-89	857	1.247	2.104	812	1.517	2.329	854	1.669	2.523
90-94	241	385	626	262	439	701	248	535	783
95+	54	96	150	38	73	111	42	83	125
Totaal	178.606	184.360	362.966	181.112	187.256	368.368	184.122	190.200	374.322

Geen migratie

BEVOLKING REGIO ARNHEM
naar leeftijd en geslacht

1-1-1972

	mannen	vrouwen	totaal	perc.
0-14	48.493	46.253	94.746	26,8
15-24	31.699	31.083	62.782	17,8
25-49	55.039	54.505	109.544	31,0
50-64	23.476	25.794	49.270	14,0
65 +	15.688	20.983	36.671	10,4
TOTAAL	174.395	178.618	353.013	100

1-1-1975

	mannen	vrouwen	totaal	perc.
0-14	46.758	44.521	91.279	25,4
15-24	30.892	30.634	61.526	17,2
25-49	58.718	57.276	115.994	32,3
50-64	24.209	26.732	50.941	14,2
65 +	16.465	22.583	39.048	10,9
TOTAAL	177.042	181.746	358.788	100

1-1-1978

	mannen	vrouwen	totaal	perc.
0-14	44.186	42.411	86.597	23,6
15-24	31.762	31.758	63.520	17,3
25-49	62.326	60.708	123.034	33,5
50-64	25.027	27.626	52.653	14,3
65 +	17.116	24.597	41.713	11,4
TOTAAL	180.417	187.100	367.517	100

op basis van visie Gewest Arnhem

1-1-1981

	mannen	vrouwen	totaal	perc.
0-14	41.221	39.256	80.477	21,5
15-24	32.546	33.105	65.651	17,6
25-49	65.932	63.730	129.662	34,7
50-64	25.736	28.376	54.112	14,5
65 +	18.210	25.923	44.133	11,8
TOTAAL	183.645	190.390	374.035	100

op basis van streekplanvisie

1-1-1981

	mannen	vrouwen	totaal	perc.
0-14	41.644	39.555	81.219	21,6
15-24	32.565	33.766	66.331	17,6
25-49	66.325	63.784	130.109	34,6
50-64	25.736	28.499	54.235	14,4
65 +	18.521	26.189	44.710	11,9
TOTAAL	184.811	191.793	376.604	100

1-1-1986

	mannen	vrouwen	totaal	perc.
0-14	37.390	35.747	73.137	18,9
15-24	33.667	34.117	67.784	17,5
25-49	72.334	69.396	141.730	36,6
50-64	27.025	29.898	56.923	14,7
65 +	19.749	28.151	47.900	12,4
TOTAAL	190.165	197.309	387.474	100

1-1-1986

	mannen	vrouwen	totaal	perc.
0-14	38.363	36.547	74.910	19,0
15-24	34.014	35.686	69.700	17,6
25-49	73.766	70.026	143.792	36,4
50-64	27.027	30.168	57.195	14,5
65 +	20.677	29.030	49.707	12,6
TOTAAL	193.847	201.457	395.304	100

BEVOLKING REGIO ARNHEM (prognose-uitkomsten)

31-12-1980

31-12-1985

gesloten ontwikkeling

	Mannen	Vrouwen	Totaal	Perc.
0 - 14	40.393	38.586	78.979	21,4
15 - 24	32.589	31.981	64.570	17,5
25 - 49	65.027	63.589	128.616	34,9
50 - 64	25.660	27.940	53.600	14,6
65+	17.443	25.160	42.603	11,6
Totaal	181.112	187.256	368.368	100

	Mannen	Vrouwen	Totaal	Perc.
0 - 14	35.984	34.398	70.382	18,8
15 - 24	32.853	31.372	64.225	17,2
25 - 49	70.278	68.930	139.208	37,2
50 - 64	26.911	29.197	56.108	15,0
65+	18.096	26.303	44.399	11,9
Totaal	184.122	190.200	374.322	100

1-1-1976

31-12-1980

31-12-1985

gewestvariant

	Mannen	vrouwen	Totaal	Perc.
0 - 14	46.164	44.152	90.316	24,9
15 - 24	31.002	31.183	62.185	17,1
25 - 49	60.232	58.678	118.910	32,8
50 - 64	24.462	27.084	51.546	14,2
65+	16.746	23.263	40.009	11,0
Totaal	178.606	184.360	362.966	100

	Mannen	Vrouwen	Totaal	Perc.
0 - 14	41.221	39.256	80.477	21,5
15 - 24	32.546	33.105	65.651	17,6
25 - 49	65.932	63.730	129.662	34,7
50 - 64	25.736	28.376	54.112	14,5
65+	18.210	25.923	44.133	11,8
Totaal	183.645	190.390	374.035	100

	Mannen	Vrouwen	Totaal	Perc.
0 - 14	37.390	35.747	73.137	18,9
15 - 24	33.667	34.117	67.784	17,5
25 - 49	72.334	69.396	141.730	36,6
50 - 64	27.025	29.898	56.923	14,7
65+	19.749	28.151	47.900	12,4
Totaal	190.165	197.309	387.474	100

streekplanvariant

31-12-1980

31-12-1985

	Mannen	Vrouwen	Totaal	Perc.
0 - 14	41.644	39.555	81.219	21,6
15 - 24	32.565	33.765	66.331	17,6
25 - 49	66.325	63.784	130.109	34,6
50 - 64	25.736	28.499	54.235	14,4
65+	18.521	26.189	44.710	11,9
Totaal	184.811	191.793	376.604	100

	Mannen	Vrouwen	Totaal	Perc.
0 - 14	38.363	36.547	74.910	19,0
15 - 24	34.014	35.686	69.700	17,6
25 - 49	73.766	70.026	143.792	36,4
50 - 64	27.027	30.158	57.195	14,5
65+	20.677	29.030	49.707	12,6
Totaal	193.847	201.457	395.304	100

Deelnemingspercentages regio Arnhem (per 1 januari)

mannen	1972	1975	1978	1981	1986
15-19	41,59	33,37	24,35	21,24	18,06
20-24	88,06	85,19	81,86	78,95	77,47
25-29	97,54	97,15	96,33	95,74	94,43
30-34	98,39	98,43	98,22	97,88	97,48
35-39	97,54	97,34	96,74	96,12	95,58
40-44	97,24	96,30	95,40	94,66	93,56
45-49	95,47	93,91	92,74	91,57	90,50
50-54	93,04	89,93	86,35	84,44	81,90
55-59	86,11	81,17	78,05	75,58	73,68
60-64	73,75	66,37	60,12	57,94	57,74
65-69	20,16	18,24	17,14	16,32	14,95
70-74	11,57	9,79	8,49	7,67	6,80
vrouwen					
15-19	47,98	40,12	34,09	30,70	27,74
20-24	59,64	65,36	67,53	67,20	68,09
25-29	29,94	33,49	37,29	39,78	42,77
30-34	24,17	27,39	30,35	33,26	38,37
35-39	24,27	27,21	29,66	31,59	35,62
40-44	24,37	27,21	29,12	30,54	33,94
45-49	24,38	25,77	27,41	28,49	31,29
50-54	20,87	21,25	21,93	22,18	24,46
55-59	18,10	19,30	19,55	18,65	18,19
60-64	12,51	12,31	12,04	11,13	10,64
65-69	4,80	4,79	4,62	4,48	4,37
70-74	1,48	1,30	1,15	1,01	0,86

Verhouding beroepsbevolking (manjaren)/beroepsbevolking (personen), Nederland

Mannen	1972	1975	1978	1981	1985
15-19	0,99079	0,97582	0,99482	1,0	1,0
20-24	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
25-29	0,97747	0,97171	0,96618	0,96613	0,96604
30-34	0,99125	0,97565	0,97206	0,96949	0,96694
35-39	0,98908	0,97585	0,97053	0,96795	0,96714
40-44	0,98592	0,97781	0,96930	0,96376	0,96285
45-49	0,98792	0,97640	0,97032	0,96529	0,96343
50-54	0,98076	0,97064	0,96954	0,97187	0,98193
55-59	0,98530	0,96585	0,96205	0,95736	0,95721
60-64	0,97151	0,95712	0,94617	0,93690	0,91588
65-69	0,99320	1,0	1,0	1,0	1,0
70-74	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Vrouwen					
15-19	0,99232	0,97530	0,95865	0,94729	0,94644
20-24	0,93199	0,89795	0,89144	0,88429	0,87473
25-29	0,81850	0,79752	0,79886	0,79178	0,75530
30-34	0,76230	0,73061	0,71496	0,70969	0,69658
35-39	0,75089	0,72102	0,70016	0,69035	0,67683
40-44	0,75839	0,72380	0,70099	0,68763	0,66848
45-49	0,78488	0,76259	0,73981	0,72883	0,70316
50-54	0,80196	0,78339	0,76319	0,75503	0,72717
55-59	0,80900	0,78055	0,75895	0,76085	0,74720
60-64	0,84800	0,82312	0,78475	0,78231	0,76953
65-69	0,79279	0,78129	0,77076	0,75966	0,73795
70-74	0,79955	0,77215	0,74571	0,72638	0,67939

Raming van de beroepsbevolking in de regio Arnhem (Exklusief forensen) naar het niveau van het hoogste behaalde
onderwijsdiploma (personen x 1.000)

	basis + lager			u.l.o.			m.o.			semi - hoger			hoger			totaal		
	M	V	T	M	V	T	M	V	T	M	V	T	M	V	T	M	V	T
1-1-1972	34,8	12,1	46,9	39,1	14,0	53,1	11,6	6,3	17,9	6,5	2,7	9,2	3,8	0,5	4,3	95,8	35,6	131,4
1-1-1975	31,0	11,3	42,3	39,0	14,5	53,4	14,1	7,9	22,0	7,4	3,1	10,6	4,5	0,8	5,3	96,0	37,7	133,7
1-1-1978	29,0	10,8	39,8	39,2	15,8	55,0	14,8	9,1	23,9	8,8	3,6	12,4	5,2	11,3	6,4	97,0	40,4	137,4
<u>GEWEST:</u>																		
31-12-1980	28,2	10,4	38,6	40,0	16,9	56,9	15,5	9,9	25,4	9,8	4,0	13,9	5,8	1,4	7,2	99,4	42,7	142,0
31-12-1985	25,9	9,7	35,6	43,2	19,1	62,3	17,4	11,5	28,9	11,5	5,4	16,9	7,3	2,0	9,3	105,3	47,8	153,1
<u>STREEKPLAN:</u>																		
31-12-1980	28,3	10,5	38,9	40,2	17,0	57,3	15,6	10,0	25,6	9,9	4,1	13,9	5,8	1,4	7,2	99,8	43,1	142,9
31-12-1985	26,2	10,0	36,2	43,8	19,6	63,4	17,7	11,8	29,5	11,7	5,6	17,2	7,4	2,1	9,5	106,9	49,0	155,9

In deze bijlage behorend bij 4.2.2.1 zijn de rekenregels van het gehanteerde bevolkingsprognose-model vermeld en toegelicht.

Voorts zijn de modeluitkomsten vermeld voor de omvang van de per saldo in de periode 1976-1985 migrerende bevolking en wel per 31 december 1985, alsook de hieruit resulterende beroepsbevolking.

1. METHODE VAN BEVOLKINGSVOORUITBEREKENING

De vooruitberekening van de bevolking verloopt via per vijf-jarige leeftijdsklassente berekenen groeicoëfficiënten voor een periode van vijf jaar. Deze groeicoëfficiënten zijn te beschouwen als gekombineerde overlevings- en migratieparameters. Een groeicoëfficiënt voor een bepaalde naar leeftijd en geslacht onderscheiden groep, bijvoorbeeld de 25-29 jarige mannen, wordt berekend door het aantal 30-34 jarige mannen aan het eind van de periode (van vijf jaar) te delen door het aantal van de 25-29 jarige mannen aan het begin van de periode. Het verschil in aantal tussen de 25-29 jarigen en de 30-34 jarigen 5 jaar later, is noodzakelijkerwijs het gevolg van sterfte en migratie.

Uitgangspunten voor de prognose van de toekomstige bevolking vormen de bevolking, verdeeld naar leeftijd en geslacht, aan het begin van de prognoseperiode, het totale migratiesaldo voor de prognoseperiode en de overlevingskansen per cohort.

De essentie van de gebruikte vooruitberekeningsmethodiek nu, bestaat uit de berekening van de toekomstige, leeftijds-specifieke groeicoëfficiënten per cohort op basis van extrapolatie van de waarden die de groeicoëfficiënten hadden over de vijf jarige(basis)periode voorafgaand aan de prognoseperiode. Gezien het vrij konstante karakter van de overlevingskansen is vooral de leeftijdsopbouw van de migranten oftewel de wijze waarop het migratiesaldo over de cohorten wordt verdeeld, bepalend voor de veranderingen van de groeicoëfficiënten uit de basisperiode.

Ten aanzien van de leeftijdssamenstelling van het migratiesaldo geldt veelal dat een aantal leeftijdsklassen sterk oververtegenwoordigd en andere ondervertegenwoordigd zijn. Zo is veelal ook per gebied sprake van een bepaalde karakteristieke leeftijdsopbouw van het migratiesaldo.

Ook voor veranderingen in de tijd in het totale migratiesaldo geldt dat bepaalde leeftijdsgroepen sterker in die veranderingen zijn vertegenwoordigd dan andere.

De ene leeftijdsgroep is, zo zou men kunnen zeggen, gevoeliger voor migratie en veranderingen in het migratiesaldo, dan een andere. Omdat bij veranderingen van het totale migratiesaldo niet ieder cohort hierop even sterk "reageert", dient bij de prognose rekening te worden gehouden met deze verschillen in migratiegevoeligheid. De mate nu waarop in de basisperiode, voorafgaand aan de prognoseperiode, door de cohorten is "gereageerd" op het totale migratiesaldo, komt tot uiting in de ontwikkeling van de waarden van de groeicoëfficiënten in de basisperiode. Verschillen in ontwikkeling van de leeftijdsspecifieke groeicoëfficiënten in het recente verleden, kunnen dus worden opgevat als verschillen in migratiegevoeligheid. Bij de berekening van de groeicoëfficiënten voor de toekomst wordt nu de ontwikkeling of verandering van de groeicoëfficiënten van twee aan de prognoseperiode voorafgaande vijf-jaars perioden, opgevat als maatstaf voor de migratiegevoeligheid van de cohorten in de prognoseperiode. Extrapolatie van de waarden van de groeicoëfficiënten in de basisperiode geschiedt zo op basis van het totale migratiesaldo, de ontwikkeling van de groeicoëfficiënten in het verleden en eventuele veranderingen in overlevingskansen.

Vermenigvuldiging van de geëxtrapoleerde groeiparameters met de betreffende bevolkingsaantallen per vijf-jarige leeftijdsklasse levert de raming op van de bevolking van 5 jaar en ouder naar leeftijdsklasse en geslacht. De groep van de 0-4 jarigen moet achteraf op basis van vruchtbaarheidscijfers worden toegevoegd.

Door herhaling van de procedure wordt de bevolking over tien jaar verkregen. De prognoseperiode van zoëven is nu basisperiode geworden, waarvan de groeicoëfficiënten moeten worden geëxtrapoleerd, enzovoort. Het zal duidelijk zijn dat naarmate men verder verwijderd raakt van de oorspronkelijke uitgangssituatie, de betrouwbaarheid van de uitkomsten afneemt.

De basis nu voor de berekening van de groeiparameters voor de periode 1976-1980 wordt gevormd door het verschil tussen de groeicijfers in de basisperioden 1966-1970 en 1971-1975. Vervolgens vormt de ontwikkeling van de groeicoëfficiënten op basis van de perioden 1971-1975 en 1976-1980 weer het uitgangspunt voor de verschillen in ontwikkeling van de leeftijds- en geslachtsspecifieke groeicoëfficiënten in de perioden 1981-1985. Gezien de veronderstelde

grote migratiesaldi is afgezien van eventuele negatieve ontwikkelingen in de groeiparameters in het verleden.

TOELICHTING OP DE VOORUITBEREKENING VAN DE WAARDEN VAN DE GROEICOEFFICIENTEN

De verwerking van een verondersteld toekomstig migratiesaldo in de regionale leeftijdsopbouw vindt plaats met behulp van groeicoëfficiënten per leeftijdsklasse en geslacht.

De groeicoëfficiënten worden verkregen door bijvoorbeeld het aantal 30-34 jarige mannen in een bepaald jaar(t) te delen door het aantal 25-29 jarige mannen in het jaar (t-5). De aldus gevonden coëfficiënt bevat het gekombineerde migratie-overlevingseffekt van de betreffende groep personen. De ontwikkeling van deze groeicoëfficiënten voor een bepaalde leeftijdsklasse in relatie tot de waargenomen migratoire ontwikkeling in de beschouwde periode, wordt opgevat als een maatstaf voor de migratiegevoeligheid van de leeftijdsklasse.

De rekenregel voor de berekening van de groeicoëfficiënten voor de toekomst kan op de volgende wijze worden afgeleid.

De bevolkingsontwikkeling als som van de ontwikkelingen per leeftijds-klasse, is het resultaat van natuurlijke aanwas en migratie. Zij het aantal geboorten voorlopig nog buiten beschouwing gelaten, dan kan de bevolkingsontwikkeling worden geschreven als de som van de overlevingen per leeftijdsklasse plus het totale migratiesaldo:

$$\sum_{i=1}^{20} [lkl_i \times g_{i,n}] = \sum_{i=1}^{20} [lkl_i \times olk_{i,n}] + ms_n \quad (1)$$

- Waarbij: lkl_i = aantal personen per leeftijdsklasse i aan het begin van de prognoseperiode (i= 0-4, 5-9, 10-14..., 90⁺).
- n = prognoseperiode van 5 jaar; (n-1 en n-2: opeenvolgende (basis)perioden van 5 jaar voorafgaand aan de prognoseperiode).
- $g_{i,n}$ = groeicoëfficiënt voor leeftijdsklasse i in periode n.
- $olk_{i,n}$ = overlevingskans voor leeftijdsklasse i in periode n.
- ms_n = migratiesaldo in periode n.

Op basis van de veronderstelling dat de toekomstige waarden van de groeicoëfficiënten kunnen worden afgeleid uit de waarden en de ontwikkeling van de groeicoëfficiënten in de basisperioden, geldt nu

(2)

$$\sum_{i=1}^{20} [lkl_i \times g_{i,n}] = \sum_{i=1}^{20} [lkl_i \times \{g_{i,n-1} + (g_{i,n-1} - g_{i,n-2}) \times p\}]$$

Waarbij: p = ophoogfaktor

Substitutie van vergelijking (2) in vergelijking (1) geeft:

$$\sum_{i=1}^{20} \left[lkl_i \times g_{i,n-1} \right] + p \left[\sum_{i=1}^{20} lkl_i \times (g_{i,n-1} - g_{i,n-2}) \right] =$$

$$\sum_{i=1}^{20} \left[lkl_i \times olk_{i,n} \right] + ms_n \quad (3)$$

Uit vergelijking (3) is de ophoogfaktor p te berekenen. Tevens kunnen dan de toekomstige groeiparameters worden berekend. Rekening houdend met de kleinere sterftekans van migranten, omdat zij gemiddeld slechts gedurende een halve prognoseperiode in de regio wonen, luidt de vergelijking voor de groeicoëfficiënten:

$$g_{i,n} = \{g_{i,n-1} + (g_{i,n-1} - g_{i,n-2}) \times p - olk_{i,n}\} \times \sqrt{olk_{i,n}} + olk_i$$

Vermenigvuldiging van de aantallen per leeftijdsklasse en de aldus verkregen groeiparameters geeft de bevolking aan het eind van de prognoseperiode.

De groep van de 0-4 jarigen is vervolgens berekend door vermenigvuldiging van vruchtbaarheidscijfer en het in de prognoseperiode gemiddelde aantal in de regio woonachtige vrouwen van 15-44 jaar op basis van de ontwikkeling van de gesloten bevolking. Hieraan dienen de 0-4 jarigen van de migranten te worden toegevoegd. Vermenigvuldiging van het saldo van de migrerende vrouwen van 15-44 geeft, het aantal 0-4 jarigen van migranten. Verondersteld is dat van deze groep de helft wordt geboren voor het moment van migratie, en dus de helft deel uit maakt van het totale migratiesaldo.

2. UITKOMSTEN MET BETREKKING TOT DE VERDELING VAN VERONDERSTELDE
MIGRATIE-SALDI NAAR LEEFTIJD EN GESLACHT.

De volgende twee pagina's vermelden de resultaten van de modelmatige toedeling van de veronderstelde migratie-saldi per geslacht naar leeftijd per 31-12-1985. Hiermee is tevens de invloed op de opvang van de regionale (beroeps-)bevolking aangegeven van de veronderstellingen omtrent de omvang van het totale migratie-saldo voor de periode 1976-1985, alsmede van de veronderstelling dat de leeftijds-samenstelling van het toekomstig migratie-saldo kan worden verkregen op basis van de samenstelling ervan in het verleden en extrapolatie daarvan naar de toekomst.

Het realiteitsgehalte van de aldus bepaalde uitkomsten voor de per saldo migrerende bevolking naar leeftijd is moeilijk aan te geven. Wel dient men zich te realiseren dat de omvang van het migratiesaldo in het verleden aanzienlijk kleiner was dan het voor de toekomst veronderstelde. Dit zou kunnen betekenen dat de toekomstige leeftijdsopbouw van het migratiesaldo een ander beeld gaat vertonen dan in het verleden. Hierdoor wordt de veronderstelling dat de toekomstige leeftijdsopbouw van het migratiesaldo gebaseerd mag worden op die in het verleden minder aannemelijk. Gelet op de uitkomsten geldt het bovenstaande waarschijnlijk vooral voor het berekende aantal migrerende vrouwen in de leeftijd van 15 tot 24 jaar, dat vrij hoog is. Wellicht vindt hierdoor voor 1985 een zekere overschatting plaats van de vrouwelijke beroepsbevolking.

Invloed van de veronderstelde migratie voor de periode 1976-1985 op de omvang van de regionale (beroeps)bevolking per 31-12-1985.

Gewest-variant

mannen

	bevolking	beroepsbevolking (personen)	beroepsbevolking (manjaren)
0-14	1.406		
15-24	814	89	89
25-49	2.056	1.972	1.906
50-64	114	80	77
65-74	1.487	175	175
75 ⁺	166		
	Σ 6.043	Σ 2.316	Σ 2.247

vrouwen

	bevolking	beroepsbevolking (personen)	beroepsbevolking (manjaren)
0-14	1.349		
15-24	2.745	1.336	1.195
25-49	466	136	88
50-64	701	97	74
65-74	1.496	39	30
75 ⁺	352		
	Σ 7.109	Σ 1.608	Σ 1.387

mannen+vrouwen

	bevolking	beroepsbevolking (personen)	beroepsbevolking (manjaren)
0-14	2.755		
15-24	3.559	1.425	1.284
25-49	2.522	2.108	1.994
50-64	815	177	151
65-74	2.983	214	205
75 ⁺	518		
	Σ 13.152	Σ 3.924	Σ 3.634

Invloed van de veronderstelde migratie in de periode 1976-1985 op de omvang van de regionale (beroeps-)bevolking per 31-12-1985.

Streekplan-variant

Mannen

	bevolking	beroepsbevolking (personen)	beroepsbevolking (manjaren)
0-14	2.379		
15-24	1.161	180	180
25-49	3.488	3.343	3.230
50-64	116	82	79
65-74	2.414	292	292
75 ⁺	167		
	Σ 9.725	Σ 3.897	Σ 3.781

vrouwen

	bevolking	beroepsbevolking (personen)	beroepsbevolking (manjaren)
0-14	2.149		
15-24	4.314	2.244	1.997
25-49	1.096	386	274
50-64	971	125	96
65-74	2.282	60	45
75 ⁺	445		
	Σ 11.257	Σ 2.817	Σ 2.412

mannen+vrouwen

	bevolking	beroepsbevolking (personen)	beroepsbevolking (manjaren)
0-14	4.528		
15-24	5.475	2.424	2.177
25-49	4.584	3.731	3.504
50-64	1.087	207	175
65-74	4.696	352	337
75 ⁺	612		
	Σ 20.982	Σ 6.714	Σ 6.193

Methodiek berekening van het toekomstig aantal schoolverlaters tot 1985.

Op basis van de aanwezige schoolbevolking woonachtig in de regio Arnhem en landelijke uitstroomcoëfficiënten¹⁾ is het aantal schoolverlaters uit het voortgezet volledig dagonderwijs voor de regio Arnhem geraamd. Hierbij is voor het MBO en het HBO enerzijds en het LBO en AVO anderzijds een enigszins afwijkende werkwijze gevolgd. Dit vloeide voort uit het ontbreken van gewenste statistische gegevens. Allereerst volgt nu voor het MBO en het HBO een beschrijving hoe de onderzoekuitkomsten tot stand zijn gekomen.

Aan de deelneming aan het MBO en het HBO, die bekend is voor het schooljaar 1976/'77 is de landelijke ontwikkeling over de periode 1976/'77 - 1983/'84 toegevoegd²⁾. De daaruit resulterende raming van de regionale deelneming in 1983/'84 is konstant verondersteld tot 1985/'86³⁾. Dit betekent dat in de periode 1983/'84 - 1985/'86 de bevolkingsontwikkeling wel maar mogelijke veranderingen in de onderwijskeuze niet tot uitdrukking komt in de omvang van het aantal schoolverlaters.

De regionale deelneming aan beide vormen van beroepsonderwijs, uitgedrukt in een promillage van de basisgeneratie kan nu worden vertaald in de in de regio Arnhem woonachtige schoolbevolking. Vermenigvuldiging van de uitstroomcoëfficiënt met de schoolbevolking, geeft per onderwijsvorm het geraamd aantal schoolverlaters, gedifferentieerd naar geslacht en diploma-bezit, weer.

Bij de bepaling van het aantal schoolverlaters uit het LBO en het AVO is uitgegaan van de door de Commissie Planprocedure geprognostiseerde schoolbevolking⁴⁾ in 1983/'84. Aangezien deze schoolbevolking voor 1976/'77 niet bekend is, is ter bepaling van de regionale deelneming in 1976/'77, de regionale deelneming in 1983/'84 vermindert met de landelijke ontwikkeling in de periode 1976/'77-1983/'84. Uit de nu ter beschikking staande deelnemingspromillages voor 1976/'77 en 1985/'86 (de deelneming in 1985/'86 is wederom gelijk verondersteld aan die in 1983/'84) is de schoolbevolking en het aantal schoolverlaters geraamd.

1) zie ook bijlage 4.12

2) Publikatie 16 van de Commissie Planprocedure deel 1.

3) De door de Commissie Planprocedure opgestelde prognoses gaan tot

4) Publikatie 16 van de Commissie Plan- het schooljaar 1983/'84
procedure deel 2

Statistische verantwoording en veronderstellingen.

Zoals reeds in bijlage 4.11 vermeld, is het aantal schoolverlaters van de in de regio Arnhem woonachtige schoolbevolking bepaald. Het C.B.S. verstrekt in haar publikatie "Regionaal onderzoek voortgezet onderwijs", de omvang van de schoolbevolking voor het MBO en het HBO van het nodale gebied Arnhem. De deelneming die hieruit te bepalen is, wordt representatief geacht voor de regio Arnhem¹). De toekomstige deelneming is, zoals reeds gesteld, bepaald door een landelijke ontwikkeling aan de regionale deelneming toe te voegen.

De regionale deelneming aan het AVO en LBO is voor het schooljaar 1983/'84 geraamd door de Commissie Planprocedure voor het nodale gebied Arnhem. De deelneming, waarbij een correctie voor migratie en sterfte heeft plaatsgevonden aangezien deze factoren niet in de betreffende prognose verdisconteerd zijn, wordt wederom representatief geacht voor de gehele regio.

Per onderwijsvorm is de deelneming steeds uitgedrukt in een promillage van de basisgeneratie. Als basisgeneratie is voor het MBO en het HBO de groep 17 tot en met 21 jarigen gehanteerd, voor het LBO de 12 t/m 16 jarigen, voor het VWO en HAVO de 12 t/m 19 jarigen en voor het MAVO de 12 t/m 17 jarigen. De basisgeneratie in 1986 is bepaald op basis van het aandeel van het betreffende cohort in 1978 ten opzichte van de betreffende totale leeftijdsklasse in 1978²).

De landelijke uitstroomcoëfficiënten, beschikbaar gesteld door het CPB, betreffen een voorlopige prognose over de periode 1978/79 - 1989/'90. Bij deze prognose is uitgegaan van de bevolkingsontwikkeling volgens alternatief B van het CBS³).

De aan de prognose van de uitstroomcoëfficiënten ten grondslag liggende veronderstellingen zijn:

- 1) Het nodale gebied Arnhem komt overeen met de regio Arnhem exclusief de gemeenten Brummen, Dodewaard, Gendt en Valburg.
- 2) Bevolkingsvoortberekening heeft plaatsgevonden per 5-jarige leeftijdsklasse.
- 3) C.B.S.: "De toekomstige demografische ontwikkeling in Nederland na 1975"

- Vanuit het g.l.o.6 een afnemende deelneming van mannen aan het AVO. Voor vrouwen is deze deelneming toenemend verondersteld.
- Vanuit het MAVO neemt de deelneming aan het MBO toe.
- Vanuit het HAVO neemt de deelneming aan het VWO toe.
- Vanuit brugjaar 1 een stijgende deelneming aan brugjaar 2.¹⁾

De overgangsmatrices waarvan bij bovenstaande prognose gebruik is gemaakt betreffen die van het schooljaar 1976/'77, 1977/'78 en 1978/'79. Voorts dient vermeld te worden dat gebruik gemaakt is van netto uitstroomcoëfficiënten. Hiervoor is de bruto uitstroomcoëfficiënt gecorrigeerd voor dat deel van de instroom in het volledig dagonderwijs dat betrekking heeft op hernieuwde deelneming. Men dient hierbij te denken aan partieel leerplichtigen, dienstplichtigen en studenten afkomstig uit het wetenschappelijk onderwijs²⁾. De omvang van de hernieuwde deelneming, tot uitdrukking komend in een vertragend effect van de instroom op de arbeidsmarkt, is per onderwijsvorm steeds in mindering gebracht op de ongediplomeerde schoolverlaters die bepaald zijn op basis van de bruto uitstroomcoëfficiënt. Hierdoor wijkt de netto verhouding gediplomeerden - ongediplomeerden bij vertrek uit het onderwijs af van de bruto verhouding. Aangezien echter het netto effect voor de arbeidsmarkt bepaald is, is deze afwijking gerechtvaardigd.

Tot slot dient vermeld te worden dat de reden voor het buiten beschouwing laten van het wetenschappelijk onderwijs is, de oriëntatie op de landelijke arbeidsmarkt van deze categorie "onderwijsvertrekkenden."

---

1) Het gemeenschappelijke brugjaar VWO/HAVO/MAVO is op basis van de overgangsmatrix 1978/'79 toegerekend aan de desbetreffende onderwijsvorm.

2) Het wetenschappelijk onderwijs is evenals de nieuwe lerarenopleiding buiten beschouwing gelaten. Studenten afkomstig uit het wetenschappelijk onderwijs zijn in dit verband opgevat als personen afkomstig van buiten het onderwijs.

Aantallen schoolverlaters^{*)}, beschikbaar voor de arbeidsmarkt naar geslacht en diplomabezit regio Arnhem 1976/'77.

	Vertrek zonder diploma			Vertrek met diploma			Totaal vertrek		
	M	V	T	M	V	T	M	V	T
LBO	325	251	576	850	538	1388	1175	789	1964
MBO	244	225	469	325	431	756	569	656	1225
HBO	60	12	72	314	259	573	374	271	645
Totaal beroepsonderwijs	629	488	1117	1489	1228	2717	2118	1716	3834
VWO	55	57	112	346	232	578	401	289	690
HAVO	119	120	239	149	271	420	268	391	659
MAVO	106	137	243	101	258	359	207	395	602
Totaal AVO	280	314	594	596	761	1357	876	1075	1951
Totaal voortgezet onderwijs	909	802	1711	2085	1989	4074	2994	2791	5785

*) Eksklusief het wetenschappelijk onderwijs.

Aantallen schoolverlaters^{*)}, beschikbaar voor de arbeidsmarkt naar geslacht en diplomabezit regio Arnhem 1985/'86 (gewest-variant)

	Vertrek zonder diploma			Vertrek met diploma			Totaal vertrek		
	M	V	T	M	V	T	M	V	T
LBO	335	234	569	883	506	1389	1218	740	1958
MBO	320	359	679	419	678	1097	739	1037	1776
HBO	82	36	118	363	321	684	445	357	802
Totaal beroepsonderwijs	737	629	1366	1665	1505	3170	2402	2134	4536
VWO	59	71	130	367	312	679	426	383	809
HAVO	126	134	260	123	261	384	249	395	644
MAVO	85	125	210	47	223	270	132	348	480
Totaal AVO	270	330	600	537	796	1333	807	1126	1933
Totaal voortgezet onderwijs	1007	959	1966	2202	2301	4503	3209	3260	6469

^{*)} Eksklusief het wetenschappelijk onderwijs.

Aantallen schoolverlaters*, beschikbaar voor de arbeidsmarkt naar geslacht en diplomabezit regio Arnhem 1985/'86 (streekplan-variant)

	Vertrek zonder diploma			Vertrek met diploma			Totaal vertrek		
	M	V	T	M	V	T	M	V	T
LBO	345	238	583	907	516	1423	1252	754	2006
MBO	324	376	700	424	710	1134	748	1086	1834
HBO	82	37	119	366	335	701	448	372	820
Totaal beroepsonderwijs	751	651	1402	1697	1561	3258	2448	2212	4660
VWO	61	72	133	378	319	697	439	391	830
HAVO	129	136	265	126	266	392	255	402	657
MAVO	88	127	215	49	228	277	137	355	492
Totaal AVO	278	335	613	553	813	1366	831	1148	1979
Totaal voortgezet onderwijs	1029	986	2015	2250	2374	4624	3279	3360	6639

*) Eksklusief het wetenschappelijk onderwijs.

Aantallen "schoolverlaters*", beschikbaar voor de arbeidsmarkt naar geslacht en opleidingsnivo regio Arnhem 1985/'86 (streekplan-variant)

	M	V	T	M	V	T
	Aantallen personen			Relatieve verdeling		
Basis + lager nivo	433	365	798	13.2	10.9	12.0
Uitgebreid lager nivo	1470	1328	2798	44.8	39.5	42.1
Middelbaar nivo	1010	1332	2342	30.8	39.6	35.3
Semi-Hoger nivo	366	335	701	11.2	10.0	10.6
Totaal	3279	3360	6639	100	100	100

*) Eksklusief het wetenschappelijk onderwijs.

De in de prognose opgenomen typen van beroepsonderwijs

Lager beroepsonderwijs

- Lager technisch onderwijs (inkl. individueel technisch onderwijs)
- Lager nautisch onderwijs
- Lager agrarisch onderwijs
- Lager huishoud- en nijverheidsonderwijs
- Lager middenstands onderwijs
- Lager economisch en administratief onderwijs/
lager algemeen voortgezet onderwijs

Middelbaar beroepsonderwijs

- Middelbaar technisch onderwijs
- Middelbaar nautisch onderwijs
- Middelbaar agrarisch onderwijs
- Middelbaar huishoud- en nijverheidsonderwijs
- Middelbaar middenstands onderwijs
- Middelbaar economisch en administratief onderwijs
- Middelbaar sociaal-pedagogisch onderwijs
- Opleiding kleuterleidster

Hoger beroepsonderwijs

- Hoger technisch onderwijs
- Hoger nautisch onderwijs
- Hoger agrarisch onderwijs
- Hoger huishoud- en nijverheidsonderwijs
- Hoger middenstands onderwijs
- Hoger economisch en administratief onderwijs
- Hoger sociaal-pedagogisch onderwijs
- Kunstonderwijs
- Pedagogische academie
- Opleiding N-akte

Indeling van opleidingsnivo's

OPLEIDINGSNIVO			
ONGESCHOOLD	[	basis	: lager onderwijs
		†	
		lager	: LAVO, VGLO
LAGER		uitgebreid lager	: MULO/MAVO, onderbouw HAVO/VWO, lager beroepsonderwijs
MIDDELBAAR		middelbaar	: bovenbouw HAVO/VWO, middelbaar beroepsonderwijs
HOGER	[	semi-hoger	: hoger beroepsonderwijs
		†	
		hoger	: MO-akte e.d., universitaire opleiding

Lijst van afkortingen

AVO	: algemeen voortgezet onderwijs
VWO	: voortgezet wetenschappelijk onderwijs
HAVO	: hoger algemeen voortgezet onderwijs
MAVO	: middelbaar algemeen voortgezet onderwijs
GLO	: gewoon lager onderwijs
LBO	: lager beroepsonderwijs
MBO	: middelbaar beroepsonderwijs
HBO	: hoger beroepsonderwijs

BIJLAGE 5.1.

VAKATURES

- 1.1 Inleiding.
- 1.2 Regio Arnhem.
- 1.3 Oorzaken van problemen bij vakatures.
- 1.4 Gevolgen van vakatures.
- 1.5 Raming van het totaal aantal vakatures.
- 1.6 Vergelijking GOV en vakature-enquête rayon Arnhem.
- 1.7 Vergelijking GOV en vakature-enquête AB rayon Zevenaar.

Tabellen

1. Vakatures naar opleidingsniveau en gemeente.
2. Vakatureproblemen naar bedrijfssektor.
3. Vakatures naar beroepsgroep/opleidingsniveau gemeente Arnhem.
4. Vakatures naar beroepsgroep/opleidingsniveau ov. gem. GAB rayon Arnhem.
5. Vakatures naar beroepsgroep/opleidingsniveau AB rayon Zevenaar.
6. Vergelijking GOV GAB rayon Arnhem en vakature-enquête.
7. Vergelijking GOV AB rayon Zevenaar en vakature-enquête.
8. Vakatures per 100 werkzame personen per sektor in de regio Arnhem.

1.1 Inleiding

De situatie op de arbeidsmarkt wordt gekenmerkt door een op hoog nivo blijvend aantal ingeschreven werklozen enerzijds en een eveneens groot aantal vakatures (die vaak moeilijk vervulbaar zijn) anderzijds.

In 1978 waren in Gelderland ruim 23.000 werklozen ingeschreven, terwijl er ruim 9.000 vakatures openstonden.¹⁾

Deze situatie op de arbeidsmarkt, vraag en aanbod passen niet op elkaar, houdt in dat bovengenoemde aantallen niet zonder meer met elkaar gekonfronteerd kunnen worden.

- kwantitatief concentreren zich werkloosheid en vakatures in verschillende regio's;
- kwalitatief gezien bestaat diskrepantie tussen de samenstelling naar beroepsopleidingsnivo van beide "bestanden";
- de gegevens geven een bepaalde standweer op zeker moment van een stroomproces. In de loop der tijd gaat het om verschillende personen: Zo is na 6 maanden 75% van de werklozen uitgeschreven²⁾ en zijn na 8 maanden 75% van de moeilijk vervulbare vakatures bezet³⁾ (van de bij GAB's bekende vakatures 85% in 3 maanden).

In het volgende zullen eerst de uitkomsten van het onderzoek geanalyseerd worden, waarna vergelijkingen worden getrokken met het bij de GAB's geregistreerde aantal vakatures per september 1979.

---

1) C.B.S., moeilijk vervulbare vraag naar arbeidskrachten soc. maandstat. 1979.

2) Min. Soza. Knelpunten op de arbeidsmarkt 1979 p10.

3) IVA. Moeilijk vervulbare vakatures 1979.

Van onderzoek in Nederland naar vakatures zijn geen regionale gegevens voorhanden op het nivo van de regio Arnhem, maar alleen van provincies¹⁾.

Daaruit blijkt dat in Gelderland de vakatures minder dan in Nederland als geheel gekoncentreerd zijn bij metaalberoepen en bij de vakspecialisten, maar vooral bij overige beroepen in industrie en handel.

Moeilijk vervulbare vakatures, 1978 C.B.S.

x 1000	adm., diensten	vak- specialisten	metaal, elektro	bouw	overig	Totaal
Nederland	15.4	9.2	16.3	21.1	23.9	86.0
Gelderland	1.1	0.4	1.0	2.4	4.3	9.2
Gelderland (Nederland = 100)	7	4	6	11	18	11

1.2 Regio Arnhem

Nu geeft een gemiddeld cijfer van de provincie vooral in Gelderland niet de specifiek regionale situatie weer. Regionale verschillen in arbeidsmarktsituaties zijn hier zeer groot.

Een behoorlijk inzicht kan dan ook alleen door regionaal onderzoek worden verkregen.

De gehouden enquête heeft gegevens opgeleverd over aantallen vakatures (per september 1979) naar beroepsgroep, bedrijfsklassen en opleidingsnivo als ook over de door respondenten genoemde oorzaken en problemen met betrekking tot deze vakatures.

In het volgende zal ook getracht worden, indien mogelijk, de situatie in de regio te vergelijken met die in Nederland als geheel.

---

1) C.B.S. Moeilijk vervulbare vakatures 1976, 1977, 1978.

Het aantal bedrijven met vakatures blijkt in de regio Arnhem veel groter te zijn dan in vergelijking met Nederland als geheel:

Bedrijven zonder en met vakatures

	zonder	met
Nederland ¹⁾ 1978	182.700 (84%)	34.500 (16%)
Regio Arnhem ²⁾ 1979	955 (70%)	419 (30%)

1) C.B.S. Moeilijk vervulbare vraag naar arbeidskrachten 1978. Niet geënquêteerd, landbouw, overheid, onderwijs tesamen + 20% van het aantal werknemers. (Respons 86% steekproef).

2) Niet geënquêteerd: bedrijven < 6 arbeidsplaatsen met + 11% van het aantal arbeidsplaatsen (netto respons 61%).

Hoewel het niet om geheel vergelijkbare cijfers gaat, is het waarschijnlijk dat in de regio Arnhem meer bedrijven met vakatures te maken hebben dan in Nederland als geheel, vooral ook omdat kleinere bedrijven meer moeilijk vervulbare vakatures hebben dan grotere³⁾. In totaal gaven 419 bedrijven te kennen 2.166 vakatures te hebben. Een samenvattend overzicht maakt duidelijk dat de verdeling van de vakatures, de bedrijfsstructuur in de deelgebieden van de regio Arnhem weerspiegelt:

	GAB rayon Arnhem	Zevenaar	Ov. gemeenten
Metaal industrie	125 (9%)	79 (16%)	31 (25%)
Overige industrie	289 (20%)	129 (26%)	15 (12%)
Bouw	417 (29%)	195 (40%)	51 (41%)
Komm. dienstverlening	262 (18%)	37 (8%)	13 (10%)
Soc. Overh.dienstverl.	362 (25%)	50 (10%)	15 (12%)
Totaal	1.455	490	125

3) IVA

In het GAB rayon Arnhem is het aandeel van de vakatures in de bouw-
nijverheid kleiner dan in het rayon Zevenaar en in de gemeenten
Gendt, Bemmelen, Valburg, Dodewaard.

In Arnhem is meer dan 40% van de vakatures opgegeven in bedrijven
in de dienstensektor. Buiten GAB Arnhem is rond 40% van de vakatures
te vinden bij de industrie.¹⁾

Het gevraagde opleidingsnivo van de openstaande vakatures wijst
landelijk op een relatief grote vraag naar beroepspersonen met een
basisnivo (ongeschoold) en met lager beroepsonderwijs (zie ook tabel 1,3,4,5).
Eenzelfde patroon vertoont de verdeling in de regio Arnhem, zij het

Vakatures naar opleidingsnivo, aantallen en procenten

x 1000 en %	Nederland 1978		Regio Arnhem 1979	
ongeschoold	20.5	24	0.6	27
lager (algemeen)	2.8	3	0.1	7
lager (beroep)	47.3	55	0.9	43
middelbaar (algemeen)	2.1	2	0.06	3
middelbaar (beroep)	7.7	9	0.2	9
hoger	5.6	7	0.2	9
Totaal	86.0	100	2.1	100

Bron: C.B.S.. REO Arnhem.

dat het aandeel l.b.o. lager is dan in Nederland en het aandeel onge-
schoold hoger, evenals dat van hogere opleidingsnivo's.

In het GAB rayon Arnhem is het aandeel vakatures waarvoor hogere op-
leiding wordt gevraagd 13%.

Zowel in het rayon Zevenaar als in de overige gemeenten wordt de helft
van de vakatures gevonden bij het nivo lager beroepsonderwijs.

1) In tabel 8 is voor de regio Arnhem aangegeven het aantal vakatures
per 100 werkzame personen per sektor volgens de REO-enquête.

1.3 Oorzaken van problemen bij vakatures.

De mening over oorzaken van problemen bij personeelsvoorziening in het algemeen gesteld, is een andere dan de mening over deze problematiek als het gaat om konkrete vakatures in eigen bedrijf ¹⁾. Negatieve aspecten over werklozen/sollicitanten worden in het eerste geval vaker generaliserend naar buiten gebracht. Dit geschiedt in veel mindere mate in het tweede geval.

De enquête heeft zich in de regio Arnhem gericht op het aangeven van problemen bij het vervullen van functies in eigen bedrijf. Door de 418 bedrijven respondenten met vakatures zijn 187 maal bepaalde problemen vermeld bij vervulling van de opgegeven vakatures.

Hoewel het niet om geheel vergelijkbare enquêtes gaat blijken redelijk grote overeenkomsten in de verschillende meningen tussen het I.V.A. onderzoek en dat in de regio Arnhem. Het grootste aandeel respondenten zocht de moeilijkheid bij het aanbod in het algemeen (geen aanbod, cq., tekort), de vakkennis, de scholing. Een kleiner aantal, maar toch nog ± 20 % achtte de problematiek vooral in verband te moeten brengen met omstandigheden binnen het eigen bedrijf en andere bedrijven en de daar openstaande vakatures (grote vraag, ploegendienst, loon, werkomstandigheden). Het overzicht verschaft meer gedetailleerde informatie.

---

1) IVA. Moeilijk vervulbare vacatures. p. 20.

Oorzaak vakature problemen in procenten van het totaal

	R.E.O. Arnhem 1979	I.V.A. 1977
vraag groot	8	2
part time	2	-
ploegendienst	4	-
loonkwesties	5	4
werkomstandigheden	3	7
geen aanbod (tekort)	37	27
vakkennis, spec.	14	11
opleiding	4	11
ervaring	2	6
koppelbazen	4	-
soc. uitkeringen	3	6
arbeidsburo	1	-
mentaliteit	5	3
lokatie, huisvesting	4	3
overig	4	20
	100	100
Totaal respondenten	187 =====	190 =====

In de regio Arnhem zijn de meeste vakature problemen naar voren gekomen bij de bouwnijverheid en de kommerciële diensten. Vooral bij bouwnijverheid speelt een rol bij de problematiek de vakkennis. Waarschijnlijk is dit ook het geval bij het probleem: geen aanbod. Dit impliceert immers geen geschikt aanbod voor de openstaande vakatures. Opmerkelijk is dat in zo geringe mate het gebrek aan opleiding of scholing is genoemd (zie ook tabel 2).

1.4 Gevolgen van vakatures

Uit IVA onderzoek blijkt dat 55 % van de bedrijven met moeilijk vervulbare vakatures meer arbeidsplaatsen zouden hebben, indien zij geen problemen met vervulling van deze vakatures zouden ondervinden. Men geeft aan dat in de metaal, de bouw en de sociale dienstverlening als gevolg van één m.v.v. bij benadering een andere arbeidsplaats niet bezet kan worden, en een halve arbeidsplaats in de medische diensten¹).

Wanneer aangenomen wordt dat in de regio Arnhem eenzelfde verhouding geldt in deze bedrijfstakken dan zou het aantal vakatures + extra arbeidsplaatsen als volgt kunnen zijn:

	A Bezette arb.pl. (arb.volume)	B Vakatures	C Extra arb. plaatsen	Totaal B + C
Metaal (3)	9.000	277	277	554
bouw (5)	13.000	681	681	1.362
Medisch 93	7.500	92	45	137
Maatschapp. 91,93,99 (overheid)	12.300	368	368	736
Totaal	41.800	1.418	1.371	2.789

Een raming van het totale effect van vakatures op het aantal arbeidsplaatsen is niet mogelijk. Het bovenstaande geeft een benadering van enkele bedrijfstakken, voorzover dit aan de enquête ontleend kan worden.

---

1) IVA p. 145.

1.5 Raming van het totaal aantal vakatures.

Het arbeidsvolume in de regio Arnhem bedraagt ca. 119.000, hetgeen overeenkomt met ongeveer 130.000 werkzame personen¹⁾.

Het aantal vakatures uitgedrukt als percentage van het totale aantal arbeidsplaatsen in de geënquêteerde bedrijven bedraagt 3,2 %.

Veronderstellend dat de enquête-uitkomst representatief is voor de werkelijke verhouding vakatures/arbeitsplaatsen, dan mag verwacht worden dat het aantal vakatures in de Regio Arnhem 3,2 % van de totale werkgelegenheid bedraagt.

Het totale aantal vakatures kan dan geschat worden op 3.2 % van 130.000, dat is ruim 4.000.

---

1) raming op grond van deelnemingspercentages C.P.B.

1.6 Vergelijking GOV en vakature-enquête G.A.B. rayon Arnhem (tabel 6)

Omdat het zeer waarschijnlijk is dat het aantal vakatures in werkelijkheid hoger is dan uit de enquête blijkt (de respons was ruim 60%, bedrijven < 6 zijn niet geënquêteerd) is een vergelijking van de aantallen minder juist.

Slechts kan vermeld worden dat de GOV 60% uitmaakt van de aantallen vakatures volgens de enquête. Wel kan uit een vergelijking blijken in welke beroepsgroepen duidelijke verschillen voorkomen. Het onderstaande overzicht geeft die beroepsgroepen aan waar de enquête meer vakatures registreerde dan het G.A.B.

	<u>G.O.V.</u>	<u>REO- Enquête</u>
Ingenieurs, tekenaars	52	78
Monteurs	9	49
Elektrotechnici	9	65
Bouwkundigen algemeen	34	101
Timmerlieden	54	153
Boekhouders, sekretaressen	81	122
Medisch/verpleegkundig personeel	22	120

1.7 Vergelijking GOV en vakature-enquête AB rayon Zevenaar (tabel 7)

In dit rayon maakt de GOV + 54 % uit van het aantal vakatures dat is gemeld in de enquête.

Bij de volgende beroepsgroepen zijn de grootste afwijkingen te noteren:

	<u>G.O.V.</u>	<u>REO- Enquête</u>
timmerlieden	1	53
metselaars	19	86
schilders	7	19
voed.genotm. ind.	9	22
verplegend personeel	-	25
pers. alg. dienst	43	70

Tabel 1.

Overzicht vakatures naar opleidingsniveau en gemeente/
rayons G.A.B. R.E.O.-enquête september 1979.

	Arb.- plaat- sen*	Vaka- taures	Opleidingsnivo**					
			1	2a	2b	3a	3b	5,6,7
Herwen & Aerdt	1070	122	22	16	81	-	2	1
Didam	509	69	12	-	55	-	3	-
Duiven	543	41	21	-	12	1	2	5
Pannerden	142	13	10	-	2	-	1	-
Zevenaar	2706	245***	73	27	135	3	6	1
Rayon Zevenaar	4970	490	138	43	285	4	14	7
Doesburg	1036	50	20	1	22	1	3	3
Westervoort	135	14	10	-	2	-	2	-
Angerlo	69	3	-	-	3	-	-	-
Rheden	3373	208	65	6	100	4	23	10
Arnhem	20605	908	187	72	319	51	113	166
Renkum	2518	117	30	12	41	2	22	10
Elst, Heteren, Huissen	1903	154	79	2	59	-	10	2
Rayon Arnhem	29639	1454	391	93	546	58	173	191
Bemmel	589	47	21	5	18	2	-	1
Gendt	365	37	16	1	20	-	-	-
Valburg	324	23	1	-	15	-	6	1
Dodewaard	83	18	8	-	10	-	-	-
Ov. gemeenten	1361	125	46	6	63	2	6	2
Totaal	35970	2069	575	142	894	64	193	200

*) In bedrijven met vakatures.

**) 1 ongeschoold
2a lager algemeen vormend
2b lager beroeps
3a middelbaar algemeen vormend
3b middelbaar beroeps
5,6,7 (semi) hoger.

***) Ekskl. 100 parttimers.

Tabel 2.

Vakatureproblemen gerangschikt naar bedrijfssectoren, R.E.O.-
enquête regio Arnhem.

	Metaal	rest	(L)	Op. Nuts	Maat-	Overheid	Totaal
		industrie	bouw	commerc.	schappe-		
				diensten	lijke		
					diensten		
	3	20-32	0,1.5	4,6,7,8	91,93/99	90,92	
grote vraag, schaarste	1		6	5	3	-	15
parttime	-		-	-	1	2	3
ploegendienst, werktijden	3	2	-	1	2	-	8
loonkwesties	-	4	2	2	2	-	10
werkomstandig- heden	1	2	-	3	-	-	6
geen aanbod	9	14	25	13	4	4	69
vakkennis, spec.	2	1	15	6	3	-	27
opleiding, scholing	-	-	3	1	-	4	8
ervaring	-	-	1	3	-	-	4
koppelbazen, uitleenb.	-	1	6	-	-	-	7
soc. uitkering	1	1	2	1	-	-	5
arb.bureau	-	2	-	-	-	-	2
mentaliteit	1	1	3	3	-	2	10
Vervoer, lokatie huisvesting	1	2	1	-	3	1	7
Overige	1	1	1	1	1	1	6
Totaal	20	31	65	39	19	13	187

Tabel 3.

Vakatures naar beroepsgroep en opleidingsniveau gemeente Arnhem,
september 1979. R.E.O.-enquête

	1)	1	2a	2b	3a	3b	5,6,7	0	Totaal
Landbouwpersoneel						1			1
Ingenieurs, tekenaars						10	66		76
Gieters, smelters						3			3
Bankwerken etc.		2		7					9
Lassers, plaat werkers				40					40
(Rep) monteurs		2		14		6			22
Machinisten				5					5
Elektromonteurs		9		35		2	1		47
Overige metaal		13		2					15
Grondwerkers, bouw- kundigen, heiers		38		14	1	8	8		71
Timmerlieden				94					94
Metselaars				22					22
Ov. bouw		8		1					9
Schilders		1		14					15
Grafische beroepen				16					16
Papier, leder, textiel		9		1					10
Chemisch				3		2			5
Voed.genotm.		1		8		5			14
Horeca		6		2	1	1			10
Handel alg.		12	3	3	5	1	8	16	48
boekhouders, sekr.		1	47	1	16	15	9	4	93
verzekeringpers.			8		1	-	1	10	10
Computerpers.		1	3		5	-	4	4	17
Ov. kantoor			2		13	2	17	3	37
Onderwijs						3	28		31
Verplegers etc.		25	5		3	39	12		84
Maatsch. werk							9		9
Verkeer		20	2		2				24
Alg. diensten		56		6			5	4	71
Totaal Arnhem		204	70	288	47	98	168	33	908
in procenten		23	8	32	5	11	18	4	100

1) Voor betekenis cijfers zie noot tabel 1.

Tabel 4.

Vakatures naar beroepsgroep en opleidingsniveau overige
gemeenten GAB-rayon Arnhem. R.E.O.-enquête september 1979.

	1) ¹⁾ 1	2a	2b	3a	3b	5,6,7	0	Totaal
Landbouwpersoneel	3		1		1	1		6
Ing. tekenaars					15			15
Gieters, smelters	4							4
Bankwerkers etc.	5		7					12
Lassers, plaatwerkers			19					19
(rep.) monteurs	13		14					27
Machinisten								
elektromonteurs			9		9			18
Ov. metaal	7		4					11
Bouwkundigen	22		4		1	3		30
Timmerlieden			59					59
Metselaars	3		67					70
Ov. bouw	23		2					25
Schilders etc.	2		18					20
Grafische beroepen	1		7					8
Papier, leder, textiel	7		3					10
Chemisch					1			1
Voed. genotmidd.	14		6		3			23
Horeca	7		7	2	1			17
Handel alg.	4	1	3	2	4	3		17
Boekhouders, sekr.	2	4		7	1	3		17
Verzekeringpers.		1		1				2
Computerpers.								
Ov. Kantoor					5	5		10
Onderwijs				3		7		10
Verplegers	2	5		12	10	7		36
Maatsch. werk								
Verkeer	10	4	7					21
Alg. diensten	82	6	6		1	3		98
Totaal	211	21	243	27	52	32		586

1) Voor betekenis cijfers zie noot tabel 1.

Tabel 5.

Vakatures naar beroepsgroep en opleidingsniveau - A.B.

Zevenaar. R.E.O.-enquête september 1979.

	1) ¹⁾ 1	2a	2b	3a	3b	5,6,7	0	Totaal
Landbouwpersoneel					2			2
Ing. tekenaars						2		2
Gieters, smelters								
Metaalbewerkers			17					17
Lassers, plaatw., bankw. 10			50					60
Rep. monteurs			6					6
Machinisten			1					1
Elektromonteurs, technici			1					1
Ov. metaal								
Baksteen etc.	22							22
Bouwk. alg.	7		2		3			12
Timmerlieden			53					53
Metselaars, stukadoors			86					86
Ov. bouw	16							16
Schilders etc.			19					19
Reiniging								
Grafisch								
Papier, hout								
Leder, textiel	5		5					10
Chemisch					1	2		3
Voed. genotm.			21		1			22
Horeca								
Handel			1	1		1	2	5
Sekr. boekh.		3		2		1		6
Comp. etc. pers.								
Ov. kantoor		3			11	3		17
Onderwijs etc.								
Verplegers	*), 21		1			3		25
Kappers etc.								
Maatsch.w.								
Vervoerspers.	27	1						28
Alg. dienst	64		6					70
Totaal	151	28	269	3	18	12	2	483

*), + 100 bej. verzorgsters

1) Voor betekenis cijfers zie noot tabel 1.

Tabel 6

Vergelijking G.O.V. en vakature-enquête naar beroepsgroep.

GAB-Arnhem, REO-enquête 1979

	GAB-rayon GOV	Vakature-enquête		GAB-Arnhem
		gem. Arnhem	Overige gemeen- ten	
Landbouwpersoneel	15	1	6	7
Ing. tekenaars	52	63	15	78
Gieters, smelters	-	3	4	7
Metaalbewerkers	27	9	12	21
Lassers, plaatw.	62	40	19	59
Rep. monteurs	9	22	27	49
Machinisten	-	5	-	5
Elektromonteurs, technici	9	47	18	65
Ov. metaal	10	15	11	26
Baksteen etc.	23	-	-	-
Bouwk. alg.	34	71	30	101
Timmerlieden	54	94	59	153
Metselaars, stukadoors	101	22	70	92
Ov. bouw	-	9	25	34
Schilders etc.	44	15	20	35
Reiniging	25	-	-	-
Grafisch	9	16	8	24
Papier	-	} 10	10	20
Leder, textiel	24			
Chemisch	4	5	1	6
Voed. genotm.	15	14	23	37
Horeca	56	10	17	27
Handel	51	48	17	65
Sekr. boekh.	81	103	19	122
Comp. etc. pers.	22	17	-	17
Ov. kantoor	2	37	10	47
Onderwijs etc.	28	31	10	41
Verplegers	22	84	36	120
Kappers	3	5		
Maatsch.w.	7	9		9
Vervoerspers.	43	24	21	45
Alg. diensten	161	71	98	169
Totaal	993	900	586	1.486

Tabel 7.

Vergelijking G.O.V. en vakature-enquête naar beroepsgroep.

A.B. Zevenaar, REO-enquête 1979

	<u>G.O.V.</u>	<u>Vakature-enquête</u>
Landbouwpersoneel	8	2
Ing. tekenaars	5	2
Gieters, smelters		
Metaalbewerkers	9	17
Lassers, plaatw., bankw.	50	60
Rep. monteurs	5	6
Machinisten	-	1
Elektromonteurs, technici	2	1
Ov. metaal	1	-
Baksteen etc.	21	22
Bouwk. alg.	-	12
Timmerlieden	1	53
Metselaars, stukadoors	19	86
Ov. bouw	15	16
Schilders etc.	7	19
Reiniging	11	-
Grafisch	1	-
Papier, hout	1	-
Leder, textiel	1	19
Chemisch	5	3
Voed. genotm.	9	22
Horeca	2	-
Handel	4	5
Sekr. boekh.	12	6
Comp. etc. pers.	-	-
Ov. kantoor	3	17
Onderwijs etc.	2	-
Verplegers	-	25*)
Kappers etc.	1	-
Maatsch. w.	-	-
Vervoerspers.	27	28
Alg. dienst	42	70
Totaal	265	483

*) exkl. 100 bej. verzorgsters

Tabel 8.

Aantal vakatures per 100 werkzame personen per sektor regio Arnhem,
REO-enquête 1979

	werkzame pers. (REO-enquête)	vakatures (REO-enquête)	vakatures per 100 werkz. personen
landbouw	358	6	1.7
nijverheid	16.726	660	4.0
bouw	8.128	681	8.4
handel	6.370	143	2.2
transport	3.112	65	2.1
zakelijke diensten	8.757	103	1.2
overige diensten	21.984	408 [*]	1.8
Totaal	65.435	2.066	3.2

* Exklusief 100 part-timers.

UITZENDKRACHTEN

Het gebruikmaken van uitzendkrachten kan in principe redenen hebben die voortkomen uit

- de produktiekant (vraag)
- de arbeidskant (aanbod)

Het in dienst nemen van uitzendkrachten wordt vaak met problemen bij personeelsvoorziening in verband gebracht.¹⁾ Uit het overzicht blijkt dat het in dienst hebben van uitzendkrachten naar verhouding het meest voorkomt in de industrie en dat van het totaal aantal responderende bedrijven 75% nooit gebruik maakt. Op te merken valt dat het aantal bedrijven dat uitzendkrachten in dienst neemt het grootst is in de sociale en overheidsdiensten.

Aantal bedrijven dat "soms" en "vaak" gebruik maakt van uitzendkrachten in enkele bedrijfstakken. REO-enquête Arnhem 1979.

	Soms	Vaak	Totaal respondenten
Nijverheid	67	18	208
Bouw	29	7	175
Commerciële diensten	106	17	534
Sociale/Overheids-diensten	82	15	429
Overige	2	1	17
Totaal	286	58	1363
in procent	21	4	100

Het meest frequent wordt naar verhouding met uitzendkrachten gewerkt in de nijverheid en de bouw.

De opkomst van het uitzendwezen wordt wel afgeleid van de theorie dat bedrijven voor bepaalde opdrachten of werkperioden meer een flexibele organisatie nastreven dan permanente organisatie met een vaste bezetting die ook de pieken in de produktie aankan.²⁾

1) Moeilijk vervulbare vakatures IVA.

2) Lawrence and Lorsch, Organisation and environment 1967.

Werkzame personen naar wekelijkse arbeidsduur (in procenten totaal).

	Regio Arnhem enquête 1979	Nederland 1975 (Akt)
Mannen 15 - 24 uur	1.8	1.4
> 25 uur	98.2	98.6
Totaal	100.0	100.0
Vrouwen 15 - 24 uur	23.2	19.0
< 25 uur	76.8	81.0
Totaal	100.0	100.0

Het aandeel vrouwelijke parttimers is wel hoger dan in Nederland, maar het verschil in teljaar kan hierbij een rol spelen. Het aantal in deeltijd werkende vrouwen is aanmerkelijk groter dan dat van de mannen.

Parttime werk wordt hoofdzakelijk in de dienstensektor gevonden, dit geldt zowel voor vrouwen als voor de mannen (zie tabel 1 + 2). Vooral in de sociale en overheidsdiensten is het aantal in deeltijd werkende vrouwen hoog. De aandelen in de bouw en de handel zijn hoog, maar de aantallen zijn klein.

Aandeel parttimers (15 - 25 uur per week) per bedrijfsgroep.

Regio Arnhem. REO-enquête 1979

	<u>Mannen</u>	<u>Vrouwen</u>
Landbouw	3.5	36.1
Industrie	0.4	22.7
Openb. nutsbedr.	0.1	13.0
Bouw	0.5	36.6
Handel	2.9	31.2
Transport	2.3	26.6
Banken etc.	0.9	13.3
Ov. diensten	4.0	24.4
Totaal	1.8	23.2

De perspectieven voor de toeneming van deeltijdarbeid zijn in de regio Arnhem in het algemeen gunstig te noemen omdat de naar verhouding grote dienstensektor een groeiend aandeel in de werkgelegenheid gaat innemen.

Zo zou men dan voor de uitvoering van bepaalde projecten een beroep doen op uitzendburo's. Een andere hiermee verband houdende reden van inschakeling van specialistische uitzendkrachten zou kunnen zijn het bestaan van moeilijk vervulbare vakatures, zodat althans tijdelijk beschikt kan worden over de noodzakelijke vakkennis.

De redenen voor het gebruikmaken van uitzendkrachten in de regio Arnhem zijn niet in overeenstemming met het hierboven geschetste beeld. Meer dan de helft van de redenen komt volgens de informatie van de bedrijven voort uit tijdelijke behoefte ten gevolge van vakanties en ziekte.

Redenen voor gebruikmaken van uitzendkrachten

	REO-Arnhem 1979 ¹⁾		IVA 1977 Nederland ²⁾ ; Bedrijven		
		%	zonder per- soneelspro- blemen (62)	met personeelspro- blemen (127)	
Ziekte	164	52	38	81	43
Vakantie	54		17	34	
Pieken/tijdelijke drukte	96		27	66	
Vakatures	11	44	16	67	57
Seizoenwerk	14		2	6	
Uitbreiding prod.	14		4	11	
Diversen	14	4			
	419	100	104	265	100

Zowel het in 1977 uitgevoerde IVA-onderzoek 3) als de REO-enquête geven hetzelfde beeld wat betreft het gebruik maken van uitzendkrachten. Het meest frequent wordt genoemd als reden: ziekte personeel, terwijl in aflopende frequentie worden genoemd: pieken, vakatures, vakantie. In de regio Arnhem zegt meer dan de helft van de betrokken bedrijven dat zij uitzendkrachten gebruiken wegens ziekte en vakantie en slechts 15 % wegens het bestaan van vakatures.

1) aantal bedrijven = aantal redenen

2) per bedrijf meer dan één reden

3) "Moeilijk vervulbare vakatures" IVA.

Redenen voor ingebruikneming uitzendkrachten naar bedrijfstak.

REO-enquête Arnhem, 1979.

Bedrijfs-Ziekte code	Vakan- tie	Vaka- tures	Piek	Seizoen- werk	Uitbr. prod.	Diversen
01	2	-	-	1	2	
2	16	6	4	9	2	3
3	13	4	17	13	2	2
4	4	1	1	3		
5	10	1	10	15	3	2
6	26	10	11	14		3
7	3	3	-	3		1
8	22	15	10	18	1	4
9	68	14	11	20	1	2
T	164	54	64	96	11	14

Terwijl in de dienstensektor de redenen vooral terug te voeren zijn op "ziekte" en "vakantie", ligt het zwaartepunt in industrie en bouw bij vakatures en pieken. Hieruit zou afgeleid kunnen worden dat toch in deze bedrijfstakken voor bepaalde projekten, die tevens pieken het werk tot gevolg hebben, een tijdelijk "tekort" aan arbeidskrachten wordt opgevangen door uitzendkrachten.

BIJLAGE 5.3.

DEELTIJDARBEID

Het aantal beroepspersonen dat een deeltijdbaan heeft, stijgt, zij het langzaam.

Deze geringe stijging kan verband houden met het feit dat de arbeidsmarktsituatie voor deeltijdwerkers aanmerkelijk ongunstiger is dan voor volle tijdwerkers.

Ontwikkeling deeltijd-arbeid in Nederland

(Bron CBS/CPB).

Nederland	1975	1977	1978	1979
25 uur en >	89.7	89.3	89.1	89.0
< 25 uur	10.3	10.7	10.9	11.0

De geregistreeerde vraag naar parttimers is naar verhouding geringer dan die naar fulltimers. Enkele cijfers voor Nederland illustreren dit.

Nederland. Verhouding werkloosheid/vraag

	Parttime		Fulltime	
	M.	Vr.	M.	Vr.
1973	8.5	6.8	1.9	1.1
1978	7.9	13.1	2.6	7.2

De vraag/aanbod verhouding van vrouwelijke parttimers is aanmerkelijk ongunstiger dan van mannelijke.

Deeltijdarbeid in de regio Arnhem volgens de REO-enquête¹⁾

In grote lijnen komt het aandeel van de parttimers in de regio Arnhem overeen met dat in Nederland als geheel. Vergelijken worden dan de beroepspersonen die 15 uur en meer werken.

1) Niet geënquêteerd zijn bedrijven met minder dan 6 arbeidsplaatsen; met name in de (detail)handel zijn relatief veel vrouwelijke parttimers werkzaam. Het aantal parttimers volgens de REO-enquête is dan ook lager dan in werkelijkheid.

Uit het volgende overzicht blijkt wel dat bijna 60 % van de part-timers in de sociale-overheidsdiensten werkt. Een bevordering van deeltijdarbeid zou zich in de eerste plaats dienen te richten op de functies die door mannen worden bezet en op de bedrijvensektor.

Part-timers (15-25 uur per week) naar bedrijfsgroep.
REO-enquête 1979

%	mannen	vrouwen
Landbouw	1,4	0,3
Industrie	6,8	11,5
Op. nutsbedr.	0,3	0,7
Bouw	4,5	3,4
Handel	15,1	14,2
Transport	7,5	1,8
Bankwezen	6,4	9,7
Ov. diensten	57,9	58,4
Totaal	100,0	100,0
Aantal	869	3.955

TABEL 1.

Werkzame personen naar wekelijkse arbeidsduur 1979, regio Arnhem, REO-enquête

	Mannen			Vrouwen			Totaal		
	> 25	15-24	Totaal	> 25	15-24	Totaal	> 25	15-24	Totaal
Landbouw	312	12	324	22	12	34	334	24	358
Delfstoffen	18	0	18	1	1	2	19	1	20
Industrie	12876	59	12935	1509	442	1951	14385	501	14886
Openb. Nutsbedr.	1613	2	1615	179	26	205	1792	28	1820
Bouw	7723	39	7762	232	134	366	7955	173	8128
Handel	4393	131	4524	1283	563	1846	5676	694	6370
Transport	2759	65	2824	211	77	288	2970	142	3112
Bank	5837	56	5893	2479	385	2864	8316	441	8757
Ov. diensten	11935	503	12438	7231	2315	9546	19166	2818	21984
Totaal	47466	869	48335	13147	3955	17102	60613	4822	65435
	98.2%	1.8%	100%	76,8%	23.2%	100%	92,6%	7,4%	100%

Werkzame personen naar wekelijkse arbeidsduur.

Nederland (Akt 1975) x 1.000

Mannen	< 15	15 - 24	> 25	Totaal
Landbouw	3	3	243	249
Industrie	4	13	1014	1031
Bouw	1	2	455	458
Handel	5	9	529	543
Transport	2	2	266	270
Bank, zakelijke diensten	2	3	217	222
Overige diensten	7	17	599	618
Totaal	24	49	3323	3396
Vrouwen				
Landbouw	9	9	29	47
Industrie	8	29	143	180
Bouw	2	4	16	22
Handel	24	47	221	292
Transport	2	7	27	36
Bank, zakelijke diensten	10	16	81	107
Overige diensten	92	98	359	549
Totaal	147	210	876	1233

PENDEL

Over omvang en richting van de pendel (of forensisme) worden slechts sporadisch gedetailleerde gegevens verzameld.

De beschikbare informatie is door het uiteenlopend samengestelde basis-materiaal vaak niet goed vergelijkbaar of ook verouderd. De volgende ontwikkeling van de pendel ten opzichte van de regio Arnhem kan gerekonstrueerd worden.

	<u>1971¹⁾</u>	<u>1975/'76²⁾</u>
Inkomend	10.470	18.400
Uitgaand	11.740	13.000
Saldo	- 1.270 =====	+ 5.400 =====

De inkomende pendel is fors toegenomen, terwijl de uitgaande veel minder is gegroeid. Daardoor is het pendelsaldo van negatief naar sterk positief omgeslagen.

Voor de Gemeente Arnhem heeft een zeer grote inkomende pendel. Totaal 29.000 personen, van buiten regio Arnhem 11.000 personen (1975/'76).

Het GAB rayon Arnhem heeft in 1975 (AKT) een pendelsaldo van 11.000 personen. Meer dan 22 % van de in het rayon werkende personen woont daarbuiten.

DE REO ENQUETE ARNHEM 1979

De informatie verkregen uit de REO-enquête die uitsluitend de inkomende pendel aangeeft, geeft aan dat ruim 17 % van de in de bedrijven werkenden buiten de regio woonachtig is.

Uit de per bedrijf aangegeven drie belangrijkste woongebieden van de pendelaars kan ontleend worden hoe de verdeling naar woongebied is.

---

1) Volkestelling 1971.

2) PWE 1975/'76, met aanvullende ramingen.

De inkomende pendel richt zich vooral op de bouw¹⁾ en de commerciële dienstensektor. Meer dan een kwart van de arbeidsplaatsen in de bouw wordt bezet door bewoners van gebieden buiten de regio. Ook bij de commerciële diensten is dit aandeel hoog.

Werkzame personen in regio Arnhem (REO-enquête)

	A	B	C	
	totaal werkend	in regio wonend	elders wonend	C in % van
Landbouw	378	313	65	16,9
Industrie	16.706	14.068	2.638	15,8
Bouw	8.128	5.884	2.244	27,7
Handel etc.	6.370	5.594	776	12,1
Transport	3.112	2.805	307	9,9
Comm. Diensten	8.757	6.787	1.970	22,4
Soc./Overh. Diensten	21.984	18.597	3.408	15,5
	65.435	54.048	11.408	17,4
aantal respondenten	1.385	1.385	832	

Woongebieden pendelaars in Nederland¹⁾ naar volgorde van belangrijkheid;
REO-enquête 1979

	Regio Nijm.	Oost- Geld.	Veluwe	Riv. land	Prov.	TOTAAL
1e gemeente	1.490	1.104	770	58	484	3.906
2e gemeente	273	512	374	58	190	1.407
3e gemeente	134	215	232	33	141	750
	1.897	1.831	1.376	149	815	6.068

---

1) Het aantal pendelaars uit het buitenland is zeer klein en daarom buiten beschouwing gelaten.

---

1) In feite kan met betrekking tot de bouwnijverheid niet van pendel in de eigenlijke zin gesproken worden.

Uit deze opstelling blijkt dat het "pendelpatroon" naar de regio Arnhem geografisch redelijk evenwichtig is gespreid, met uitzondering van het Rivierenland.

Een vergelijkbare stroom pendelaars woont in de regio's Oost-Gelderland, Nijmegen en Veluwe.

Belangrijkste woongemeenten en de woongebieden van pendelaars in Nederland naar regio Arnhem, REO-enquête Arnhem 1979

	1e	2e	3e	Totaal
gemeente Nijmegen	1.253	127	88	1.468
overig regio Nijmegen	237	146	46	429
gemeente Doetinchem	405	144	72	621
overig Oost-Gelderland	699	368	143	1.210
gemeente Ede	265	192	74	531
gemeente Brummen	225	20	5	250
gemeente Wageningen	142	98	30	270
gemeente Apeldoorn	97	47	68	212
overig Veluwe	41	17	55	113
Rivierenland	58	58	33	149
provincie Overijssel	181	55	11	247
provincie Utrecht	146	59	48	253
overig provincie	157	76	82	315
Totaal	3.906	1.407	750	6.068

De pendelaars wonen voor 54 % in de gemeenten Nijmegen, Doetinchem, Ede, Brummen, Wageningen en Apeldoorn, met dien verstande dat van het totaal in de enquête opgegeven elders wonenden 24 % uit de gemeente Nijmegen komt.

Het totale aantal pendelaars naar de regio Arnhem kan geschat worden op ruim 20.000, indien wordt aangenomen dat het aandeel pendelaars ten opzichte van het aantal werkzame personen in de niet geënquêteerde bedrijven en in de bedrijven die niet gerespondeerd hebben even groot is als in de bedrijven waar gegevens van bekend zijn.

Uitgaande van een inkomende pendelstroom van + 20.000 personen kan het aantal Nijmegenaren dat in de regio Arnhem werkt geraamd worden op + 5.000. Inklusief de andere gemeenten in de regio Nijmegen wordt dan dit aantal + 6.000 (dat is 30 % van het geraamde aantal inkomende pendelaars).

Omdat de REO-enquête 1979 uiteraard geen uitsluitsel geeft over de uitgaande pendel is hiervoor een globale raming gemaakt.

Verondersteld is dat na 1975/76 de uitgaande pendel met hetzelfde percentage is toegenomen als de inkomende.

De inkomende pendel is geschat op + 20.000. Als basis zijn de PWE-uitkomsten van 1975/76 gebruikt, verhoogd met + 10% in verband met non respons.

De uitgaande pendel van de regio Arnhem kan dan geraamd worden op 15.700 personen.

BIJLAGE 5.5.

AANBOD VAN PERSONEEL ALS VESTIGINGSPLAATSFAKTOR BEOORDEELD.

Het is in het kader van het arbeidsmarktonderzoek gewenst te bezien of er enige consistentie bestaat tussen de aard van de door bedrijven vermelde vakatures en hun oordeel over het aanbod van verschillende kategoriën personeel als vestigingsplaatsfaktor. Verwacht mag worden dat het oordeel over het aanbod van kategoriën personeel parallel loopt met de verdeling van de vakature-meldingen.

In onderstaand overzicht is samengevat in hoeverre men aanbod van personeel relevant achtte.

REO-enquête 1979

Relevantie van het aanbod van personeel als vestigingsplaatsfaktor.

	staf	adm.	verk.	arbeiders gesch.	ongesch.	overig personeel
relevant (van belang)	24,5	43,4	30,4	50,7	35,4	36,0
<u>niet</u> relevant wel oordeel	29,2	21,1	25,3	19,4	22,9	14,9
geen oordeel	46,3	35,5	44,2	29,9	41,7	49,1
geen antwoord }						
Aantal	787	788	739	763	725	631

Voor al het aanbod van administratief personeel en geschoolde arbeiders achtte men relevant als vestigingsplaatsfactoren. Het is opvallend dat aanbod van stafpersoneel het minst relevant wordt geacht, terwijl toch + 22 % van de vakatures in de middelbare en hogere opleidingscategorie geplaatst wordt. Een deel van deze vakatures moet tot het administratief personeel worden gerekend, waaraan men wel een hoge relevantie heeft toegekend. In overeenstemming met het grote aantal vakatures in de opleidingscategorie lager beroepsonderwijs is hoge relevantie toegekend aan aanbod van geschoolde arbeiders.

Deze mening komt versterkt naar boven bij het oordeel over het aanbod van personeel. Duidelijk is het ongunstige oordeel over het aanbod van (geschoolde) arbeiders. In de overige kategoriën wordt het aanbod overwegend (zeer)gunstig beoordeeld.

REO-enquête 1979

Oordeel over aanbod van personeel als vestigingsplaatsfaktor van belang geacht.

%	arbeiders					
	staf	adm.	verk.	gesch.	ongsch.	overig
zeer gunstig	5,7	7,6	7,1	5,4	4,7	12,3
gunstig	59,6	72,8	74,2	34,4	42,0	67,0
ongunstig	30,1	18,4	17,3	42,4	40,0	11,9
zeer ongunstig	4,7	1,2	1,3	17,8	12,8	8,8
geen antwoord	--	--	--	--	--	--
TOTAAL	193	342	225	387	257	227

Met name in de industrie en de bouw wordt het aanbod aan (on)geschoolde arbeiders als (zeer)ongunstig gekwalificeerd. Verder wordt door bankwezen en sociale en overheidsdiensten het aanbod van stafpersoneel overwegend ongunstig genoemd.

Ook als men aanbod van personeel niet van belang achtte als vestigingsplaatsfaktor heeft het hoogste percentage dat een oordeel gaf betrekking op aanbod van geschoolde arbeiders. Het oordeel valt in het algemeen natuurlijk gunstiger uit dan dat van de respondenten die aanbod van personeel wel van belang vonden.

Vestigingsfaktor niet van belang REO-enquête Arnhem 1979

---

	staf	adm.	verk.	arbeiders		
				gesch.	ongsch.	overig
zeer gunstig	1,3	1,8	0,3	0,5	1,7	1,7
gunstig	24,6	28,7	28,0	24,5	21,4	17,8
ongunstig	12,1	6,3	7,2	12,8	10,5	3,5
zeer ongunstig	0,7	0,4	0,6	1,6	1,9	0,2
geen antwoord	61,3	62,8	63,6	60,6	64,5	76,7
TOTAAL	594	446	514	376	468	404

BIJLAGE 5.6.

ARBEIDSTIJDVERKORTING, VERVROEGDE UITTREDING

5.6.1. Arbeidstijdverkorting

Verkorting van de arbeidstijd wordt thans veelal bepleit, niet primair als doel op zichzelf, maar als instrument ter vermindering van de onvrijwillige werkloosheid. Aandacht wordt dan ook slechts besteed aan mogelijke werkgelegenheidseffekten van arbeidstijdverkorting. Voorbijgegaan wordt aan de wijze van realisering van arbeidstijdverkorting, waarvan met name het kosten-aspekt moet worden genoemd. Voorts hebben de berekeningen betrekking op de arbeidsmarkt in totaliteit. Ook is vooralsnog geen aandacht geschonken aan kwalitatieve aspecten van vraag en aanbod.

Het begrip "arbeidstijdverkorting" dekt een aantal uiteenlopende konstrukties. Te denken valt aan:

- a. vermindering van het aantal werkuren per dag of per week;
- b. vermindering van het aantal werkdagen per jaar (meer vakantie en snipperdagen, invoering van kort edukatief verlof);
- c. vermindering van het aantal werkjaren per leven (verlenging van de schoolopleiding, invoering van lang edukatief verlof, vervroeging van de pensionering).

Deze paragraaf konsentreert zich op de effecten op de werkloosheid als gevolg van een verkorting van de gemiddelde werkweek en vervroegde uittreding.

Vermindering van de arbeidstijd per week

Verkorting van de werkweek leidt niet zonder meer tot vergroting van de vraag naar arbeid en daarmee tot vermindering van werkloosheid. Verschillende omstandigheden en factoren spelen hierbij een rol. In het SER-rapport inzake arbeidstijdverkorting treft men de volgende opsomming aan van factoren die van invloed zijn op de mate waarin verkorting van de werkweek zich laat vertalen in een toename van het aantal arbeidsplaatsen¹⁾. Gesteld wordt dat het al dan niet inschakelen van extra arbeidskrachten afhankelijk is van :

---

1) SER-rapport, 1979 no. 8.

1. De mate waarin bestaande overkapaciteit kan worden benut om, met behulp van extra personeel, een produktiedaling te voorkomen.
2. De mate waarin in de behoefte aan extra personeel kan worden voorzien door aanwending van intern aanwezige arbeidsreserve.
3. De mate waarin de bedrijfstijd, dat is de tijd waarin het produktie-apparaat per dag of per week in bedrijf is, wijziging ondergaat; (invoering van ploegenstelsels!).
4. De mate waarin de produktiekapaciteit wordt uitgebreid om teruggang hiervan als gevolg van bedrijfstijdverkorting geheel of gedeeltelijk te compenseren, hetgeen tot vergroting van de werkgelegenheid kan leiden.
5. De mate waarin de eerder genoemde factoren gepaard gaan met een verandering van de arbeidsproduktiviteit per uur. Een eventuele (tijdelijke?) stijging van de arbeidsproduktiviteit per uur doet de arbeidsproduktiviteit per werkende minder dalen, dan het geval zou zijn bij een gelijkblijvende arbeidsproduktiviteit per uur. Handhaving van de oorspronkelijke produktiekapaciteit vergt dan minder extra arbeidskrachten.
6. De wijze van financiering van de arbeidstijdverkorting. Een terugslag van de werkgelegenheid mag worden verwacht, indien de rendementspositie van de bedrijven zou worden aangetast. Dit is het geval wanneer de met de arbeidstijdverkorting samenhangende vermindering van de produktiviteit per werkende niet wordt opgevangen door een evenredige daling van de lonen.
7. De mate waarin de arbeidsmarkt in een als gevolg van arbeidstijdverkorting ontstane vergroting van de vraag naar arbeid kan voorzien.
8. De mate waarin extra arbeidsaanbod ontstaat bij een stijging van de werkgelegenheid. Te denken valt bijvoorbeeld aan een verhoogde deelneming aan het beroepsleven door vrouwen. Het effect op de omvang van de werkloosheid wordt hierdoor ten dele tenietgedaan.

Uit bovenstaande opsomming moge blijken dat de effecten van arbeidstijdverkorting op de werkgelegenheid niet eenduidig zijn aan te geven. Bij de berekening van de mogelijke gevolgen voor de werkgelegenheid is in het kader van dit onderzoek alleen uitgegaan van vervanging van werkenden in de door hen vrijgemaakte arbeidstijd. Omtrent de mate waarin vervanging plaatsvindt, zijn een aantal à priori veronderstellingen gehanteerd, in de vorm van vervangingspercentages van 100, 75, 50 en 25. Zo zijn er ook voor de verkorting van de werkweek een aantal veronderstellingen gedaan, variërend van een verkorting van de gemiddelde arbeidstijd per week van één tot een verkorting van zes uur.

Op deze wijze wordt toch een indruk verkregen van de orde van grootte van de werkgelegenheidseffekten die samenhangen met een daling van de arbeidsduur per week, alsook van de mate waarin de mogelijke werkgelegenheidseffekten zich verhouden tot de gesignaleerde (kwantitatieve) diskrepantie op de arbeidsmarkt, zij het ook niet meer dan dat.

In tabel 1. zijn vraag en aanbod, zoals geraamd voor 1985, met elkaar gekonfronteerd. Voor de berekening van de uitbreiding van de werkgelegenheid bij een verkorting van de werkweek zijn vraag en aanbod omgerekend naar manjaar-uren per week op basis van een gemiddelde werkweek in 1978 van 40,9 uur¹⁾.

Verondersteld is een vermindering van de gemiddelde werkweek variërend van een tot zes uur. De hierdoor ontstane vermindering van het totale aantal gewerkte uren per week is vervolgens weer omgerekend naar ((beroeps-)personen op grond van verschillende veronderstellingen omtrent de mate waarin de vermindering van het totale aantal gewerkte uren wordt gekompenseerd door uitbreiding van de werkgelegenheid.

Inherent aan deze methodiek is de veronderstelling dat de arbeidstijd van part-time werkenden eenzelfde relatieve verandering ondergaat als de gemiddelde duur van de werkweek van full-time werkenden.

Voor de uitkomsten zij verwezen naar tabel 2.

---

1) Deze gemiddelde werkweek in 1978 van 40,9 uur heeft betrekking op full-time werknemers. Voor zelfstandigen is ten behoeve van deze globale berekening eenzelfde omvang van de werkweek aangehouden.

Bron: Sociale Maandstatistiek, februari 1980.

Tabel 1. Werkgelegenheidsuitbreiding door arbeidstijdverkorting, in 1985

Situatie per 31-12-1985

	Aanbod (exkl. pendel)		Vraag	Diskrepantie (werk- loosheid	
	gewest- variant	streekplan- variant		gewest- variant	streekplan- variant
beroepsbevolking (personen)	153.116	155.906		15.560	18.376
verhouding $\frac{\text{beroepsbev. (manjaar)}}{\text{beroepsbev. (personen)}}$	x 0,91	x 0,91		x 0,91	x 0,91
arbeidsvolume (manjaren)	139.140	141.699	125.000	14.140	16.699
gemiddeld aantal werkuren per week	x 40,9	x 40,9	x 40,9	x 40,9	x 40,9
totaal aantal manjaar- uren per week	5.690.826 =====	5.795.489 =====	5.112.500 =====	578.326 =====	682.989 =====

Tabel 2. Extra werkgelegenheid (in personen) bij verkorting van de werkweek:

vervanging	100 %	75 %	50 %	25 %
verkorting werkweek met:				
1 uur	3.105	2.325	1.550	775
2 uur	6.365	4.775	3.180	1.590
3 uur	9.800	7.350	4.900	2.450
4 uur	13.420	10.065	6.710	3.355
5 uur	17.240	12.930	8.620	4.310
6 uur	21.280	15.960	10.640	5.320

Toelichting bij tabel 1. en 2.

Voorbeeld van berekening werkgelegenheidseffekt bij 1 uur arbeidstijdverkorting per week voor werknemers, bij 100 procent vervanging.

Werkgelegenheid 125.000 manjaren.

Werkgelegenheid werknemers: ca 90 % van totale werkgelegenheid = 112.500 manjaren bij 1 uur arbeidstijdverkorting en 100 % vervanging komt aan extra werkgelegenheid ter beschikking: $112.500 \times (40,9 - 39,9) = 112.500$ manjaar-uren. Dit komt overeen met $112.500 : 39,9 = 2.820$ manjaren.

Wanneer ook rekening wordt gehouden met part-time werkenden ontstaat een extra werkgelegenheid voor $2.820 : 0,91 = 3.105$ personen.

5.6.2. Vervroegde uittreding

In het volgende schema wordt geraamd hoeveel arbeidsplaatsen vrijkomen door vervroegde uittreding. Er wordt van uitgegaan dat 60 - 64-jarigen van "VUT" gebruik mogen maken en dat 50% dit ook werkelijk doet.

Raming vrijkomende arbeidsplaatsen door vervroegde uittreding

---

	Gewestvariant	Streekplanvariant
beroepsbevolking 60 - 64 jaar	5.767	5.795
waarvan werkloos (op basis van verondersteld werkloosheidsper- centage van 5 procent)	288	290
werkzame beroepsbevolking 60 - 64 jaar	5.479	5.505
gebruikmaking VUT: 50%	2.740	2.753
vermindering aantal werkzame personen	2.740	2.753
verhouding $\frac{\text{beroepsbevolking 60 - 64 (manjaren)}}{\text{beroepsbevolking 60 - 64 (personen)}}$	x 0,89	x 0,89
aanbodvermindering in manjaren	2.435 =====	2.446 =====

De aldus berekende omvang van de aanbodvermindering in manjaren van de werkzame beroepsbevolking in de leeftijd van 60 - 64 jaar komt in principe voor vervanging in aanmerking. Hiertoe zijn bij verschillende veronderstellingen omtrent de mate waarin vervanging plaatsvindt, het aantal personen berekend, die de plaats innemen van vervroegde uittreders, en wel op basis van de verhouding manjaren-personen zoals die geldt voor de totale beroepsbevolking (0,91 in 1985). Omdat part-time arbeid onder de 60 tot 64-jarigen meer voorkomt dan gemiddeld het geval is, is het aantal "vervangers" altijd kleiner dan het aantal uittreders.

Tabel 4. Vrijkomende arbeidsplaatsen door vervroegde uittreding op 60-jarige leeftijd

vervanging	100%	75%	50%	25%
gewestvariant	2.680	2.010	1.340	670
streekplanvariant	2.690	2.020	1.345	675

INHOUDSOPGAVE

pagina

VOORWOORD

1.	INLEIDING	1
1.1.	De inhoud van de rapportage	1
1.2.	De opbouw van de rapportage	3
1.3.	Het E.T.I.-onderzoekteam	4
2.	SAMENVATTING	5
3.	DE VRAAG NAAR ARBEID	18 a
3.1.	Ontwikkelingslijnen in de periode 1972 - 1978	19
3.1.1.	Ontwikkeling van de reële toegevoegde waarde per sektor	19
3.1.2.	Ontwikkeling van het arbeidsvolume per bedrijfstak	20
3.1.3.	Shift and share analyse	21
3.1.4.	Ontwikkelingen per bedrijfsklasse	26
3.1.4.1.	Landbouw	26
3.1.4.2.	Voedings- en genotmiddelen-industrie	28
3.1.4.3.	Textiel- kleding- en schoenindustrie	30
3.1.4.4.	Papier- en grafische industrie	32
3.1.4.5.	Hout- en bouwmaterialenindustrie	34
3.1.4.6.	Chemische- en rubberindustrie	36
3.1.4.7.	Metaalindustrie	38
3.1.4.8.	Openbare nutsbedrijven	40
3.1.4.9.	Bouwnijverheid	42
3.1.4.10.	Handel	44
3.1.4.11.	Zakelijke diensten	46
3.1.4.12.	Transport- en communicatie-bedrijven	48
3.1.4.13.	Bank- en verzekeringswezen	50
3.1.4.14.	Maatschappelijke diensten	52
3.1.4.15.	Overheid	54

	pagina
3.2. Veronderstellingen en uitgangspunten tot 1985	56
3.3. Ontwikkelingslijnen in de periode tot 1985, regio Arnhem	60
3.3.1. Ontwikkeling van het arbeidsvolume per bedrijfsklasse	61
3.3.2. Ontwikkeling van het arbeidsvolume in de regio Arnhem, de regio Nijmegen en het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen	65
3.3.3. Ontwikkeling van kwalitatieve aspecten van de vraag naar arbeid	68
4. HET AANBOD VAN ARBEID	70
4.1 Inleiding	70
4.2 Bevolkingsontwikkeling (1971 - 1985)	72
4.2.1 Ontwikkeling van de bevolking in de periode 1971 - 1979	72
4.2.2 Toekomstige bevolkingsontwikkeling (1976 - 1985)	76
4.2.2.1 Methode van bevolkingsvooruitberekening	76
4.2.2.2 Uitgangspunten en veronderstellingen	78
4.2.2.3 Resultaten bevolkingsprognose	83
4.3 Ontwikkeling van de beroepsbevolking (1972 - 1985)	87
4.3.1 Methode van berekening van de beroepsbevolking, uitgangspunten en veronderstellingen	88
4.3.2 Beroepsbevolking (uitkomsten)	91
4.3.3 Aanbod van arbeid (1972 - 1985)	95
4.3.4 Invloed van veranderende deelneming en bevolkingsontwikkeling op het arbeidsaanbod tot 1985	99
4.3.5 Invloed van migratie op het arbeidsaanbod	101
4.3.6. Beroepsbevolking naar opleidingsnivo (1972 - 1985)	103
4.3.6.1 Raming van de uitstroom van het voortgezet volledig dagonderwijs tot 1985	109
4.4 Evaluatie	115

	pagina
5. KONFRONTATIE VAN VRAAG EN AANBOD	118
5.1. Ontwikkelingslijnen in de periode 1972 - 1978	121
5.1.1. Arbeidsmarktbalans 1972, 1978	121
5.1.2. Beroepsbevolking versus werkgelegenheid	123
5.1.3. Overschotten en tekorten per opleidingsnivo	125
5.1.4. Werkloosheid versus openstaande vraag	127
5.1.4.1. Totale werkloosheid versus totale openstaande vraag	128
5.1.4.2. Werkloosheid en openstaande vraag per beroepsgroep	133
5.1.4.3. Werkloosheid van vrouwen	138
5.1.4.4. Jeugdwerkloosheid	141
5.1.4.5. Langdurig werklozen	143
5.1.4.6. Werkloosheid van buitenlandse arbeidskrachten en ongeschoolden	145
5.2. Intermezzo 1979	146
5.2.1. Vakatures	147
5.2.2. Uitzendkrachten	149
5.2.3. Buitenlandse arbeidskrachten	151
5.2.4. Deeltijdarbeid	152
5.2.5. Pendel	153
5.3. Ontwikkelingslijnen in de periode tot 1985	155
5.3.1. Beroepsbevolking versus werkgelegenheid	156
5.3.2. Overschotten en tekorten per opleidingsnivo	158
5.3.3. Arbeidstijdverkorting (ATV)	162
5.3.4. Vervroegde uittreding (VUT)	164

Tabellen hoofdstuk 2.

pagina

Tabel 2.1.	Omvang arbeidsvolume van enkele bedrijfsklassen, regio Arnhem, 1978, 1985	6
Tabel 2.2.	Stijging werkgelegenheid per opleidingsnivo en naar geslacht, regio Arnhem, 1978 - 1985	7
Tabel 2.3.	Bevolkingsomvang, regio Arnhem, 1976, 1985	8
Tabel 2.4.	Omvang beroepsbevolking naar geslacht, regio Arnhem, 1978, 1985	8
Tabel 2.5.	Beroepsbevolking naar opleidingsnivo, regio Arnhem, 1978, 1985	9
Tabel 2.6.	Relatieve verdeling schoolverlaters en beroepsbevolking naar opleidingsnivo in de regio Arnhem	10
Tabel 2.7.	Beroepsbevolking en werkgelegenheid, regio Arnhem, 1972, 1978	10
Tabel 2.8.	Arbeidsoverschot en werkloosheid, regio Arnhem, 1972, 1978	11
Tabel 2.9.	Aanbodoverschotten en -tekorten per opleidingsnivo en per geslacht, regio Arnhem, 1978	12
Tabel 2.10.	Aantal werklozen per openstaande arbeidsplaats, Nederland, Gelderland, regio Arnhem, 1972 - 1978	12
Tabel 2.11.	Vrouwenwerkloosheid in procenten van de totale werkloosheid, regio Arnhem, 1972 - 1979	13
Tabel 2.12.	Langdurige werkloosheid in procenten van totale werkloosheid, regio Arnhem, mannen, 1972, 1975, 1978	13
Tabel 2.13.	Beroepsbevolking en werkgelegenheid, regio Arnhem, 1978, 1985	15
Tabel 2.14.	Arbeidsoverschotten per opleidingsnivo en per geslacht, regio Arnhem, 1985	16

Tabellen hoofdstuk 3.

Tabel 3.1	Gemiddelde jaarlijkse groei van de reële toegevoegde waarde tegen marktprijzen per bedrijfstak in Nederland en het COROP-gebied Arnhem/Nijmegen, 1972-1975 en 1975-1978	20
Tabel 3.2	Arbeidsvolume per bedrijfstak in Nederland en de regio Arnhem 1972, 1975 en 1978 (x 1.000 manjaren)	20
Tabel 3.3	Gemiddelde jaarlijkse groei van het arbeidsvolume per bedrijfstak in Nederland en de regio Arnhem, 1972-1975 en 1975-1978	21

Tabel 3.4	De procentuele ontwikkeling van het totale arbeidsvolume in de regio Arnhem, verdeeld naar structurele en lokationele komponent over de periode 1972-1978	22
Tabel 3.5	De procentuele ontwikkeling van het arbeidsvolume van de nijverheid en de diensten (inklusief overheid) in de regio Arnhem, verdeeld naar structurele en lokationele komponent over de periode 1972-1978	23
Tabel 3.6	Bedrijfsklassenstructuur 1972 en de relatieve mutatie van het arbeidsvolume 1972-1978, Nederland en de regio Arnhem	25
Tabel 3.7	Kerngegevens arbeidsvolume landbouw	27
Tabel 3.8	Kerngegevens arbeidsvolume voedings- en genotmiddelenindustrie	29
Tabel 3.9	Kerngegevens arbeidsvolume textiel-, kleding- en schoenindustrie	31
Tabel 3.10	Kerngegevens arbeidsvolume papier- en grafische industrie	33
Tabel 3.11	Kerngegevens arbeidsvolume hout- en bouwmaterialen-industrie	35
Tabel 3.13	Kerngegevens arbeidsvolume chemische en rubberindustrie	37
Tabel 3.14	Kerngegevens arbeidsvolume metaalindustrie	39
Tabel 3.15	Kerngegevens arbeidsvolume openbare nutsbedrijven	41
Tabel 3.16	Kerngegevens arbeidsvolume bouwnijverheid	43
Tabel 3.17	Kerngegevens arbeidsvolume handel	45
Tabel 3.18	Kerngegevens arbeidsvolume zakelijke diensten	47
Tabel 3.19	Kerngegevens arbeidsvolume transport- en communicatiebedrijven	49
Tabel 3.20	Kerngegevens arbeidsvolume bank- en verzekeringswezen	51
Tabel 3.21	Kerngegevens arbeidsvolume maatschappelijke diensten	53
Tabel 3.22	Kerngegevens arbeidsvolume overheid	55
Tabel 3.23	Gerealiseerde jaarlijkse groei 1965/1975 en 1975/1979, alsmede de veronderstelde jaarlijkse groei 1980/1985	57

Tabel 3.24	Omvang van het arbeidsvolume 1978 en de ramingen 1980-1985 voor de regio Arnhem (x 1000 manjaren)	62
Tabel 3.25	Gemiddelde jaarlijkse procentuele mutatie van het arbeidsvolume 1978-1985	67
Tabel 3.26	De vraag naar arbeid, verdeeld naar opleidingsnivo en geslacht 1978 en 1985	68
Tabel 3.27	Ontwikkeling van de vraag naar arbeid, verdeeld naar opleidingsnivo en geslacht (1978=100)	69
Tabellen hoofdstuk 4.		
Tabel 4.1	Bevolkingsontwikkeling in de regio Arnhem, Midden-Gelderland, Gelderland en Nederland. (1971-1979)	72
Tabel 4.2	De bevolking in de regio Arnhem als procentueel deel van de bevolking in Midden-Gelderland, Gelderland en Nederland (1971-1979).	73
Tabel 4.3	Migratiesaldi regio Arnhem (1971-1979).	74
Tabel 4.4	Jaarlijkse migratiesaldi voor Gelderland en het relatieve aandeel hierin van de regio Arnhem (1971-1979).	76
Tabel 4.5	Overzicht van de migratie-saldi, regio Arnhem, voor de periode 1976-1985 (taakstellend).	82
Tabel 4.6	Bevolkingsomvang regio Arnhem 1976, 1980, 1985.	84
Tabel 4.7	Omvang van de bevolking per 31-12-1985, welke (per saldo) naar de regio Arnhem migreert in de periode 1976-1985 (inklusief migratie-effekt).	86
Tabel 4.8	Beroepsbevolking als percentage van de bevolking naar leeftijd en geslacht; Regio Arnhem en Nederland, 1971.	88
Tabel 4.9	Beroepsbevolking regio Arnhem, naar leeftijd en geslacht; 1972, 1975, 1978, 1980, 1985 (personen).	92
Tabel 4.10	Arbeidsaanbod regio Arnhem, naar leeftijd en geslacht; 1972, 1975, 1978, 1980, 1985 (manjaren)	96
Tabel 4.11	Omvang van het arbeidsaanbod in de regio Arnhem en procentuele verdeling naar geslacht; 1972, 1975, 1978, 1980, 1985.	99
Tabel 4.12	Overzicht van de effecten op het arbeidsaanbod van veranderende deelneming en bevolkingsontwikkeling in de periode 1978-1985.	100
Tabel 4.13	Omvang van de beroepsbevolking per 31-12-1985, welke per saldo naar de regio Arnhem migreert in de periode 1976-1985.	101

Tabel 4.14	Beroepsbevolking naar het niveau van het hoogste behaalde onderwijsdiploma, in procenten; regio Arnhem, Nederland; 1971.	104
Tabel 4.15	Beroepsbevolking regio Arnhem, naar het hoogste behaalde onderwijsdiploma in procenten; 1972, 1975, 1978, 1980, 1985.	105
Tabel 4.16	Raming van de omvang van het arbeidsaanbod in de regio Arnhem, naar het niveau van het hoogste behaalde onderwijsdiploma (manjaren) 1972, 1975, 1978, 1980, 1985.	107
Tabel 4.17	Veranderingen in het arbeidsaanbod naar opleidingsniveau regio Arnhem (manjaren); 1972-1978, 1978-1985.	103
Tabel 4.18	Aantallen schoolverlaters, beschikbaar voor de arbeidsmarkt naar geslacht en opleidingsnivo regio Arnhem 1976/1977	110
Tabel 4.19	Aantallen schoolverlaters, beschikbaar voor de arbeidsmarkt naar geslacht en opleidingsnivo regio Arnhem 1985/1986 (gewest-variant)	112
Tabel 4.20	Aantallen schoolverlaters, beschikbaar voor de arbeidsmarkt naar geslacht en opleidingsnivo regio Arnhem 1978 t/m 1985 (gewest-variant)	114
Tabellen hoofdstuk 5.		
Tabel 5.1.	Arbeidsmarktbalans regio Arnhem, 1972, 1978	121
Tabel 5.2.	Beroepsbevolking en werkgelegenheid naar opleidingsnivo, vrouwen en mannen, regio Arnhem, 1978	125
Tabel 5.3.	Aanbodoverschot vrouwen en mannen ten opzichte van vrouwelijke en mannelijke beroepsbevolking, regio Arnhem, 1978	126
Tabel 5.4.	Kwalitatieve diskrepancies per opleidingsnivo, regio Arnhem, 1978	127
Tabel 5.5.	Werkloosheidspercentage mannen, Nederland, Gelderland, regio Arnhem, 1972 - 1979, indexcijfer 1972 = 100	129
Tabel 5.6.	Aantal werklozen per openstaande arbeidsplaats Nederland, Gelderland, regio Arnhem, 1972 - 1978	132
Tabel 5.7.	Procentuele aandelen van enkele beroepsgroepen in de werkloosheid en in de openstaande vraag, regio Arnhem, 1972, 1975, 1977/1978, 1979	133
Tabel 5.8.	Procentuele aandelen van enkele beroepsgroepen in de werkloosheid, gecorrigeerd voor de kwalitatieve komponent, regio Arnhem, 1978, 1979	136

Tabel 5.9.	Werkloosheid per beroepsgroep, uitgedrukt in een percentage van de daarmee korresponderende bedrijfstak, regio Arnhem, 1972, 1975, 1978	137
Tabel 5.10.	Procentueel aandeel vrouwenwerkloosheid in de totale werkloosheid, regio Arnhem, Gelderland, Nederland, 1972 - 1979	138
Tabel 5.11.	Werkloze vrouwelijke schoolverlaters, jonger dan 23 jaar, regio Arnhem, Gelderland, Nederland, 1972, 1975, 1978	140
Tabel 5.12.	Procentuele aandelen kwantitatieve werkloosheid in de totale werkloosheid naar geslacht, regio Arnhem, 1975, 1978, 1979	140
Tabel 5.13.	Jeugdwerkloosheid, absoluut en procentueel aandeel in totale werkloosheid, vrouwen en mannen, regio Arnhem, Gelderland, Nederland, 1972 - 1978	141
Tabel 5.14.	Werkloosheid naar inschrijvingsduur en geslacht, regio Arnhem, 1972, 1975, 1978	144
Tabel 5.15.	Procentuele aandelen van ongeschoolde werklozen in totale werkloosheid, vrouwen en mannen, Gelderland, Nederland, 1974, 1976, 1978	145
Tabel 5.16.	Procentueel aandeel werkloze buitenlanders in totaal ongeschoolde werklozen, Gelderland, Nederland, 1974, 1976, 1978	146
Tabel 5.17.	Bedrijven zonder en met vakatures, regio Arnhem, 1979, Nederland 1978	147
Tabel 5.18.	Vakatures naar bedrijfsklassen, in procenten, regio Arnhem, 1979	147
Tabel 5.19.	Vakatures naar opleidingsnivo, Nederland 1978 en regio Arnhem, 1979	148
Tabel 5.20.	Aantal bedrijven dat "soms" en "vaak" gebruik maakt van uitzendkrachten per bedrijfstak, in procenten, regio Arnhem, 1979	149
Tabel 5.21.	Redenen voor het inschakelen van uitzendkrachten, aantal malen vermeld in procenten, regio Arnhem 1979, Nederland 1977	150
Tabel 5.22.	Aantal buitenlanders werkzaam in regio Arnhem, 1979	151
Tabel 5.23.	Werkzame personen naar wekelijkse arbeidsduur, in procenten, regio Arnhem 1979, Nederland 1975	152
Tabel 5.24.	Procentueel aandeel deeltijdarbeid per bedrijfsklasse, regio Arnhem, 1979	153
Tabel 5.25.	Inkomende en uitgaande pendel, regio Arnhem, 1971, 1978	154
Tabel 5.26.	Werkzame personen per bedrijfsklasse, verdeeld naar woonplaats binnen of buiten de regio, in procenten, regio Arnhem, 1979	154

Tabel 5.27.	Woongebieden inkomende pendelaars, in procenten, regio Arnhem, 1979	155
Tabel 5.28.	Beroepsbevolking en werkgelegenheid, regio Arnhem, 1978, 1985	156
Tabel 5.29.	Beroepsbevolking en werkgelegenheid naar opleidingsnivo, vrouwen en mannen, regio Arnhem 1985	159
Tabel 5.30.	Kwalitatieve diskrepantie per opleidingsnivo, vrouwen en mannen, in procenten van de betreffende categorie van de beroepsbevolking, regio Arnhem, 1978, 1985	160
Tabel 5.31.	Aantal extra arbeidsplaatsen bij arbeidstijdverkorting, regio Arnhem, 1985	163
Tabel 5.32.	Aantal vrijkomende arbeidsplaatsen bij vervroegde uittreding van 50% van de 60 - 65-jarigen, regio Arnhem, 1985	164

Grafieken, hoofdstuk 5.

pagina

Grafiek 5.1.	Beroepsbevolking en werkgelegenheid, regio Arnhem, 1972, 1978	124
Grafiek 5.2.	Werkloosheidspercentage mannen, Nederland, Gelderland, regio Arnhem, 1972 - 1979	129
Grafiek 5.3.	Werkloosheid en openstaande vraag, Nederland, Gelderland, regio Arnhem, 1972 - 1978, indexcijfer 1972 = 100	131
Grafiek 5.4.	Procentueel aandeel vrouwenwerkloosheid in de totale werkloosheid, regio Arnhem, Gelderland, Nederland, 1972 - 1979	139
Grafiek 5.5.	Jeugdwerkloosheid, vrouwen en mannen, regio Arnhem, 1972 - 1978, indexcijfer 1972 = 100	142
Grafiek 5.6.	Beroepsbevolking en werkgelegenheid, regio Arnhem, 1972, 1978, 1985	157

OVERZICHT BIJLAGEN

- Bijlage 1. - Overzicht respons REO-enquête
- Bijlage 2. - Enquêteformulier
- Bijlage 3.1. - Definities onderzoek de vraag naar arbeid.
- Bijlage 3.2. - Prognosemethodiek onderzoek de vraag naar arbeid.
- Bijlage 3.3. - Tabellen arbeidsvolumen en bedrijfsklassenstructuur.
- Bijlage 4.1. - Bevolking regio Arnhem, 1972 t/m 1979.
  - Bevolking regio Arnhem, als procentueel deel van de bevolking van Midden-Gelderland, Gelderland en Nederland.
- Bijlage 4.2. - Migratiesaldo regio Arnhem 1971 - 1985.
- Bijlage 4.3. - Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht (gewestvariant) per 1-1-1978, 31-12-1980, 31-12-1985.
- Bijlage 4.4. - Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht (streekplanvariant) per 1-1-1978, 31-12-1978, 31-12-1985.
- Bijlage 4.5. - Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht (gesloten ontwikkeling) per 1-1-1976, 31-12-1978, 31-12-1985.
- Bijlage 4.6. - Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht + relatieve verdeling naar leeftijd (gewest-streekplanvariant) 1972, 1975, 1978, 1980, 1985.
- Bijlage 4.7. - Bevolking regio Arnhem naar leeftijd en geslacht + relatieve verdeling naar leeftijd (gewest-, streekplanvariant, gesloten ontwikkeling); 1980, 1985.
- Bijlage 4.8. - Deelnemingspercentages regio Arnhem, 1972, 1975, 1978, 1981, 1986 (per 1 januari).
  - Manjaar-korrektiefactoren, Nederland; 1972, 1975, 1978, 1981, 1986 (per 1 januari).
- Bijlage 4.9. - Beroepsbevolking regio Arnhem naar het nivo van het hoogste behaalde onderwijsdiploma; 1972, 1975, 1978, 1980, 1985.
- Bijlage 4.10. - Toelichting bevolkingsvooruitberekeningsmethodiek.
  - Uitkomsten met betrekking tot de verdeling van de veronderstelde migratiesaldi naar leeftijd en geslacht.
- Bijlage 4.11. - Methodiek berekening schoolverlaters.
- Bijlage 4.12. - Statistische verantwoording methode schoolverlaters.
- Bijlage 4.13. - Tabel schoolverlaters regio Arnhem 1976-1977.
- Bijlage 4.14. - Tabel schoolverlaters regio Arnhem 1985-1986 (gewestvariant).
- Bijlage 4.15. - Tabel schoolverlaters regio Arnhem 1985-1986 (streekplanvariant).
- Bijlage 4.16. - Typen beroepsonderwijs.
- Bijlage 4.17. - Indeling opleidingsnivo's.
- Bijlage 4.18. - Lijst van afkortingen onderwijstypen.
- Bijlage 5.1. - Vakatures.
- Bijlage 5.2. - Uitzendkrachten.
- Bijlage 5.3. - Deeltijdarbeid.
- Bijlage 5.4. - Pendel.
- Bijlage 5.5. - Aanbod van personeel als vestigingsplaatsfaktor.
- Bijlage 5.6. - Arbeidstijdverkorting, vervroegde uittreding.

